AZ ORSZÁGOS SZÉKELY SZÖVETSÉG

Székely Nemzeti Alap.
Fejlődésünk a multban.
A román paktum vita.
Fejlődésünk jelenlegi iránya.

Irta: GÁLFFY IGNÁC.

A mű összes tiszta jövedelmét a Székely Nemzeti Alap részére adja a szerző.

1914.
NYOMATOTT KLEIN ÉS LUDVIG KÖNYVNYOMDÁJÁBAN MISKOLCZ

Nettó ára 6 korona, bolti ára 8 korona.

5973.
F. 48. I.

AZ ORSZÁGOS SZÉKELY SZÖVETSÉG ÉS A SZÉKELY NEMZETI ALAP

IRTA:
GÁLFFY IGNÁC

k. 193/1941.

Dr. Gálffy Ignác miniszteri
főtanácsosnak adomány a Vándor-
kollégiumi alaphoz
1941. jún. 12.

Református
kollégium
Igazgatósága

NYOMATOTT KLEIN ÉS LUDVIG
NYOMDÁJÁBAN MISKOLCZ 1913.

25473

Az Országos Székely Szövetség és a Székely Nemzeti Alap.

Már gyermekifju korunkban szomoruan hallottuk messziről jött tanulótársaink ajkairól, hogy itt-ott mennyi sok magyar oláhosodott el házánkban. Ugyanezt mondták és írták komoly férfiak nemcsak az erdélyi részekre nézve, de a felsőmagyarországi magyarságra, csakhogy itt nem elolához, hanem eltótosodás volt a nóta cime. Szomoruan szavalgattuk a Rákosi „Szántó" dalát s mi is felsóhajtottunk vele:„Hejh, maholnap a magyar szó ritka, mint a fehér holló!" A héjasfalvi hidon átkelve, innen már egy darab idegen föld lepett meg minket; ahol a magyarság, a székelység leszármazottja, nehéz küzdelmet folytatott a többi idegen ajku néppel és mi székely ifjak, akkor azt a darab földet már nem is tartottuk Magyarországnak, a mi szemünkben és érzésünkben az erdélyi Magyarország a héjasfalvi hidnál végződött. Komoly és országos jelentőségü férfiak mondották, hogy a magyarság ily dekadenciája mellett nincs mód megtartani az országnak Erdélyt s nem lesz az ország területi épsége megmenthető.

Mi azonban biztunk a agyar nemzet géniuszában s nem hittük el, hogy az a sok szenvedés, amelyen átment, céltalan s a sok vér, amely nemzeti küzdelmeinkben őseink szivéből kifolyt, hiábavaló lett volna. Nemzetünk nagy költőjével mi is hittük, hogy még jőni fog egy jobb kor is, és nem a nagyszerü halál, mert tudtuk, hogy ahol legtöbb vér öntözi az anyaföld hantjait, ott szüli meg az nemcsak a népszabadságot, hanem a nemzeti nagyságot létrehozó legszebb virágait. Ez a hit lelkesitett és a mikor Jókai Mórnak fel-

hivása elhangzott a bukovinai magyarok hazahozatala végett, mi nemcsak lelkesedtünk, hanem egy heti zsebpénzünket, némelyikünk annál is többet, adtuk oda erre a célra.

A mi, elszakadt testvéreinket akkor nem hozták haza s általuk a hazai magyarság nem szaporodott. Később mégis egyik társunk: **Benedek** Elek résztvehetett abban a lélekemelő mozzanatban, amikor egy ily hazaköltözés ténnyé vált. Mégis — bár óhajtandó volna minden magyarnak hazaköltöztetése — ezen az uton nem lehetett volna megmenteni a magyar nemzetet, ha ez igazán dekadens lett volna.

De a magyar nemzet nem volt dekadens. A magyar nemzet nem oláhosodott, nem tótosodott el, hanem az alföldről kitakarodott törökség helyébe visszaköltözés által, másfelől a sok véres harcok alatt és a 18-ik század rémesen pusztító járványos betegségei miatt Erdélyben és a felvidéken megritkulva, kénytelen volt ott román, itt tót ajku polgárokat fogadni sorai közé. Ezek eleintén felül is multák a magyarság számát, de aztán az ősi magyar lakosság sarjadzani kezdvén, száz év alatt visszahóditotta majdnem mindenütt a tért és ebben az utolsó száz évben diadalmat ült ellenségei felett. A kárörvendő hamis próféták jóslatai hazugságokká váltak.

A nemzet él, fejlődik és virul s ha az erkölcsi élet tisztaságán őrködni fog minden tényező, az ujabb száz év alatt el fogja érni számban, dicsőségben ezen a földrészen az elsőbb helyek egyikét.

Mi pedig kicsiny fiai ennek a nagyrahivatott és ezen a világrészen nagy szerepet játszott, de még nagyobb feladat megoldására kijelelt nemzetnek, teljesiteni akarjuk a magunk kötelességének egy kis részét azon az országrészen, ahol a nemzeti elemet a székelység adja. E végett társaságba gyülünk és nehéz napi munkánkból elszakitott kis időnk s csekély keresetünkből ideáldozott néhány koronánk segedelmével össze akarjuk rakni a Székely Nemzeti Alapot, hogy annak segedelmével a magyar haza délkeleti harmadán élő magyarságot nehéz küzdelmeiben segitsük; gazdasági harcában erősitsük s legfőképpen szervezzük. Munkálni akarjuk azt a mezőt, ahol a különböző nyelveket beszélő honfitársakat egymás iránt való testvéri szeretetre kell birni, hogy a

gyülölködés fojtogató lángja helyett az egymást megértés és szeretet melegsége leljen tanyát.

Az itt következő dolgozatomban azt akarom megmutatni a szeretet munkásságában testvéreimnek, különösen pedig nektek, nemzetem szeretett ifjai, hogy a magyar nemzetben mindig rendkivüli képességek voltak és ezek segedelmével lett a multban naggyá, ezek segedelmével győzte meg az utolsó négy század nemzetpusztitó viharait. A magyar ember mindig szerette más ajku polgártársait s evvel a szeretettel csatolta, nehéz időben, magára hagyatva, üldöztetve az ellenére idetelepitett, sokszor ellenséges népeket.

Ámde ehhez a munkához szükségünk van a tapasztaltak tudására és vezetésére, a népmilliók, az egész magyar nemzet minden tagjának bármi csekély adományára, hogy eaben, mint meleg és dus talajban gyökeret verhessen az ifjuság millióinak lelkesedéséből majd kikelő Szövetségünk, mint óriási tölgy, amelynek árnyában megpihenhet, meg kell pihenni a magyar nemzet biztositott jövőjének, ott a délkeleti felföldön, ami valójában a magyar nemzet, a magyar haza életkérdése.

Jertek tehát szives olvasóim hozzánk, segitsetek munkánkban mindnyájan azzal, amivel tudtok s jutalmatok lesz a nemzet jövő boldogságának biztos tudata és az ebből mindnyájunkra és maradékainkra egyaránt háramló öröm és az utánunk következő boldogabb nemzedék hálája.

I. Törekvésünk célja.

Egy országrész népességének fejlődése, vagy — hogy a thémát kisebb körre szoritsuk — szaporodása és ebben a keretben is egy fajnép számának változása általában nem lehet az öszesénél különösebb érdeklődés tárgya. Nekünk az egész ország, az egész politikai nemzet s ebben a magyarság viszonyait kellene tárgyalnunk, mert ez bir mindekire általános érdekkel. És hogy most mégis egy országrésznek, hozzá népszámban nem a legjelentősebbnek kérdését tűztem ki tárgyamul annak oka az a szerencsétlen körülmény, hogy habár sem népszámban, sem gazdasági fontosságban nem elsőrendü az az országrész, amelynek némi viszonyairól beszélni akarok, politikailag, nemzetünk fennmaradása szempontjából mégis ez legelsőrendü fontosságu. Ezenkivül a magyar nemzetnek először szupremáciáját, aztán hegemóniáját, végül fennmaradását itt támadta meg a legnagyobb veszedelem, itt foly a legelkeseredettebb harc. Itt do'gozik az ellenfél a legerősebb szervezettel, a legnagyobb erővel és segélyforrásai itt a legbőségesebbek. Ennek e'lenében, itt van a magyarság a legszervezetlenebbül, itt igen gyenge s itt segédforrásai a legkevésbbé kielégitők.

Maga a magyar állam itt a leggyengébb és azok a tényezők, amelyek másutt — kevés kivétellel — a magyarságot erősitik, itt megvihatatlan sziklavár gyanánt védik ellenségeinket, ahonnan büntetlenül végzik magyarságunk ellen régóta, szivós, fosztogató hadjárataikat. Nem mutatok itt másra reá, mint a vallások autonomiájára. Mig a nem erdélyi részekben a különféle vallásfelekezetek a lelkek vallásos gondozásán kivül tulnyomólag, mindenütt a magyar nemzeti kultura ügyét szolgálják, addig az erdélyi részekben ez egészen megforditva van. Ott azok a kivételek kisebbek, amelyek ellenünk hatnak; itt azok a kisebbek, amelyek mellettünk vannak. Csakhogy pl. ott az evangélikus egyháznál a fővezetés, a kormányzat teljesen beleilleszkedett a magyar nemzeti államba, ennek fejlődését segiti

el'ő, Erdélyben ez is másképpen van. A görög keleti nemzeti egyházak mindenütt rést törnek a magyar állam egységén, de pl. a szerb görögkeletiek már földrajzi helyzetüknél fogva sem oly veszedelmesek, számbe'ileg sem emelkednek a környező többi népség fölé. Ellenben a görögkeleti románok, támaszkodva az egynyelvű görög katholikus románságra, felülmu'ják a környező más ajku népeket s erősen támadók. Az erdélyi görög katholikusok — ha lehet — még dühösebb e'lenségeink, mint a görög keletiek, ellenben az Erdélyen kivü' élő görög katholikusok nagy része barátságos, sőt nyelvileg is azonos a magyarsággal. A többi val'ásfelekezet mind a magyar nemzeti állam cé'jait támogatja itt is, ott is.

Az egyházakon kivül a különféle alapitványokat kell megem'itenem, amelyek Erdélyben s az azzal szomszédos románlakta földön az egyház hatalmát elősegitve, még talán annál is hatalmasabb segitő eszközei e'lenségeinknek. Ezenkivül a gazdasági szervezkedés, öntudatos faji, szivós cselekvés igazán dicsérendő az ő részükről, szomoru dolog ezzel szemben a mi állapotunk. Hát az az óriási, milliókra menő segedelem, amit ők kivülről kapnak kulturális é gazdasági segedelemképen, amel'yel szemben a nagy Magyarország magyar népe alig egy morzsával támogatja az erdélyi magyarságot. Emlékeztetjük a szemlélődőket arra a bizonyos besszarábiai gazdag bójárra, aki már mil'iókat adott az erdélyi románság törekvései támogatására s ad még mindig; em'ékeztetjük Kantakuzénu végrendeletére, amelyben *a határokon túl élő románok törekvéseinek segitésére — amint olvassuk* — sok millió van hagyományozva: emlékeztetjük a magyarságot arra, hogy a mostani gazdasági krizisben, az erdélyi román pénzintézetek fajuk védelmezése szempontjából bőséges támogatást ta'áltak kivülről s nem szenvedték meg a nyomást ugy, mint a szegény erdélyi magyarság. Tudunk oly nagyobb magyar pénzintézetről, amely e krizis alatt sokszor, csakhogy éppen eleget tehetett kötelezettségeinek a legszivósabb, a legdicsérendőbb becsületességgel, de fontos esetben nem birt ezer koronát sem adni *uj félnek*, pedig exisztentiák megtartásáról vo't szó.

E mellett és mi ezt tartjuk a legnagyobb bajnak, az erdélyi magyarságot szétszakgatja az ötféle vallás, — ami az ottani nemzetiségeket összeköti, mert a görög katholikus, meg görög

keleti román között nincs tizedrésznyi ellentét, mint a római katholikus, meg a református magyar között. — Szétszakgatja a társadalmi elszigetelődés, ellenben az ottani nemzetiségek demokratikus közösségben élnek. Szétszakgatja még a földrajzi elhelyezkedés is, amelynek ellenében a románság egész Erdélyben, sőt azon kivül is megszakitatlan érintkezésben áll. Ez most az erdélyi magyarság hét főbűne. Ennyi baj között is az erdélyi magyarság, különösen annak a székelysége áll rendületlenül. — Tért ez nem veszitett sem lélekszámban, sem vagyonban, amit fájdalom, az ugynevezett vármegyei magyarság részéről nem mondhatunk. A székelyek egy tömegben é'nek hegyeik között, szaporodtak, művelődtek, az országba rajokat bocsátottak ki s amellett, hogy otthon megtartották, sőt folytatták állásaikat, folyton pótolták az erdélyi, ugynevezett vármegyei magyarság ritkuló sorait. Ugy, hogy *ha Erdélyben székely kérdésről van szó, ez alatt nem partiális, nem elkülinitett törekvést kell érteni; itt megváltoztatott névvel a magyarság élet-halál harcáról beszélünk.* Arról a harcról, amelynek, — ha sikerül győznünk, — minden dicsősége, minden haszna az *egységes magyar nemzeté lesz.* A székelynek ellenben meg kell elégedni azzal a dicsőséggel, hogy most is, mint a honfoglaláskori és az őskori magyarok harcában, a történelem tanusága szerint, mindig az első sorban kellett küzdenie s akkor, — amikor a székely és a magyar még nem volt egy nemzet, hanem két szövetséges néptörzs, — ha győzelem koronázta a küzdelmet, a *magyar* név dicsősége szállt szájról-szájra; ellenben, ha a túlnyomó ellenség vagy *ügyetlen vezetés* miatt csatát vesztettek, akkor a krónikák szavai szerint: a megfutamodott hitvány székelyek lettek okai a veszedelemnek.

Most is harcban vagyunk. Talán súlyosabb és veszedelmesebb harcban, mint akkor. Most is a székely kűzd az első csatasorban, az ellenfél most is nagyobb számú, mint az értünk harcoló nemzeti hadsereg, a *vezérleten* fog mulni, ha a székelyek dicső küzdelme az óriásilag nagyobb számú és anyagi erővel rendelkező ellenségekkel szemben nem arra a végleges győzelemre vezet, amelyből Mátyás király nagy Magyarországának tündöklő birodalma kél ki, hanem ismét a krónikák siralma fakad a teljesen elpusztult, a csatában egytől-egyig elesett székelyek hitványságáról.

A közelmultban megalakult az E. M. K. E., amelyet a magyar társadalom is támogatott, de tőkéjének legnagyobb részét mégis az erdélyi magyarság adta, adományozta és hagyományozta össze. Azonban ez nem szolgálja a gazdasági szervezkedés munkáját. Nem tudja, de nem is hivatása az erdélyi magyarságot demokratikus közösségben szervezni. Tehát, hogy ebben az igen fontos hadállásokban egyfelől pozicionkat ott megtarthassuk, másfelől az elveszitett erősségeket visszavívhassuk, új szervet akarunk létesiteni. Az egész ország székelységét *„Országos Székely Szövetséggé"* akarjuk tömöriteni, amelynek segedelmével meg akarjuk alapitani azt a nagy eszközt, a *„Székely Nemzeti Alapot"*, amely köré gyüjtve az első sorban küzdő székelységet, anyagi és szervezetbeli segitséggel: *okos vezérlettel* láthassuk el és támogathassuk az ott folyó küzdelmet és el is nyerhessük a győzelmet. *A mi győzelmünk nem célozza az idegen ajkú honfitársak megsemmisitését. Mi csak a magunk fajat akarjuk megerősiteni, hogy ők meg ne semmisithessék. Az idegen ajkúak boldogúlása bennünk sem irigységett, sem ellenszenvet nem kelt; mi csak azt akarjuk, hogy többé a mi létfentartásunk eszközeiből ők semmit el ne vehessenek.* Ez által megalapozzuk a magyar nemzet további fejlődését és biztositjuk fennmaradását. *Ez a nemzetiségeknek is érdeke.* Érdeke első sorban a szászságnak és ezt ők most már kezdik is belátni. Be kell látniok, hogy — amint 800 esztendő alatt a magyarság nem pusztitotta el a németséget, ugy ezentul sem fog arra törekedni. Hiszen nekünk szükségünk van németajkú polgártársainkra és ezt ők, ha nem tudnák, meg kell tanulniok, hogy mi érezzük ezt a szükséget. de ez az érzet nem késztet arra, hogy magunk is németté legyünk, mert hiszen ez öngyilkosság volna. Ilyen érzülettel lévén, örömmel állapithatjuk meg, hogy a magyarok és németség az országban, ahol csak lelketlen izgatók nem rontják a viszonyt, mindenütt szoros összetartozásban működnek, vagy kezdenek közeledni. A székelyek ellátogatnak a fejlettebb gazdasági kulturával biró szászok gazdálkodásának tanulmányozására és ebben vezetők éppen a legsovénebb székelyek. Igy pl. Udvarhelymegye főjegyzője, dr. *Paál* Árpád, az izzig-vérig sovén magyar főtisztviselő maga biztatta fel Udvarhelymegye néhány községének kisgazdáit, hogy a barczasági szász gaz-

dálkodás tanulmányozására elmenjenek. És számos más ily példát tudunk: A szászok szivesen fogadták az odamenő székelyeket és megmutogatták mindenüket. Be kellett látni a székelyeknek, hogy nem *„ördögi praktika"* a szászok eredményesebb gazdálkodása, hanem a gazdasági fejlettségük s a gazdálkodás terén a művelt nyugaton meghonosodott eszközök és eljárások alkalmazása által a föld folyton jobbitása, a termeléssel az értékesités jobb szervezete: ez az oka a szászok gazdálkodása bőségesebb eredményeinek. *A magyarság fennmaradásának biztositása, az egységes magyar államnak megszilárdulása még a románságnak is érdeke,* mert amig egy erős Magyarország áll őrt itt a Kárpátok övezte ámfitheatrumban, addig az önálló Románia csakugyan megőrizheti önállóságát és igy biztositva lesz a román nemzet fennállása, akadálytalan fejlődése, hiszen velünk együtt 30 millió, sőt — mivel az egész német fajt számithatjuk: igy 100 millió hatalmas és egy célra törekvő népszövetség áll szemben a szlávságnak minket megsemmisiteni törekvő és a mi romjainkon egyesülést célzó akaratának. Ha a mi letörésünk sikerülne, a világon semmi sem tudná megakadályozni, hogy a kettős monarchia szlávjai ne egyesüljenek, ne csatlakozzanak a keleti és déli szlávsághoz. Mi lenne akkor ebben a nagy népoceánban a 10 milliónyi románságból!

A román józan elem ezt kezdi is belátni, de a nép fanatizálása már annyira ment, hogy kedvező hatást egyelőre várni nem lehet. A dicsőségesnek rajzolt Dakorománia és *az összes románok egyesülésének* csábitó ábrándja annyira bevésődött a lelkekbe, hogy ezt onnan kiirtani nem lehet. És ezen nekünk nem szabad csodálkozni, hanem ezt tudván, nekünk a magunk érdekében szervezkednünk kell arra, hogy fajunk érdekeit megvédhessük.

Ámde előállanak a kicsinyhitűek, a kétkedők, a tunyák s másfelől a könnyen hivő optimisták.

A kicsinyhitűek és kétkedők azt mondják, hogy ugyis hiába minden. Az erdélyi román már, szerintük, annyira haladt, hogy azt megállitani nem lehet. Az államnak kellene — szerintük — a magyar faj és a magyar birtok védelmére milliókat forditani. A társadalom erre gyenge.

Az optimisták és a könnyen hivők azt mondják: a ma-

gyarság annyi és oly nagy bajon szerencsésen átgázolt, hogy ehhez képest az erdélyi veszedelem kicsiség. A magyar lélekszám szaporodása mutatja, hogy fokozatosan tért nyerünk. Ha a föld kisebbedik lábaink alatt, a fejlettebb kultura, a magyar városok és a magyar gazdsági élet e'sőbbsége biztositja a magyar szupremáciát Erdélyben is.

A tunyák, a Pató Pálok azt mondják, hogy „ugy lesz, amint lesz", minek abba beleavatkozni. Vagy az első (pesszimista), vagy a második (optimista) tábornak lesz igaza, ugyis nálunk nélkül foly le a küzde'em, bizzuk a magyar géniuszra a dolgot.

Ezzel a fe'fogással szemben állást kell foglalnunk. Igaz ugyan, hogy a magyar államiság eszközei, a vasut, a városok magyarsága, az isko'ák egyrésze, a nagyobb műveltség mellettünk van a románsággal szemben, de az utóbbiak sokkal inkább ékesitik szászajkú polgártársainkat s az állami hatalmat teljesen ellensulyozza, kijátszodja a két román nagy egyházi szervezet s a gazdasági szervezettségben a románság concentráltabban dolgozik és halad előre, mint a magyarság. Itt tehát a versenyt e'vesztenők, ha abban hagynók a munkát és a beleavatkozást. Mert igaz ugyan, hogy a magyar görög katholikus püspökség felállitása nagyon okos cselekedet volt s a magyar görögkeleti egyház és püspökségek felállitása és szervezése még jelentősebb alkotása lesz a magyar államférfiaknak, mert ezzel megtörik az egyház elmagyartalanitó ereje, mégis az igazi védősereg csak a társadalom szerveződéséből fog elő-ál'ani és erre alap é segyesülés ke'l. Hogy ennek győzelmére van-e klátás, indul-e ilyen irányban a dolgok folyása, arra akarunk egy képet festeni, jertek azért, kisérjétek figyelemmel ir: sorkat és segitsetek, a nemzet fenmaradása érdekében kérlek, kedves olvasóim.

II. Helyzetünk az országban.

Magyarország földrajzi helyzete olyan, hogy amely faj annak közepén, a Nagy-Alföldön, továbbá folyóvölgyein és a találkozó csomópontokon helyet foglalt és ott ura'mát biztositotta, az a faj az egész ország birását biztositotta magának. Ez a faj itt ezer év óta a magyar. Ez a föld ezer év óta

Magyarország. Egy szorosan körülkeritett kert az, a melyhez szervesen hozzátartozik a föld, a Dunának pozsonyi pontjától kezdődő, félkörben huzódó Kárpátok ölén belül, egészen körös-körül menve ismét a Dunának orsovai pontjáig. Ez a határ erreielé végső határ volt ezer éven át mindig. Soha, a legnagyobb szerencsében, a legnagyobb erőnk korában sem tudtunk ezen kivül semmi maradandó hóditást, de még szövetséget sem biztositani. Nincs is azon kivül semmi keresni valónk.

Viszont, soha még a legnagyobb szerencsétlenségben sem birta tőlünk semmiféle erőhatalom arra felé földünk egy darabját sem elvenni ezer esztendő alatt. Volt idő amidőn országunk szivét, aztán északnyugati felét idegen, sőt három hatalom igázta le, kétfelé is szakadtunk, de ez a föld mégis magyar maradt. Nyugatra és délre nincsenek ilye erős határaink, azért ebben az irányban, hol mi terjeszkedtünk, hol ellenségeink nyomultak a mi földünkre, de állandó állambirtoklásunknak biztos határai nem voltak. Ma is csonka ezer éves államunk földje ebben az irányban. Arról nem ábrándozunk, hogy Bécset csináljunk Wienből, de azt, hogy állami és nemzeti határainkat ki kell tolni a Száváig és az Adriáig és ott azt, ami virtualison meg van, élő tartalommal is eltöltsük, ez állami, nemzeti kimondott törekvésünk. De abban mindenki egyetért velünk, hogy ehhez a következő idő kedvezése kell, mert kedvezőtlen esetben visszaszoritanak a Dráva vonalig és akkor lesülyednük egy kis szárazföldi tartományocska függő szinvonalára. És ennek egyedüli oka az, hogy ezen a tájon nem volt és nincs természetes védőhatárunk. Tessék most elképzelni, hogy Erdély elvesztése után, miképpen lehetne a délkeleti határ változása. *Ezért nemzetünk és a magyar állam fennálása érdekében legeslegelső teendő az erdélyi részek védelme és az itt első vonalban küzdő székelység támogatása.*

A hadállások amlyeket elfoglaltunk, kedvezők. Az ország középpontja a miénk. Az ütköző pontban, a délkeleti határon egy fél milliót felülhaladó szintiszta magyar tábor: a székelység áll szemben az öt milliónyi romániai románság szervezett támadásával. Ezt a félmilliónyi székely tábort a közel tizmilliónyi nagy magyarsággal és a velük tartó két millió németséggel a Maros és a Szamos vonalon nem egészen fél milliónyi erdélyi, nagyobbrészt székely származásu, szigetekre,

mint őrhe'yekre szoritott csapatocskák kötik össze. Az alföldi magyarság rendületlenül áll helyén és sikeresen védi, sőt támadja északra, délre az ellenséges nemzetek és nemzetiségek hóditásai ellen azok hadállásait. Szoritja ki őket egymásután állomásaikból és a Tisza mentén fel a határ felé gyönyörü győzelmet nyert. Néprajzi térképünkön a nemzeti lobogó piros szine már a határig eljutott s ha nem is egészében, de érzületben kitolta a határt a Kárpátok láncolatáig. Északon is szivósan, bár lassan, nyomul felfelé, délen a Drávát átlépte és erős állást fogla't a régi Szerémségben. Megkeritette relativ többséggel a nagyon fontos Ujvidékt Bácska hátterével, utban van lefelé a Tisza mindkét partjának teljes elmagyarosodása is, s az alsó Duna mentén a németség segélyével a hegemonia biztositása.

Ilyen szivóssággal, de sokkal szegényesebb eszközökkel és fegyverzettel áll és küzd a székely. A maga hadállásait mind máig megtartotta, erősitette. A tőle nyugat és északnyugat felé a magyar alföld felé vezető uton elhelyezett őrszemek, a magyar szigetek megerősitésére folyton rajokat ereszt és azokat szintén fejleszti. Azonban ezek csupán egy régi dicsőséggel és küzdelmes multtal biró magyarság megfogyatkozott maradványai lévén, s látván, hogy a szivós ellenfél mily szilárdan áll, lassanként önbizalmukat vesztik és inognak. A székely nem elég számos, — sem nem elég erős, sem nem elég gazdag, hogy ezeket győzelemre segitse. Jönni kell ide a magyarságnak, hogy segitse fenntartani a láncolatot, mert ha csak egyetlen szeme is elszakad, a nyomában előrohanó vészes oceán mindent elsodró rohamával szemben, nem leszünk többé erősek ismét összekötni a láncot.

A magyarság feladatainak megállapitása céljából ismernünk kell a mult tanulságait. Ismernünk kell, mi volt a magyar nemzet, mivé fejlődött. Hogy roppant meg energiája, s hogy jutott, különösen az erdélyi részekben mostani siralmas helyzetébe, állapotába. Vizsgálni, hogy van-e a nemzetben fejlődési erő és van-e az ujabb időben kedvező fejlődés, amely a mult és az azelőtti század pusztitó viharainak elvonulása után maradt siralmas helyzetből jobb jövő felé vivő útra tér.

Igen röviden, hiszen tisztelt olvasóim ezt a történelmi folyamatot ismerik, de mégis további dolgozataimhoz szükséges lévén, ideiktatom a mult rövid vázlatát.

Államot alkotó faj ezen a földön eddig csak a magyar volt. Ha reánézünk Magyarország térképére, azonnal szembetünik, hogy azok az általános igazságok, melyeket a városok keletkezésére és fejlődésére a tudomány megállapitott, hazánk területén a lehető legteljesebben érvényesültek s hozzávéve ehhez még azt a szerencsés körülményt, mely szerint hazánk hegyrendszere és ebből kifolyólag folyóinak hálózata a természettől oly kedvezőleg alakittatott ki, hogy ezáltal készen volt egy egységes, önállóan fejlődő állam kerete, világosan lehetett látni, hogy amely népfaj ebben az országban az egymást metsző fő- és mellékvonalak csomópontjain a vezetőszerepet, a gazdasági, kulturai és számbeli elsőséget magához ragadja, az a népfaj megfelelő vezetés mellett egységes nemzetet is fog itt alkotni.

Ez a népfaj itt ezer év óta a magyar. Még ma sem ismerjük egész bizonyossággal keletkezését. Tarka kombinatiók váltják fel egymást és a nyelvi adatok világánál be lehet bizonyitani, hogy a finnugor és törökfaj keveréke, de archeologiai és néprajzi adataink a rokonságot visszaviszik az ó-világ legrégibb lakosságáig. Az ural-altaji nagy népcsalád tagjai vagyunk, de hogyan és mikor alakult ki nemzetünk, azt tiszta bizonyossággal talán sohasem mondhatjuk meg. De az is téves volna, ha a jazig, hun, avar, magyar faj népvándorlása és aztán a bessenyő, kun, tatár, ruthén tót, német bevándorlásnál megállapodnánk s figyelmen kivül hagynók az oláh és a szerb-horvát bevándorlást, amely napjainkig tartott és amaz délkeleten, emez délnyugaton vitássá tette fajunk uralmát, éppen ugy, mint akarja a tót északnyugaton kiszakitani magát a magyar vonzókörből s csatlakozni akar a cseh-morva világhoz.

A népvándorlás tehát erre a földre napjainkig tartott (s tart már az elvándorlás is). A magyar nemzet nyelve kialakult ugyan, de a nemzet fejlődése, habár másként is mint a multban, most is tart. Az a kérdés, hogy a mint sikerült a bessenyő, jász és kun elemet nem csekély erő és munkával beleolvasztani, fog-e sikerülni, ha nem is a beolvasztás, hanem a többi ujabb bevándorló nemzetiségnek legalább annyira való megnyerése, hogy a magyar nemzeti törekvések ellen külön, kifelé huzó nemzetiségi törekvéseket ne szegezzenek, és igy saját nyelvük és nemzetiségük ápolása s egyéni körben való gondozása mellett a magyar nemzet érdekeit megbénitani ne igyekezzenek? Ha

sikerül elérnünk azt, hogy ebben az egész országban a magyar kultura fényével biztositsuk azt, miképp az összes nemzetiségek a magyarságot tekintsék összekötő kapocsnak mindenütt és a magyar nyelvet a közlekedő nyelvnek, már nagyban elértük azt a célt, legalább arra az utra jutunk, hogy egymás ellen nem fogunk késhegyig-vivő harcot folytatni. Ma a felvidéken a magyar inkább tud tótul, mint forditva, délkeletne a székely és a magyar jobban tud románul, mint megforditva. A hol magyar, német, és román vagy magyar, szerb és román él együtt, ott nem a magyar nyelv az, melyet mindenik tud, hanem a román, tehát ez a közlekedés nyelve, és pedig ez nagyon rosszul van. Nagyon rosszul van az, hogy a magyar viszonylag nagyobb arányban tanulja a tót, román stb. nyelvet, mint megforditva, holott, ha mi nem volnánk pipogya természetüek, a törvényhatóságokban, közigazgatás, közgazdság és a közoktatás terén kezünkbe kerithető eszközökkel kellett volna elérnünk azt, hogy amazok inkább érezzék az állam nyelve tanulásának szükségét, mint az államalkotó magyar faj a nemzetiségi nyelvek elsajátitásának kényszerét. És minthogy ezt a szükséget ők nem látták be, világos, hogy ilyen szükség nem is volt, ellenben a mi nyomorult viszonyaink mellett a magyarságnak kellett a nemzetiségek nyelvét megtanulni.

Tiszta dolog, hogy a magyar faj és a nemzetiségek között a harc már nagyon éles, a tetőpontján van, hová fog dőlni, az fogja eldönteni, ki fogja kulturai, gazdasági és számbeli előnyöket magához ragadni. Amelyik faj ebben erősebben előnyomul és amelyik az ország csomópontjait meghóditja, az fog vezetni, azé lesz a diadal. Mi azt hisszük, hogy az a faj, mely győzni fog, a magyar; de a győzelmet nem fogja könnyen kivivni, nagy és szivós, hosszu és kemény küzdelemnek megyünk elébe, de egyetértéssel, okos előrelátással fajunk uralmát biztositathatjuk az ország minden részén.

Hogyan, mily eszközökkel, mikor? Oly kérdések, melyekre kimeritően felelni egyelőre nem tudok, mindazonáltal megkisérlem némely vonatkozásait szives olvasóim szeme elé rajzolni.

III. A magyar faj belső ereje.

Első kérdés, van-e a magyar fajban elég őserő, hogy szaporodása ne csak lépést tartson a nemzetiségekével, hanem azokat felül is mu'ja? Vajjon a természetes szaporodás többlete a magyarság előnyére van-e, olvasztó képességgel bir-e? Ezekre a kérdésekre a történelem és a statisztika tanulsága szerint igennel kell felelnünk.

) Tudjuk ugyanis, hogy a magyarság ide százezernél alig több lélekkel költözött be a IX. század végén s ha fel is tételezzük, mint ezt igen sok nyomból következtetjük, hogy úgy a hun, mint az avar népből itt igen sokat találtak és ha el is hisszük, hogy ezek közeli rokonok, nagyon hasonló nyelvet beszéltek, még akkor is nagy dolognak kell tekinteni, hogy a magyarság benn talált germán, szláv népeket és a behurcolt külföldi rabszolgákat annyira beolvasztotta, miként István király szükségesnek látta német és más fajta népek behivását, és a magyar törzsfőnökök és magyarok ellenében dinasztiáját és az ország egységét csak a becsődített ritterek és anyagi javakkal dusan ellátott papok és szerzetesek segitségével tudta biztositani.

Az ország e korbeli népességét némelyek egy milióra teszik és oly nagy mértékű volt az idegen, nem magyar elem becsődítése, hogy a magyarság fejei már elvesztették a vezérszerepet. — Hogy a dinasztia megerősítése, a keresztyén egyház megalapitása, a királyné és rokonságának mesterkedése és előtérbe tolása volt-e az ok, azt én nem keresem. Annyi bizonyos, hogy a hazából a még élő Árpád ivadékoknak menekülniök kellett, tehát ezek együtt hatottak arra, hogy az idegen befolyásnak sikerült István után idegen fejedelmet hozni a magyar trónra. Szerencsére oly pipogya volt az és a becsődített csavargó ritterek annyira semmirevalók voltak, hogy a kettétépett magyarság még egyszer mérkőzvén egymással, rövid időn maga is belátta, hogy csupán széthuzásával nyerte el ezt a szégyenletes jármot, melyet ha le nem ráz magáról, gyalázatosan elpusztul. Tehát összebékültek s ha nem is érhették el hogy a régi vallást visszaállitsák, elérték azt, hogy a régi uralkodó ház visszagyökerezett és erős, nemes hajtásokat hajtott.

A népvándorlás erős hullámai folyton átcsaptak országunkon, le-leraktak kisebb-nagyobb néptöredékeket: bessenyőket, kunckat, bolgár fajta népeket. Hol vannak ezek? ... Mind beolvadtak a magyarságba. Az Árpád királyok telepitettek számos német fajta népeket, iparűzőket, városlakókat. — Ezek Magyarország északi vidékein (a szepességben) és Erdélyben (a szászok) egyedül nem olvadtak be a magyarságba, de eltekintve a nyelv kisebbkörű használatától, nagy, szinte elszigetelő kiváltságaik dacára, beilleszkedtek a magyar közéletbe és a közigazgatás és érintkezés nyelve a magyar volt s habár az általuk alapitott városok németségüket féltékenyen őrizték, egyébként nem szakitották meg az akkori fogalmak szerint a nemzet egységét. Erre a dologra azonban később visszatérünk; itt csak a magyarság assimiláló képességét akarjuk a történelem világánál bemutatni.

Elég ezek után arra hivatkoznunk, hogy az Árpád királyok alatt a sok betelepülés mellett, még nagy arisztokráciánk nemzetietlen hatása alatt is megtartotta az ország magyarsága a vezető szerepet és az idegen, a törpe királyok után az erélyes és kiváló Róbrt Károly alatt oly előhaladást tett, mely alapon Nagy Lajos alatt az akkori világ legelső államává emelkedett és még a kapkodó Zsigmondnak is oly hatalmat és erőt kölcsönzött, melyel elnyerhette a pálmát az akkori világ urai elől. — A magyar dicsőség tündöklő fényében pompázó magyar nemzet ebben az időben olvasztotta be azokat a kiváló elemeket, melyekből legderekabb vezetői váltak, igy, hogy többet ne említsek, a Hunyadyakat, mely család adta nekünk legnagyobb katonánkat, Hunyady Jánost és legdicsőbb királyunkat, Mátyást.

Nem szenved tehát kétséget, hogy az ország ekkor magyar volt és népe, melyet körültekintő becslés után öt milliora tesznek: Európa, tehát a mi akkori világunk körében a legszámosabb nép, országunk a legelső állama volt. A magyar népnek ugy fajilag is kellett beolvasztó képességgel birni, mert különben a Szent István korabeli egy milló, részben más ajkú nép, annyi idegen bevándorlás után nem válhatott volna Mátyás korában oly egységessé; természetes szaporodási képességének pedig csodálatosnak kellett lenni, mert ellenkezőleg az öt millióra fellendült nemzetben, a nagy bevándorlással szem-

ben, nem tarthatta volna meg a számbeli többséget, annyival kevésbbé tehette volna azt az országot oly magyarrá, melynek abból a korból minden hagyománya, minden emléke majdnem kizárólag magyar.

Tételünket tehát a történelem világánál beigazoltuk.

Most lássuk a statisztika adatait.

A satisztika bizonyitja a magyar expansivus és beolvasztó erejét. A XV. század végén Magyarország minden ízében magyar volt. Legutóbb is a népességben a magyarság igen nagy aránnyal tündökölt. A vidék lakosságában a felvidéken volt tótság, mely az északnyugati részen a csehek részéről nyert szaporodást, északkeleten a ruthénség képezett igen csekély töredéket, délfelől a románság beszivárgása alig tett számot, a városi lakosság nagyobb részint német volt, de nagy jelentőségre szert tenni az alkotmány akkori keretében nem tudott. Az ország egész területe magyar lakossággal birt s magyar volt a Dráva-Száva közének nagyobb része is. Horvátország a Száván és Kulpán túl volt. Ennek az egységes nagy nemzetnek, ennek a nagy sziklavárnak dült neki a török vihar a XVI. század elején.

A 15-ik század egész folyamában széditő magasan állott a magyar nemzet arra, hogy elsőségét a körül álló nemzetek elvitatni még csak meg is kisérelték volna. A 15-ik század végén összeütközött a rokon török nemzettel s habár a fölényt a magyarság tartotta meg, mégis már a század alkonyán a figyelmes vizsgáló észrevette, hogy a török folyam folyton duzzadó erővel döngeti a magyar bástyát és a magyar nemzet másfelé csillogóbb feladatok megoldására vállalkozván, nem látta meg, hogy a bástyának fundamentumából itt is, ott is kikitört egy-egy kődarab, ugy, hogy a 16-ik század elején már a támadó árfolyam munkája veszedelmessé lett. A nemzet ahelyett, hogy egyetértve, a javitáshoz fogott volna, hogy a várfalak kiépitésével megvédelmezze a közben fekvő ország mezőit, pártokra szakadt, minek következménye nem lehetett más, mint a bukás. 1641-ben a főváros is a török kezébe került, az ország három részre szakadt: a nyugati részben német dinasztia lett úr, a keleti felében nemzeti eredetű fejedelmek uralkodtak, az ország közepén: a magyar fajnép igazi lakóhelyén, a török rendezkedett be.

Ez a hármas beosztás mindeképpen a magyarságot rontotta, ölte. A török hódoltság földjéről eltünt a magyar nemesség, a török nem türte a főnemesek jelentőségét. Neki engedelmes adózó nép kellett.

Igy inenn a magyar alkotmány értelmében vett magyar nép elköltözött. Elköltözött a királyi Magyarországba, vagy az erdélyi fejedelemországba. De elivtte magáéval hagyományait és megőrizve egykori uralmának emlékét és birtokai iránt való igényeit. Sőt eleinte magát a kormányszási jogot is és a török hódoltság népességének ügyét éppen ugy a magyar vármgye tisztikara intézte mint azelőtt, csakhogy messze székelt a vezető hivatal és jellemző, hogy itélkezésének nemcsak az otthon maradt nép vetette magát alá, hanem még a török is engedte azt érvényesülni. Igy tehát a török uralom alatt levő földről csak a felsőbb rétegek tüntek el, de miként a durván szántott föld a téli hólepel alatt lassanként elveszti rögeit, a fagy, az olvadás, az esőzés és ismét a fagy, szóval a terméeszet zordnak látszó váltakozó behatása alatt kialakult az egyetemes termő föld s mikor eltakarodik a takaró hólepel, előttünk áll a porrá vált, rögből alakult szép talaj és néhány verőfényes nap után, buján sarjadzik az eddig eltakart buzavetés: ugy maradt meg a török uralom alatt levő földön a magyarság, melynek csak vezető eleme vándorolt az ország más részeibe, a vezetést azonban nagyban és egészben megtartotta az alatt is és ha a töröknek a XVII. szazd végén való kitakarodása után a magyar nemzet iránt jóindulatu kormányzat lett volna, a magyarság vezetői régi birtokaikba visszatértek és a magyarság uralmát ott biztositották volna. Ellenkezőleg, a magyarságnak a törökök kiüzetése korában az akkori háboruk talán még nagyobb pusztulására voltak, mint a török uralom.

Az ország többi része tulnyomóan magyar volt ugyan az északnyugati rész kivételével, de a sok harc és háboru s különösen a XVI. század vége és a XVII. század eleje Bocskay békéjéig irtózatos pusztitást vitt végbe a magyarságban. Ezt a pusztitást aztán betetőzte a magyarellenes uralkodó császári főemberek s az egész bécsi politika kinzó hatása által harcba kergetett magyarság nagy küzdelme és nagy vesztesége a 18-ik század elején; mikor a magyarság szine-java részint elhalt a vészes, hosszu harc alatt, részint vagyonától megfosztva, kivándorolt.

Igy hát az eltakarodó hólepel után nem verőfényes tavaszi napsugár, hanem valóságos isteni ítélettel sulyositott orkánok jöttek. Vad viharok tördelték fenn a bérctetőn álló óriás fák koronáit s a halomra döntött százados fenyők máglyái a villámcsapásoktól tüzet fogva, rémes pusztitást okoztak a bércek koronáiban: elpusztult java a magyarnak. Másfelől a hegyoldalakról lerohanó árvizek piszkos áradatjai a völgyekben áttelelt szántóföldek gyenge vetéseire hordták az iszapot, a dudvák magjait s mig az iszap által elfojtott vetés csak itt-ott fejlődhetett: a dudvák csirázó magva dus fejlődéssel biztatta ellenségeink kárörvendő seregét.

Megindult a telepités óriási arányban. A magyarság birtokaira telepitett a német kormány mindenféle nációt: németeket, tótokat, oláhokat, szerbeket, horvátokat és igy tovább. Egész országrészek: a bánság, — tehát az országnak a Marostól délre eső része — a bácskai rész Szegedtől és Bajától délre, az egész Dráva — Száva köze, mint gazdátlan föld a XVII. század végén és a XVIII. század egész folyamán az igeret földje volt, ahol mindenki kaphatott nemcsak ingyen földet, hanem annak megmüvelésére nagy segitséget, eszközöket is. Csak a magyar nem.

A magyarság állására nézve figyeljük meg az akkori időre leginkább becslés által megállapitott kimutatásokat:

	A lakosság száma és aránya				Szaporulása	
	1720	%	1787	%	1720-1787	%
A Duna jobb partán	492786	19·0	1577738	19·7	1084952	220·2
Duna—Tisza közén	191592	7·4	887541	11·1	695949	363·2
Tisza bal partján	268784	10·4	929361	11·6	660577	245·8
Tisza - Maros szögén	46087	1·8	758000	9·5	711913	1545·0
Összesen ...	999249	38 6	4152640	51·9	3153391	315 6
A Duna bal partján	523828	20·3	1398272	17·5	874444	166·9
A Tisza jobb partján ...	246345	9 6	1041228	13·0	794883	322·7
Erdélyben	813176	31·5	1410777	17·6	597601	73·4
Összesen ...	1583349	61 4	3850277	48·1	2266928	143·2
Együtt ...	2582598		8002917		5420319	209·9

Jegyzet. Ez a táblázat Jekelfalussy József ismert tanulmánya alapján van összeállitva és a többi kimutatás mind a központi stat hivatal kiadványai utján készült.

A táblázat szerint a lakosság a török hódoltság alatt pusztitó háboruk elmulása után nem egész 7 évtized alatt megháromszorozódott, mely eredmény nagyságát csak akkor érthetjük meg egészen, ha megjegyezzük, hogy a mai viszonyok között az meg sem kétszereződik ily idő alatt.

A magyarságot valósággal végveszedelem fenyegette. Az ország ama nagy részei teljesen idegen és ellenséges indulatu néppel tömör láncolatban telepitettek be s ezzel párhuzamosan az ország közepén, Pestmegyében, Békésben, Aradban, sőt tul a Dunán nagyszámu német-szerb-horvát telepitéseket eszközöltek, hogy mig egyfelől az észak felől már meglevő cseh-tót-ruthén népességhez csatlakozó oláh-szász-szerb-horvát és német nemzetiségek nagy tömege által kialakitott magyarellenes vasgyürü folyton nagyobbodó szoritása által kiszoritsák a magyar nemzetből a lelket: addig ezzel párhuzamosan az ország szivét Pest-Buda környékét nagy és gazdag vidéken szintén benépesitsék ellenséges fajjal: svábokkal és tót-szerb telepitésekkel· hogy ez belülről szurja sziven a magyarság testét.

De a statisztika érdekes világot vet arra is, hogy mig 1720-ban, tehát a szatmári békekötés és Erdély különállásának megszünte ideje körül a hódoltság: az ország nagyobb részének lakossága 1 millió körül volt, addig a királyi Magyarország lakossága 770 ezer, Erdélyé pedig 813 ezer volt. Tehát Erdély népessége nagyobb volt, mint azé az országrészé, melyet akkor Magyarországnak neveztek. Innen lehet megmagyarázni Erdély kiváló sulyát az akkori időben, mert a Dunántulnak magyar lakossága ugyan a királyi Magyarországot emelte, de ezzel szemben a Tisza- és Szamos-menti magyarság meg Erdélyt gyarapitotta.

Ha mindentől eltekintünk, akkor is Erdély tekintendő legnépesebbnek, aztán a Duna balpartja 523 ezer ember. Aránylag elég népes volt a Tisza jobb partja is, de a Rákócz-féle szabadságharc alatt épp ez az országrész fogyott a legerősebben és emiatt van az, hogy már 1720-ban ez az országrész csak 246 ezer lakost mutat, de ez is milyen nagy szám a Bánság 46 ezer és a Duna-Tisza közének 191 ezer lakosságával szemben.

Az 1788—9-ben befejezett népszámlálás adatai tehát az 1525-től 1720-ig letört és öt millióról két és fél millióra (felére) hanyatlott nemzetet ismét számban megerősödve, mintegy 8

millió s a Dráván tu'i részekkel 9 millióra felszaporodva mutatják. Ismét megnőtt az ország népességének száma, felküzdötte magát az elsőrendü nemzetek közé. Felküzdötte volna — jobban mondva — ha a szám nagysága a nemzet erejét jelentette volna, de fájdalom, a szám nagysága ebben az esetben a nemzet gyöngesége volt, mert ellnséges indulatu bevándorlók duzzasztották fel a számot és ezek ellenséges irányu kormányzat biztatására és nyomására megbénitották a magyar nemzet erejét. Sohasem volt a magyar nmzet nagyobb veszedelemben, mint a 17. és 18. században, s hogy meg nem semmisült, azt csak a sok szenvedésben megerősödött faj ellenál'ó és fejlődésre képes erejének a külpolitikai viszonyok és a magyar alkotmány conserváló erejének, kedvező összejátszásának köszönhetjük.

Maguk a számok külsőleg nem árulják el azt, amit fellebb mondunk, de élesen világitják meg, ha elemezzük.

Igy pl. a dunántuli 492 ezer lakosság felszaporodott 1 millió 577 ezerre (220 százalék szaporulat). A Duna-Tisza közének 191 ezer lakosa 887 ezerre szaporodott (363 százalék szaporulat). A Tisza balpartjának 268 ezer lakosa 929 ezerre szaporodott (247 százalk szaporulat). A Tisza-Maros köze 46 ezerről 758 ezerre nőtt (1546 százalék szaporulat). És az átlagos szaporodás 315.6 százalék volt. A Duna balpartján a szaporodás 167 százalék volt. Erdélyben pedig csak 73 százalék. A Tisza jobb partján 246 ezer lélekről 1041000 lélekre nőtt, a szaporodás 373 százalék. Ebből az látszik, hogy a Duna-Tisza közére, Pestmegyébe a Bácskába ,a Bánságba, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Heves, Borsod, Zemplén és a többi északkeleti megyébe dült a nép, de leginkább az elül emlitett megyékbe. *Honnan és miféle nép?*

Miféle nép és honnan jött hazánkba? Erre a kérdésre eléggé megfelelhetünk, mivel ennek története már irva van. Itt röviden csak annyit emlitünk meg, hogy hivatalból mindenféle népet telepitettek, csak magyart nem. Kivántak mindenféle faju telepest a német föld minden részéből, szlávot, franciát, hollandit, s aki jött, mindenünnen szivesen láttak. Különösen nagy mértékben jöttek be délről a szerbek, délkeletről az oláhok. Északkeletről a ruthének. A bécsi kéz a települést ugy irányitotta, hogy a magyarság teljesen eltünjék a települők tengerében. Előszeretettel telepitették a főpapok, káptalanok, főurak, a hazai tót elemet, mely egész rajokban huzódott le a felföldről az alföldre,

északról délre, mig délről északra a szerb-horvát elem nyomult és szorosabbá tette azt a megsemmisiö vasgyürüt a magyarság nyakán. Igy áem, de a magyarság ellenségei nem vették figyelembe a földet. Nem tudták, hogy a föld védelmezi a maga emberét s nem türi meg az idegent. Elpusztitja egy vagy más módon. A magyar föld különösen. A pusztitó háboruk miatt pusztán maradt földön a malária és más betegségek ezrével söpörték el az idegen bevándorlókat, mig az ott meghonosodva élő, a klimát megszokott magyarság aránylag gyorsan szaporodott, számban és vayonban erősödött. E mellett feléledt a magyar alkotmány, mely szerint jogot csak magyar nemes gyakorolhatott, s igy aki megmaradt és valami lenni akart, igyekezett a mindenképpen gyarapodó magyarsághoz csatlakozni.

A felföldön és Erdélyben élő, eredetileg odamenekültek elszaporodott leszármazottai bár a német kormány nem hitta, lassankint kezdtek az Alföldre is leszivárogni s más magyar rajok is egész tömegekben vonultak a termékeny uj földre. Eme vándorlás, ha nem is volt oly erős, mint a telepités által való idegen fajoké, mégis nagy jelentőségü a magyar faj szempontjából. Igaz ugyan az is, hogy északról és Erdélyből az Alföldre költöző nép helyét kivülről jövő beszivárgás utján más faj, nem magyar faj foglalta el és ezáltal a felvidék és Erdély magyarsága számban meggyengült és ez Erdély veszedelmét okozta, mégis amint az Alföldön élő és ott gyökerező magyarság, éppen ugy az ország minden részében ottlakó ősnépség, amelyet a felföldről visszaköltözött ama magyar rajok erősitettek, az őslakó önérzetének ereje segélyével fölényt gyakorolt a jövevények felett. És mig a beköltözők beletalálták magokat uj helyzetükbe, sok idő eltelt, a benszülöttek pedig az otthon törvényeivel kormányozták a vidéket. Mire a jövevények az ország nagyobb vidékén egymással összeköttetésbe tudtak volna jönni, mely alatt sokan a betegség áldozatai is lettek, a megmaradtak a benszülöttekkel összegyültek, megbarátkoztak és ujabb bevándorlókkal szemközt már ők is a magyarság mellé sorakoztak.

A magyar nép élőlelke hatotta át őket s példa van rá, hogy a felvidékről letelepülő tótok tömegesen magyar nevet vettek fel s minden letelepült és meghonosodott szivesebben tartotta magát magyarnak, mert szégyenlették, ha jövevénynek csufolták. Ellenben a magyart senki sem merte jövevénynek csufolni, még akkor sem, mikor a világon minden hatóság ellensége volt.

Látjuk ezekből, hogy hazánk puszta vidékeire a világ minden tájáról mindenféle nép jött, jöttek magyarok is, jöttek az északi, északnyugati, északkeleti felföldről és Erdélyből is. Sem a politikai, sem a nyelvi, sem a természeti határok nem szolgáltak akadályul. A moldovai elkinzott oláh nép, a Moldovának, az oláhországi rettenetesen üldözöttek; a török dulás elől a szerbek és bolgárok, horvátok mind jöttek; a germánok földjén nagy inségtől üzött népfajok mind boldogulni óhajtottak itt s a hatóságok szivesen látták. *Ellenben az ősmagyarság rajait, akiknek ősei a töröktől elüzetve, magukkal vitték az emlékét annak, hogy ama föld a birtokuk volt, ezeket a jogutódokat, a jogos örököst nem látták szivesen s lehetőleg elutasitották.* Mindazonáltal ezek is jöttek s helyükre a kiürült felföldre és Erdélybe másfajta nép jött, mint ezt most is látjuk igen sok kivándorló nyomán. De együtt volt az ország nagy területén az ország különféle vidékeiről kimozdult népfajok s a külföldről beszüremlett sokaság keveréke.

Milyen arányban? Mennyi esik a gyarapodásból a vándorlásra és mennyi a születésre?

A statisztika a következőkben tünteti ki ezt:

Magyar:

1720-ban 1,162.000 (45.5%).
1787-ben 2,320.000 (29.4%).

Nem magyar:

1720-ban 54.5% 1,420 ezer.
1787-ben 70.6% 5,573 ezer.

Látjuk, hogy bár a magyarság száma 67 év alatt megkétszereződött, mégis az ország népességében elfoglalt aránya visszaesett, mert 1720-ban a magyarság aránya 45.5%, 1787-ben pedig csak 29% és ha még Horvát-Szlavonországot is beleszámitjuk, csak 25%-re, tehát a lakosság negyedére esett. Ez a feljebb vázolt nagy bevándorlás miatt történt. — Ugyanis a magyarság is vándorolt az ország egyik részéből a másikba, de végösszegében gyarapodást a születésen kivül más forrásból nem nyert, mert ebben a mozgó világban még a beolvasztás sem érvényesithette nagyobb mértékben hatását, hi-

szen a rémséges sok idegen bevándorló annyira túlhaladta a magyarság számát, hogy a latin nyelv eltörlése korában a magyart csak éppen azért nem lehetett behozni, mert az országnak még negyed része sem beszélt magyarul.

A nemes latinul beszélt, jobbágya ha urával nem tudott beszélni, a többi jobággyal vagy tótul, vagy oláhul érintkezett, tehát a magyar nyelvnek nem volt általános érvénye, csak ott, ahol a magyar jobbágyság tulnyomó volt. Az arány a következ volt:

1720-ban 2582 ezer lakosból magyar 1162 ezer (45.5%), nem magyar 1420 ezer (54.5%). 1787-ben 8 millió lakosból magyar (29%), nem magyar (71%). Összes szaporodás 5420000 (206%), magyar (99.8%), nem magyar (293.6%).

Feltett kérdésünk az volt, hogy a szaporodás mennyiben tekinthető a születés, mennyiben a bevándorlás eredményének, volt-e a magyarságnak térfoglalása és abban részt vett-e a beolvasztás is? Felelet az, hogy a magyarság ekkori szaporodása tulnyomóan a születésnek tudható be, mivel ezen e világon sehol más országban magyar nem élt és igy csak önmagában, nem bevándorlásban nyerte szaporodási többletének okát; ellenben a nemzetiségiek nagyobb szaporodásának oka a bevándorlás volt. A magyarság szaporodását igen szépnek kell megismernünk, mert tudni kell, hogy 1720-tól 1787-ig két nagy háboru volt és ebben a horvátokat, kiket ugy sem vettünk a fentebbi összehasonlitásnál számba, nem számitva: a hadakozásban csak a magyar fogyott és még igy is 15 százalék körül van a 10 évi szaporodás. És itt most igazán le kell venni kalapunkat a magyar fajnép szivóssága előtt, hiszen az ország népeinek negyedrészét képezte s mégsem következett be pusztulása, amit ellenségeink jósoltak, tudva, hogy a magyarság a régi időben 80—90 százalékot, a török kiverésekor az ország közepén átlag 67 százalékot és az egész országban 46 százalékot, 1787-ben pedig csak 29, illetve 25 százalékot tett. Tehát folyton hanyatlott 90 százalékról 25-re. A felületes szemlélő ebben igazi pusztulást látott s a tót Kollár meg is jósolta, hogy elmegy a magyar is a többi rokonai, a hunok, avarok után a pusztulásba (1763). Hogy bizhatott volna tehát József császár a hanyatló fajban, hogy tette volna a negyedrész nyelvét a többi háromnegyed nyelvévé?

És mégis a magyar fajnép, a parasztság és a kis nemesség az Úristen segedelmével csodát művelt. Az a negyedrésznyi magyar a maga otthonában úrnak tartotta magát, az őslakó önérzetével nézte le a jövevény tótot,svábot, rácot, reájuk kényszeritette törvényeit, szokásait s minthogy a klima szokatlanságát és szertelenségét is jobban birta, különbnek érezte magát és ezt megis mondta. A nemzetiségi elemek kiválóbbjai inkább akartak magyarok lenni, hiszen minden dicsőség a magyart övezte békében és háboruban is. Akár a Mária Terézia féle örökösödési, akár a hét éves háborut tekintjük. — A háboru lezajlása után hazament rokkant huszár téli esténkint a fonóban, vagy kukorica-hántáskor beszélt a nagy dicsőségről. A hazáról, a magyar huszárokról, akik belovagoltak a német, a burkus király palotájába és viharként verték szét az ellenséget. A rokkant huszár elmesélte, mint menti meg a szépséges királynét a huszár, az Isten választott katonája: a magyar huszár. Mint adja búcsúcsókját a királyasszony a harcba menő magyarnak s mint veri ki az ellenséget a huszár, egyedül a magyar huszár. Hogyne akart volna magyar huszár lenni minden katona, hogyne akart volna maygar lenni minden az Alföldre, Dunántulra vándorolt nem magyar, mikor abban a faluban, a hová költözött, valamire való ember csak magyar volt, a többi pedig semmi sem volt. Ilyen semmi nem akart lenni senki.

Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy Petőfi, a szerb eredetű Petrovics fia igy énekel a mult századbeli, a negyvenes évek nemzetiségei támadásáról: „Te rác, te német, tót, oláhság: mit marjátik mindannyian a magyart? Oroszlánokkal vivtunk hajdanában s most a tetvek egyenek meg?“

Ime, ez a lélek tette a magyarságot mind erősebbé az 1787. évtől kezdve, különösen, hogy a császár is visszavonta alkotmány ellenes rendeleteit, Leopold pedig 1790—1-ben törvénybe iktatta, hogy Magyarország független ország, mly semmiféle más országnak alávetve nincs és amelyet csak a saját törvényei szerint szabad kirmányozni. Aztán jöttek a Napoleni háborúk és megint a magyar huszár dicsősége hangzott a fonóban és a mezőn. Igy a magyarság számaránya Jekelfalusi szerint 1840-re ismét 46 százalékra nőtt. (A TiszaMaros szögét nem számitva).

Tehát ujabb 50—60 év alatt, mikormár a magyar földre

való bevándirlás nagyobb arányokat nem öltött, csupán Erdélyben nyomult még mindig nagyobb számmal az oláhság s a felvidékre a tót-ruthén nép, (mely innen aztán még mindig szivárgott az Alföldre is), visszaállott megint az egyes fajok előbbi aránya a Tisza—Maros szöge nélkül:

	magyar	német	tót ruthén	szerb-horvát	oláh	egyéb	nem magyar	
1720-ban	45·5	13·3	17·8	4·3	19·2	—	54·5	száz.
1787-ben	29.—	—	—	—	—	—	71	„
1840-ben	46·0	11·4	20	6·6	15·5	0·5	54·0	„

Tehát 120 év alatt, mely a legnagyobb megpróbáltatás volt a magyarságra, mikor a saját kormányai ellene voltak fejlődésének, a hatalom, a vagyon és az ellenséges népek sokaságát is ellene használták, a magyar faj a maga ellenálló őserejével, a falusi nép tántorithatatlan szivósságával, *a városok, a közlekedés, a kultura, sőt a közigazgatási hatalom segitsége nélkül* minden ellenséget letudott győzni és a megrokkant sorokat kigazitotta; azt a magyar nemzetet, melynek lassu halálát az ellenség irói, költői hirdették, ismét uralkodóvá tudta tenni. És el tudta érni azt, hogy ezen a földön, ha azt mondták valakire: te szász, te oláh, te tót, te rác, az szégyenlette magát s gyalázatnak vette, de ha azt mondták: te magyar, azt felelte reá a magyar huszár: „Menyecske, ha feléd huszár nyujtja száját, csókold meg a világ első katonáját". És tisztelt olvasóim, ha meg akarnak ismerkedni azzal a szellemmel, mely minden fegyver ellenében győzni tudott és a gyászos 120 esztendő nemzetpusztitó, nemzetrontó nyomorát diadallal verte vissza: olvasgassák Vass Gereben korrajzait. Gyönyörű festései azok a magyar embereknek.

Ime, *a statisztika világánál* e korból is csak azt a képet mutathattuk be, melyet előbb a történelem tanulságai által igazoltunk, hogy *a magyar fajban ugy a természetes szaporodás, mint a beolvasztó tehetség egyaránt hatalmasan működik* és fejti ki hatását.

A negyvenes években ugyan egy hatalmas ellenség erősödött meg hazánkban és ezt a velünk ellenséges bécsi kormány

felismervén, mindenképen igyekezett növelni, *ez pedig a nemzetiségek öntudatra ébredése, a nemzetiségi eszmék káros fejlődése.* Amint a románság, szerbség az ország határain belül kezdte magát összeszedni, egyes izgatók elhintették hazánkban is az ábrándok: a dakoromania, a nagy illyr, szerb, a cseh-tót birodalumak ábrándos eszméit. S minthogy *ebből a csalásból, ezekből az ábrándokból lehetett pénzt csinálni, ilyen népcsalók számosan akadtak,* kiknek nyomán a hiszékeny nép könnyen lépre ment és véres harcra került a dolog. A 48/49-iki ellenforradalmat bűnös kezek idézték elő s a magyarság ártatlan vérének kiontása, az ötvenes évek szenvedése a magyarságra csak fejlesztő és erősítő tanulságul szolgált, a felgyujtó galád testvérekre akár jenn, akár lenn voltak azok, megbélyegző nyomot hagyott. Az áruló testvérek bűntudatuk és a felső hóhérok a lelkiismeretfurdalás által sujtva hunytak sirjaikba, ellenben a magyar nemzet él, fejlődik, izmosodik s fokonkint jobban-jobban biztositja jövőjét.

IV. A magyarság elhelyezkedése, a fejlődés útja és iránya, teendői.

Második kérdés, hogy a magyarság elhelyezkedése megfelelő-e. Itt az ideje, hogy visszatérjünk ama tételünkhöz, hogy az ország fontos pontjain és a központokban a magyarság elhelyezkedésének biztositva kell lenni s meg kell vizsgálnunk, vajjon ebben a tekintetben a magyarság helyzete megfelelő-e és hogyan fejlődik itt a magyarság?

Lássuk e végett az ország különböző részein az elhelyezkedést és a fejlődést:

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarul beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Duna bal partján	1720-ban	23·03	—	8·43	68·50	0·04	—	Ez a tót imperium, hol 1720-ban magyar többségű vármegye volt: Esztergom és Nógrád, — mostebbejó Hontis
	1890 ben	27·6	34·2	8·4	63·1	—	—	
	1900-ban	29·3	37·2	7·6	62·3	—	—	
	1910 ben	32 7	44·5	6·7	58 8	—	—	

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarul beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Duna jobb partján	1720-ban	57·4	—	27·5	1·9	13·4	—	Itt Moson, Sopron és Vas voltak nemzetiségi többségűek, most egyedül Moson, de ennek 13·7 % magyarsága 34 9-re nőtt, 71 % németsége 55-re esett
	1890-ben	68·5	76·1	21·1	0·6	6·5	—	
	1900-ban	70·0	78·9	19·7	0·7	6·3	—	
	1910-ben	72·0	82·8	18·0	0·6	6·0	—	
Duna Tisza köze	1720-ban	65·9	—	9·4	2·7	22·1	—	Itt Bácsbodrogmegye 1720-ban 3 %, most 42·3 % magyarságot tüntet fel.
	1890-ben	73·3	80·8	14·6	3·5	7·7	—	
	1900-ban	77·3	85·2	12·1	3·1	4·6	—	
	1910-ben	81·2	89·1	9·5	2·1	4·2	—	
A Tisza jobb partján	1720-ban	43·2	—	8·21	47·8	—	—	Itt a magyarság abszolut többségre jutott. Beregben relat. többségre emelkedett (1720-ban magyar többsége volt). Zemplén 1720-ban tót, most magyar többségű
					tót ruth			
	1890-ben	45·0	52·0	7·9	32·1 ; 14·0	—	—	
	1900-ban	49·1	56·7	6·2	29 ; 14	—	—	
	1910-ben	53·5	64·1	5·6	25 ; 14			
A Tisza bal partján	1720-ban	73·0	—	0·4	7·8	—	18·8	1720-hoz képest Szilágyban a magyarság elvesztette abszolut többségét, újabban azonban aránya emelkedik. Ugocsában is úgy van, sőt itt már rel. többséget nyert.
	1890-ben	59·2	60·5	3·8	4 ; 8	—	25·4	
	1900-ban	60·9	68·5	3·3	3 ; 8	—	24·6	
	1910-ben	61·9	70·6	3·2	3 ; 8	—	24·0	
Erdélyben	1720-ban	36·1	—	15·6	—	—	48·3	Itt látszik, hogy az 1720 utáni bevándorlás a nemzetiségek és kivándorlás a magyarság részéről teljesen az oláhságot juttatta többségre. Újabban a magyarság emelkedik, a többi csökken.
	1890-ben	31·0	37·5	9·7	—	—	56·7	
	1900-ban	32·9	40·3	9·4	—	—	56·4	
	1910-ben	34·3	44·2	8·7	—	—	55·0	

Hol?	Mikor?	Magyar	Magyarul beszél	Német	Tót-ruthén	Horvát-szerb	Oláh	Jegyzet
A Tisza-Maros szögén	1720-ban	20·1	—	5·4	—	34·9	39·6	Itt a nagy bevándorlás a nemzetiségeket tette úrrá; de újabban a magyarság a második helyre küzdötte fel magát. Rel. többsége van az oláhságnak
	1890-ben	17·3	23·9	22·7	2·2	14·5	41·0	
	1900-ban	19·9	29·4	21·9	2·3	13·7	40·0	
	1910-ben	22·2	36·3	19·9	2·2	13·8	39·5	
Dráván túl	1890-ben	3·2	4·7	5·3	—	62;26	—	Itt a magyarságot rossz akarattal kevesebbre vették, inkább kétszerannyi volna helyes.
	1900-ban	3·8	5·8	5·6	—	62;25	—	
	1910-ben	4·1	6·5	5·1	—	63;25	—	
Egész orsz. a Dráván innen	1720-ban	45·0	—	13·4	18·0	4·0	19·6	1720-tól a magyarság emelkedése 10% az összes nemzetiséghez viszonyítva; a többi mind fogyott
	1890-ben	48·5	55·7	13·1	13 ; 3	1;3	17·1	
	1900-ban	51·4	59·6	11·9	12 ; 3	1;3	16·6	
	1910-ben	54·5	64·7	10·4	11 ; 3	1;3	16·1	
A magy. birodalomban	1890-ben	42·8	49·2	12·2	11 ; 2	9;6	14·9	Csak a magyar emelkedik, a többi stagnál, vagy fogy.
	1900-ban	45·4	52·9	11·1	11 ; 2	9;6	14·5	
	1910-ben	48·1	57·4	9·8	9 ; 2	9;5	14·1	

A Tisza-Maros szögét 1720-ban nem lehet teljes valósággal kimutatni, mivel az erre vonatkozó adatok rendkívül hézagosak. A Dráván tuli részekre ebből az időből nincs adatunk, bár ez akkor szorosan ide tartozott és a magyarság is valószínűleg a mostaninál nagyobbarányú volt ott.

Dráván innen a szaporodás főbb adatai:

	Magyarság száma	%	Nemzetiségi száma	%	Összes nép száma	
1720-ban	1,162 ezer	45·5	1,420 ezer	54·5	2,582 ezer	
1787-ben	2,320 „	29·0	5,573 „	71·0	7,893 „	
1850-ben	5,000 „	44·2	6,312 „	55·8	11,312 „	
1870-ben	6,027 „	44·4	7,552 „	55·6	13,579 „	
1880-ban	6,404 „	46·6	7,345 „	53·4	13,750 „	
1890-ben	7,853 „	48·5	7,80[illegible] „	51·5	15,163 „	
190[illegible]-ban	8,589 „	51·4	8,133 „	48·6	16,722 „	kat nélk.
1900-ben	8,652 „	51·4	8,186 „	48·6	16,838 „	kat.-gal
1918 ban	9,945 „	54·5	8,320 „	45·5	18·265 „	kat.-gal

A magyarság összes száma a *magyar birodalomban* 10,050.575. A nem magyarok száma 10.835,912; a magyarság szaporodása 1.308,274 (15%); a nemzetiségeiké 323,654 (3%) összes szaporodás 1.631,928 (8·5%). 1900—1910.)

	A magyarság számának növekedése	a nemzetiségeké
1720—1787-ig	100·0%	293·4%
1787—1850-ig	115·0 „	11·0 „
1850—1870-ig	20·5 „	19·4 „
1870—1880-ig	6·3 „	2·7 „
1880—1890-ig	14·9 „	6·26 „
1890—1900-ig	16·7 „	4·2 „
1900—1910-ig	15·0 „	3·0 „

Ime látható, hogy a magyarság a nemzetiségi eszme felébredése óta is folyton és intenzivus módon előrenyomul és 1900-ban már az absolut többséget is eléri a szükebb értelemben vett Magyarországban s hogy 1910-ben megejtett népszámlálás Szent István koronájának birodalmában 48·1% et talált.

És hogy a magyarság a maga előnyomulását önmagától, 1870-ig még a kormányoktól is akadályozva, minden körülmény ellenséges hatása alatt is megtehette, azt a faji őserő és az otthon erősségének védelmén kivül *elhelyezkedésének* is köszönhette. Ha áttekintjük a népességi táblázatokat, ugy találjuk, hogy már 1720-ban az Alföld, a Dunántul, a Duna-Tisza köze, tehát az ország közepe erős 66%-on felül álló magyarsággal birt. Az Alföldhöz csatlakozó megyék is többnyire nagy magyar többséggel birtak. Ez az arány azóta csak javult, tehát a magyarság az ország közepén tömören helyezkedett el s igy mint egy áttörhetetlen, fegyveres falanx egymásnak hátat vetve, egymásra támaszkodva vivta meg a köröskörül lévő ellenséggel a diadalmas harcot. Az ország közepén elhelyezkedett magyarságot körülvéve, idetelepedett idegenek övező vasgyűrűje itt-ott megpattant s a magyarság az ország határszéleig is eljutott mint Erdélyben a székelyföld, túl a Dunán Somogy- és Zalamegye által. Igaz, hogy a községeinek száma kevesebb, mint a nemzetiségek községeinek száma, de kevesebb községben sokkal nagyobb számú lakos él. Mai nap azonban ki tekintene minden községet egyenlőnek: Mezőkövesdet ki tekintené Répáshutával, Orosházát Csorbával, Zetalakát Héturral egyenlő értékűnek. — Ezenkívül ma a közigazgatás, a törvénykezés, az iskolázás, a posta, a vasút, mind a magyar nyelv

erősebbé tételére dolgozik s habár erősebb és gazdagabb a nemzetiségi tábor, mint hajdanában, mégis, mivel az összes központok a magyar hatóerő irányában dolgoznak, a győzelem a magyar fajé lesz. A magyar faj el fogja érni Mátyás korának hatalmát, de szívós és kitartó küzdelem mellett. Ebben most már a városok fogják segíteni, melyek a 80-as évek előtt inkább akadályozták, ellenben most ott a magyarság mindenütt többségre jutván, a legfontosabb pontokat teljesen meghódította. Tehát ebben a tekintetben is azt mondhatjuk, hogy a magyarság elhelyezkedése a legszerencsésebb. És a nemzet jövőjére ez most a legnagyobb fontosságú körülmény.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy összes városaink többnyire a németek alapitották. Ha voltak is népes magyar helyiségek ezek a könnyebb védelem védelem végett jöttek létre. Kassa sőt Arad, Szeged stb. lakóinak városias jellegü polgársága is vegyes nyelven beszélt a 18-ik században s még a 19-ik század elején is nagyobb részt. Ez a többnyire német nyelvü városi polgárság elzárkózott a város falai vagy házai között, a legtöbb még csak megtelepülni sem engedte a magyart. Bocskay (1606, illetve 1608.) törvényei megadták ugyan a magyarságnak a városokban való letelepülés jogát, de még ez után is az igazi városok legujabb időkig német jellegüek voltak. Elmagyarosodásuk a legujabb kor eredménye, az a kiváló német, részben bunyevác lakosságnak az érdeme, mely önként csatlakozott a magyarsághoz. Itt igen szép példát mutat Szabadka, Pozsony, Kassa, Temesvár, Lőcse stb., hol az iskolákat már akkor is önként magyarrá tették, mikor még a lakosság tulnyomó többsége nem magyar volt.

A városok fejlődése ma teljesen magyaros irányú s minthogy a magyarság igen nagy mértékben tolul a városokba és tudván azt, hogy a magyarság nagyobb része vagy városokban vagy népesebb községekben él, egyesen kimondhatjuk, hogy a városok boldogulásának ügye a magyar faj boldogulásának kérdése.

Álljon ennek bizonyitására az alábbi táblázat, mely szerint a tvh. j. városokban

	magyar	magyarul tudó	német	tót	oláh	ruthén	horvát	szerb	egyéb
1900-ban	69·1	80·4	13·9	3·2	1·6	0·1	3·9	3·0	5·2
1910-ben	73·7	85·1	10 5	2·8	1 6	0·1	4·5	3·0	4·3

Valamivel kedvezőtlenebb a magyarság aránya a többi

városban, de még mindig nagyobb magyarság száma itt is, mint a nemzetiségeké.

Mindazt, amit a városok gazdasági, kulturális, közegészségi viszonyai javitására teszünk, a magyar faj javára tesszük; mindazzal, amivel a városoknak ártunk: *a magyarság életerét zsibbasztjuk meg.* A városok hordozzák a legnagyobb terhet, a városok fizetik az ország adójának jó nagyobb részét, *tehát a magyarság az állam terhének nagyobb arányát viseli a lélekszám arányánál, nemzeti kötelessége tehát minden kormánynak, hogy igy a városok és azok polgárságának nagy terhét elviselni segitsék.*

Látjuk, tudja mindenki, hogy a magyarság nagy része a városokban lakik; látjuk, hogy különösen a nagyobb városok halálozási aránya szörnyű nagy, miért engedjük, hogy a városokban az a rémséges halálozási arány tovább is pusztitsa a magyar faj népet? Hiszen ha a közegészségi viszonyok javulnának, a halálozási arány a 26—32 százalékról, melyen most áll, leszállna 18—20 százalékra. Mily óriási emberpusztulás foly a városokban s mily nagyszámú magyart lehetne igy megmenteni. A közegészségügy kérdése tehát a legfontosabb kérdések között is a legelső, mert igy különösen a kisdedek százezreit mentenők meg az elpusztulástól és azokat a számos millió koronákat, melyeket a koporsókkal a földbe raknak. Ez a teher is a magyarságot nyomja, hiszen a módosabb városi lakosság ezen a cimen is többet áldoz, mint a havasokban lakó más ajkú lakosság, melynek legfelebb a papja drágább, de koporsóját maga tákolja össze, tehát semmibe sem kerül.

A városok ügyeinek felkarolása különösen fontos az erdélyi részekben, hol azok a magyarság legfőbb oszlopai lettek. S a hol épen úgy, mint a többi városban, a magyarság fokonként és rohamosan szaporodván, biztosította a magyar faj számára a számbeli elsőbbség mellett a kulturai és gazdasági elsőbbséget is, amely utóbbiakban segítő versenytársa a német polgárság.

És ebben a munkában egyaránt segített a magyarság természetes szaporodása, beolvasztó ereje s ezekkel együtt az ország területén kedvező elhelyezkedése. Ezeknek segedelmével sikerült a magyarságnak dominálo helyzetbe jutni s megszerezni a feltétlen elsőbbséget magának.

Ezekben mutathattunk reá általánosságban arra, hogy a magyar állam keretében fajunk az utolsó kétszáz év alatt a leg-

nagyobb megpróbáltatások között, a legrosszabb viszonyokkal, segitő eszközök nélkül küzdve gyönyörü munkát végzett. Ellenséges kormányzatok és népek ellenére ebben a nagy amfiteatrumban, elvesztett többségét vissza szerezte s visszavívott alkotmánya segítségével egy pusztuló, haldokló népből 10—12 millióra szaporodott, művelt és életerős nemzetet alkotott. Fejlődésének iránya kedvezően indul és halad tovább.

Ez a nemzet lakóhelyét: a magyar hazát millió őrdög támadása ellen is megvédte, kiépítette s csupán még betetőzése van hátra, amely épület egyes szárnyainak ez a végső kiépítése elsősorban azokra vár, akik abban lakóhelyet, védelmet és életük fentartására alapot találtak. A központ, a nagy Magyarország nemes magyar népe azonban, amely a nagy épületnek, hogy úgy mondjam már betetőzött kupolacsarnokát lakja, nézzen minden irányba és segítse az egyes szárnyak munkásait tettel biztatással, anyagilag is, mindenesetre azonban nagy erkölcsi támogatással, hogy a szárnyak betetőzésével foglalkozó testvérek az elemekkel, a rossz indulatu ellenségekkel folytatott nehéz küzdelmükben központi támogatást leljenek. Láthatják ugyanis, hogy a tótságot segíti és szervezi a gazdaságilag erős cseh, a szerbet és horvátot segíti, lelkesíti a nagy szláv eszme s a balkáni diadalok által megnövekedett országok és egyesülő fajok nagy önbizalma. Mindnyájukat a magyarság fejlődését álnok szemmel néző ellenséges nagyhatalmak kézalatti támogatása. A románságot óriási erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti a fiatal és gyönyörüen fejlődő Románia s a román királyságban élő és álló román intelligencia és gazdasági szervezetek A mi szegény magyar, végbeli harcosainkat nem segíti senki és semmi. A politikai élet silány jelszavai alatt a végek magyarsága egymással folytatott gyilkoló testvérharcot s nem látják a leselkedő ádáz ellenséget. Lábuk alól hull ki a talaj s mig az erdélyi román ifjak száz meg száz ösztöndijat találnak a határőrvidéki, a Gozsdu és más alapitványokból, hogy tudomány- és műegyetemeken, jogi, gazdasági és kereskedelmi akadémiákon, ipari gazdasági és kereskedelmi szakiskolákban tanulmányaikat folytathassák, addig a szegény vérbeli magyarság — nehány vármegyétől eltekintve — teljesen magára, szegény keresetére van hagyva.

Édes testvéreim, magyarok! Figyeljetek kérő szavunkra, akik ott a délkeleti határon a magyar faj érdekeit akarjuk bizto-

sítani, segítsetek! Egy-egy korona a tehetősebbektől, nehány fillér még a szegényebbektől telhetik évenként erre a szent ügyre. Ne várjátok a folytonos koldulást, hiszen ti is magyarok vagytok, tudhatjátok, hogy mi is egy vérből származván veletek, nem tudunk kéregetni. Nincs ahhoz nevelve fajunk, hogy még ennek a szent ügynek nevében is kéregessen. De ti, akik számot tartotok arra, hogy jó magyaroknak tartsanak, minden évben aki teheti, vegy akkor, amikor teheti, ha csak egyszer is az életben, adjon a szent célra valamit! . . .

De nemcsak a délkeleti részen van tennivaló. Alakuljanak másfelé is megfelelő szervezetek és azokat is támogatni kell. Nem lehet azonban rossz néven venni, hogy mi a régi erdélyi magyarság ügyét vettük pártfogásunkba, hiszen nemcsak az ösztönöz erre, hogy ott születtünk; nemcsak őseink kiontott vére által megmentett szülőföldünk el nem muló szeretete sürget erre, hanem elsősorban az, hogy magyarok vagyunk és azt látjuk, hogy itt van a legnagyobb baj. Itt van baj és itt veszedelemtől lehet félni. Nem lehet tudni, lesz-e időnk a magyar faj fejlesztésére és mennyi lesz, hiszen, ha a mostani csendesebb idők folynának, a magyar faj életereje, — amint az eddigiekben kifejtettem, — elég volna arra, hogy zászlónkat kitűzze arra az erődítési fokra is, amelyet délkelet felé épitgetünk, ámde ki tudja azt, hogy van-e erre időnk? ... Mi, a XV. század végén Európa első nemzete valánk, legnagyobb népe ennek a földrésznek. Ki hitte volna, hogy ismeretlen ellenség tör elő kelet homályából és a dicső magyar államot porba dönti és a magyar faj szupremáciáját megingatja?... Ma már, vagy még nem vagyunk nagy nemzet. Kelet felől szívósabb és ádázabb ellenség fenekedik reánk, mint valaha. Nézzük, hogy a bolgár—szerb—görög nép a maga harci területén azzal akar a föld szerzésre jogcimet szerezni, hogy a törökség kigyilkolásával a maga fajtáját akarja többséggé tenni. Maga javára korrigálja meg az ethnográfiát, az etnikai viszonyokat, hogy aztán arra hivatkozva elfoglalja ősei (?) földjét s megnyerje a nagyhatalmak jóváhagyását a bevégzett tényhez. Ne feledjük el, hogy ilyen ethnográfiai korrekción a szegény erdélyi magyarság már kétszer esett át 1720. óta. Amig a török-tatárral harcoltunk, tudtuk, hogy ellenséggel küzködünk. Rendben volt az akkori erkölcsök szerint. De amikor leráztuk magunkról *az ellenséget*, akkor *test-*

véreink támadtak ellenünk és Erdély magyarságának nagy részét kigyilkolta a dicső őpseudsökó ivadéka s nem kegyelmezett meg a csecsszopónak sem, nehogy vitássá tegye majd az elrablott kincsek birtoklását.

V. A magyarság küzdelmének mai állása. Az erdélyi viszonyok.

A magyar faj fejlődése szépen tart Erdélyben is, de sokkal lassabban megy, mint másutt, mert nagyobb, szivósabb ellenállással kell küzdenie. Az egész nagy Magyarországon a nemzetiségeknek jóformán nincs középiskolájuk, de Erdélyben egész sorozat van ebből. A nemzetiségek kulturája itt virágzik legszebben, sok tekintetben a magyar faj kulturáját is felülhaladja. És én nem azt akarom ebből következtetni, hogy azt az ellenfél kulturáját megsemmisitsük. A világért sem, az hadd virágozzék, az minket nem bánt; de azt akarnám, hogy a mienk erősebb, hatalmasabb, melegebb, vonzóbb legyen. Legyen oly erős, hogy annak sziklavárán ne diadalmaskodhassék semmiféle ellenség; legyen oly fényes, hogy mindenki bámulja meg, világitsa be még ellenségeink lelkének sötétségét is és legyen oly áldott melegségű, hogy minden népben élessze fel s növelje a testvéri szeretet, hiszen mi nem arra születtünk, hogy egymást kigyilkoljuk, hanem, hogy szeressük, támogassuk és közös munkánk segedelmével országunkat és az emberi nem boldogulását elősegitsük.

Sokan azt mondják, hogy a helyzet annyira romlott, hogy céiunkat már nem érhetjük el. Ebben a meggyőződében vannak a nemzetiségiek is, de csak azért, mivel ismerik a magyart, hogy nem tudott eddig szivósan egy célra törekedni és azért önzetlenül dolgozni, lankadatlanul munkálkodni és törhetetlenül előnyomulni a jelzett irányban. Mások nem is tartják bajnak azt, amitől mi évtizedek óta félünk, amért már harminc éve keressük az utat és az eszközt, hogy a szerintünk legnagyobb veszedelmet visszaverhessük.

Aki azonban ismeri a történelmet, figyelemmel kiséri a fajok harcát, különösen a déli és keleti határainkon, a Balkánféiszigeten; aki ismeri az ott lakó népek ábrándjait, az nem fogja elhinni, hogy nincs baj és nem baj az, ha nem törődünk

az ott történő dolgokkal. Aki megfigyelte, amit a történelem és a statisztika fáklya világánál megláttunk, az nem fogja elhinni, hogy a helyzet most rosszabb, mint a multban. Az 1720. után bekövetkezett és a magyar faj ellen irányitott nagy telepités korában nagy volt a baj. A magyarság lehanyatlott a népesség negyedrészére, vagy helyesebben mondva, a magyarság ellenségei felszaporodtak háromszoros nagyságra. Közel voltunk a vég megsemmisüléshez.

Ellenünk harcolt a hatalom, az államkormányzat központi irányitó hatalma, ellenünk harcoltak a városok idegen ajkú népei, ellenünk dolgozott az ipari és kereskedelmi alkotások irányzata; ellenünk harcolt a nemzetiségek birtok-vágya és gyülölete. Mellettünk csak a magyar nép megtörhetetlen ereje, a magyar alkotmány szervezettsége, az otthon szeretete és a magyarság szerencsés elhelyezkedéséből származó gazdasági ereje. És ennyi segitséggel is győzni tudott a magyarság. Most már ezek segitségével elnyerte az országban általában az abszolut többséget. Nagy ellenségei közül most már megnyerte az állam központi tevékenységének, a városok óriási hatásának, a közlekedés, közoktatás, az ipari és kereskedelmi alapitások kedvező irányitásának támogató, segitő hatását, sőt a nemzetiségek concentrált támadása is, ha most hevesebb is, mégis meggyengült, mert a felduzzadó és a folyam völgyeket. a városokat meghóditó magyarság széttörte a szoritó vasgyürűt, szétválasztotta a nemzetiségek összeérő s gyilkoló lávaáradatát. Mily máskép nyilik most elénk, ha mindezeket látjuk és meggyőződünk arról, hogy ha ellenséges nemzetiségeink nyertek is erős segitő támaszt külföldi fajrokonaikban a mult század óta, de mi sem küzdünk most egyedül, csak a mgunk faji erejétől segitve, hanem velünk van a szervezett nemzet hatalma, egy 20 milliós állam gazdasági ereje, kedvező elhelyezkedésünk, mert mi foglaljuk el az ország közepét, a legtermékenyebb Alföldet, a folyam völgyeket és a legfontosabb ponton őrtálló várak: a városok a mi érdekeinket védelmezik mindenütt még akkor is, ha nem a fajmagyar nép adja lakosságuk többségét. És ez a többség a 32-ik oldalon közölt kimutatás szerint most már háromnegyed részben magyar. Erősen magyarosodik és nyelvünket közel kilenctized részben beszéli. Ebben a csoportosulatban utánunk legfontosabb

elem a németség, amely egytized résszel van képviselve és ez a nagyon értékes elem teljesen reánk van utalva, mert csak általunk és velünk él; nélkülünk és ellenünk biztosabban elpusztul, mint a homokra hulló esőviz. Hiszen beláthatja, hogy nyolcszáz év alatt a magyarság sohasem törekedett a német elem megsemmisitésére s fennmaradtak, virágoznak máig. Ellenben nézzenek a szomszédba, akár keletre, akár délre, beláthatják, hogy ott idegen ajkú elem számára csak kinos halál, semmiesetre sem az élet vár.

A németséggel együtt a városi magyar polgárság általában 84 százalékot tesz, ennek ellenében a román elem 2 százalékra sem megy, a horvátok 4.5, a szerbek 3 százalékot tesznek és ezt az arányt is a Dráván-túli részek segitségével érik el. Ha ezt az ország részt figyelmen kivül hagyjuk, jelentéktelenekké válnak.

Mindezekben tehát megfeleltünk arra a kérdésre, hogy a magyarság települési viszonyai kedvezőek-e s bebizonyitottuk, hogy az ország legfontosabb pontjait, az ország közepén lévő nagy magyar Alföldet, a folyam völgyeket, az egész országban a földrajzi törvények szerint legjelentősebb átmeneti és érintkezési pontokon alakult városokat, nyugaton a művelt nemzetekkel összekötő határrészt, a Dunántúlt; keleten a legagresszivebb ellenségünktől elválasztó ország részt: a Székelyföldet erős, majdnem tiszta magyar fajnép lakja és azon kivül is minden jelentősebb ponton a magyar faj erősödik, amit egészen világosan igazol az alábbi táblázat, amely az erdélyi városok szaporodását és fajnépei arányának változását állitja szemünk elé s mutatja, hogy a magyar nép küzdelmének mai állása kedvező a népszám tekintetében.

Az erdélyi városok szaporodása. Nemzetiségi arány.

	1890	1900	1910	Szaporulat 1890–1910 %	Magyar		Német		Román		Magyarúl beszél	Vármegyében
					1890	1910	1890	1910	1890	1910		
Kolozsvár	37957	49295	60834	60·2	81·1	83·4	3·8	2·8	13·2	12·4	95·1	37·8
Brassó	32549	36646	41056	26·1	34·0	43·4	31·2	26·4	31·7	28·7	75·5	62·8
Nagyszeben	24766	29577	33489	35·2	14·9	21·7	61·2	50·3	21·3	26·4	52·5	15·8
Marosvásárhely	15627	19522	25517	63·3	88·7	89·3	3·0	2·4	6·2	6·7	96·7	71·9
Torda	11084	12117	13455	21·4	77·2	71·9	1·3	0·7	20·7	25·1	86·7	34·7
Beszterce	10411	12081	13236	27·1	12·4	21·3	60·6	44·1	25·0	36·5	53·3	18·0
Segesvár	9747	10868	11587	19·3	17·0	23·2	54·1	47·4	25·3	26·1	62·3	28·4
Gyulafehérvár	9838	11507	11616	18·1	42·6	45·0	11·0	6·8	42·0	44·5	63·3	25·4
Dés	7890	9888	11452	45·1	70·3	69·8	2·6	3·9	23·2	24·5	87·4	28·4
Székelyudvarhely	6769	8045	10244	51·3	93·4	96·5	3·4	2·1	1·0	1·1	100·0	98·0
Déva	4778	7089	8654	81·1	47·0	67·3	8·9	3·2	42·9	27·9	67·4	23·2
Gyergyószentmiklós	6109	7028	8905	45·8	98·8	96·0	0·6	1·3	0·3	1·3	100·0	92·1
Nagyenyed	6048	7494	8663	43·2	70·9	75·0	3·1	1·9	22·7	22·4	88·8	25·4
Szepsiszentgyörgy	5753	7131	8665	50·8	96·7	96·5	1·6	1·8	0·7	1·2	100·0	91·1
Petrozsény	3774	7765	12193	223·0	30·2	63·5	22·0	6·8	41·3	26·6	75·4	23·2
Egész Erdélyben												44·2

Az erdélyi részektől kifelé, tehát Románia felé a forgalmat első sorban *Brassó* közvetiti, annak magyarsága 1890-től 1910-ig 34 százalékról 43.4 százalékra nőtt, *a magyarúl tudók száma a lakosság kétharmada.* Tehát itt nem sok kell ahhoz, hogy a magyarság nyelve átvegye a közlekedő szerepet s egy évtized okos politikájánál a magyarság abszolut többségre szaporitható.

A másik nagy fontosságú átmeneti hely *Nagyszeben.* Ez az erdélyi szászok és románok kulturális középpontja. Óriási számbeli, kulturális és gazdasági erővel lépnek itt fel a nemzetiségek. Ezen kivül a vidéken is a román elem óriási túlsulyban van, a szászság is felülmúlja a magyarságot. Mégis a magyarság 1890-től 1910-ig 15 százalékról *22* százalékra nőtt. Igaz, hogy a román elem is 21 százalékról 26 százalékra gyarapodott, tehát felülhaladta az összes létszám negyedrészét. Ellenben a szászság 61 százalékról lehanyatlott 50 százalékra. Világosan látható, hogy a szebeni szászság létszáma dekadenciában van és a legközelebbi tizéven elvesziti abszolut többségét. A választójog szélesbülése következtében a városi élet kormányzása kiesik kezéből és ezzel együtt minden téren vissza fog szorúlni. *Teljes letörését csak a magyarsággal együtt akadályozhatja meg* és a magyarságnak is érdeke, hogy a német elemmel egyetértőleg járjanak el, mert a közös ellenség a románságban rejlik. Vesse le hát az erdélyi szászság a magyarságtól való elzárkózását, a magyarság pedig az oktalan ellenszenvet, közeledjenek egymáshoz szeretettel. A magyar tanuljon meg németül, hiszen ezért tettük kötelezővé a német nyelvet minden polgári-, közép- és szakiskolában, a németek is tanuljanak magyarul s legfőképen engedjenek érvényesülést a magyar fajnak a városi élet, az ipar és kereskedelem folytatásában és kormányzásában. A mostani elzárkózottság mind a két faj kárával jár.

Igen fontos érintkező pontok itt Kolozsvár, Marosvásárhely, amelyek magyar empóriumok és magyarok az összes székely városok. A székely nyelv medence a magyar Alföld felé Marosvásárhelytől, Dicsőszentmárton, Kolozsvár, Bánffihunyad és Nagyvárad útján van összekötve, ezek túlhyomóan magyar városok és a magyarság itt évről-évre emelkedik.

Más irányban Székelyudvarhelytől a Küküllő völgyén

Segesvár, Medgyes, Nagyenyed, Gyulafehérvár, Szászváros, Déva kötik össze Arad felé a magyarságot az alföldi magyarsággal és itt is a magyarság szilárd helytállásáról adhatunk hírt. Bár kisebbségben van.

Ebben az irányban tehát a magyarság elhelyezkedése kitűnő és fejlődése is értékes. Azonban meg kell jegyeznünk egy igen fontos igazságot. A városok fejlődése, éppen igy a szétdarabolódó nagybirtok szétoszlása csak a néptömegek által történik. Amilyenek a néptömegek, olyanok lesznek urrá a városokban és a földbirtokokon is. Amint a városi élet és az ott nyüzsgő ipari-kereskedelmi foglalkozás a magyarságot messze földről is vonzza, sűriti és idegen népek között is dominálóvá teszi, igy kell észrevenni, hogy a többi helységben lakó népesség is ilyen vonzó-taszitó erők hatása alatt alakul és ehhez képest fog alakulni a birtokos elem mindenütt és a népesség többsége is. Mielőtt ennek bővebbi fejtegetésébe bocsátkoznám, előbb be akarom fejezni azt, amiről itt szó folyt. Amint az erdélyi részekben a magyar haza forgalmát kifelé közvetitő pontokon a magyarság a németséggel, vagy anélkül vette a kezébe a túlsúlyt, éppen igy bebizonyithatjuk az ország déli részein is. Nem kell emlitenem, hogy Nagykanizsa, Kaposvár, Pécs, Mohács magyar focusok, de hozzá tehetjük, hogy a kisebb helyek: Alsólendva (87 százalék), Letenye (96 százalék), Csáktornya (46 százalék), Csurgó, Zákány, Berzencze, Barcs (70.6 százalék), Szigetvár (97.4 százalék), Siklós (87.7 százalék), Szentlőrinc (98.8 százalék) magyar, Villány és Bélye német-magyar lakosságú községek. A szerb nyelvhatáron fekvő Bács-Bodrog vármegyében Szabadkától délkeletre, a Tisza mellett mindinkább a magyarság lesz úrrá s a déli részeken. *Gombos*, ez a fontos átkelő hely szinmagyar, *Apatin* német-magyar s általában a délnyugati Bácskában a németség a túlnyomó. A német és a magyar elem együtt a titeli és zsablyai járás kivételével, mindenütt dominál. A városok, *Baja, Szabadka, Magyar-Kanizsa, Zenta* magyar többségüek. Az egykor oly dühös szerb fészekben: Titelen a szerbség 42 százalékot tesz, a magyarság és németség itt is együtt felül múlja. Zombor város magyarsága 1880-tól 1910-ig 21.5 százalékról 33 százalékra s a legfontosabb *Ujvidéken* 26.9 százalékról 39.7 százalékra erősödött, a szerb elem 65.5 százalékról 39.1 sza-

zalékra, Ujvidéken 42.1 százalékról 36.4 százalékra esett. Ugy látjuk tehát, hogy a magyarság itt viszonylagos többségre tett szert. Magában a vármegyében a magyarság 42.3 százalékkal szintén viszonylagos többségre emelkedett, a németség 28.3 és a szerbség 18.6 százalékával szemben.

A Tisza-Maros szögén a magyarságnak expansióját főképen Torontál- és Temesvármegyékben kell megfigyelni. Itt a németség a magyarságnak hűséges segitő társa és mindkét fajnépnek az oláhság és a szerbség ádáz ellensége. Csakhogy mig a magyar és német elem az együtt működésre meg tudja találni a bázist, ez a román és szerb elemnek nem sikerül. Veszedelmes és erős vára itt mindkét nemzetiségnek a nemzeti (görög keleti, szerb és román) egyház. Soha egy államférfiu nagyobb tévedésbe nem esett mint, a mi ideális Eötvösünk, aki kódifikálta a görög keleti nemzeti egyházakat és ezzel jóformán szentesítette, hogy görög keleti magyar nem lehet. Mennyi küzdelemben volt a hazafias, magyar görög keletieknek részök és még sem tudták elérni, hogy magyar görög keleti egyház is legyen. Most szervezik a magyar görög katholikus püspökséget. Ez is óriási hatással lesz a magyar faj védelmére; mily fontos dolog volna, ha magyar görög keleti püspökséget is szerveznének. Temes megyében a magyarság 9·3%-ről tíz év alatt 910-ig 11·9%-re szaporodott, Torontálban 18·9%-ről 21%-re, Aradban 21·8%-ről 22·2%-re, Csanádban 73·8-ról 74·8%-re, Krassóban 4·8%-ről 7·3%-re nőtt. Itt fontosabbak a városok, a hol igazán gyönyörű fejlődés van: Arad városba 69·2-ről 73%-re, Pancsován 15·4%-ől 16·2%-re, (itt németség 35·9%.), Versecen 10·5%-ről 14·2%-re (itt a német elem 49·6%) és Temesvárott a 32·2%-ről 39·4%-re nőtt az utolsó 10 év alatt a magyarság (német elem 43·6%). Tehát a magyar és a német elem együtt minden városban dominál. Érdekes azt is megjegyezni, hogy 1880-tól 1910-ig Nagybecskerek magyarsága 19·3%-ről 35·2%-re nőtt (és itt relativ többségre tett szert. A német elemmel együtt 70%-tel domináljuk a szerbeket. Érdekes továbbá Lugos, a hol a magyarság 1880-tól 1910-ig 12·4%-ről 34·7%-re, Karánsebes, a hol 6·5%-ről 17·7%-re, Orsova, a hol 15%-ről 32·2%-re növekedett a magyarság. És mindezeket a nevezett pontokat a német elemmel együtt feltétlenül dominálják.

Az északnyugati felföld tótsága nemzeti egységünkre nem oly veszedelmes mint a déli szerbség és a délkeleti románság.

Igaz ugyan, hogy itt a fészkelődő és a saját ruhájába nem férő cseh népség itt is vetegeti a konkoly magjait, azonban ők a mi tótjainkat testvéri ölelésükkel csehekké akarják át testvériesíteni s ezen meg fog törni a barátság. A magyarság nem kívánja elvenni semmiféle népnek a nyelvét, mi csak a magunk faját védelmezzük s tőlünk akár a világ végeig megmaradhatnak a tótok tótoknak, de nekik rossz, ha minket nem értenek meg. Tőlünk kapják a kenyeret, mert a felföld sovány termései nem birják őket táplálni Lejönnek hozzánk munkát keresni és így kénytelenek a mi nyelvünket megtanulni, mert mi nem tanuljuk meg az övéket Azokban a gyárakban és más vállalatokban is, amelyet a magyar tőke alapit a felvidéken, magyarul kell tanúlniok, ha alkalmazást akarnak találni. A népsűrítő pontok Pozsonytól egész Ungvárig mindenütt magyar többségűvé változtak. Legszebb példa ebben Kassa, amely egy emberöltő alatt majdnem tiszta magyarrá alakult és ily vagy hasonló változás állott be mindenütt. És ez nem is lehet másképen, mert az ország közepén élő, egy tömegben összefüggőleg lakó 8 millió magyarság, a hatalmas, magyarrá vált fővárossal és az ország belső körzetében izmosodó nagy magyar városok láncolatával, mintegy hatalmas várövezetből ellenálhatatlan erejű rajokat küld ki a szélrózsa minden irányában és az innen kiáramló magyar vállalkozás a folyó völgyekből eljutott éjszak, kelet, dél és nyugat felé az ország határáig. Nem tartóztathatja ezt fel sem a Fátrák és Tátrák, sem a Királyhágó bércei s nem az ezeknél hatalmasabb ellenállású román gyűrű, amely elkülöniti a magyar medencét az erdélyi székely-magyar medencétől.

Mindezeket megfigyelve és hozzávéve azt, hogy az utolsó félszáz év alatt is mindeneket felülmuló arányban éppen az alföldi magyar népesség szaporodott és ha megfigyeljük a hazai népek mozgalmát, a miről táblázatos kimutatást is adunk, meg kell győződnünk, hogy a magyarság kedvező elhelyezkedésében oly hatalmas pozitiót nyert, hogy innen — az egész ország összes fajnépei közül csak neki lévén feleslege — az innen kibocsátott tömör rajokkal okvetlen meg fogja hóditani az egész országot. Nem kell ehhez egyébb csak az, hogy a kormányzat ne egyezkedjék ki a mi rovásunkra semmiféle nációval és ne gördítsen a magyar társadalom útjába akadályokat.

Ellenkezőleg a közigazgatás teljes megjavításával, a közoktatás és közegészségügyi szolgáltatások európai szinvonalra eme-

lésével adja meg az ország népének, amit a nemzet és a mai kor megkövetelhet.

Hogy a fentebb elmondottak a valóságnak teljesen megfelelnek, ide mellékelünk három kimutatást. Az első (44. old) mutatja a nyelvhatárokon élő lakosok magyarrá átfejlődését, tehát igazolja, hogy a magyarság nemcsak nagyban és egészben fejlődik erősebben a többi faj népnél, hanem azt is, hogy a nyelvhatárokon álló helységek magyarsága erősödvén, folyton odább tolja a magyar nyelv határának terjeszkedésével a nemzetiségi nyelvhatárt és azt mindinkább szűkre szorítja. A második (46) a törvényhatóságokat állítja magyarságuk szerint sorba; a harmadik azt igazolja, hogy a székely nyelvmedence és a nagy magyar nyelvmedence szépen fejlődik, egymáshoz közeledik és az ezt összekötő láncolat magyarsága erősödik. (Külön melléklet.) A 47. oldalon a jelentősebb városok fejlődése szemlélhető.

A nemzetiségi viszonyok eltolódása a nyelvhatárokon:

	1890			1900			1910			Magyarul beszélő	
	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	1900	1910
			ruth.			ruth.					
Ugocsa megye	38·2	7·2	42·5	42·9	6·6	39·3	46·5	5·1	37 5	54·4	59·1
Bereg megye	42·4	10·8	45·6	44 7	8·9	45·7	47·8	8·8	42·6	55·3	63·5
Ung megye	27·5	7·6	34·4	30·2	4·6	36 4	33·2	5 2	38·3	39·3	48·6
			tót			tót					
Zemplén megye	47·2	5·2	35·9	53 1	2·5	32·4	56·5	2 8	27·1	57·6	63·8
Abauj megye	69·6	4 1	25·5	73·0	3·4	22·9	78·0	2·1	18 7	80·9	86 4
Kassa	49·9	13·5	33 6	64 8	8 6	23·1	75·4	7·2	14·8	79·1	90·0
Gömör megye	53·6	2·7	42·8	56·4	2·2	40 6	58·5	1·6	38·4	68·3	74·1
Bars megye	31·1	11·5	56·9	31·7	10·5	57·5	34·8	9·7	54·8	41·6	50·2
Esztergom megye	79·8	11·4	8 2	79·2	11·4	8 6	80·9	10 4	8·3	91·5	88·4
Hont megye	51·6	6·0	41·8	54·5	5·4	39·5	57·5	5·1	36·8	65·7	71·6
Selmeczbánya	16·6	7·8	75·1	19 9	5·6	74·0	41·8	3·0	55·0	39·1	56·0
Nógrád megye	69·2	1·9	27·7	70·5	1 7	26·9	75·6	1·2	22 3	80·1	84·5
Nyitra megye	17·5	9·1	72·8	18·9	7 6	73·0	22 0	6·1	71·0	27·2	35·2
Pozsony megye	39·2	8 8	50·6	39·7	7·7	51·0	42 3	6·8	49·5	46·6	51·2
Pozsony város	19 9	59 9	16·6	30·5	50·5	16·3	40·6	41·9	14·9	53·2	68 5
Zólyom megye	4·0	2·9	92·2	7·3	2·3	89·3	12·4	1 6	84·8	17·6	27·4
Moson megye	24·4	64·3	0 6	29·0	60·7	0·7	34·9	55·0	0·8	46·7	59 6
Sopron megye	49·2	37·7	12·6	50·0	37·1	12·3	50·5	36·8	12·6	57·5	62·6
Sopron város	29·8	63·9	2·9	40·5	53·6	2·8	44 2	51·1	2·3	64·3	74·6
Vas megye	50·5	32·2	17·3	53·0	30·0	16·9	56·9	26·9	16·1	61 4	67·1
Baranya megye	49·6	36·9	13·4	51·3	35·5	13·1	52·2	35·0	12·7	67·7	73·7
Pécs város	74·2	19·1	6·7	77·2	17 5	5·2	83 6	12·8	3·3	92·2	95·6
Tolna vármegye	67·2	31·8	0·9	68·3	30·5	1 2	70·9	27·9	0·9	81 9	85·7

	1890			1900			1910			Magyarul beszélő	
	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	magyar	német	szláv	1900	1910
			szerb						szerb		
Bács-Bodrog megye	38·7	30·8	30 8	40·5	29·7	29·8	42·3	28·3	27·2	51·7	56·3
Baja	74·2	10·3	15·5	80·1	7·7	12·1	79 9	8·3	11·7	96·3	97·0
Szabadka	52 7	2·6	44·7	56·1	2·2	41·7	58 8	2·0	39·1	73·2	80·4
Ujvidék	31·6	24·3	37·6	35 2	22·1	33·7	39·7	17·6	34·5	57·5	64·5
Zombor	23·4	10·1	65·8	31·4	8·7	40·2	33·0	7·1	38·8	49·5	52·2
Torontál megye	17·1	31·0	31·1	18·9	29·9	31·2	21·0	26·6	32·2	29·2	36 5
Pancsova	11·4	40·6	43·0	15·4	39·0	41·3	16·2	35·9	41·9	34·0	44·1
Versecz	5·7	55·6	35·3	10·5	53·1	32·2	14·2	49·6	31·4	27·9	39·5
			oláh			oláh			oláh		
Temes megye	6·5	33·7	42·2	9·3	32·8	40·9	11·9	30 1	40·1	17·0	25·4
Temesvár	26·7	55·9	9·1	35·1	51·0	7·6	39·4	43·6	10·4	61·3	74·6
Arad megye	20·2	10·5	66·7	21·8	10·5	65·0	22·2	9·8	65·3	31·3	35·2
Arad város	61·6	13·4	18·7	69 2	10·0	17·0	73·0	6·9	16·3	87·4	92·6
Bihar megye	52 2	0·5	45·5	53·2	0·4	44·8	52·8	0·4	44·9	61·0	62·4
Nagyvárad	88·8	2 6	6·5	89·2	2·8	6 6	91·1	2·2	5 6	96·4	97·7
Szilágy megye	35 5	0·8	61·6	36·9	0·7	60·5	38·0	0·4	59·1	45·9	48·9
Szatmár megye	59·0	4·5	35 4	61·6	3·3	34·6	65·1	1·7	32·8	71·3	74·5
Szatmárnémeti	94·5	1·3	3·5	93·3	2·2	3·4	94·9	1·8	2·8	97·5	98·6
Nagybánya	77·2	1·1	20·0	76·4	1·3	21·4	77·5	1·4	20·8	86·0	87·5
Nagykároly	94 4	1·0	4·2	96·8	1·0	1·9	98·0	0·4	1·3	99·0	99·6
Besztercze-Naszód m.	4·8	24·1	67·3	7·1	21 0	69·1	8·4	20·0	68·5	13·5	18·0
Kolozs megye	25·4	3·6	67·9	26 8	3·6	68·6	26·9	3·0	68·0	33·8	37·3
Torda-Aranyos megye	25·0	0·6	71·4	25·4	0·4	72·8	25·6	0·3	72·1	32·3	34·7
Alsófehér megye	15 6	3·9	78·4	17·0	3·8	78·2	17·6	3·3	77·4	22·8	25·4
Kis-Küküllő megye	27·4	18·1	49·1	29·8	17·7	50·6	30·1	17·5	47·9	40·2	44·0
Nagy-Küküllő megye	10·5	44·0	39·7	11 8	42·5	42·6	12·4	41·8	40·6	23·7	28·4
Brassó megye	30·1	32·0	35·9	32·6	30·8	35·5	35·0	29·2	34·7	52·1	62·8

A törvényhatóságok magyarságuk szerint összeállítva

	1900	1910		1900	1910
	magyarság %			magyarság %	
Hajdu megye	99·7	99·7	Szatmár megye	61·6	65·1
Csongrád megye	99·5	99·5	Szabadka	55·8	58·8
Jász-Nagy-Kun m.	99·4	99·6	Gömör megye	56·4	58·5
Hódmezővásárhely	99·3	99·2	Marostorda megye	57·9	57·4
Heves megye	99·0	99·2	Zemplén megye	53·1	56·5
Kecskemét	99·1	98·9	Hont megye	54·5	57·1
Szabolcs megye	98·7	99·0	Vas megye	53·0	56·9
Győr	98·6	98·9	Bihar megye	53·2	52·8
Debreczen	98·2	98·5	Baranya megye	51·3	52·2
Borsod megye	94·8	97·7	Sopron megye	50·0	50·5
Székesfehérvár	95·4	96·5	Bereg vm	44·7	47·8
Szeged	95·3	95·9	Ugocsa vm.	42·9	46·5
Udvarhely megye	95·2	95·4	Sopron vm.	40·5	44·2
Miskolcz	92·4	95·4	Bács-Bodrog m.	40·6	42·3
Győr	94·8	94·9	Pozsony megye	37·7	42·3
Szatmárnémeti	93·8	94·9	Selmeczbánya	19·9	41·8
Somogy	89·8	91·2	Pozsony város	30·5	40·6
Nagyvárad	89·2	91·1	Ujvidék	35·2	39·7
M.-vásárhely	85·6	89·3	Temesvár	32·3	39·4
Komárom város	85·5	89·2	Szilágy vm.	36·9	38·0
Komárom megye	86·7	88·3	Brassó megye	32·6	35·0
Veszprém	84·3	86·7	Moson megye	29·0	34·9
Pest megye	82·6	87·9	Bars megye	31·7	34·8
Csik megye	86·4	86·4	Zombor	31·4	33·0
Budapest	79·0	85·9	Kisküküllő megye	29·8	30·1
Fejér megye	84·4	85·7	Kolozs megye	26·8	26·9
Pécs	77·2	83·6	Torda-Aranyos m.	25·4	25·6
Háromszék megye	85·1	83·4	Arad megye	21·8	22·2
Kolozsvár	82·9	83·4	Nyitra megye	18·9	22·0
Esztergom	79·2	80·9	Torontál megye	18·9	21·0
Abauj megye	73·0	78·0	Szolnok-Doboka	19·9	20·7
Kassa	64·8	75·4	Alsó Fehér m.	17·0	17·6
Nógrád megye	70·5	75·6	Pancsova	15·4	16·2
Csanád megye	73·8	74·8	Hunyad megye	10·6	15·5
Zala megye	74·2	74·5	Máramaros m.	13·7	14·8
Békés megye	72·4	73·4	Versecz	10·5	14·2
Arad város	69·2	73·0	Nagy-Küküllő m.	11·8	12·4
Tolna megye	68·3	70·9	Zólyom megye	7·3	12·4

	1900	1910		1900	1910
	magyarság %			magyarság %	
Temes megye	9·3	11·9	Fogaras megye	5·6	6·8
Szepes megye	6·3	10·8	Szeben vm.	4·9	5·7
Sáros megye	6·3	10·4	Liptó megyc	3·3	5·0
Túrócz megye	4·2	10·0	Trencsén megye	2·9	4·3
Besztercze-Naszód	7·1	8·4	Árva megye	1·8	2·5
Krassó-Szörény	4·8	7·3	*) Dráván túl	3·8	4·1

*) Különösen Verőcze m.-ben, Eszéken, Zimonyban, Szerém- és Pozsega-megyében van nagyobb számú magyar, de van szép számmal Zágrábban és Belovár-Kőrösmegyében is.

A legfontosabb városok szaporodási adatai.

	Lélekszám a megnevezett időben						Szaporodás %-ban		Lélekszám a csatlakozott községekkel
	1850	1869	1880	1890	1900	1910	1890-910	1869-910	
1. Budapest	153506	254476	360551	505763	732322	880371	74·1	245·9	1,100.000
2. Szeged	50244	71022	73675	87410	102991	118328	35·4	66·6	
3. Szabadka	48126	56323	61367	75039	83593	94610	26·1	68·0	
4. Debreczen	30906	46111	51122	58952	75006	92729	57·3	101·1	
5. Pozsony	42064	46540	48006	56048	65867	78223	39·6	68·1	
6. Temesvár	17669	32223	33694	48403	59229	72555	49·9	125·2	
7. Kecskemét	31896	41195	44122	49600	57812	66834	34·7	62·2	
8. Nagyvárad	22538	28193	31324	40750	50177	64169	57·5	123·6	
9. Arad	22393	32725	35556	43682	56260	63166	44·6	93·0	70 000
10. Hmvásárhely	33090	49153	52424	55626	60883	62445	12·3	27·0	
11. Kolozsvár	16884	26638	30363	37957	49295	60808	60·2	128·3	
12. Miskolcz	16435	21535	24319	32288	43095	51459	59·4	139·0	72 000
13. Pécs	15318	23863	28702	35449	43982	49822	40·5	102·8	
14. Fiume	–	–	–	30337	38955	49806	64·2	–	
15 Győr	16486	20035	20981	31182	37543	44300	42·1	121·1	
16. Kassa	13034	21742	26097	32165	40102	44211	37·5	103·3	
17. Brassó	21571	27766	29584	32549	36646	41056	26·1	47·9	
18. Nyiregyháza	14405	21896	24102	27179	33083	38198	40·1	74·5	
19. Székesfehérv.	14971	22683	25612	28942	32167	36625	26·5	61·4	
20. Szatmár	12874	18353	19708	21218	26881	34892	64·9	89·8	
21. Sopron	16726	21108	23222	29543	33478	33932	14·9	89·2	
22. Újvidék	10007	19119	21325	25180	29296	33595	33·4	75·7	
23. Nagyszeben	16268	18998	19446	24766	29577	33489	35·2	76·3	
24. Szombathely	4099	9666	13225	17270	24751	30947	79·2	220·1	
25. Zombor	21601	24309	24693	26942	29609	30593	13·5	25·8	
26. Nagykanizsa	7128	15125	18398	21234	23978	26524	24·9	75·4	
27. N.-becskerek	14350	19666	19529	22370	23267	26006	16·3	32·2	
28. Marosvásárh.	8943	13018	13192	15627	19522	25517	63·3	96·1	
29. Pancsova	11000	16888	17127	18289	19044	20808	13·8	23·2	

A 47. oldalon a nevezetesebb magyar városok abból a célból vannak összeállítva, hogy azoknak népszámban való gyarapodása szemlélhető legyen és az eddigi gyarapodásból következtetést vonhassanak, a mikor szükség arra, hogy melyik és a mi városunk-e az, amelyik a legfontosabb érdekeink hordozója. Fejlődik-e és elég erős e, vagy legalább azzá lenni indul-e, hogy nemzetünk problémájának megoldásánál oszlopnak tekinthessük.

Mindenikben a magyarság vagy már tekintélyes absolut többségben van, vagy pedig affelé fejlődik. A magyarúl beszélni tudók — talán egy-kettőt kivéve — mindenütt túlnyomóak és átveheti immár a magyar nyelv a közlekedés szolgálatát, ha a megfelelő tényezők erre segítik.

Es ez már oly eredmény, amelyre alapítva ki kell mondanunk, hogy a magyarság fejlődése helyes irányban indult, oly fokra jött, hogy azon az alapon bátorságot merithetünk arra a következtetésre, mikép két-három évtized öntudatos, becsületes, lelkes és kitartó munkája után nem lesz hazánkban a mai értelemben vett nemzetiségi kérdés. A magyarság oly supremaciát fog elérni, hogy irridentista mozgalomra csak őrültek fognak gondolni. Idegen ajkú polgártársaink nyelvét nem veszítik el, erre mi nem is törekszünk, de szervezkedésünk és bennünk irántuk fejlődő testvéri szeretetünk nyomán bennük is iránt unk honfitársi szeretet fog ébredni.

De éppen ezért, hogy a — különösen Erdélyben — itt-ott magára hagyatott magyarságban ne keletkezzék ellenszenv, hogy a helyes honfitársi érzelem kifejlődhessék és véreink is kellő irányítást és támogatást találjanak: az Országos Székely Szövetségnek mindenütt szervezni kell a magyarságot, hogy a megalkotandó Székely Nemzeti Alap köré sorakoztatva, annak támogatásával, annak szabályzatai alapján akár a gazda, akár az iparos és kereskedő, épen úgy mint a tisztviselő, vállalkozó megkapja a védelmet, támogatást és segítséget. Ébredjen fel minden magyar emberben az a tudat, hogy a hol csak ketten-hárman is élnek, tartsanak együtt és tudják meg, hogy a Székely Nemzeti Alap segedelmével ők is mindenütt tényezők lesznek. Ők tartják és fejlesztik a magyar nemzetet és hazát; a magyar nemzet és haza védi, táplálja és erősíti őket.

Ezért tehát vésse minden magyar ember lelkébe, hogy az Országos Székely Szövetség ügye, mindnyájunk ügye, azt mindenkinek támogatni kell.

A székely nyelvmedencét a nagy magyar nyelvmedencével összekötő láncolat fejlődése 1890—1910. között.

A járások neve és a magyarság aránya 1890—1910. között

Magyarság

Nyirbátor **96—99**·2	**Nagykároly** **67—87**·6	**Erdőd** 28—42·7	**Szilágycseh** 28—33·4	Nagyilonda 3—5·5	Magyarlápos *11—15·7*	Naszód 4—8	Radna 4—7·8		Románia
Székelyhid **89—95**·1	**Érmihályfalva** **86—89**·3	**Tasnád** **46—50**·1	**Zilah** 42—44	Zsibó *14 15·7*	**Dés** 26—30	Betlen *20—22·6*	Jád 1—3·1		
Szalárd **62—63**	**Margita** 47—49·9	**Szilágysomlyó** **49—52**·5	**Kraszna** *21—22·4*	Csákigorbó 3—5·1	**Szamosujvár** 27—32·7	Kékes 26—28·7	Beszterce *9—14·1*	**Szászrégeni f.** 25—32·4	
Nagyvárad **68—72**	Élesd *13—16·1*	**Bánfihunyad** 29—31	Almás *16—17·7*	**Kolozsvár** **55—61**	Mócs 23—28·9	M.-örményes *14—16*	Teke *12—13·3*	**Szászrégeni a.** 36—35·1	Székelyek
Maroscsèke 3—7·1	Belényes *15—16·9*	**Gyalu** 38—39·7	**Nádas** **49—51**·9	**Torda** 43—42·3	M.-ludas 25—27·6	**A. marosi j.** **79—80**·4 Székelyek	**F. marosi j.** **51—54**·6 Székelyek	**Ny.-szereda** **91—95**·9 Székelyek	**Gy.-szt-miklós** **87—86**·5 Székelyek	**Gy.-tölgyes** 34—35 Székelyek
Vaskóh 2—3·8	Topánfalva 0·2—0·8	Alsójára *16—18·4*	Torockó *22—22·4*	**Felvinc** 35—35·2	**Radnót** 26—29·5	**Dicsőszt.-m.** 44—48·3	**Parajd** **100**% Székelyek	**Sz.-udvarhely** **89—97**·3 Székelyek	**Felcsiki** **93—99**·2 Székelyek	**Szépvizi** **88**·0
Biharhegység		Verespataki Abrudbánya *10—11*	**Nagyenyed** 25—34·2	**M.-ujvár** 30—34·2	Hosszúaszó *11—11·6*	Erzsébetváros 24—26·1	**Keresztur** **91**·4 Székelyek	**Homoród** **92—95** Székelyek	**Kászonaltizi** **99—99**·6 Székelyek	**Kézdi** **93—92**·4 Székelyek
Borosjenő *14—15·6*	Borossebes 7—10·4	Nagyhalmágy 1—2·7	**Erdélyi érchegység**	Magyarigen 7—8·7	Balázsfalva *9—11*	Medgyes 3—8·8	Segesvár *10—13*	Kőhalom 23—26·1	**Miklósvár** **84—85**·5 Székelyek	**Sepsi** **77—76** Székelyek	**Orbai** **85—82**·3 Székelyek
Radna 4—8·5	Kőrösbánya 2—4·1	Brád 4—6·8	Algyógy 2—4·4	Alvinc *14—15·8*	Kisenyed 9—8·2	Szentágota 6—3·3	N.-sink 7—6·8	**Persányi hegység**	Alvidéki *17—17·7*	**Hétfalu** **55—58**·7 Székelyek	
Marosillye 1—4·5	**Déva** 14—27·7	Szászváros *8—10·8*	Szászsebes 1—0·6	Szerdahely 0·2—1·0	Nagyszeben *5—12·7*	Ujegyház 1—2·6	Fogaras *10—13·9*	Sárkány 2—4·1	**Felvidéki** 24—32·5	**Hegység**	
Facset *2—16·0*	V. hunyad *9—19·2*	**Kudsiri havasok**	Szelistye 0·3—1·3	**Szebeni havasok**		Árpási 2—3·3	**Fogarasi hegyek**	Törcsvár 2—3·4	**Bodzai hegység**		
Temesi 3—4·6	Hátszeg 4—7·7	Puj 3—5·3	**Szebeni havasok**								
Karánsebes 1—5·3	**Retyezát**	**Petrozsény** 14—42·0									
Teregova 0·3—1·5											
Bozovics 0·1—1·2	**Orsova** 5—9·3										
Moldvai 1—2·1											

Románia

VI. A nagy kérdés: Lehet-e remélni békés kiegyezést azokkal a nemzetiségekkel, amelyek a magyarság ellen aversióval vannak?

Ezt a kérdést részben már eldöntötte a tapasztalat és nemmel felelt. A népek felébredt nemzeti öntudata — különösen ott, ahol hazug, ábrándos mesék megkólyagositották az elméket — nem engedi meg a megállapodásszerü megegyezést. Ha létre is jönne egyesek között, ujabb és ujabb „vezérek" támadnának, akik a hazug mesékből tőkét kovácsolva, könnyü megélhetést biztositanának maguknak a nemzetiségi eszmék felszinen való tartásával. Az előbbi fejezetben (43. oldal) meg is mondottuk, hogy a magunk részéről ily kiegyezésnek semmi célját sem látjuk. De megmondottuk, hogy a magyarság fejlődése olyan erőteljes, minden hiresztelés ellenében, még Erdélyben is minden nemzetiségénél sokkal hatalmasabb, hogy a supremácia kérdését rövid időn véglegesen a javunkra dönti el s igy a mi fejünk felett nem szabad semmi kiegyezést kötni. Ellenben a kormányzati, kulturális és gazdasági viszonyokat még jobban gyümölcsöztetve s ellenségeinknek kortéziából támogatást semmiféle oldalról nem nyujtva, belátható időn belül a tulsuly mindenüt a mi javunkra billen. Ennek a formálódásnak képét akartam előbb adni, megmutatni azokat a vonzó erőket, amelyek a természeti erők kérlelhetetlen hatásával fejlesztik ennek az országnak államalkotó népét: a magyar nemzetet, azonban mielőtt erre rátérnék, célszerűnek látom az imént lezajlott nagy nemzetiségi vitát itt ismertetni. Ismertetem és pedig közvetlenül az elmondott beszédek bő kivonatban való közlése által, bevezetésül ezekhez adván néhány cikket, amely a kérdés elő- és hátterét megvilágitja. A kérdésnél felhasználom két tekintélyes hirlapunknak, a Budapesti Hirlapnak és a Pesti Hirlapnak közleményeit, ezekből akarom, nem a magam irásával, hanem a legkiválóbbak nyilatkozataival összefoglalni az idevonatkozó véleményeket s ezekből kimutatni, hogy a dolog lényegében minden magyar embernek egy a véleménye: „az egységes magyar nemzeti állam" eszméjének alapján állunk és ettől nem tágitunk. Nem tartjuk szükségesnek semmiféle más ajkú néppel alkudozni, hanem a nemzeti állam épületének kiépitését, az általános emberi jogok szempontjának becsületesen való figyelembe vétele mellett, fokozottabb módon sürgetni

kell. Ebben a munkában a főszempont az, hogy az anyanyelvet mi, amennyiben nem az állam nyelve, éppen ugy magánügynek tekintjük, mint a felekezetiség kérdését, nem avatkozunk egyikbe sem bele, de nem tűrjük, hogy egyik is ellentétbe kerülhessen a magyar nemzeti állam érdekeivel.

Az idők sora megoldja a kérdést és szilárd meggyőződésem hogy becsületes és kitartó munkálkodással 60—70 év alatt még Erdélyben is abszolut többségre jut a magyar és ekkor elenyészik az az éles ellentét, amely közöttünk választó fal, ekkor a becsületes magyar közélet és állami igazgatás hatása alatt be fog következni a honpolgárok testvéri szeretete s miként a felekezeti küzdelmek elvesztették erejüket, a nemzetiségi küzdelmek is elülnek magyar és román, magyar és tót éppen ugy fognak együtt élni, mint most a különböző felekezetü polgárok. Ez a magyar, német és még néhány másajku polgártársaink között már el is érkezett.

Ehhez azonban szükséges a többség, a magyar elem részéről a türelem, a másajkuak megbecsülése. Gunyolódni nem szabad, üldözni sem szabad senkit, ellenkezőleg minden módot meg kell ragadni a békés együttélésre s ami gazdasági szervezet a magyarságnak hasznos, abba bele kell venni másokat is, hogy az érdekközösség gyakorlati megismerése által minden ember belássa, hogy itt egymással egyetértésben, szeretetben élni hasznos, előnyös; széttagolva, szétnuzva szenvedni, sulyos teher.

Ellenben a nemzetiségeknek is be kell látni, hogy itt ebben a hazában, minden fajnak csak annyi jogot lehet becsülettel megkivánni, amennyit a magyar faj más országban élvez; a magyarnak itt annyi jogot kell magának megtartani, amennyit bárhol az államalkotó faj magának fentart. Mi annyi jogot adunk a románnak itt, amennyit Románia ad a magyarnak és annyi jogot kell magunknak fentartani a nemzetiségekkel szemben, amennyit minden müvelt és kevésbbé müvelt nemzet magának fentart. Pl. a német Németországban, a román Romániában a másajku népekkel szemben.

És itt ne hivatkozzék a románság arra a hazug állitásra, hogy Románia egynyelvü állam, Magyarország pedig nem; mert Magyarország éppen ugy egységes nemzeti állam, mint Románia s nemzetiségi elemei Romániának is 35—40 százaléknyi számban vannak. A történelmi elsőbbség még Romániában is a magyarságé, ott is régibb lakó az ural-altai nép, mint a román s a

történelem beigazolja, hogy a románoknak a magyarság mindig támasza volt, idősebb testvére. Igaz, hogy mindig cudarul fizetett érte. Azonban mi tisztában vagyunk azzal, hogy a történelmi jog mint minden jog, csak annyit ér, amennyi erőt a háta mellé állithatunk s ebben a tekintetben is miénk a nagyobb erő s majd megmutatja az időpont, hogy miénk lesz az igazság is.

Az itt következő szemelvényekben párhuzamosan összeállitjuk a magyar és román viszonyokat és a lefolyt román nemzetiségi vitát is az illető országházi beszédek bőséges kivonatában. Olvassa el ki-ki és vonja le a maga meggyőződését. Az ezután következő VII. fejezetben összeállitjuk a vonzó és taszitó erők hatását, amely összeállitás meg is fogja mutatni az utat, amelyen a magyar nemzeti erőkifejtés némi koncentrálásával rövid időn teljes megoldás áll be az egységes magyar nemzet és egységes magyar állam mrgszilárditására.

Hatvanöt éves igazságok.

– Adat a nagyszláv politika történetéhez. —

Az *„Allgemine Österreichische Zeitung"* egyik juniusi számából vesszük át, a következő, feltünő tartalmu tudósitást:

Jassy, május 26. Az itteni oroszok és oroszpártiak igen kedvesen vették az ausztriai szláv mozgalmakat, s az orosz politika itt valóban nem csupán közönyös néző, sőt inkább tevékeny, bár titkos résztvevő. Az ausztriai államok vészes állapota, az Erdélyben és Magyarországban fölébredt, vagy felizgatott oláh nemzetiség által még inkább növekedett. Bizonyosnak mondhatni, miként az oláh nemzet ugy felsőbb, mint alsóbb osztályai legkisebb rokonszenvvel sem, hanem merő idegenséggel és ócsárlással viseltetnek a németek iránt. A bojárok általában Franciavagy Oroszország részén állanak, *de a nép, melynek inkább szivén fekszik vallása, mint nemzetisége, nyerseségében is oroszszal rokon, ezzel tart* és a németeket, t. i. az Oroszországból átjött német telepeseket, nemcsak idegenekül tikinti, hanem mint eretnekeket gyülöli és megveti. Azon gyakori megjegyzésre, hogy a dunai fejedelemségeknek érdekükben volna az ausztriai monarchiához csatlakozni, a legtekintélyesebb férfiak mindik ugy nyilatkoztak, miként a moldva-oláh nemzet, ezáltal semmit sem nyerne, sőt idővel nemzetiségével is lakolhatna. Szabad alkotmányt nemzeti

kormányzással, nemzeti hadsereget nemzeti cimerrel és zászlókal, évenkinti nemzetgyülést, felelős miniszteriumot stb. Ausztria nekik már ugy sem adhat, minthogy mindezeket az oroszok által egészen elnyerték és birják és mert az ugynevezett német müveltség és ipar gyanus ajándékáért sohasem tennék ki veszedelemnek utódaikat. *Galiczidban, Posenben és Magyarországon elég példa van rá, mit lehet várni a németektől.*

Az erdélyi oláhok ellenben csatlakozzanak Erdélyben a szászokhoz, de csak azért, hogy az erdélyi magyarok könnyebben magukra maradjanak. Mihelyt pedig a szlávok Magyarországon a magyarokon átgázoltak, *az erdélyi, magyarországi és bánáti oláhok, az itteni romániai csapatok segitségével, Oláhországgal egyesüljenek és a római Dáciát a Tiszáig visszaállitsák.* Mi legyen akkor a szászokból, tetszésük szerint az ő gondjuk. Az egész oláh nemzet egyesitésének, minden esetre meg kell történnie. Valamelyik orosz nagyherceg, vagy herceg Leuchtenberg mint király, Francziaország és ahol lehet, Anglia védelme is, kezeskednek a tervezett királyság fennállásáról. *Francziа- és Angolország politikai és kereskedelmi érdekeik miatt nem fogják e védelmet megtagadni.*

Ezen nemzeti álom kivitelén komolyan müködnek. Párisban oláhokból egylet alakult, egy bojár vezérlete alatt, mely Francziaország legjelesebbjeivel közlekedésben áll és — ami tény — előkelő politikusok által kegyeltetik.

A brassói oláh ujság 34 számában is (április 26), mintegy tudósitásul az erdélyi oláhoknak, közöltetik az oláhok törekvése Párisban, amiből eléggé láthatni, hogy az oláhok a legkisebb rokonszenvvel sincsenek Ausztria iránt, Francziaországhoz pedig bensőleg, nyilván ragaszkodnak.

Világos tehát, miként *célul tüzetett ki, hogy Magyarországon és Erdélyben a német elem, sőt maguk a magyarok is zsákmányul vettessenek a szlávoknak és oláhoknak* s hogy a szláv népfajok kegyelése által a monarchia belsejében irtó népháboru idéztessék elő Feltünik azon fájdalmas meggyőződés, hogy *a magyar nemzetiség véres sirján össze fog omlani Ausztria monarchia,* tönkre fog jutni Magyarországon és Erdélyben a német elem s egy hatalmas, az összes német államokra fölötte veszélyes *szláv birodalom áll elő,* a Duna torkolatát és a Fekete-tengert pedig Németország előtt római d'ák birodalom zárandja el. A csinos, müvelt Bécs

elpusztult utcáin fű fog nőni, nem mivel Budapesten nemzeti kormány alakult, hanem mivel a szláv birodalom alkalmasabb helyén egy más szláv főváros emelkedik.

Ideje azért, hogy *a németek sietve egyesüljenek a magyarokkal a szlávok és oláhok ellen,* ha ezeknek gyülöletében saját sirjukat megásni nem akarják.

Bár azon meggyőződésre vezethetne az önök hazafisága, ékes és fontos szava, minden ausztriait, ki előtt az ausztriai állam és uralkodóház fennállása kedves; hogy *csak az összes németeknek gyors és erős egyesülése Magyarországgal, mentheti meg Ausztriát és uralkodóházunkat,* tarthatja fenn Magyarországot és Erdélyben a német elemet, sőt Németország épségét! Mert mihelyt a horvátok a csehekkel és társaikkal egyesülnek, bizonyosnak tarthatjuk, hogy ezen déli szlávok, kezet fogván testvéreikkel, az északi szlávokkal, legközelebb Németország keleti részeit fogják érdekük szerint szabályozni, mig más részről éppen akkor, a franciáknak könnyen eszükbe juthatna a nyugati határokkal ugyanazt vinni végbe.

Ezzel a tanulságos tudósitással szolgál németeknek, osztrákoknak és nekünk, magyaroknak is, az *„Allgemeine Österreichische Zeitung"* jassy-i levelezője. Előadása ugyan kissé primitiv, de érdekességét fokozza az a csodálatos körülmény, hogy a jassy-i levelező ezt éppen *hatvanöt esztendővel ezelőtt irta* s a közölt magyar forditásban a hivatalos *„Közlöny" 1848. junius 8-iki* (1.) *száma hozta.* Azt a fogást, hogy a tudósitás valódi keltét idáig elhallgattam, igazolni fogja az a csalódás, melyet az olvasókban keltettem, azt hitetvén el velük, hogy napjainkból való. Ha pedig ez sikerült, akkor csodálattal kell adóznunk a jassy-i levelező éleslátása, erős történelmi és politikai érzéke iránt. mert az akkori helyzetről olyan rajzot adott, melynek igazsága azóta nagyrészben bebizonyult, kis részben, *már csak néhány pontban,* most van megvalósulás utján.

A jassy-i levelező vészkiáltása még nem a multé. Megrázó, eleven erővel harsogja fülünkbe a szláv veszedelmet, melynek áradata zuhogva közeledik s melynek már nemcsak a tulzó, hanem a *hivatalos román politika is* - bár tagadott — *segitőtársául szegődött.*

P. H. 1913. VII. 19. *Penke.*

A magyar és romániai kultura harca Erdélyben.

Valahányszor a közoktatásügyi miniszter személyében vál tozás áll be, mindannyiszor valóságos bucsujárás indul meg az uj ember felvilágositására a román érsekek, püspökök, képviselők saját személyes vezetése alatt; vagy anélkül, hogy meggyőzzék mennyire kulturaellenes az Apponyi-féle törvénynek az az intézkedése, hogy minden iskolában kell tanitani a magyar nyelvet. *Jankovich Béla* miniszter sem kerülte el sorsát, s már-már odáig lehet a sok jóakaratu felvilágositástól, hogy alighanem kételkedés fogta el már az iránt is, hogy vajjon nem a legnagyobb pedagógiai abszurdum-e az, ha Magyarországon egyáltalában magyarul is tanitanak az iskolákban.

Eddig már mindenik román püspök megtette fölterjesztését, sőt szóval is előadták, hogy a királyi tanfelügyelők — különösen a nemzetiségi vidéken, — valósággal kerékkötői a kulturának. Akadnak közöttük nagy számmal — irják és mondják —, akik „olcsó hazafias érdemek" szerzése reményében feljelentéseket tesznek egyes „román" tanitók ellen azon a cimen, mert nemcsak hogy magyarul nem tudnak, de a tanitáshoz még román nyelven sem értenek. Az államsegélyt nem hozzák javaslatba a „román" iskolákra nézve, mert szerintök a „román" iskola a legnagyobb, elnézéssel sem érdemli meg az iskola nevet, sem az épületet sem a fölszerelést, sem a benne levő szellemet illetőleg, amikor pedig az „egyházi" tanfelügyelők kifogástalanoknak minősitik azokat.

Nagy a panasz továbbá, hogy a magyar nyelv tanulását annyira erőszakolják a „román iskolákban", hogy a szegény „román" gyermekek valósággal belebutulnak s mégsem tanulnak meg magyarul, mert pedagógiailag is kivihetetlen, hogy egy „idegen nyelvet" az iskola megtanithasson. Nem is történik egyéb a „román" iskolákban, mint a Himnusz és Szózat értelem nélküli állandó elénekeltetése s ezzel meg is elégszenek a kir. tanfelügyelők, — ismétlik unos untalan a román egyházfők és képviselők.

Lehetséges, hogy teljesen hiábavaló munkát végzek most, amikor ezeket a „pedagógiai" érvekkel támogatott és minduntalan megismétlődő „román" panaszokat megvilágitani szándékszom; rámutatva azokra a *rejtett célzatu*, de a jóhiszemüség és a szak-

szerüség leplébe burkolt erőszakosságokra, melyek különösen az erdélyi részekben napirenden vannak csak azért, hogy ez az ősi *Dácia* lehetőleg mentesittessék a magyar kulturától.

A legtöbb román nemzetiségü lakost számláló erdélyi megyében élek, valamelyes réven a népkultura terjesztésének *módjához* is van közöm, jártam falvakon, hol van államsegélyes „román" iskola, *de minden magyar lakos analfabéta,* mert az iskola a „románok"-é s amelyben a „román" tanitó egyáltalában tanitani is alig tud, de az államsegélyért és a kir. tanfelügyelő kedvének megnyeréséért a Himnuszt és a Szózatot ugy énekelteti, hogy az ember kétségbe esik tőle. Alig akad különben még államsegélyes „román" tanitó is, aki nemzeti énekeink tanitásából ne üzne gunyt. Voltam olyan falvakban, ahol az állami és községi iskola tanitói talán egymagára magyar az egész faluban, de mivel *a tanitáshoz ért,* nem román gyülöletből és nem magyar sovinizmusból, hanem tisztán tanitói kötelességének becsületes teljesitésével olyan tanitási eredményt ér el — *magyar nyelven,* hat év alatt, hogy *az illető „román" gyermek a magyar középiskolában is minden nehézség nélkül folytathatja tanulmányait.* Ezt a *tényt* a „romániai kulturát" védő püspökök és elméleti „szociologusok" egyszerüen *letagadják* és, sajnos, sok hivőjük akad azok között is, akik pedig az ellenkezőjét szeretnék hinni.

Alig akad még ország, ahol oly kevésre értékelnék a tanitói tudást és népkulturát, mint hazánkban. A tanitói tudás igazi értékelésére csak Poroszország és Románia példáját hozom fel, mert az ottani viszonyokat *közvetlenül és tudatosan* ismertem meg. Mindkét országban nagy sulyt helyeznek arra, hogy a tanitó az *egységes nemzet kulturájáért* rajongjon és a *tanitás mesterségéhez föltétlenül értsen.*

Mindkét helyen a tanitók születésüknél fogva és meggyőződésből is apostolai a nemzeti kulturának. Ezen okból *ott a nemzetiségi születésü ifjuból nem is nevelnek tanitókat. Posenben lengyel nemzetiségü és Romániában magyar nemzetiségü tanitó el sem képzelbető.*

Mikor ott a helyszinén alkalmam volt ezen felfogás helyességében kételkedni, mindkét országban szinte sajnálkozva világositottak fel: *a nemzeti kulturának meggyőződésbeli apostola még a legjobb akarat mellett sem lehet az, aki az egységes nemzet testében jövevénynek és „idegennek" érzi magát,* mert az esetleg

mutatkozó egyes kivételek itt sem döntik meg a természetes fejlődés törvényeit.

Ugy Poroszországban, mint Romániában a nemzetiségi vidékre küldött tanító ezt kapja utravalóul: „A még csak beszélni kezdő, 6–7 éves falusi gyermeknek szókincse alig haladja meg a kétszáz fogalmat, melyre falusi elzárt környezete és nehéz munkáival elfoglalt, kevés beszédü szülője 3–4 év alatt megtanithatta. A tanító 5—8 éven át, naponta átlagban 4–5 órát foglalkozik *céltudatosan* és *hozzáértéssel* a gyermekkel és ne tudná megtanitani a kivánt nyelven a népiskolai elemi tudnivalókra?" És megtanitják, s azok a poroszországi lengyel és a romániai magyar gyermekek egyénileg sem lesznek azért „buták", amiért csak németül vagy románul fejezik ki irásban és szóban gondolatukat.

Ugyanilyen eredményeket kivánna meg az Apponyi-féle törvény is a hazai népiskoláktól, de egyuttal gondoskodik — sajnos — arról is, hogy az eredmény elérhető ne legyen, mert nem gondoskodik e feladatra alkalmas és képes tanitókról. *A nemzetiségi tanitóképzők létezése már eleve kizárja, hogy komoly és egységes népkulturáról lehessen szó Magyarországon.* Az ezekből kikerülő tanitóságtól nemcsak idegen nyelvü, hanem *„idegen szellemü" kulturája* miatt józanul nem is várható el, hogy olyan kulturának lehessen apostola, melyet elzártak e ő'e és ha nem is nyiltan, de titokban eleve *meggyülöltettek* vele. Tessék betekinteni a hazai nemzetiségi tanitóképzők könyvtáraiba; ott csak azok a magyar könyvek találhatók, melyeket a minisztérium *ingyen* szokott kü'deni az iskoláknak! A pénzen szerzett könyvek, például a román felekezeti képzőkben, tulnyomó részben *Romániában kerültek ki a sajtó alól* s különben *is a bukaresti román akadémia szinte csodálatraméltó bőkezüséggel látja el hazai román intézeteinket, nemcsak román nyelvü, de román szellemü könyvekkel is.* Igy kerül aztán a magyar kormány által képviselt *egységes magyarországi kulturával élet-halálharcra a romániai román kultura,* még a legelduzzottabb havasi falu iskolájában is, minden magyar állami segitség és támogatás dacára.

Ha a magyar közoktatásügy minisztere egyszer azt mondaná a román főpapoknak: *Ám legyen ezután a tisztán román lakosoktól lakott községekben a tanitás nyelve a román nyelv, de magyar születésü és kizárólag magyar kulturában nevelt tanitók utján:* egy ellen százat, hogy a román püspök urak kétségbeesetten tilta-

koznának ellene, mert előttük „*a mindenütt élő románok egységes kulturájának szelleme*" még sokkal fontosabb, mint a tanitás nyelve.

Szeretném hinni, hogy a magyar kultura intézői, ha messze távol is nevelkedtek fel és élnek jelenleg azoktól a területektől, hol *a magyarországi kulturának egy része a befolyásos román érsekekre és püspökökre van bizva:* nem fognak felülni ezen hatalmas „magyar kulturtényezők kétszinü okoskodásának, akik románajku hiveiket nem annyira a magyar nyelvtől féltik, hisz erre már az élet is kezdi rákényszeriteni azokat, hanem *a magyar kulturától*, mely a „*román álmok*" megvalósulhatásának kérlelhetetlen akadálya.

És még egyet: az igazán képzett *és hivatását felfogó és azt teljesi eni is tudó magyar tanitók tanitói értékének megbecsülésére!* Bizonyára a nemzetiségi lakosoktól lakott megyék községi és állami iskoláiban működő tanitók eddig is elért eredményei igen sok helyen *szemmel látható módon cáfolják meg* azokat a román püspököket és „magyar" szociológusokat, akik azt állitják, hogy nemzetiségi községben a magyar nyelv komoly tanitása *barbárság*, s e nyelven kulturát terjeszteni ott pedagógiai képtelenség. De hogy ez az állitás ne csak „letagadható" állitás, hanem *megcáfolhatatlan élő valóságnak bizonyuljon*, egy nem is terhes kirándulást javaslok az alább felsorolandó néhány helyre.

Hunyadvármegye kulturális hátramaradottsága országosan ismert és méltán szégyenlett. Találhatni azonban már itt is komoly munkát és *hihetetlen* eredményeket, melyek csak azért hihetetlenek, mert a *képzett, hivatásukhoz értő tanitókat* Magyarországon még mindig egy kalap alá vonják azokkal, *akik a magyar kultura szégyenére érdemtelenül és csak hivatalból ruháztattak fel a „tanitó" cimével és jellegével.*

Javaslatom annyira komoly, hogy néhány hunyadmegyei községet egyenesen meg is jelölök, melyek a vasuti állomástól legfőllebb egy óra alatt elérhetők és csaknem kizárólag román akosságuak, sőt van olyan is közöttük, ahol egyedül csak a tanitó magyar.

1. *Szárazalmás*, kisközség 442 lakossal. Mindössze 15 en tudnak valamit magyarul is, a többi román, a magyarul nem is tudó két izraelitán kivül. A községben csak harmadik éve van iskola mely kőzségi jellegü és magyar tannyelvü. A születésileg is magyar tanitó mindössze 25—26 éves. Iskolába rendesen jár 50—60

gyermek, akik nemcsak nem butulnak el a magyar nyelvtől, hanem a népiskola megfelelő osztályainak anyagából annyit tudnak, hogy a legközelebbi „román" iskola növendékei távolról sem tudnak annyit román nyelven.

2. *Kéménd*, k sközség 410 lakossal, akik közül csak 39 eloláhosodott magyar vallotta még magyarnak magát, s az egész faluban 65-en értenek valamit magyarul is. Állami iskolájában a gyermekek nemcsak magyar nyelvi ismeretükkel, hanem tárgyi tudásukkal is rácáfolnak a komoly iskola értékének le ecsülésére.

3. *Popesd*, 401 lakossal, kisközség. Egy magyar sem lakik a faluban. Mind gör. kel., kivéve az egyetlen reformátust, aki a többi kedvéért szinten oláhnak vallja magát. Iskolája községi és magyar tannyelvü. Minden iskolába járt gyermek tisztán és szivesen beszél magyarul.

4. *Ósebeshely*, 1244 lakosu kisközség, ahol 37 lélek vallotta magát magyarnak, pedig 58 róm. kath., 5 ref. és 5 lutheránus is található. Magyarul beszél 79 lélek. Van a községben állami iskola és „román" iskola. Ezt a községet azért is érdekes volna megekinteni, mert egy faluban volna megfigyelhető a „barbár" magyar és az oláh nemzeti iskola *kulturképe*, eltekintve attól, hogy az egyikben az oláh fiuk magyarul, a másikban oláhul tanulnak.

A minisztertől alig is lehet kívánni, hogy rászánja magát egy ilyen kirándulásra, bár, ha rászánná magát, biztosan merem állitani, hogy vagy azonnal letenné a miniszteri tárcát, vagy pedig egy napig sem türné, hogy a román főpapok fenhatósága alatt maradjon továbbra is az az erdélyi 1234 iskola, melyben *a szomszédos Románia kulturáját akarják terjeszteni, sok helyen már terjesztik is, magyar állami támogatással.* Ellenben azok, akik hivatva vannak miniszteri tárcával vagy anélkül is sulylyal biró politikai nyilatkozatokat tenni, továbbá a komoly sajtó néhány képviselője elfáradna, mielőtt Erdély egységes kulturája felett pálcát törnének s egy-két nap alatt olyan beszédes, közvetlen és fájó tapasztalatokra tennének szert, hogy azoknak hatására *a magyarországi egységes népkultura kérdése* többé nem lenne Csáky szalmája, melyet ma mindenki megtépázhat, tetszése szerint irányithat, csak azért, mert mi magyarok semmi értéket sem tulajdonitunk neki, sőt kivihetetlennek is tartjuk.

P. H. 1913. VII. 19. *Középajtai Barna Endre.*

Különböző népkulturák harca Erdély falusi községeiben.

Erdély tizenöt megyéjében összesen 2323 falusi község található 2.328,000 lakossal. A 29 város lakossága mindössze 350,270 lélek, az összes lakosságnak 13·45%-a.

Erdély általános közművelődési képét két számmal fejezhetjük ki: amig a városi lakosságnak 77·91%-a tud irni és olvasni, addig a falusi lakosságból csak 38·93%. A városok lakosságának 58·73%-a, mig a falvakban csak 30·18% magyar.

Ha a magyarul tudók aránya után kutatunk, azt találjuk, hogy a magyarul tudó 1.185,080 lélekből (az egész lakosságnak 44·25%-a) 76·70% (276,266) a városokban és 23·30%-a (908,874 lélek) a falvakban él. A városok összes lakosságának 78·86%-a beszél magyarul, mig a falvakban csak 39·04%.

Erdély 2323 falusi községe közül 296-ban (12.65%) nincs magyar lakosság. Mindössze csak 4 olyan megyénk van (Brassó, Csik, Háromszék és Udvarhely), ahol minden faluban található magyar lakos.

Erdélyben 2029 községben található magyar lakos, de ezek közül 1179 községben a számuk 155 lelken alul van, ami egyuttal azt is jelenti, hogy annyi községben, a magyar lakosu községek 58·11%-ában, az 1907. évi XXVII. t.-c. értelmében lemondtunk a magyar tankötelesek magyar nyelvü iskoláztatásáról. Ugyanis e törvény szerint a nem állami iskolákban csak akkor volnának kötelesek az iskolafentartók magyar nyelvü oktatásról is gondoskodni, ha a magyar tankötelesek száma meghaladja a 20 at. Országos átlagban pedig 154 lakos után esik 20 tanköteles.

A falusi községek lakosságának magyarul tudását vizsgálva, az eloszlás már kedvezőbb. *Erdély 2323 falusi községe közül csak 30 található olyan, melyben senki sem tud magyarul.*

Négy községben (Hunyadmegyében van mind e négy) senki sem tud irni-olvasni, 8 községben csak egy-egy, 52 községben az irni-olvasni tudók száma 1—9 lélek, 502 községben pedig még mindig alul marad a 100 lelken az irni-olvasni tudók száma.

Eötvös József, amikor 1868-ban a XXXVIII. t.-cikket megalkotta, nemes és szabadelvü lelkével el sem gondolta, hogy akadjanak majd iskolafentartó testületek Magyarországon, melyek a fenhatóságuk alá sorozott iskolákban nem *a magyar államhoz* törhetlenül ragaszkodni kivánó polgárokat fognak nevelni.

Arra pedig nem is gondolhatott, hogy lesznek felekezetek, melyek a külön vallásos nevelésnek adott kiváltságot arra használják fel, hogy az iskolai nevelés legfőbb céljául *idegen*, a magyar nemzeti célokkal homlokegyenesen ellenkező célokat tűzzenek ki s igy *a törvény egyenes kijátszásával, a felekezeti cégér alatt nemzetiségi iskolákat ékelnek a magyar nemzeti közmüvelődés testébe.* Arra sem gondolt bizonyára, hogy az 1910. esztendőben 3,561 olyan népiskola lehessen Magyarországon, melyekben az idegen tanitásnyelvvel, *idegen nemzeti eszméket* fognak becsempészni a hazai ifjuság lelkébe. Lehetetlenségnek kell tartanunk, hogy alapvető népoktatási törvényünket ugy szerkesztette volna meg, amint megszerkesztette, ha előre látja, hogy 1910-ben Magyarország fellegvárában, Erdélyben, 1163 magyar tanitásnyelvü népiskolával szemben 1503 ban, az erdélyi népiskolák 56·38%-ában azt fogják tanitani, hogy *a magyar nemzethez való tartozás érzése természetellenes érzés és bün az oláh, vagy a szász faj ellen.*

Eötvösünk óta Európa minden államában megváltozott a felfogás a népoktatás módját és eszközeit illetőleg. *Ma már nem találunk rajtunk kivül nemzetet Európában, mely népoktatásügyének intézésébe befolyást engedne nemzetiségeinek.*

Erdély 2323 falusi községe közül az 1913. év elején 349 községben nem volt semmiféle iskola. Magyar tanitásnyelvü falusi iskolánk volt 1065, oláh 1165 és német 226. Magyar iskola 994 falusi községben található mindössze, mig 980 községben van ugyan iskola, de ezekben a magyar állampolgári nevelés lehetetlenség az iskolákat fentartó egyházi főhatóságoknak ezzel ellentétben álló céljai miatt.

Sokan vannak, akik a magyar nemzeti kulturát nem féltik az oláh kulturától s igy az oláh tanitásnyelvü iskolák nagy számában semmi veszélyt sem látnak. Ezeket azonban megtéveszti azon téves megállapitás, mely szerint az oláh tannyelvü iskolák a magyar nemzeti népkulturának legfölebb csak a külső szinezeté ben okoznak változást, de *belső tartalmuk azonos* a magyar állampolgárságra nevelő magyar tannyelvü népiskolákéval. Ha valójában igy állana a dolog, bele is nyugodhatnánk a jelenlegi állapotokba. Azonban, sajnos, a *tények, az élet,* a megkezdett uton haladva, semmi reménységgel nem biztatják a magyar nemzetet.

Erdély földrajzi helyzetét és néprajzi képét vizsgálva, lehe-

tetlen észre nem vennünk, amit maguk az érdekeltek is mind nyiltabban elismernek, hogy Románia szomszédsága: az onnan tervszerü céltudatossággal már hozzánk, a Kárpátokon is áthatoló határozottan irredentista izgatás „*a minden élő románok egységes kulturája*" (a romániai Kulturliga által képviselve!) jelszavába burkolózva, a nevelés célját az egységes magyar állampolgári nevelés irányától határozottan *eltéritette*.

Ma már odáig fejlődtek a dolgok Erdélyben, hogy oláhságunk kulturális szellemének kizárólagos intézői nemcsak a népnevelés belső irányát terelik a Romániával összeforrasztani akaró románországi népkultura felé, hanem a *külső szervezet mintáit is* Romániából kölcsönözték és tanitói egyesületek helyett központilag kormányzott, autonómia nélküli tanitói értekezleteket létesitettek! A romániai mintára létesitett, de a magyar állam segélyéből fentartott gör. keleti oláh tanitói értekezleteken minden évben bemutatják a pedagógiai irodalom termékeit a tanitóságnak, de még nem fordult elő eset, hogy a tanitóság figyelmét *egyetlen* magyar nyelven megjelent pedagógiai műre is felhivták volna, ellenben Románia minden idevonatkozó irodalma szinte bántóan beható méltatásra talál ott.

Valahányszor a vidéki kir. tanfelügyelők kénytelenek tiltakozni egy-egy oláh tannyelvü iskola működése ellen, az illetékes oláh tanügyi főhatóságok a népkultura ellenségei gyanánt tüntetik fel a panaszkodó tanfelügyelőket. Az ország közoktatásügyi miniszterei pedig a jóhiszemüségükre alapitott védelem előtt rendesen meghajolnak, a nagy távolságból nem véve észre, hogy jóhiszemüségükben a románországi népkulturát veszik védelmükbe a Magyarországon egyedül jogositott magyar népkulturával szemben.

Ha az idegen államok nemzeti közművelődési politikáját vesszük például, abban az esetben Magyarországon is jogosnak és kizárólagosnak kellene elismernünk a magyar nyelvü és magyar szellemü népkultura létjogosultságát. Ugy látszik azonban, hogy nálunk, politikai okokból, legalább egyelőre, az illetékes tényezők nem kivánják követni sem Románia, sem Poroszország bevált népoktatási politikáját, pedig erre már nemcsak az élet, hanem a Románia felől jövő román kulturhatás is kezd rákényszeriteni.

Irányithatná azonban népoktatásügyünket az a még mindig lojálisnak is mondható felfogás, hogy *Magyarország mindazon*

községében, ahol magyar anyanyelvü lakos található, ott nem engedhető meg más, csakis magyar nyelvü és magyar nemzeti szellemü népoktatás. Ennyi előjogot, ha ez előjognak nevezhető, mégis csak élvezhetne a magyar is a *saját* hazájában! És mit találunk e tekintetben Erdélyben? Mindössze 296 községben nincs magyar lakos a 2323 falusi község közül. Tehát minden megengedhető elnézés mellett is, csakis 296 községben volna szabad nem magyar iskolának lennie. Ehelyett azonban azt találjuk, hogy 234 magyar lakossal biró községben ma még egyáltalában nincs is iskola. Ez ugyan még pótolható, igy tehát nem is olyan nagy baj, de az már a nemzet öngyilkosságához vezet, hogy *811 községben az ott lakó magyarság gyermekei kizárólag csakis nem magyar iskolába járhatnak*, tehát a szász vagy oláh nemzetiség kényének vannak kiszolgáltatva.

Irányithatná továbbá népoktatásügyünket az a még mindig méltányosnak mondható felfogás is, hogy *ahol magyarul tudó lakosság található már*, ott ezek érdekében, de az ország hivatalos nyelvének tovább terjedhetése szempontjából is, *kizárólag csakis magyar nyelvü népoktatás engedhető.*

978 erdélyi falusi községben, ahol magyarul tudó lakosság van, ma csakis nemzetiségi iskola található. Ezen adatok igazán arcpiritó módra értetik meg velünk, hogy Erdélyben a magyar szellemü népkulturának miért nincs még becsülete, miért terjed olyan veszedelmes lassusággal a magyar nyelv tudása és miért várja az oláh nyelvü nép, hogy Napja Bukarest felől keljen fel

Szomoruan érdekes látvány annak a 226 községnek kulturális élete is, amelyekben a magyar iskola mellett ott van az oláh esetleg a szász iskola is s amelyek együtt 501 iskolát és 920 tanitót tartanak. Egyenkint e községekben, tehát a 400—500 főből álló lakosság két, esetleg három nemzetet képviselve, élet-halál harcra kel egymás kulturája ellen s ahol magyar mellett a szász és oláh is ott van, ezek közös erővel igyekszenek elnyomni a magyarok kulturáját, melyhez, ugy látszik, mintha senkinek sem füződnék különösebb érdeke, hisz ekkor e szánalmas és megszégyenitő harctól megkimélnék a magyar népet és kulturáját . . .

Magyarországi különlegesség az is, hogy *Erdély* 130 *községében* (283 iskolával és 404 tanitóval) az oláh és szász kultura vivja egymással a harcot.

Talán első sorban az erdélyi magyar népkulturáért harcoló

tanitósághoz volna méltó, ha felemelné szavát az ellen, hogy a magyar állam erkölcsi és anyagi erejével 1389 idegen nyelvü és szellemü falusi népiskola (1163 oláh, 236 szász) fennállását biztositja s ezzel megakadályozza a meglevő 1059 falusi magyar népiskolát is a magyar népkulturaterjesztés munkájában, mert ezek erejüknek gyakran nagyobb részét az idegen népkulturával vivott harcra kénytelenek forditani.

Hogy Erdélyben a különböző anyanyelvű lakosok lelkileg idegenkednek és kérlelhetetlen ellenségeknek tekintik egymást, annak kézzel fogható bizonyságát is nyujthatjuk, hiszen még a népkultura munkásai is annyira idegenek egymástól, hogy a magyar tannyelvü iskolák tanitóinak minden művészkedése is hiábavalónak bizonyult, amikor az oláh vagy német tannyelvű népiskolák tanitóival közös tanitói, nevelési vagy szociális irányu tanitói szervezetet kivántak létesiteni.

Ott van például az Erdélyrészi Tanitóegyesületek Szövetsége is, mely, cime után itélve, Erdély 2448 falusi népiskolája összes tanitóegyesületeit volna hivatva képviselni: legfölebb csak a kisebbség, a 43·26%-ot kitevő magyar tanitásnyelvü népiskolák tanitóinak nevében szólhat, mert egyetlen oláh, vagy szásznak nevezett tanitóegyesület sem kiván a magyar kartársak egyesületével közösséget fentartani.

Személyes ellenszenvből? Oh nem, hiszen minden oláh vagy német nyelvü népiskola tanitója *egyenkint* megértő, sőt velük *egyenkint* még rokonszenvező kartárs is, de iskoláik céljai annyira elütők a valóságban egymástól, hogy azokat közös egyetértéssel és együttesen szolgálni még elképzelni is képtelenség.

E tényeket *meglátni* s ezeknek kifejezést adni első sorban az erdélyrészi magyar tanitóságnak kötelessége, nemcsak az általuk szolgált magyar népkultura érdekében, hanem Erdély magasabbrendü érdekei szempontjából is! Tiltakozni kell azon politikai okoskodás ellen is, melylyel nemzetiségeink egyházi főhatóságai és politikai vezérei a magyar kormányokat és a magyar közvéleményt megtéveszteni akarják. Ezek ugyanis unosuntalan azt hangoztatják, hogy a népiskola hivatását csak akkor teljesiti, ha az oláh vagy szász nyelvü gyermeket nem igyekszik magyarul érezni, gondolkozni és beszélni megtanitani, vagy, ha azt teszi — s ezt nyiltan hirdetik —, a népet elbutitja. Akik ezt mondják, eltekintve attól, hogy az ellenkezőjéről *a saját példájukban* is meg

vannak győződve, lebecsülik a tanitó nevelői és oktatói tudását s elhallgatják, hogy a mai tanitóképzést nem szabad többé balázsfalvi vagy nagyszebeni szemüvegen nézni. Ma már azok az igazi tanitóképző szakiskolák, ahol a tanitói hivatásra komoly szakirányban készitik elő a jelölteket.

Nem az fáj tehát a magyar nyelvü oktatás ellenzőinek, hogy a nemzetiségeket nem lehet a magyarul megtanitani, vagy ha igen, akkor elbutulnak, hanem az, hogy a magyar nyelven és magyar szellemben nevelt nemzetiségek ezután magyar ajku polgártársaikban nem ellenségüket, han m közös sorsu testvéreiket látnák.

P. H. 1913 XI./19. *Barabás Endre.*

Románia belviszonyai.

Felháboritja az embert, ha a román lapokat olvassa a magyar viszonyokról. Mást sem tudnak irni, mint keseregni a magyarországi románok helyzetén, azt azonban már nem igen szokták vázolni, hogy mi is történik náluk és hogy a józan magyarországi román nép tudja, hogy a szabadság országa nem a Kárpátokon tul van. Ezért érthető, hogy a legtulzóbb magyarországi román vezérek, ha Románia felé is sanditanak, tisztában vannak azzal, hogy akkor helyzetük ezerszer rosszabb lenne és igy érthető, hogy inkább egy autonom Erdélyért rajongnak.

Néhány hetet volt alkalmam Romániában tölteni és őszinte csodálkozásomat keltette fel, hogy a magyar sajtó az ottani viszonyokkal alig foglalkozik, pedig a dolog ugy áll, hogy ha a tényekről tájékozva lenne, még a legnagyobb ellenségeink sem hangoztatnák, hogy igy meg ugy, Románia milyen nagyszerü . . . Egy csapásra megszünne a „magyar iga" fogalma és a tiszta valóság meggyőző ereje élénk fényt vetne a helyzetre.

Románia lakosságának száma hét és fél milió. A köztudatban meggyökeresedett, hogy ezek mindannyian románok és hogy itt a nemzetiségi kérdés átkos fogalma teljesen hiányzik. A valóság az, hogy ez nem igaz és Románia nemzetiségeket bir éppen ugy, mint más országok. Igy most nagy számu bolgár alattvalója lett, azután pedig vannak magyarok, osztrákok, görögök, szerbek, törökök és végül nemzetiségnek tartott zsidók, akiknek száma összesen csaknem két és fél milió. Ez azt jelenti, hogy az ország

lakosainak csaknem harmadrésze nem román és ha még azt is megemlitjük, hogy ezek a statisztikák nem a leglelkiismeretesebben készültek, egészen biztos, hogy a nemzetiségek száma valósággal még nagyobb.

A románok annyira panaszkodnak, hogy mi hogyan bánunk nemzetiségeinkkel, hogy önkéntelenül is fölvetődik az a kérdés, hogy ők hogyan bánnak az övéikkel. Ennek a kérdésnek tanulmányozása érdekelt és kiderült, hogy az eredmény a románokra nézve egyszerűen megsemmisitő. Első sorban érdekelt természetesen, hogy a magyarokkal hogyan állnak az ügyek. Nem akarok hosszasabban foglalkozni ezzel az ügygyel, mivel tudtommal ezt már eléggé ismerik a magyar lapok, de felháborodik az ember az ott tapasztaltakon! *A bukaresti magyar kolónia állandó üldözésnek van kitéve.* Nemcsak a nép, hanem a hatóság is gondoskodik arról, hogy életük ne legyen sima. Magyar magánjellegü iskolát akartak felállitani. Józan ész szerint ehhez föltétlen joguk volt, mindamellett a kormány hallani sem akart arról, *„hogy a magyar nyelv Bukarestben hódítson"*. Diplomáciai karunk sem rokonszenvezik a magyarokkal és az ő érdekükben sokkal nehezebben mozdulnak meg, ez nagyon bölcs politikának volna nevezhető.

Nem volt alkalmam a moldovai román falukat fölkeresni, de onnan is nagyon szomoru hireket hallottam. Iskoláikat fokozatosan meg akarják szüntetni és már a miniszterium előtt fekszik egy terv, amely szerint az elrománositás munkájának le kell folyni. Egy moldovai intelligens tanitóval beszéltem, aki igy vázolta az ottani helyzetet: „Hiába is tagadnók, rosszul állnak az ügyeink. A magyar állam mit sem tesz érdekünkben. Amig a román kormány állandóan beleszól a magyar ügyekbe, addig velünk nem is törődik kormányunk. Sorsunkra biz bennünket és nem nyujt védelmet. Pedig nem egyszer kellett volna. Ha egyenesen oda fordulunk és gyors segitséget és közbenjárást kérünk, akkor utasitanak bennünket, hogy ügyünket adjuk elő a követségen, aki majd közvetiti azt a külügyminiszterium utján a magyar kormánynak. Ez a bürokratikus huza-vona rettenetes dolgoknak lesz még szülő oka! Parasztjaink kezdenek elrománosodni. Nemzeti viseletüket levetik, hogy fölvegyék a bocskort és a kilógó inget. És miért? Mert a nép folyton gunyolódik velük és a csendőrség nem igen siet oldalukhoz. Panaszkodni kihez

menjenek? A bíróhoz? Egy elfogult románhoz? Már a gyerekek szivesen megtanulnak oláhul. A szülök látják, hogy a magyar haza nem törődik vele, ő is iparkodik nem törődni azzal. A magyar lapok egyáltalában nem irták meg, hogy a legutóbbi mozgósitás alkalmával mi történt velünk. Egyszerüen kényszeriteni akarták, hogy törvény és jog ellenére katonáskodjunk, amikor erről hallani sem akartunk, a feldühödt nép rettenetes zenebonát csapott és a magyarokat, akik kezei közé kerültek, megverték és megsebesitették. Tudtommal, a román kormány ezekért a sérelmekért nem is adott elégtételt, igaz, hogy nem is kértek tőle. Mikor a nép a követségre ment, hogy védelmet kérjen, ott meg hallani sem akartak arról. Beavatottak tudni vélik, hogy a követ kijelentette, hogy pár rongyos magyarért majd nem fogdiplomáciai szerveket megmozgatni ... Ilyen rosszakarat mellett nem lehet csodálni, hogy az ilyen külképviselettel megelégedve nem lehetünk. Vagy segitenek rajtunk erélyes kézzel, vagy pedig a magyar nemzet biztos lehet afelől, hogy romániai honfitársait örökre elveszti".

A szomoru valóság tehát az, hogy baj van és nem a külképviseletnek, hanem maguknak a magyaroknak kell arról gondoskodni, hogy vérei ne vesszenek el számukra. És ez a munka nem lesz ugyan könnyü, de az eredmény annál kielégitőbb lehet.

A bolgárokkal szemben is érdekes politikát folytatnak. Mig a müvelt világ felé fordulva, azt hirdetik, hogy régebbi jogaikban semmiképen sem háboritják és eszük águkban sincs nemzetiségüket veszélyeztetni, addig a valóságban már meg is kezdették a románositó munkát. Ezentul minden iskolában és igy az elemiben is, a román nyelvet meg kell tanulni és a jövőben csak olyanok tanithatnak itt, akik románul beszélnek. Nyilvánvaló, hogy most arra törekszenek, hogy lassankint kiszoritsák a bolgár nyelvet és a románnak nagyobb és nagyobb érvényt szerezzenek. Ez, persze, nem felelt meg azoknak a megállapodásoknak, amelyeket Bulgáriával kötöttek és Dobrudsa lakosai már is tiltakoztak ilyesféle tendencia ellen.

Hogy az ott lakó törököket, illetve muzulmánokat elnyomja, az nem is csodálatos. Ha mindent lehet mondani a román kormányrót, azt az egyet nem lehet, hogy liberális bármilyen szempontból is. Ezek az elnyomottak persze még panaszkodni sem mernek. A török kormány ismeri ugyan a helyzetet, de az adott körülmények között mit sem tehet és kénytelen egyelőre meg-

elégedni azzal, hogy figyeli az eseményeket s megnyugtatja a felizgatott népet. Egy-egy diplomáciai felszólalás nyom nélkül tünt el, mivel sulyt fenyegetéssel nem tudtak adni. Szelid érzelmi momentumokra, civilizáció emlegetéssel pedig igazán ebben az esetben eredményt elérni nem lehet.

Legnyomorultabb a helyzetük a zsidóknak. Ezek, ha százszor is azt vallják, hogy ők románok, nem tekintetnek azoknak, sőt egyáltalában nem tekintik őket olyan embereknek, akik bármiféle jogot is élvezhetnek. Ezeknek száma mintegy százezer. Nem román állampolgárok és semmiféle védelemben nem részesülnek. A berlini kongresszus feltétlenül kivánta, hogy a román zsidók állampolgári jogai elismertessenek, de a kormány ezt nem teljesitette még a mai napig sem. Hiába tiltakoznak ellene a külföld legnevesebb államférfiai, a kormány engedményekre nem hajlandó és azt állitja, hogy ő reá nézve a berlini kongresszus határozatai nem érvényesek már. A zsidók kérdése nem külpolitikai kérdés és senkinek sincs köze ahhoz, hogy Románia mit csinál az ő országában élő népekkel. Ez a vélemény abszurd, de hivatalosnak tekinthető, mivel a miniszterelnök, Take Jonescu mondotta. Addig ezen a téren nem is lesz nyugalom, amig a garantáló hatalmak hivatalosan nem fognak felszólalni és követelni nem fogják, hogy határozatuknak érvényt szerezzenek. Ma ugy áll a dolog, hogy két zsidó kérdés is izgatja a kedélyeket. Az egyik a dobrudsai zsidók kérdése, akik eddig bolgár állampolgárok voltak. A hadijog értelmében most ezek ipso jure *kell*, hogy román állampolgárok legyenek. De a románok erről hallani sem akarnak és igy nagyon komoly helyzet állt elő. A miniszterek ingadoznak és a kérdést nem tudják dülőre juttatni. Hogy mi lesz a megoldás, azt nem lehet tudni. Hivatalosan hangoztatják ugyan, hogy a teljes egyenjogusitás nem fog késni, de az ember kérdezheti, hogy miért nem következett ez már eddig is be, amikor például a keresztény bolgárok már hivatalosan is román állampolgárok. A másik kérdés a sulyosabbik. Itt már királyi szó igérte meg, hogy a kérdés nem fog sokáig megoldatlan lenni. Az igéret óta ugyan elmult egy év és változásnak még nyoma sincs, legfölebb, hogy a nép között a zsidóellenes hangulatot még erősebbé tették. Hogy hova fog ez vezetni, azt még nem lehet tudni, de hogy jóra nem igen, — az mindenki előtt kétségtelen lesz. A parlament határozottan megigérte, hogy azok

megkapják a polgárjogot, akik az utolsó vértelen háboruban mozgósitva voltak. A román sereg győzedelmeskedett is vér nélkül és a régi román módon most már senki sem akart tudni arról, hogy ezek polgárjogot kapjanak. A parlament többsége azt vitatta, hogy ha ezek a zsidók jogokhoz fognak jutni, tönkre fogják tenni Romániát. És ez a vélemény annyira természetes volt ott, hogy azok tiszteletére, akik a zsidók mellett voltak, macskazenét rendeztek és tiltakozó gyűléseket tartottak. Magas állásu politikusok, egyetemi tanárok sem resteltek felszólalni és a zsidók ellen kikelni, akiket méltatlanoknak mondottak arra, hogy teljes jogu polgárok legyenek. És mit se használt itt a liberálisoknak erőlködése és a királyi igéret.

Szeretnek a román diplomaták most arra hivatkozni, hogy az orosz cár birodalmában lakó románoknak milyen kitünő helyzetük van. Persze aztán jön mindjárt az ellentét: és Magyarországon meg mit művelnek velük! A valóságban az a nagyszerü vivmány, amelylyel az orosz kormány a román közvéleményt meghóditotta, az volt, hogy ezentul Beszarábiában a templomokban szabad a románoknak román nyelvü istentiszteletet tartani. Ezt mint nagyszerü vivmányt ünnepelték és a román lapok hasábokon át nem fogytak ki a cár dicséretéből. A humoros a dologban az, hogy ez a joguk nálunk már nagyon is régen megvan és mig nálunk az Apponyi-féle rendelet csak azt akarta elérni hogy románjaink magyarul *is* tudjanak, addig Oroszországban nem csak arról nincs szó, hogy oroszul *is* tudjanak, hanem hogy csak oroszul tanuljanak és mint hallatlan engedményt megengedték, hogy *románul is* legyen szabad egyes tantárgyakat tanitani.

P. H. 1913. XII/11. *Horowitz József.*

A magyar nyelv tanitása ellen.

Ujabb oláh merénylet. —

Már többször rámutattunk oláhjaink mesterkedésére, melylyel különösen az erdélyi magyar népkulturát akarják aláaknázni, hogy helyét teljes egészében a *romániai* oláh kultura foglalja el. Az aláaknázásra vonatkozó egyes jelenségek eddig ugyan nélkülözték a hivatalos jelleget, most azonban a magyar nyelv jogai ellen intézett vakmerő oláh merénylet a hivatalos jelleget sem nélkülözi. Azért felháborodva ezen ujabb oláh vakmerőségen, az alábbiak-

ban irányitjuk rá a magyar közvélemény figyelmét, sőt — ha még van érzéke a kormánynak az ilyen, nemzetünk ellen irányitott merényletek iránt — a közoktatásügyi kormányét is.

Az 1907. évi XXVII. t.-c 19. § a minden fentartás nélkül rendeli el, hogy az ország összes népiskoláiban a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanitani, hogy a kikerülő növendékek magyarul, szóban és irásban, megértethessék magukat. Az elmult hat év alatt minden népiskola igyekezett is ezen feladatának megfelelni, még az oláh tannyelvüek is, bár ezeknél a magyar nyelv tanitásának sikere az első három évben volt a legnagyobb, azóta azonban a siker — *csökkenő* irányzatot mutat.

Ha elgondoljuk, hogy Magyarország 3561 nem magyar tannyelvü népiskolája közül 65·3 százalék (2331) az oláh tannyelvü, akkor megérthetjük, hogy mit jelent az Magyarországra néz e, ha 2331 népiskolában (1910 ben) a magyar népkultura helyét a romániai foglalja el. Már pedig ezen átváltozásnak ma már a kezdetén is tul vagyunk, közoktatásügyünk gazdátlansága miatt.

Miben áll a veszedelem? Hol van elrejtve az oláh akna?

Bár az 1868 évi XXXVIII. t.-c. biztositja az állam ellenőrzési jogát a felekezeti iskolákkal szemben, az még sem érvényesitette jogát kellőleg s igy a felekezeti iskoláknak, közöttük az oláh iskoláknak, *szakfelügyelete* is a püspökök kezébe került, mintha bizony a tanitáshoz való értés — egyházilag elbirálható volna. Ilyen okon aztán az iskolák, illetőleg a nemzetiségek egészen jogtalanul a falakon *belül* kerültek s most onnan intézik támadásaikat a magyar nemzet és kulturája ellen.

A gör. keleti oláhok érsekének iskolai ügyeket intéző konzisztoriuma, valójában *oláh közoktatási miniszteriuma*, ilyenformán könnyen átalakulhatott *a bukaresti közoktatásügyi miniszterium erdélyi kirendeltségévé*. Hogy a nagyszebeni gör. keleti iskolai főhatóság tényleg ilyen szerepre rendezkedett be, annak egyik legfőbb bizonysága, hogy oláh tanitóink kormányzását egészen *romániai mintára* szervezte át, ami minden önkormányzati jogától megfosztotta a tanitóságot. Még gondolni is csak azt gondolhatják, amit Nagyszebenben előzetesen megengedtek nekik.

Ezen uj tanitói kormányzat az oláh tanitók ugynevezett értekezleteiben nyer szembeszökően kifejezést, melyeknek paedagógiai meggyőződését *készen szállitja* a nagyszebeni oláh fiókminiszterium.

Ezen oláh fiókminiszterium eljárása a következő: A *magyar* államtól nyert pénzbeli segitséggel első sorban is szervezte a külön népiskolai *oláh szakfelügyeletet* a kir. tanfelügyelők szakellenőrzésének — *ellensulyozására.* Azután szervezte — romániai mintára — a tanitói értekezleteket, ahol az oláh tanitókat a tanitás módjára oktatják ki azok a konzisztoriumból kiküldött *hivatalos* elnökök, akiket egy *Chibu Onisifor* nevü oláh szaktanfelügyelő (magyar állami pénzből fizetett) készit elő Nagyszebenben, ő maga pedig tudományát egyenesen Bukarestből kapja első kézből, ahol a „*Generalinspektor al Transsylvaniei*" cimet visel.

Hogy az igy összealkotott oláh fiókminiszterium milyen tanitásban részesitette a szegény oláh tanitókat azon a két napig tartó tanitói értekezleten, melyen minden oláh tanitó köteles volt megjelenni s ahol a magyar nyelv tanitásának módja volt napirenden a napokban, izelitőül a *mindenik elnök* által elmondott elnöki megnyitóból álljon itt egy pár gondolat, a hivatalos Telegr. Roman 115. számának közlése szerint!

A nagyszebeni oláh érseki szentszék által összehivott összes tanitóértekezleteknek a magyar nyelv tanitásáról beszéltek azok, akik életükben sohasem tanitottak s akik csakis oláh *politikai* szempontból akarják elbirálni e kérdést. Szemenszedett hazugságokat és pedagógiai mázzal bevont politikai frázisokat terjesztettek a szegény oláh tanitók elé: *a magyar nyelv oknélküli tanitásáról,* a hiába való fáradozásról, a nép elbutitásáról, ha a gyermekek már iskolában megtanulják a magyar nyelvet, a *törvény abszurdum* voltáról, a végrehajthatlan törvényekről, a törvények szükséges revizijójáról, stb. stb.

„Az anyanyelv mellett tanitott második nyelv kérdése a falusi iskolákban — *mondják* az elnöki megnyitók — nemcsak a mi országunk tanügyi köreiben képezi a legfőbb vita tárgyát, hanem a Nyugat neves pedagógusai között is. A legkiválóbbak közülök, arra a meggyőződésre jutottak, hogy az iskolában tanitott idegen nyelv elsajátitása nagyon kétséges, sőt lehetetlen a legtöbb esetben." Ezen állitás igazolására a hazai pedagógusok közül egyedül *Kunfi Zsigmondot* idézik az elnök urak. Az idegen nyelv tanulása — mondják — nem sikerül a gimnáziumban sem s még kevesebb sikerrel jár ez a falusi iskolákban, ahol legfőllebb csak értelem nélküli, gépies betanulásokból áll az idegen (magyar) nyelv tanulása, mivel a nép nem érzi szükségét *ennek*

a nyelvnek. Ime, közoktatásügyi miniszter ur, a magyar állam pénzén, de Románia bérencei utján tartott hazai tanitói értekezleten, *igy* tanitják ki oláh felekezetü tanitóinkat — a magyar nyelvtanitás *módszerére!* Ezt nevezik a nagyszebeni érsek hivatalosan kormányzó tanügyi férfiai pedagógiának s a magyar közoktatásügyi miniszter, az állam pénzén, ezt a pedagógiát vereti — a tanitók fejébe! A kutyafáját annak a pedagógiának, lám, milyen szánalmas tudománynyá aljasodik le, mihelyt oláh reverendába bujt politikus csizmadiák kezére bizzák!

Különben ennek a hülye pedagógiának atyamestere az a kiváló oláh szaktanfelügyelő, akinek tudományát a *magyar* állam évente tizenkétezer koronával fizeti meg, *Metianu* érseknek, s aki „Das moderne Utraquism" cimű, Magyarországot gyalázatosan megrágalmazó pamfletjében örökitette meg e pedagógiának nevezett, oláh hülyeségeket.

Ha a magyar közoktatásügyi kormány konyitana valamit a pedagógiához, nem adott volna egy fillért sem az ilyen oláh tudomány terjesztésére, hanem egyszerüen utasitotta volna az oláh tanitóságot, hogy a *magyar nyelv tanitásának módszerét sajátitsa el Romániában, az etelközi magyarok oláh tanitóitól,* akik minden magyar gyermeket tökéletesen megtanitanak az oláh nyelvre már az elemi iskola *első* osztályában; mig a szász tanitók a poseni porosz tanitóktól sajátitanák el a nyelvtanitás módszerét.

Különben ezek az oláh hivatalos pedagógus csizmadiák, még arra is kitanitották a tanitókat ez alkalommal, hogy az oláh nyelven kimondott *Ungaria* szó alatt sehol sem szabad *Magyarországot* érteni, mert ilyen nincs is, mivel *Ungaria* Svájcz mintájára, egy konföderált államot jelent oláhul . . .

Tetszik, tisztelt közoktatásügyi miniszter ur, ez az ujkori oláh pedagógia? Nekünk ugyan nem s miatta ökölbe szorul az ember markal

P. H. 1913 XII./3. *Idem.*

A romániai magyarok üldözése.

— Bukarest, február 20. —

A Romániába szakadt magyar alattvalók faji önállóságát *veszedelem fenyegeti.* Az a rendszeres és következetes munka, melylyel a román kormányok az ország területén élő magyaroknak

a román fajba való fölszivódását megkönnyiteni igyekszenek, ma mind szembeötlőbben fenyegeti a romániai magyarokat. Az ideiglenesen Romániában élő magyarok eddig alig vették észre azt a veszedelmet, mely a szelid politikai nyomás különféle formájában nyilvánult meg ezelőtt. Pedig a román törvények mindig megkivánták, hogy a magyar alattvalóknak *kizárólag magyar pénzen* föntartott iskolái olyan román tanitókat is fizessenek, kik a román történelmet a magyar történelmi oktatással homlokegyenest ellenkező példákban és a történeti igazságnak a román imperiális törekvések szellemében való ferditésével adják elő. Ilyen történelmet tanul ma — törvényes kényszer alatt — a romániai magyar alattvalók gyermeke azokban az iskolákban, melyeket a saját pénzünkön tartunk föntn A román földrajzi oktatás ugyanekkor Erdélyt önálló részekre osztja a magyar gyermek előtt, aki az erdélyi magyarokról a román tanitó előadásában csak annyit hall, hogy Erdélyben *magyarok is* laknak.

Ezek az önkénykedések eddig csak közoktatásügyi téren támadták meg a romániai magyar allatvalók önérzetét. Most azonban a román hatóságok beavatkozni készülnek a Romániában tartózkodók társadalmi életébe is. A magyar faj szokásainak, jellegzetességeinek megőrzése erős várakat talált azokban az egyesületekben, melyeket a romániai magyarság a magyar tagok szükség esetén való segitésének céljaira alapitott. Az egyesületek módját találták annak is, hogy a magyarság összetartásával a magyar nyelvet és szokásokat megőrizzék. *Ezeket az egyesületeket akarják most kiforgatni Romániában magyar jellegükből.* Látszólag nem a román kormány intéz ellenük támadást Hanem az államhatalom egyik szerve, amely szoros összeköttetésben működik a kormánynyal A román kabinet mindig óvatos volt a maga dolgában. És őrizkedik attól a látszattól, mely őt a kettős monarchia valamelyik országához tartozó alattvalók ellen elkövetett igazságtalanságok miatt felelőssé tehetné. Pedig mindenki tudja, hogy például a *Kulturliga* nem izgathatna *Ausztria* ellen a bukovinai románokért és *Magyarország* ellen az erdélyi románok miatt, ha a kormány nem akarná éppen ugy, mint a Kulturliga és mint az egész romániai társadalom.

Romániai alattvalóink egyesületei tekintélyes vagyonnal rendelkeznek. Csupán a román fővárosban tiz magyar egyesület van. Közöttük a három vagyonosabb: a *Magyar Társulat* 130.000

frank vagyonnal, a *Szent István Egyesület* 70.000 frank vagyonnal és a *Segélyző és Közművelődési Egyesület* 25.000 frank tartaléktőkével bir. Mióta az iparosok betegsegitéséről szóló törvény életbe lépett, Romániában ezek a magyar egyesületek is a Középponti Pénztár (Casa Centrala) felügyeleti jogköre alá tartoznak. Ez a pénztár bekérte a magyar egyesületek alapszabályait, a melyeknek átvizsgálása után rájuk irt (ezt az iratot eddig csak a Szent István Egyesület kapta meg, de a többi számára is készen áll az intés! . . .) hogy a magyar *magánegyesületek hivatalos nyelve ezután román legyen s hogy választmányaiba románokat is válasszanak.*

Az a hir járja Romániában, hogy a Középponti Pénztár minden magyar egyesületet magába akar olvasztani, ami nem jelentene egyebet, mint a magyar alattvalók évtizedeken át összegyüjtött *egyesületi vagyonának elkobzását* . . . A Szent István Egyesület, hogy ezt megelőzze, az Osztrák és Magyar Klub bukaresti palotájának részvényeibe fektette a pénzét, érzi is a Középponti Pénztár, hogy ezzel az összegel nem rendelkezhet szabadon és ráirt a Szent István Egyesületre, hogy tartaléktőkéjével a jövőben ne támogasson *magyar vállalkozást (!)* . . . A román Eldorádó, amelynek nagyszerü állapotairól Erdély hiszékeny és tájékozatlan székelysége még mindig rózsás álmokat lát, igy tartja tiszteletben a területén élő idegen alattvalók jogait. Igy respektálja azt a könyörületszerü autonómiát, melyet a magyar egyesületek a hatóságok rostáján átjutott és nagynehezen jóváhagyott alapszabályaikban ugy, ahogy, megkaptak.

A romániai magyar egyesületek beolvasztásának kérdésével most foglalkozik a Casa Centrala. Már készül is az elaborátum, amely fölfalni akarja romániai magyar testvéreink erkölcsi felleg várait, amelyek antipátikusak voltak a hatóságok előtt, mert a bajba jutott romániai magyart készségesen támogatták mindenkor. Különösen a jogtalanul visszatartott munkabérek megszerzése körül talált védelemre ezekben az egyesületekben a kiforgatott, kijátszott romániai magyar. Romániában rendszerré vált az hogy a kivándorolt székely cselédet rózsás igéretekkel fogadja föl a román cselédtartó. Hónapi járandóságait azonban alig adja ki felerészben. A fizetés felét visszatartja és azzal nyugtatja meg a hiszékeny magyart, hogy biztositani akarja magát a cseléd eltávozásával szemben. A jóhiszemü magyar aztán éveken át ott

szolgál, csak hogy béréhez jusson. Mikor aztán fölszaporodott fizetését kéri, a munkaadó egyszerüen letagadja tartozását s ha a cseléd energikusabban ragaszkodik követeléséhez, akkor a rendőrségre kerül, ahol ugy elverik, hogy soha többé nem lázong benne a jogérzet. Ez a gavallér tempó, amelyben mintha ráismernénk a Kelet franciáinak tipikus igazságérzetére, sok gondot okoz a konzulságnak és a magyar egyesületeknek, melyek a becsapott magyaroknak nyujtott támogatásukkal sokszor törtek borsot a román urak orra alá. Most itt van az alkalma a visszafizetésnek, gondolják a román tekintély őrei.

A romániai magyar alattvalók azonban nem nézik összedugott kézzel a Casa Centrala kisérletezéseit. A Középponti Pénztár beavatkozása ellen külképviseletünk közbelépését fogják kérni. A magyar egyesületek küldöttségileg készülnek tiltakozni a bukaresti követségen. És *Czernin* Ottokár gróf ur, monarchiánk bukaresti követe, aki a román-magyar egyezkedési tárgyalások idején olyan hangos módon juttatta kifejezésre jogérzetének háborgását, bizonyára következetes lesz önmagához akkor is, ha a romániai magyar alattva'ók panaszkodnak előtte olyan hatósági tulkapásért, amely packázás és gunyolódás azzal a tekintélylyel és erővel, melyet a magyar izom képvisel a románial nemzetgazdaságban.

Bp. H. 1914. II. 22.

Hol nyomják el az oláhokat?

Néhány tucat oláh agitátor állandóan és hangosan azt kürtöli világgá, hogy itt Magyarországon elnyomják őket. Természetesen, mi sem bizonyitja jobban ezt az elnyomást, mint az hogy ezt a hazugságot uton utfélen állandóan és bántódás nélkül hirdethetik. Odaát Romániában is folytonosan azt hangoztatják, hogy a Kárpátok tulsó oldalán élő magyarországi testvéreiket nemzetiségükből vetkőzteti ki a magyar faj brutális önzése és kiméletlen magyarositása. Ugyanakkor pedig eszükbe sem jut, hogy a Kárpátokkal ellenkező oldalra, Beszarábia felé is nézzenek egy kicsit, ahol legalább annyi oláh testvérük él idegen jogar alatt, mint ideát Magyarországon. Ugyebár, azt hinné az ember ezekután, hogy mi magyarok minden reggelire egy-egy roston piritott oláh embert eszünk meg és hogy nálunk az embereket

sulyos börtönre itélik csak azért, mert az anyanyelvükön mernek beszélni. Nos, egy kis cáfolat révén keresztül most egy szempillantásra betekinthetünk azokba az idillikus beszarábiai állapotokba, amelyek ellen az oláh agitátor uraknak nem szokott kifogásuk lenni. Hire járt, hogy az orosz kormány megengedi azt, hogy az oláhok saját templomaikban, saját istentiszteleteiken az oláh nyelvet használhassák, hogy román nyelvü magániskolákat állithassanak Ezt a hirt, alig hogy felmerült, a legkategorikusabban megcáfolták. Ebből a cáfolatból megértheljük, hogy Beszarábiában az oláhok sem az iskoláikban, sem a templomban nem használhatják a saját anyanyelvüket és megértheljük azt is, hogy az orosz államhatalomnak esze ágában sincsen, hogy nekik ezt a privilégiumot megadja. A „Golos Kisineva" cimü, igen elterjedt orosz lap, amikor leadja a cáfolatot, ehhez azt a megjegyzést füzi, hogy annak az „őrült ideá"-nak a megvalósitása felesleges kiméletesség volna a románokkal szemben, akik ezt nem is méltányolnák, mert nem a jóindulatot, hanem az orosz nemzet gyávaságának és gyengeségének jelét keresnék benne. Az oláh nyelvü iskola mesterségesen tenyésztené az oláh agitátorokat, akik az orosz nemzet ellen való gyülöletet és bosszuterveket propagálnak. Az orosz lap ezért, éppen ellenkezőleg, azt követeli, hogy a legkiméletlenebb szigorusággal bánjanak el az oláhokkal, akiket szerinte tömegesen Szibériába vagy Kaukázusba kellene telepiteni, mert az ilyesfajta elemek mindig idegenek maradnak abban az országban, melynek polgárai is minden szabadságot arra használnak föl, hogy azt a szabadságot ajándékozó ország ellen forditsák. Igy ir a kiewi lap és ha a mi nemzetiségi politikánkra gondolunk, azt sem mernénk mondani, hogy minden ok és alap nélkül. Nekünk ugy tetszik, hogy a mi nemzetiségi politikánk nagyon is jó példa annak az illusztrálására, amit az orosz lap állit. Mert megmutatja, hogy a gavallér nagylelküség csakugyan nem talál az oláhok között méltánylásra és hogy a mi szelidségünket és elnéző politikánkat csakugyan hajlandó gyengeségnek és gyávaságnak tekinteni, melylyel szemben határtalan lehet az ő merészségük. És a mi nemzetiségi politikánk azt is megmutatta, hogy az oláh iskolák csakugyan gombamódra szaporitják a nemzetiségi agitátorokat, akik az ország ellen való gyülöletet hirdetik és akik állandó konspirációban törik a fejüket a magyar faj ellen való bosszutervek kieszelésén. A beszarábiai

példából tanulhatnának a mi oláh mártirjaink csak ugy, mint akik a nemzetiségi politikát irányitják. A romániai hazafiak pedig jól tennék, ha testvéreiket ott igyekeznének fölszabaditani, ahol csakugyan elnyomják őket.

P. H. 1913. X/29.

Levél Nagyszebenből.

I.

A nemzetiségi kérdés szempontjából az erdélyi részekben kétségtelenül Nagyszeben városa szolgáltatja a legjellemzőbb adatokat s hivja föl állandóan magára a kérdéssel foglalkozók éber figyelmét. A zöld szászok minden agitációs eszköze innen pattan ki, az irredenta törekvésekkel már leplezetlenül agitáló oláhság egész szellemi vérkeringése ide fut össze. Itt székel a hirhedt Albina, itt laknak az Astra főemberei, itt gyüjtenek milliókat — fájdalom, nagyrészben magyar jelzálogokból — a szászság legnagyobb pénzintézetei, itt tartja a Szász Egyetem gyűléseit s általában is még itt a legerősebb a városi szászok állása.

Fölötte megérdemli hát belepillantanunk egy kissé Nagyszeben életébe, az itt észlelt, sokszor szinte hihetetlen jelenségekből ítéletet alkothatunk aztán a nemzetiségi kérdés fejlődéséről, egyre veszedelmesebb alakulásáról.

Nagyszeben mintegy 80 százalékban oláhoktól és pedig a havasokon tul levőkkel sürün összeházasodott oláhoktól lakott területen fekszik, hét-nyolc órai járóföldre Románia határától. Minden erődités nélküli székhelye az erdélyi részek egyetlen hadtestének, összes katonai fölszerelésének, óriási raktárainak. A volt kettős háziezred székely bakáit pár éve miért, miért nem, áthelyezték innen, hozva helyettük az oláh fiukból sorozott 31. ezredet. A helyőrség tisztikarában is természetesen magyar ember alig egy-egy akad.

Tehát ami a közös hadsereg társadalmi ténykedéseit illeti, az itt a maga egészében a nemzetiségi elemek törekvéseit támogatja. A legénység az oláhságét, a tisztikar pedig a szászságét. Leszámitva azokat a szórványos eseteket, amikor császári királyi *tartalékos* hadnagyok tiszti forma ruhában kiszórták mindazokat a város leglátogatottabb kávéházából, akik nem *oláhul* beszélnek. Pedig a közelmultban erre is volt már eset s amig az ügyészség

vádirata a kolozsvári főügyészséget megjárta, a vádlott kiszökött Romániába, az ilyen fiainak különösen örvendő Patria mumába.

A magyar anyanyelvüek száma, mint a városi életben mindenütt, még Nagyszebenben is szépen gyarapszik. Ma már meghaladja a hétezret s igy az egész lakosságnak több mint ötödrészét alkotja. A német ajkuak szaporodása jelentéktelen a magyarság és oláhságéhoz képest Ugy, hogy az abszolut német többség is alig száz fő. Érzik i ezt a szászok és elkövetnek minden tőlük telhetőt különösen a magyar elem leszoritására. Itt, Nagyszebenben, egyesek nyiltan megvallják, *hogy ha pusztulniok kell a fajok harcában, akkor sem magyarok lesznek.* Mondhatni, egyáltalán nincsen olyan szász intézmény, amely magyar embernek kenyeret adna. Sőt ujabban, képviselőik révén, valósággal rávetették magukat az állami hivatalokra is. Itt van például a magyar királyi bábaképző, a főorvos és az egyik alorvos szász, a másik alorvos oláh. A birói kar, a posta és vasut tisztviselői és altisztjei mind több és több szász alkalmazottat fogadnak magukba, akik mind egy-egy magyar családot szoritanak ki Nagyszebenben. Nem egy esetet látunk, amikor még nyilvános pályázat hirdetésével is, igen érdemes magyar tisztviselőket mellőz a kormány a szász képviselők kijárására. Pedig ezekből a nemzetiségi tisztviselőkből óriási károk hárulnak a magyar érdekekre. Hogy egyebet ne is emlitsünk, ezek az urak itt, ahol a magyarságnak minden emberére nélkülözhetetlen szüksége van, *teljesen elzárkózva a magyar tarsadalomtól, az állam pénzén egész ténykedésükkel a saját fajuk törekvéseit erősitik.* Távol áll tőlünk azt mondani, hogy az állam egyáltalán ne alkalmazzon nem magyar tisztviselőt, de *nemzetiségi vidéken nincs helye nemzetiségi tisztviselőnek,* már csak az ott levő, amugy is gyönge magyar társadalom érdekében. Ezt olyan kormányzati elvül kellene megállapitani, amelytől eltérni általánosságban semmi körülmény közt sem szabad. Viszont másfelől a nemzetiségi vidéken élő magyar tisztviselőktől is elvárható a szükséges idegen nyelvek elsajátitása.

A szászoknak hihetetlen ellenérzéséről mindennel szemben, a mi a magyar, valóban fogalma sincs intéző köreinknek. Elhihető-e például az, hogy *Nagyszeben város képviselőtestületében és Szeben vármegye törvényhatósági bizottságában egyetlen egy magyar választott tag nincsen?* Nagyképzettségű kuriai biráknál, európai műveltségü miniszteri tanácsosoknál ezeknek az uraknak kedvesebb

a közügyek vezetésében egy analfabéta cipészmester, csak magyarul egy szót se tudjon! Még az oláhság kívánalmaival sem ellenszenvez annyira a szászság, mint velünk.

Az oláhok kérték egy izben a városi tanácsot, hogy az egyik utcát nevezzék el a nagy *Sagunáról*, akinek gyászos szereplése a 48/49-es szomoru napokból az erdélyrészi magyarságnak ma is emlékezetes és a kérelem minden nehézség nélkül teljesült. A magyarságnak is volt hasonló kérése, hogy a sok helyi kiválóság, Friedenfelsek, Wiener Paulok és Sagunák között juttasson egy utcácskát *Petőfinek* is, azt, ahol 49. áprilisában lakott. A kérés előterjesztése után pár héttel a kérdéses utcához legközelebb eső névtelen teret a városi tanács elnevezte *Schiller-Platznak* s a magyarság kérését még csak napirendre sem tüzte, pedig elmult már két éve, hogy beterjesztették. És ez a városi tanács kap az államtól valami huszonnégyezer korona fizetéskiegészitést.

Nem szeret bennünket a szászság régibb, mérsékeltebb árnyalata, a Volkspartei sem, az ujabban fölülkerekedett Bürgerabend meg egyenesen gyülöl. *Brandsch* Rudolf országgyülési képviselő ennek a pártnak a lelke, aki bécsi Schulvereingyüléseken mint *deutsch-ungarischer* Abgeordnete szónokol; nem elégszik meg a szászok érdekeinek fölkarolásával, hanem a magyarországi össznémetség apostolának hirdetve magát, állandóan utazik Szebenből Temesvárra, onnan Verseczre, Sopronba és Bécsbe. Állandó összeköttetéseket, magyarellenes szervezeteket létesit, bujtogatva derék svábjainkat, zipsereinket és a Lajtavidéki németséget ellenünk. És pedig különösen a svábokat nem is kicsinylendő eredménynyel. Szinte csodálatos, hogy milyen kevéssé foglalkoznak intéző köreink a Brandsch ur üzelmeivel, pedig minden ténykedésének egyetlen végcélja *hogy az egész magyarországi németséget elidegenitse tőlünk.* És ha ilyen észrevétlenül dolgozhatik tovább, egy nemzedék mulva szomoru és helyrehozhatatlan átalakulásoknak leszünk majd tanui országszerte. Nagyszebenben, tehát a legjobb helyen, pár éve *internátust létesitettek sváb fiuk részére.* Nem egyszer megfigyeltem ezeket a délvidékről ide internált gyerekeket; a mikor ide kerülnek, jóformán németül sem tudnak teljesen, mert eddig egész rokonságukkal egyetemben aradi és szegedi tanintézetekben szivtak magukba barátságos, testvéri hajlamokat a magyarság iránt. És mire ismét hazakerülnek, a szász intézetekben elfelejtik a magyar nyelvet és nagyszebeni

levegőn megtanulják, hogyan kell érezni, hogyan kell nevelni, szervezni a népet majd otthon *szász mintára ellenünk. Temes és Torontálmegyékből* van jelenleg a nagyszebeni szász gimnáziumban és főreálban valami *harminc ilyen elcsalt sváb gyerek* és pedig közöttük több mint husz tizennégy éven aluli, tehát a nemzetiségi téveszmék befogadására a legalkalmasabb korban. Ezek öt-hat év mulva ujra otthon lesznek .és azután folyton erősödve a hazakerülő ujabb és ujabb rajokkal, elkezdik majd a Brandsch ur által kigondolt mételyhintő munkát a magyarság mérhetetlen kárára.

Egyébiránt az államtól mindenféle különös kedvezésekben részesitett szász iskolákat még másféle alakban is fölhasználják pángermán izgatások terjesztésére. Tanulmányi kirándulás alakjában, tanári felügyelet és vezetés mellett egész diák énekkarok utaznak féljegygyel le Nagyszebenből Temesmegyébe „a sváb népélet tanulmányozására". Ez a valóban érdekes tanulmány hatszáz év óta csak most pár éve jutott először eszébe a „hazafias" szászságnak, amióta Brandsch, Orendi és társaik — hogy a saját kifejezésüket használjam — meginditották a „sváb-kérdés szaxonizálását."

Olyan jelenségek ezek, a melyeket bün volna a magyarságnak tovább összetett kezekkel nézni, a melyekbe, minden pártpolitikai szempont félretételével, föl kell hivnunk és ki kell kényszeritenünk kormányaink beavatkozását.

Tizenhárom szász képviselő egyoldalu és ferde információi alapján kormányainknál évtizedek óta az a fölfogás kerekedett fö ül, hogy a „magyarbarát" szászokat minden kormányintézkedéssel támogatni kell. A szászság pedig látva, hogy a legridegebb magyarellenes viselkedése mellett is kormányainknál sikerül minden kivánságát érvényesiteni, most már nem elégszik meg saját belügyeinek magyarellenes vezetésével, hanem ellátogat a svábokhoz is s ezt a velünk barátságos viszonyban élő, derék népet a mételyhintés minden kigondolható eszközével bujtogatja ellenünk. És ma már nem egyedül Brandsch Rudolf érez igy. *Igy gondolkozik és igy cselekszik az az egész magyarfaló zöldszász tábor, a melyet Bürgerabendnek hivnak s amely teljes hatalommal intézi jelenleg az ügyeket Nagyszebenben.*

Innen van aztán, hogy bár kormányaink a szász képviselők kilincselésére és *circumspectus* szép szavaira évenkint óriási összegeket juttatnak a szászságnak az állampénztárból ipari szubven-

ciókra, iskolaépitésekre és egyebekre — csak középiskolák ujjáépitésére az utóbbi öt-hat év alatt majdnem két millió koronát kaptak; — amint a szász városokban élő magyarságnak volna valami csekélységre szüksége, azért már a képviselő urak nem tudnak helytállani, mert nem is tulságosan erőlködnek, mert hát nem is tőlük, hanem a Bürgerabend embereitől függ most minden Százezreket juttatott a kormány a brassói szász gimnázium épületére, a magyar szinház céljára pedig a brassói városi tanács az egyetlen alkalmas telket kétszeresen tulfizetve sem volt kegyes eladni a kormánynak. Már a nagyszebeni svábokat kiképző gimnáziumnak is föl van véve a költségvetésbe, *minden kikötés nélkül*, négyszázezer korona és ha valaha rákerül a sor, hogy a nagyszebeni magyarság életében létkérdést alkotó kulturpalota megvalósuljon, a zöld szász bankok ellenünk dolgozó pénzétől egész Nagyszebenben nem lesz kapható semmi áron megfelelő telek! Ilyenformán vagyunk a hires elnyomatással, a dédelgetett szászság hazafias érzületével, a világgá panaszolt magyar sovinizmussal. A valóságban pedig bizony, ha valaki elnyomatásról panaszkodhat szép hazánkban, az nem más, mint a máris tulsulyban levő nemzetiségek között vergődő erdélyrészi magyarság!

II.

Nem kevésbbé jellemző a szászokra, hogy az oláhsággal szemben, különösen az utóbbi időben, már távolról sem ennyire elzárkózottak. Sőt birtokállományukat és faji jellegöket a magyarságtól védve, szép lassan, szemlátomást átjátszszák az oláhokra mindazt a sok kincset, kiváltságot, amelyet a vendéglátó árpádházi királyoktól kaptak s a sovén magyar törvényhozás páratlanul kedvező intézkedéseivel hatszáz éven át megtarthattak. Nagyszebenben évek sora óta alig tudok egy-két esetet, hogy a magyarok a belső városban házvételhez tudtak volna jutni, mig az oláhság, talán több pénzzel dolgozva és föltétlenül kevesebb ellenérzéssel fogadtatva, a város közepén egyik emeletes palotáját a másik után épiti.

Hogy a falvakban pedig milyen arányokat ölt az elnyomott oláhság terjeszkedése, arról nem egy megdöbbentő statisztikai kimutatást olvasunk évről-évre. Nem lesz fölösleges hát éppen most, amikor bizonyos paktumszerü tárgyalások vannak folyamatban, egy pár tanulságos észrevételt elmondani az oláhságról is.

Mig a szászok féltve féltik gyerekeiket a magyar tanintézetektől, addig az oláhok 80—90 százaléka a mi iskoláinkban tanul. Megtanulja tökéletesen nyelvünket, tőlünk tanul nyugati kulturát és azután — ne gondolja senki, hogy faji érzületben csak egy parányit is különbözne a saját intézeteikben tanultaktól. Hiszen leghiresebb nemzetiségi agitátoraik: Vlád Aurél, Goga Octáv, Maniu Gyula, Vlaicu Aurél és még százan és százan, mind magyar iskoláink neveltjei, mind a mi pedagógusaink büszkesége. Azok, akik eléggé ismerik a viszonyokat, fájdalom, ma már kivétel nélkül meg vannak győződve *hires iskolapolitikánk csődjéről*. És vajjon ezekért a végzetes hibákért, ezekért a nemzeti bünökért lehet-e tanitókarunkat felelősségre vonni? Nézetem szerint semmi esetre sem, vagy legalább is addig nem, amig a szülői ház és az egész nemzetiségi társadalom annyira homlokegyenest ellenkező irányban dolgozhatik az iskolával s a mig magukban a magyar tanintézetekben is a hittant állami pénzen fizetett papok oláhul tanitják s a mig számosan fordulhatnak elő olyan esetek, hogy oláhul egy szót sem beszélő magyar fiuk is, mert véletlenül görög keleti vagy görög katholikus valláson születtek, oláhul kénytelenek Magyarországon a vallásukat tanulni. Vajjon lehet-e példát találni hasonló abszurdumokra az egész világon?

És amig magyar állami tanintézeteink összes segitségeiket, ösztöndijaikat, jutalmaikat pusztán a *tanulók érdeme* szerint osztogatják faji különbség nélkül — az elnyomott oláh vezető férfiak tulnyomó része magyar intézetek *tandijmentes és többszörösen jutalmazott növendéke volt!* — addig az oláhok jótékonysági intézményeikből nem jut egy fitying sem a saját fiaikon kivül senkinek. Az Albina például saját helyiségeiben, a Jankuk, Sagunák és Gosduk képeivel diszitett teremben ebédet ad a nagyszebeni állami főgimnázium minden valamire való oláh tanulójának. Kizáróan csak az oláhoknak, másnak senkinek s a mig a jótékonyság hálára kötelezi ezeket az igénytelen, szegény fiukat, másfelől ebben a légkörben eltöltött napi félóra már magában is elég arra, hogy az iskola egész épitő munkáját lerontsa. Ezek a gyerekek már a szülői házból magukkal hozzák az oláhság minden dákóromán álmát s már 12—15 éves korukban — hiába minden szépitgetés a tanügyi hatóságok évi jelentéseiben — teljesen különváltan magyar tanuló társaiktól, állami intézeteink falai között arról tanakodnak, hogy *nemsokára eljönnek a havasokon tuli testvérek*,

elfoglalják Erdélyt és fölszabaditják őket az elnyomatásból. Magyar iskolánk fegyelmi naplójából ilyen esetekre számtalan megdöbbentő adatot találunk.

És amikor kikerülnek a középiskolákból egy-kétezer koronás ösztöndijakkal, külföldi segitségekkel, a megélhetés minden gondjától fölmentve, valóságos urak a mi szegényebb fiainkhoz képest. Aránylag tulságosan sok egyetemi ösztöndij áll az oláh fiuk rendelkezésére, csak a Gosdu-alap évi kamata jelenleg valami 110.000 korona! Az ösztöndijjal segitetteknek viselkedését aztán a legnagyobb gonddal figyeli az egész társadalmuk. Szinte el se lehetne hinni, ha nem tudnék konkrét esetet reá, hogy egy fiutól pusztán azért vonták meg a segitséget, mert magyar diákok társaságában forgolódott és *magyar táncot táncolt.* Tőlük maguktól tudom, hogy például csárdást táncolni a legszigorubban tiltva van nekik.

Ilyen eszközökkel nevelnek maguknak a mi anyagi segitségünkkel, a kulturánkon, bennünket gyülölő uj, erős középosztályt amely *ezer és miltió példányban árasztja el a jámbor falusi népet Károly király és Carmen Sylva képeivel* s a legbotrányosabb irredenta folyóiratokkal. E dolgokon nem lehet immár szemet hunyni, meg kell tudnia az egész magyarságnak, hogy itt nem egyébről, mint Magyarország védőbástyája, Erdély végleges elharácsolásáról van szó. Ez minden magyar földön lakó oláhnak ma már nem is titkolt, közös vágya s ezért előbb-utóbb, talán még a mai nemzedék életében, el fog jönni a leszámolás órája. E miatt lett változhatatlan meggyőződése minden erdélyrészi magyar embernek, hogy ezzel az oláhsággal szemben kormányaink minden engedékenysége, minden paktuma nem egyéb, mint kérlelhetetlen, halálos ellenségeinknek ujabb fegyver ellenünk!

Balan Nikulae dr. nagyszebeni oláh theólogiai tanár *3600 korona fizetéskiegészitést* kap az államtól azért, hogy napi sétája közben a honvéd tüzér legénységet bujtogassa, hogy ne beszéljen magyarul; Togan Nikolae gör. kath. esperes tavaly adta ki az erdélyrészi *oláh helységnévtárt,* az idén pedig katonai lelkészkedéséért a Ferenc József rend lovagja lett; Joandrea Jozif, korlátlan italmérési engedély tulajdonos, egy oláh papavatáson, Nagyszeben főterén, a magyar trikolórt sárba tiporja és még százan és ezren, sőt mind valamennyi hasonlóképen érez és tesz az „elnyomottak" közül.

És ezeknek a magyarfaló nemzetiségeknek faji érzését még külföldi fajrokonaik is minden eszközzel erősitik. Évről-évre ellátogatnak Nagyszebenbe ismert nevü román politikusok, aktiv államférfiak, sőt a román királyi ház tagjai is nem egyszer megfordulnak itt. El-ellátogatnak hires német egyetemi professzorok is, csak a magyarság vezérembereit foglalja ugy el a pártpolitika, hogy nem jut idejük soha körülnézni Nagyszebenben, eljönni a legjobb iskolába, látni és tanulni nemzetiségi politikát.

Wlassics Gyula volt az utolsó miniszter, aki megfordult pár órára a szász és oláh metropolisban. Annál nagyobb volt a szebeni magyarság öröme, a mikor a közelmultban hirét vette, hogy Jankovich miniszter meglátogatja Nagyszebent. Ugyancsak magyar szempontból el kell mondanunk egyet-mást erről a látogatásról is. A mikor a miniszter szalonkocsija az állomásra berobogott, magyar, szász és oláh intelligencia százakra menő tömegben hatalmas éljenzéssel fogadta a pályaudvaron. *Dörr* Albert polgármester, aki megtagadja egy legutolsó nyugtatványnak magyarul való kiállitását is, azért, mert joga van a német nyelvhez, bár kifogástalanul tud magyarul; aki viszont nem röstell Magyarországon panaszt tenni az igazságügyminiszternél azért, mert egy esküdtbirósági elnök, szintén a törvény alapján állva, az ő németnyelvü beadványát nem fogadhatja el, tehát ez a Dörr Albert polgármester ur németül üdvözli a minisztert, pusztán a szászság nevében, csupán a *Kulturvolk* törekvéseiről beszélve, mintha a szászokon kivül Nagyszebenben senki és semmi egyéb nem lenne.

Német beszédében mindenki *tüntetést* látott, igy beszéltek róla még a mérsékeltebb nemzetiségiek is. Az egyetlen ember, aki nem vette tüntetésnek, Jankovich miniszter volt. S a helyett, amit vártak, amire elvoltak készülve a jelen volt magyarok, hogy a miniszter, a magyar közoktatásügy első embere, az egész fölösleges német tüntetéssel szemben érezhetően ki fogja fejezni a maga külön véleményét, *Jankovich miniszter szintén németül s tulzott udvariassággal* válaszolt a polgármesternek. A szavak csak látszóan repülnek el, a következményei hamar érezhetők és sokáig itt maradnak.

A miniszter tiszteletére adott ebédeken, mig az oláh érseknél szinte kizáróan magyarul folyt a társalgás, addig a szász püspöknél, aki főrendiházi tag is, de magyarul egy szót sem beszél, már németül társalgott mindenki. A mikor pedig két napi ott tartóz-

kodása után elutazott a miniszter, a szalonkocsi ablakából kihajolva, ezekkel a szavakkal bucsuzott Nagyszebentől: „Ich habe die Ehre, meine Herren!" A jelenvoltak válasza harsogó, egyhangu „hocholás" volt, láttam szebeni magyarokat is, akik „hoch"-ot kiáltottak a Jankovich vonata után.

B. H. 1913. XI. 30.

A hazatelepitett csángók kálváriája.

— Éhező iskolás gyermekek. —

Mária Terézia vitéz tábornoka, Bukow, a székelyek hóhérja, a nyakas csiki székelyeket egy kissé megtizedeltette s egynéhány ezret az életbenmaradottak közül, elüldözött a hazából. Az elüldözöttek hosszas hányódás után Bukovinában huzódtak meg, de másfélszáz év után is megőrizték magyar voltukat.

A nyolcvanas években herceg Odeschalchi Arthur veterán történettudósunk lelkes kezdeményezésére, megkezdettük a martirok utódainak hazatelepitését s ez a munkálat még napjainban is tart. Négy év előtt is akadt egy lelkes magyar ur, aki Bukovinában 116 családot toborzott és Csernakeresztur hunyadmegyei községbe, hazatelepitette azokat. A hős mártirok unokái a lelkes hivásra örömmel jöttek a visszasóvárgott „édes hazába", pénzzé téve Bukovinában mindenüket.

Csángóink megérkezve Csernakereszturra, csakhamar arról győződtek meg, hogy ők egy rossz üzlet tárgyaivá lettek, mert azonnal kellemetlenné váltak, amint a velük kötött egyezség betartását kérték előre elszedett pénzeikért. A kezdet nehézségeinek is sokat elnéztek, de amikor a telepitő ur kötelezettségeinek nem tudott eleget tenni s egymásután kezdték idegen urak a foglalásokat az ámuló s már megcsalatásukat érző csángók ellen, a sajtó fellépésére, egy év előtt, a csufos kudarccal fenyegető telepités ügyét az Altruista Bankra ruházta a kormány.

Az Altruista Bank azzal kezdette meg működését, hogy a csángók által addig legalább névleg birt tulajdonjogokat megmegszüntette és hozzáfogott a föld kiosztásához. Ennek következtében a *szegény csángok a mult őszön se nem szánthattak, se nem vethettek.* Jött a tavasz, a földosztási munkálatok még ekkorra se készültek el, s a nép kétségbeesve nézte a mérnökök csigalassuságu pepecselését. Az általános zugolódásra végre, *április*

végén, kijelentették a bank mérnökei, hogy szántson-vessen mindenki oda, ahol a korábbi névleges birtoka ki volt jelölve. A szegény nép gyors munkához látott, de már kukoricánál egyebet nem vethetett ilyen későre, mert mire ők a vetéshez juthattak, az oláhok kukoricája már kapálás alá is került.

Majd jött a rossz idő, az árviz, és a csángóság egyetlen reménysége, a kukoricatermés is elpusztult. Megjött az ősz is, a földek azonban még ma sincsenek — a negyedik évben — kiosztva, de megjelentek az Altruista Bank pénzbeszedői és minden összeszedhető pénzt elvittek a fentebb jelzett módon élvezett földek haszonbérében — *a megmentett csángóktól.* Ami kevés vagyont magukkal hoztak Bukovinából, az telepdijban, berendezkedésben és haszonbérben, mert most csak haszonbért szed az Altruista Bank, mind elfogyott, elélték és most kétségbeejtő reménytelenséggel néznek a tél elé.

Tekintettel az Altruista Bank magáról való gondoskodására, továbbá arra, hogy nem termelhettek semmit, legalább vetőmagot kértek utólagos fizetésre az erdélyrészi kirendeltségtől. A sok kérvényezésre pár nap előtt érkezett a válasz meg, hogy vetőmagot *csakis készpénzért* kaphatnak, holott mindenki tudhatja jól, hogy nekik ilyen már nincs a fentebbi okokból. Igy pedig szóba sem áll velük a földmivelési kormány. Ujra vetetlen maradt a földjük, de állataik legnagyobb részét is eladták, mert a banknak fizetni kellett. Ma a 116 családnak már csak legföllebb 80 db. szarvasmarhája van, mig e kiválóan fuvaros nép lovaiból csak azok vannak meg, melyeknek nincs vásári értéke.

A nyáron napszámba jártak, de a dolgoztató *nagy ur* még a napszámbérekkel is adósuk maradt s most a 8—10—12 tagból álló családok *éhinségnek néznek elébe.* Minden vagyonkájuk eluszott a negyedik éve h uzodó „megmentésük" miatt, minden lehető hitelüket kiélték a környéken s már csak valamiféle *isten csudájában* biznak.

A szegény csángók gazdakört és hitelszövetkezetet is létesitettek, de tehetetlenek, mert még nem is sejtik, hogy mikor fognak telepeik tulajdonjogához jutni, enélkül pedig még vetőmagra sem kapnak *hitelt.* Kértek hitelt vetőmagra az Országos Központi Hitelszövetkezettől is, de ez is ridegen elutasitotta s hitel helyett inkább az üzletrészek befizetését követeli, szorgalmazza.

Itt azonban még nincs vége a „megmentett" csángók kál-

váriájának. A lerongyolódott, lesoványodott, elkényszeredett apáktól-anyáktól *4–5–6, sőt 8 gyermek is puliszkáért sir*, — mert éhesek. Most az őszön nyilt meg az iskolájuk, hova 200 gyermek tartozik, de sem egy ceruzát, sem egy ábécés könyvet nem tudnak beszerezni. Az egyik kulturegyesület titkára itt járva, még szeptemberben megigérte, hogy tanszerekkel el fogja látni a nyomorgó gyermekeket, de bizony még november végére sem váltották be ezt az igéretet. Különben minek is az iskola? Itt van a tél s a gyermekek már ugy sem járhatnak iskolába, legföllebb mezitláb és éhesen . . .

És a szomszéd falvak oláhsága szánalommal nézi a szegény csángók tehetetlen vergődését s megelégedéssel gondol oláh voltára — a betolakodott magyarokkal szemben . . .

Valósággal égbekiáltó bün tovább igy nézni az *agyontelepitett* és bankilag *agyonaltruistázott* szegény véreinket, akik *könyörtelenül dobatnak oda az éhinségnek!* Itt tenni kell valamit, mert ezzel tartozunk önmagunknak. Annak a *780 lelket számláló hazatelepitett csángóságnak nem szabad az oláhság gunykacaja között éhen elpusztulnia vagy züllött*, közveszélyes alakokká sülyedni. Hagyjunk fel a hivatalos exekválással, amikor 780 lélek a *saját hibáján kivül* kénytelen küzködni — *éhenhalással.*

A földmivelési kormány azonnal, de sürgősen ejtsen meg egy szigoru vizsgálatot Csernakereszturon s azonnal inditsa meg ott az *inségakciót.* Tegye meg kötelességét a vármegye is.

A gyermekvédő liga vagy más egyesület pedig siessen a csernakereszturi *szegény éhező csángó gyermekek* megmentésére, akik közé már a vörheny is beütött . . . Az iskola mellett fel kellene állitani — legalább a télre — *egy népkonyhát* s ruhával is el kellene látni az éhező, fázó *haza* (!) telepitett csángó gyermekeket.

De nem verné meg az Isten azokat az egyeseket sem, akiknek *adatott* miből, ha a magukéból juttatnának legalább *az éhinségnek kitett hétszáz iskolás gyermeknek*, az ezeknél fiatalabbakról és idősebbekről nem is szólva.

P. H. 1913. XII. 4.

Oláh dolgok.

Magyar pénz az oláh kultura oltárán. Utóbbi két évben az elemi csapások különösen Erdélyt látogatták meg sulyosan. Megállott ott teljesen az amugy is vékonyan eresztő közgazdasági élet; a szabályozatlan Olt, Szamos és Maros kiöntései évente sok millió kárt okoznak; közel nyolcszáz falu iskola nélkül van, de azért gróf Tiszának nem ezek a legsürgősebb dolgai, hanem csengő áldozatot hozni az oláh kultura oltárán, a magyar állam pénzéből, mintha bizony ezzel szemben Románia is minden vagyonkáját az etelközi testvérek magyar kulturájára áldozná . . . Most, amikor a magyar kulturális intézményekre nincs pénz, Tisza félmilliókat tudott juttatni a lugosi, szamosujvári, nagyszebeni oláh szemináriumok felépitésére, ugyszintén a nagyszebeni, brassói, medgyesi szász gimnáziumok épitésére s a még ma is kuruzsló és ördögöt űző oláh pópák és nagyrészben tudatlan oláh dászkálok fizetésére is milliókat kötött le, sőt a bőség szaruját az oláh gimnáziumok tanáraira is kiöntötte, akik szintén soha nem remélt magyar állami fizetéshez jutottak, minden külön kötelezettség nélkül. Igy az erdélyi gör. keleti „román középiskolák" (igy nevezi hivatalosan is a Tisza kormánya!) az összes tanári fizetéseknek negyven százalékát a magyar kormánytól kapták, de a kormány elvállalta ezenfelül az előléptetésekkel járó többletkiadásokat is.

Ime, a magyar közoktatási miniszter hivatalos adatainak ide vonatkozó része az 1913. évre:

1. A brassói gör. kel. román főgimnáziumnál: Omitiu Virgil igazgató (nem állami fizetése 3000 K) állami fizetése 2800 K, dr. Blaga József (2400) állami 2400 K, dr. Bunea János (2400 K) állami 1600 K, Ciortea Aurél (2400) állami 1300 K, Petrovici János (2400) állami 1200 K, Vatasán György (2400) állami 1200 K, Banciu Arente (2400) állami 500 K, Sulica Miklós (2400) állami 500 K, dr. Bogdán Sándor (2400) állami 500 K, Blaga Titus Liviusz (2400) állami 500 K, dr. Stinghe Miklós (2400) állami 200 K, Rosca Péter tornatanitó (1400) állami 1000 K.

2. Brassói gör. kel. román alreáliskola: Chelariu György (nem állami fizetése 2400 K) állami fizetése 2400 K, Bogdán Miklós (2400 K) állami 1600 K, Percea Pál (2400 K) állami 1600 K, dr. Lacea Constantin (2400 K) állami 500 K, dr. Stingh Sterie (1600 K) állami 1300 K.

3 Brádi gör. kel. román algimnázium: Albu István (nem állami fizetése 2000 K) állami fizetése 2800 K, Boneu Vazul (2000) állami 2800 K, dr. Oprisa Pál (2000), állami 2800 K, dr. Radu János (2000) állami 2800 K, dr Suciu Traján (2000) állami 900 K, Kéri János (2000) állami 900 K, Stoia Mihály tornatanitó (1400) állami 1000 K.

Ezek szerint, csak az erdélyi gör. keleti oláh középiskolák tanárai 35,000 K magyar állami fizetéskiegészitést élveztek 1913-ban, mig az oláh egyházak e cimen mindössze csak 52,600 koronát áldoztak.

Ha Tisza még ezek után sem kapja meg Carol rumuny királytól az oláh marsalbotot, akkor nincs oláh igazság!

*

Oláh rendjelesö Erdélyben. Erdélyben eddig a tüzoltói melldiszek is ritkák voltak, ujabban azonban Carol király bőségesen gondoskodik, hogy az erdélyiek is gyönyörködhessenek a szépen csillogó érdemrendekben. Ünnepnapokon Brassóban és Nagyszebenben csak ugy dagadnak Carol király érdemrendjei alatt az oláh keblek, melyekre az „elnyomott" oláhok ragyogó arccal, az „elnyomó" magyarok pedig szégyentől megalázottan tekintenek.

Furcsa világ is lehet Erdélyben! Ha valaki magyarnak született, érdemeket csak legfölebb munkapárti téren szerezhet, ha pedig oláhnak született, igen könnyen arathatja a Carol rumuny királytól és magyar kormánytól nyujtott királyi kitüntetéseket. Az is igaz, hogy a Bukarestből jövő kiabáló oláh kitüntetéseknek nagyobb kelete van, ha nem egyébért, már a szaporaságáért is.

Carol király naponta szokott oláh érdemrendeket osztogatni, erdélyi oláh érdemekért, legutóbb is dr Tiberius Brediceanu, a brassói Albine igazgatója, kapta meg „Bene merenti" I. osztályát mig Victor Antonescu, az Erdélyben járt oláh vándor szinésztrupp igazgatója, a „Rasplata Muncei" I. osztályát kapta az Erdélyben végzett oláh kulturmunkáért.

*

A paktum előrevetett árnyéka. Mióta nyilvánvalóvá vált az, amit eddig hihetetlennek tartott mindenki, hogy a magyar kormány az oláh agitátorokkal alkuba lépett az erdélyi magyarság felett, azóta leirhatatlan hangulat vert tanyát az erdélyi magyar szigeteken. Egyedül, az amugy is mindig hencegő oláhság hangja lett még kihivóbb. Az oláh ügyvédek csak ugy komáznak magyar ügy-

védtársaikkal, sőt a bíróság tagjaival is. Vendéglőkben, kávéházakban is a magyar intelligencia bizonyos lemondással türi a még bocskorszagu oláh urak pökhendiségét.

Egy ügyvédtársaságban politizálnak a napokban a paktum várható következményeiről s az a vélemény alakult ki, hogy ha az létesül, akkor az Erdély magyarságának még forradalmi kitörését is maga után vonhatja, mire az egyik komitébeli oláh ügyvéd nagy flegmával jegyezte meg:

— Ha erre kerülne a sor, Románia azonnal megszállná Erdélyt!

Ilyen bolond világban, természetesen sok bolond hiresztelés is lábra kap. Erdély egyik megyéjében, az oláhok között, az a hir járja, hogy a Domnu Tisza felfogja szabaditani az oláhokat, ezután ők lesznek az urak a magyarok felett, amiért Carol király gróf Tiszát Erdély oláh vajdájává fogja kinevezni, akit Gyulafehérváron fognak vajdává fölszentelni, ahol Mihály vitéz oláh vajda is trónolt már . . .

Azokról a rémhirekről nem is érdemes beszélni, amiket Maniu, Voevod, Vlád, Mihali, Goga stb. leendő főispánok uralmával kapcsolatban terjesztenek, a magyar parasztság rémitésére.

Az oláhok már osztozkodnak, az erdélyi magyarság imádkozik: „Uram, ne vigy a kisértetbe, de szabadits meg minket a gonosztól“ . . .

*

Az oláh nemzeti hatalom. Amig Tisza és Voevod Sándorék kölcsönös titoktartást fogadnak egymásnak a paktálás idejére, addig az oláh nemzeti komité hivatalos lapja fölényes gesztussal az oláh nemzeti szuverénitásról tart szerénytelen elmefuttatásokat. Ime, az oláh nemzeti felfogás alapvonalai:

„Románia nemzeti állam. Az oláh faj alapitotta ezt az államot ő védte végnélküli áldozatokkal az idegen inváziókkal szemben, ő ma is az egyedüli igazán hazafias alkotórész, amelyre számitani lehet. Ilyen körülmények között vajjon igazságtalan követelés-e az, hogy Romániában az állami szuverenitás kizárólag a román nemzet kezében legyen? Nem. Sőt ellenkezőleg, bármely szempontból is vizsgáljuk a kérdést, meg kell állapitanunk, hogy az állam kormányzása, a szuverénitás joga, csakis és kizárólag a románokat illeti meg. A modern elvek szerint az államok nemzeti jellege kezd kialakulni, azaz minden nemzet egy államot kiván

alkotni s minden állam egy nemzet keretei között kiván elhelyezkedni.

Ezen elvvel szemben még mindig található poliglott állam, igy Ausztria-Magyarország és Svájc, melyek azonban lételüket csak annak köszönik, hogy a központi politikai hatalom ez idő szerint még erősebb, mint az ethnikai és morális centrifugális erő...

România minden kétséget kizárólag nemzeti állam, bár az egész oláh fajnak alig felét zárja még csak kebelébe. Azok a nemzetiségi foszlányok, melyeknek az oláh nemzet és állam széles és nemes vendégszeretetet biztosit, nem kivánhatják annak elismerését, hogy ők is hozzájárultak az oláh állam fentartásához. Sőt ellenkezőleg, ők képviselik a szociális korrupciót és nemzeti széthuzást. România mostani polgárainak nincs joguk a nemzeti hatalmat másokkal is megosztani, mert ezzel a jövő nemzedéket fosztanák meg örökségétől . . .

România a vérbeli oláhoké s e jelszóval verünk vissza minden perfid támadást, melyet a nemzeti szuverénitás ellen intéznek . . ."

Csak a költő Voevod Sándor barátja, gróf Tisza, nem érti meg, hogy mit forralnak a szerény oláhok a magyar állam és nemzet ellen, ő egyenesen az oláh faj nemzeti szuverénitásával üzen hadat saját fajának, mint Coriolanus tette . . .

P. H. 1914. I. 14.

*

A paktum hirének hatása. Gróf Tisza István Vlád Aurélban, Voevod Sándorban, Pop Csicsóban stb. csak az oláh faji érzés lobogását látja s ezt akarja kiegyeztetni a magyar faji érzéssel. Arra azonban nem ad sokat, hogy az ország más faju lakossága a magyar faj egységes magyar állampolgári érzésbe olvadjon fel. Ugy látszik, gróf Tisza István még nem mélyedt a magyar állampolgári érzés gondolatába s ezért nem tud e legfőbb alapelvre felemelkedni. Ha például oláhságunk nagy tömegéhez férkőzhetne közel, észrevehetné, hogy ez már meglevő érzés, ahol a Vlád- és Veovod-féle apostolok az oláhfajiság mérgét nem hintették el. Még ma is igen sok helyen, a falvak ezreiben, a lakosság lelki világát nem a külön oláhfajiság érzése tölti be, hanem inkább a magyar ajku polgártársakkal való elvegyülés vágya. Az oláh falvak százaiban a nép még áldozatra is kész, hogy csakis magyar iskolája legyen, mely nem különbözik a magyarok iskoláitól semmiben, de csak kevés helyen érik el, az oláh nacionalizmust

üzletileg kezelő pópák, dászkálok és ügyvédek miatt. Csak látná meg Tisza, hogy az az oláh, amelyik magyarul jól tud, mennyivel magasabbrangunak érzi magát magyarul nem tudó fajtestvérénél, s ez mennyi irigységgel tekint amarra, ma'd nem látná szükségét annak, hogy a magyar állam anyagi erejével ápolja az elkülönitő oláh faji érzést, hanem minden erejével az egységes magyar állampolgári érzés ápolására, fejlesztésére sietne.

Ne higyje Tisza, hogy csak a magyar nyelvü lakosságban támaszt nyugtalanitó érzést az oláh nacionalistákkal való paktálásával (A paktálást Cristea Miron karánsebesi püspök is megerősiti pásztorlevelében), hanem magában az oláh ajku népben is. Sok oláh tanitó, akik már a magyar állampolgári nevelés szolgálatába szegődtek testestől-lelkestől az Apponyi-féle törvény hatására, most aggodalommal gondolnak a paktum kimenetelére. Aggódnak és nem alap nélkül, hogy ezután a nép még attól a védelemtől is meg lesz fosztva, amelyet sok helyen élvezett az oláh nacionalizmus üzleti lovagjaival szemben. Ha most az államhatalom kegyelemre kiszolgáltatja nekik az oláh népet, ezek a külön jogok alapján még jobban izolálhatják más nyelvü polgártársaiktól, igy azok jótékony, védő hatásától s könnyen kifejlődhetik nálunk is a romániai bojár és paraszt közti viszony, amelynek még hirétől is irtózik az erdélyi öntudatos oláh paraszt.

Bizony nem a külön oláh faji érdekek legyezgetése kellene, hogy a Tisza legfőbb gondja legyen, hanem ellenkezőleg: az egységes magyar állampolgári érzés utjainak az egyengetése.

*

A becsületes oláh katekizmusa. A „román nemzeti párt" most adta ki a nép számára „A becsületes oláh kathekizmusá"-t. Ime, a katekizmusból egy részlet:

Kik az oláhok?

Az oláhság egy nagy nép, amely lakik: Romániában Erdélyben (azelőtt független volt, közvetlenül Bécsből kormányozva egyesitve később Ungáriával, a mi akaratunk ellenére) Ungáriában Bukovinában, Beszarábiában, Isztriában, Szerbiában, Macedoniában, Albániában, kisebb számban Németországban, Franciaországban, Bulgáriában, Törökországban, Görögországban és az amerikai Egyesült Államokban. Az oláh nép husz millió lelket számlál, azaz sokkal többet, mint a magyar nép, amelyik csak kilenc

milliót tesz a zsidókkal, cigányokkal és a többi elmagyarositott népekkel együtt.

Honnan származnak az oláhok?

Az oláhok a rómaiaktól származnak. A dicső és hires Traján császár telepitette őket Erdélybe, ahol művelt államot szerveztek földmiveléssel, iparral és kereskedelemmel.

Hogy keletkezett az oláh nép?

A római birodalomból hozott római gyarmatosok, az itt talált harcos dákokkal összevegyülve, alkották meg az oláh nemzetet.

Hogy keletkezett az oláh nyelv?

A római gyarmatosok a római köznyelvet beszélték, de a velük egybekeveredett dákoktól is sok szót átvettek s igy jött létre egy uj nyelv, a latinhoz hasonló oláh nyelv.

Hogy szaporodott és fejlődött az oláh nép?

Az oláhok Magyarországnak a déli részeit foglalták le és ott több nagy várost alapitottak. Épitettek utakat, arany, ezüst és sóbányákat nyitottak, fürdőket épitettek, egyszóval gyorsan megváltoztatták az ország szinét. Jöttek azonban a barbár hordák, a többek között Attila hunjai, akik elől az oláhok kénytelenek voltak a hegyek közé menekülni. Egyesek átmentek a hegyeken is, a mai Románia dunai vidékére, mások még messzibb, Macedóniába, Athén alá, sőt Isztriába is elmentek. A XV. században Maramuresből leszálltak Moldvába, egy uj oláh ország alapjait vetve meg. Tehát hazugság a magyar irók azon állitása, hogy mi valaha is elhagytuk ezt az országot!

Igen. Mi szakadatlanul itt éltünk, csak egyes testvéreink mentek el, kényszeritve a körülményektől. Igy mondja ezt a legelső magyar történetiró, Anonimus is.

Igaz, hogy Erdélyt a magyarok meghóditották?

Egy szó sem igaz belőle! A magyarok nagyon csekély számban jöttek ebbe az országba s miután a Tisza és Duna közét meghóditották, onnan Töhötöm vezérük alatt eljöttek Erdélybe és megütköztek a Gelu vezérlete alatt álló oláhokkal. Ezen, Torda közelében lefolyt harcban az oláhok nem győzettek le, bár Gelu vezérük megöletett. Látva, hogy elveszitették vezérüket, békét kötöttek a magyarokkal, hogy testvéries jó viszonyban fognak élni együtt.

És igy történt?

Nem. A magyarok kezdetben minden jogot megadtak, de idővel elnyomtak s végül jobbágyokká tettek. Beteljesedett őseink mondása: Ne higyj a görögnek, még ha ajándékot hoz is.

Mit tettek tehát az oláhok vezetői, hogy a mi népünk mint szabad nemzet ismertessék el és biztosittassék állami intézményekkel, törvények és császári dekrétum utján, s hogy mint elkülönitett nemzet, fejlődhessék az állami élet minden fázisában?

Megalkották az oláh nemzeti pártot s elfogadtak egy demokratikus programmot, melynek megvalósitása révén céljainkat elérhetjük.

Mit akar tehát az oláh nemzeti párt?

Az erdélyi és magyarországi oláh fajnak nemzeti szabadságait biztositani, ugyszintén az országban élő többi népekét is.

Mikor alakult az oláh nemzeti párt?

1869 ben. Tehát a legrégibb politikai párt az egész országban.

Melyek a nemzeti párt hivatalos közegei?

Mindenek előtt az összes oláhok gyülése, az ugynevezett Conferinta Nationala, amely egy-egy parlamenti ciklus idejére válaszija a nemzeti komitét. A nemzeti komité hajtja végre a Conferinta Nationala határozatait, utasitásokat ad a nacionalista képviselőknek és más nemzeti harcosoknak és képviseli a pártot kifelé.

Mit értünk a kifelé való képviselet alatt?

Ha például valamely idegen tényező, más politikai párt, az ország kormánya, vagy akár a császár is tárgyalni akar a mi egyetemes kérdéseinkről, velük csakis a nemzeti komiténak van joga tárgyalni a nemzeti párt nevében, azaz az oláh nemzet nevében.

Milyen alárendelt szervezet utján hajtja végre a nemzeti komité a Conferinta Nationala határozatait?

A megyei nemzeti párt, vagy klub utján, amelynek minden községben megvannak a bizalmi emberei.

A megyei klub határozatait végre kell hajtani?

Minden becsületes oláhnak szent kötelessége, hogy minden esetben és minden időben alávesse magát a párt határozatainak.

Miféle ujságokat olvasson és támogasson az oláh?

Csakis oláh ujságokat és folyóiratokat és csakis azt a sajtót, amely szolgálja az oláh párt, az itthoni és bárhol élő oláh faj érdekeit.

P. H. 1914. I. 21.

Nagyromania. Oláhságunk legalsó és legnagyobb rétege egyáltalában nem politizál s igy tudomása sincs arról, hogy miféle veszedelmes érzelmeket tulajdonitanak neki. Az eszmélők kisebb, de szintén tekintélyes rétege azonban megoszlik a nagy oláh álmok álmodóira és a helyzettel megalkuvókra. Ez utóbbi rétegszineződésnek legfőbb vágya igazi, öntudatos magyar állampolgárokká válni a magyar kultura és a magyar nemzeti politika révén.

Az ugynevezet oláh középosztály lelkében teljesen idegen a magyar nemzeti állameszmétől, de a taktikát illetőleg két csoportra oszlik. A nacionalisták nyiltan szembeszállnak a magyar nemzeti eszmével (ezeknek egyik részét akarja leszerelni gróf Tisza), mig a másik rész, az ugynevezett mérséke'tek, a lassu, de biztos haladás hivei s nagyrészben a cirkumspektus szászok politikáját követik, hogy lehetőleg minden kockázat nélkül érhessék el a radikálisnak is mondott nacionalista oláhok végcélját: Nagyromania megteremtését. Ezek az uj államalakulat megteremtésének összes költségeit és kockázatait — a magyar állammal és nemzettel szeretnék hordoztatni. Szóval, minden saját befektetés nélkül, csupán taktikával akarják álmaikat megvalósitani.

Minden oláh társaságban, legyen az nacionalista, avagy mérsékelt, Románia mult évi sikerei ugyanabból a szempontból biráltatnak el:

1. Románia többet tehet-e ezután a „leigázott" oláhok felszabaditására, vagy mozgalmaik támogatására?

2. A bolgárok megalázása miatt nem csökkent-e Romániának az a hatása, melylyel eddig a hazai oláhok centrifugális erejét növelte?

3. Románia mennyiben tudja függetleniteni politikáját monarchiánk politikájától s mennyiben tudja tekintélyét fentartani Oroszország előtt?

Soha egy gondolat, egy szó föl nem merül oláhjainkban, ami Magyarország mai kereteiben való végleges elhelyezkedésük vágyát pillanatig is igazolná Szerintük ugy a mai, mint a gróf Tisza által felajánlott ujabb helyzet csak egy-egy lépés, de nem az egységes magyar nemzeti állam felé, hanem egyelőre a konföderált s azután a megcsonkitott Magyarország felé.

P. H. 1914 I. 21.

A magyar nyelv. A Pesti Hirlap közelebbről mutatott rá a kultuszminiszter azon rendeletére, melyben a népiskolai végbizonyitványnak 1912-ben hivatalosan megállapitott egységes magyar nyelvü szövegét magyar-oláh nyelvü szövegre változtatta az oláhok kedvéért, mintha bizony az oláhok nem olyan állampolgárai volnának az országnak, mint akár a — magyarok.

Hogy itt még nem is célszerüségről van szó, fényesen igazolja a végbizonyitvány szövege, amely azt igazolja tulajdonképen, hogy a tulajdonos „gondolatait magyarul élőszóban és irásban érthetően ki tudja fejezni.“ Ebből tehát világos, hogy az oláh szövegre, a bizonyitvány tulajdonosának nincsen szüksége. Mivel pedig ez a végbizonyitvány, az uj választótörvény szerint polgári jogokat bizonyit a hatóság előtt: azt is meglehet állapitani józan észszel, hogy az oláh szövegre a hatóságoknak nincs szüksége. Hát akkor kinek van szüksége? Nemde az oláh különállás dokumentálásának? És ilyen veszedelmes közjogi tréfába megy bele a Tisza-kormány!

A minisztertől megállapitott hivatalos oláh szövegnek még van egy érdekesebb vivmánya is. E hivatalos oláh szövegbe ugyanis a „limba ungurászka“ helyett a „limba maghiar“ került, amit az oláh köznép „szamár nyelvnek“ ért, mivel az oláh szókincsbe csak az oláh urak akarják becsempészni az általuk már konföderált Magyarországra vonatkozólag egybeállitott uj közjogi terminológiát. Magyarország nevét ők is „Ungariá“-nak mondják és irják, mint a nép, de a nép által ismert „ungur“ nyelvet nem ismerik el, mert szerintük ilyen nincs, amiként svájci vagy ausztriai nyelv sincs. Tehát ezután — az oláh hivatalos szöveg szerint — a falusi oláhságnak a végbizonyitványokkal nem az „ungur“ nyelv, hanem csak a „szamár nyelv“ ismeretét kell igazolnia.

Különben Tisza jól tenné ha magát Metianu érseket kérdezné meg, hogy ő oláhul hova való, „ungáriai“ vagy „maghariai“ érseknek cimezi-e magát. Majd meglátja, hogy fog tiltakozni a „maghiariai“ érsek cim ellen. Ő a „maghiar“ megnevezést kegyesen nékünk hagyja — és méltán, mert azok a szamarak, akik ezt az oláh hülyeséget nemcsak elűrik, de hivatalos jelleget is adnak neki.

*

Bankok a kultura szolgálatában. Amit Falussy Árpád volt főispán inditványára az Első Hazai Takarékpénztár oly lelkesen elfogadott, hogy t. i. jövedelmének évente egy százalékát egy kulturális alap teremtésére forditja, azt az oláh pénzintézetek már régen gyakorolják. Ime néhány adat az oláh pénzintézeteknek legujabban megjelent külön évkönyvéből.

1912-ben 147 önálló oláh részvénytársaság, hatvan oláh hitelszövetkezet és 14 másfajta oláh kereskedelmi egyesülés állott fenn. Egyes oláh bankok külön kulturális alapokat létesitettek és gyarapitanak évente. Az ilyen alapok összege eddig 205.774 K.

Az 1912. évi 147 oláh pénzintézet 4.081,764 kor. összes tiszta jövedelemből 108 ezer koronát adott ezen évben jótékony és kulturális célra, azaz átlagban az összes jövedelemnek 4.42%-át. A tizenkét legnagyobb bank tiszta jövedelmének átlagban 5·7%-át forditotta jótékony célra, de egyesek ennél is jóval többet, például: a lugosi Poporului 23%-át, a brádi Crisana 19%-át, a nagyszebeni Lumina 18%-át, az abrudbányai Auraria 17%-át, a kolozsvári Économul 13%-át, a beszterczei Coroana 10·7%-át és a bánffyhunyadi Vladeasa 8%-át.

Legutóbb már azt az eszmét vetették fel, hogy a bankok által évente kulturális célra adni szokott összegeknek fele ne adassék ki, hanem az oláh pénzintézetek szövetsége, a Solidaretate kezelése alá bocsáttassék egy oláh kulturális alap létrehozására.

Vajjon Falussy Árpád felhivásának lesz-e nagyobb visszhangja s vajjon a magyar pénzintézetek elérkezettnek látják-e az időt arra, hogy az oláh bankokkal a kultura támogatása terén felvegyék a versenyt?

*

Nemzetiségi kérdés intézése Romániában. A brassói Gaz. Trans. (5. sz.) irja: a „Times" közli Tace Jonescu következő sürgönyét:

Biztos forrásból tudom, hogy a bulgár kormány Grey urnak azt sürgönyözte, hogy a román uralom alá került bulgárokat megakadályozzák, hogy anyanyelvükön beszéljenek és imádkozzanak. Kérem ezt határozottan megcáfolni. Az uj terület összes templomaiban bulgár nyelven folyik az istenitisztelet s a románok is ezeken vesznek részt, mert még nincsenek ott oláh papjaink. Megtartottuk szolgálatban a községi tanácsokat és a községi orvosokat és arra törekedtünk, amennyire csak lehetett, hogy

az uj területre macedoniaiakat alkalmazzunk, akik tudnak bulgárul és törökül is Még meg kell jegyeznem, hogy az uj területen a bulgárok a lakosságnak csak 41%-át teszik, a többiek törökök.

Eddig tart Tace Jonescu sürgönye a Gaz. Trans. közlése szerint.

Miket hallgatott el Tace Jonesku ur?

1. Hogy az uj terület lakossága — a román hatóságok összeirása szerint — 317,618 lélek, s ebből mindössze kilencezret tudtak oláhnak venni, ami a lakosságnak csak 2.8 százalékát teszi s e törpe minoritásért fogják a bulgár papokat kicserélni, amint oláh pópákat szállithatnak a „civilizálandó" területre.

2. A községi tanácsokat azért hagyják meg, mert még nem tudtak oláh parasztokat telepiteni.

3. Az összes bulgár iskolákat bezárták (minden faluban volt ilyen, ami Romániáról nem mondható el!) és a tanitókat szélnek eresztették, s ahol oláh iskolát nyithattak, ott befellegzett a bulgár szónak.

4. A falusi tanácsoktól egyelőre eltekintve, bizony egyetlen bulgár származásu tisztviselő se szolgálhat Románia területén, mert ez ellenzik az egységes román nemzeti állam „liberális" eszméjével.

(Ugyanigy nyilatkozik a brüsszeli L'Étoile Belge.)

*

Az oláh köznép külön gondozása. Hogy az oláh középosztály valami irgalmasan bánna a nagy tömegben élő oláh köznéppel azt nem lehet ráfogni, azonban a néprajzi határokon is a magyarság közé ékelt oláh köznép, oláh faji öntudatának ébresztésére és ébrentartására mégis különös gondit fordit. E tekintetben határozott munkaprogrammja van az Astra oláh közművelődési egyesületnek is, de az oláh középosztály külön is jelentős munkát végez. Felkutatja a néprajzi határokon és a szórványokban az értelmesebb oláh parasztokat és azokat ellátja oláh nemzeti olvasmányokkal — ingyen. Néhány év óta, közadakozásból, évente kétezer ilyen kiszemelt oláh parasztnak jár ingyen az oláh nemzeti párt hivatalos néplapja, az aradi Poporul Roman, amely a magyar fajról, mint a világ legátkozottabb fajáról szokott megemlékezni. Az előfizetési pénzeket egyesek, oláh pénzintézetek és a bukaresti kultur-liga szokta összeadni. Az 1914. évre szóló ingyenpéldányok előfizetési dijára már eddig is tekintélyes összeget adtak össze.

Egy román lap vakmerősége.

A Brassóban megjelenő *Gazeta Transsylvaniei*, mely a hazai románság vezető lapja, *D. Xenopol* jassyi egyetemi tanár tollából vakmerő cikkeket közölt, amelyeket azért adunk alábbi kivonatban, hogy lássa mindenki, *miféle hangon szabad és lehet egy nemzetiségi lapnak a magyarság ellen lázitania:*

Cikkek végtelen sorának segitségével fentartottuk a magyarországi románokat a magyarok megsemmisitő törekvései ellenében. A magyarok minden tagadása dacára tény, hogy az erdélyi, valamint magyar megyékben élő románok üldözve vannak és a magyarokra nézve nagyobb öröm nincs, mint amikor látják, hogy a fajuk hullámai átterjednek a Tiszántulra, egészen az erdélyi keleti és déli Kárpátokig. A magyarság ama törekvése, hogy a románság létét megsemmisitse, mégis lehetetlen, e két nép számaránya miatt. Ha jónak fogadjuk el a hivatalos statisztikát, akkor is csak hat millió az uralkodó nemzet lélekszáma, mert a magyarság statisztika szerinti nyolc millió lélekszámában benne foglaltatik a kétmillió lelket számláló zsidóság is. A hat milliónyi magyarság talán nem gondolhatja, hogy el tudja nyelni a négy millió lelket kitevő román lakosságot, amennyi Magyarországban él.

Azután meg a románság erős fejlődésben van. Mik voltak a románok 1848-ban és minő műveltségi fokon állanak ma? Az erdélyi románoknak a magyar királyság keretein kivül hatalmas támaszuk van, mely napról-napra csak nő. Románia 1848-ban hatezer katonával és egy ágyuval birt, most pedig 600.000 katonája és 1000 ágyuja van.

Miért nem tanulnak a magyarok Ausztriától, amely kénytelen volt nem germán elemeinek nemzeti nyelvet, parlamenteket egyetemet, biróságokat adni? A magyarok éppen ellenkező elvet vallanak és egész erejüket arra használják fel, hogy a nemzetiségek elnyomása által saját fajukat gyarapitsák. Nem látják a magyarok, hogy ez lehetetlen? Például a horvátok. Hányszor próbálták ezeket elnyomni és mindannyiszor kénytelenek voltak nekik engedményeket tenni. Nem kötelességük ez a románsággal szemben is, amely ugy az állam, mint a magyar civilizáció fentartásához hozzájárul? Most, mikor a magyarok a románokkal nemzeti jogaik megadása felett tárgyalnak — ez arra mutat hogy a ma-

gyarok gyengültek —, nem tudnak már másokat nemzetiségüktől megfosztani. Mikor mindezt látjuk, vajjon lehet-e még szó a magyarság győzelméről? Minden józan gondolkodó ember azt fogja felelni: nem! *Nem, mert ez a törekvésük igazságtalanságon épült fel, mely igazságtalanság nem birt ennek a tervnek végrehajtására szükséges erővel.*

Ezenkivül a magyarságnak gondolkoznia kell, hogy min idegen faj áll itt, Európa közepén és nemcsak a románokkal kell a küzdelmet kiállniok, hanem az összes szláv törekvésekkel is. A románok és a szlávok két részről szoritják a magyarokat. E szláv tengerben a magyarság nem egyéb, mint egy nem természetes sziget, mely sziget kénytelen összeköttetésbe lépni egy más ethnikus organizmussal. *Ez az organizmus nem lehet más, mint a román nép.*

De hogy lehetne keresni jó viszonyt a kettő közt, mikor a magyarok arra törekednek, hogy megsemmisitsék a románság legjobb felét? Ez természetes, csak bajt hozhat a magyarságra mely *baj annál nagyobb, amennyiben a román királysággal is szembe hozza a magyar népet.* Románia semmi áron nem engedheti, hogy a magyarok a románság felét megmagyarositsák és hogy *lelkükből és szivükből latin származásuk tudatát kiöljék. A királyságbeli románok mindenre képesek, hogy megmentsék véreiket ilyen sorstól.*

De Romániának a hármas szövetséggel való jó viszonya is csak azt vonhatja maga után, hogy Ausztria megparancsolja Magyarországnak a román nép kibékitését. A románok *vagy a saját erejükből, vagy a romániai testvérek segitségével, — akik más segitséget vesznek esetleg igénybe, — de szabadulni fognak a türhetetlen magyar iga alól. De ha erőszakkal fognak szabadulni a magyar elnyomatástól, akkor Magyarország emlékezni fog, hogy:* „pulvis et umbra sumus.“

A román nemzeti komité.

A román nemzeti komité — amely gróf Tisza István megállapitása szerint egyszerüen csak a hazában élő román polgárok egy része által alakitott politikai párt végrehajtó bizottsága — igen érdekes összetételü testület. A román nemzetiségi mozgalom községenkint van a románlakta vidékeken szervezve. Minden községben néhány befolyásos férfiu, többnyire a magyar állam

kongruájával hizlalt pap, ügyvéd és bankigazgató intézte a párt-ügyeket a községi politikában, a választásokon és igyekszik minden alkalommal egységes állásfoglalásra birni a pártot. — Ez a mozgalom az 1881-iki nagyszebeni konferencián szerveződött politikai párttá, amelynek hivatalos neve ad hoc *román nemzeti párt* volt, mig most román nemzetiségi párt.

Popea Miklós nagyszebeni gör. kel. érseki vikárius és *Baritiu György* román történetiró, 1881. március 1-én kelt felhivásukban Nagyszebenbe konferenciára hivták össze az erdélyi részekben lakó román választókat, hogy megállapitsák az akkori választásokkal szemben a román választók magatartását. A nagyszebeni konferencián minden egyes románlakta választókerület két-két kiküldöttel képviseltette magát. A konferencia 1881 május 12-én volt Nagyszebenben, amelyen 153 kiküldött vett részt. Ezen a konferencián szervezték meg a román nemzeti komitét és állapitották meg annak hatáskörét. A komité akkoriban kilenc tagból állott és elnöke *Popea Miklós* volt. 1881 után vált rendszeressé a komité és a párt élete. A képviselőválasztások előtt, de egyéb fontos alkalmakkor is, Nagyszebenben tartották a román vezető politikusok az u n. nemzetgyüléseket. A nemzetgyülésre minden község, melyben román mozgalom volt, elküldött egy vagy két képviselőt. A nemzetgyülés referált a komitének arról, hogy mit tett, milyen politikát folytatott, milyen eredményt ért el, vita indult meg és ezután uj komitét választottak. Igy történt ez 1894-ig amikor Hieronymi Károly akkori belügyminiszter 1894 junius 16-án 321. szám alatt kelt rendeletével *feloszlatta a román nemzetiségi pártot* és beszüntette a román nemzeti komitének további működését.

Ezt a rendeletet *Thalmann Gusztáv,* Szebenmegye akkori főispánja, a következő átiratban küldte meg dr. Ratiu János ügyvédnek, mint a román nemzeti komité elnökének:

„Midőn a tisztelt elnök urral a belügyminiszter rendeletének tartalmát közlöm, tudomására hozom egyuttal a párt összes vezérférfiainak és tagjainak, hogy az emlitett miniszteri rendelet szerint, ha nem szüntetik meg eddigi működésüket ezen a téren, azaz ha az eddigi irányban működnek továbbra is, a legsulyosabb törvényes intézkedések fognak ellenük folyamatba vétetni."

Ezen intézkedés azért vált szükségessé, mert a nemzeti konferencia határozatának megfelelően, a komité összeállitotta a

románok állitólagos sérelmeit tartalmazó memorandumot és a magyar kormány megkerülésével akarta dr. Ratiu János, a komité elnöke, azt a királynak átadni. Miután a memorandum a magyar állam és annak fennálló jogrendje ellen izgatást foglalt magában, a kolozsvári esküdtszék 1894 május hó 25-én elitélte a román nemzeti komité tagjait. *Papp György* egy évi, *Mihályi Tivadar* két és fél évi és *Lucáciu László* öt évi államfogházat kapott, ők ma is tagjai a komitének.

A fent emlitett rendelet után a komitének büntetlenül maradt tagjai ujabb konferenciát hivtak össze Nagyszebenbe, 1894 november 28-ára, amelyen a belügyminiszternek fenti rendeletét alkotmányellenesnek nyilvánitották.

Miután a belügyminiszter azt látta, hogy az 1894. évi junius hó 16-ról 321/res. szám alatt kelt rendelete ellenére továbbra is fennáll a román nemzeti párt és a komité, Hieronymi a következő ujabb rendeletet adta ki:

> 9/1895. szám. A fönnállott ugynevezett román nemzeti párt működését 1894. évi junius 16-áról 321/res. szám alatt kelt rendeletemmel betiltom. Ezen tilalom megszegését az 1879. évi XL. törvénycikknek 1. paragrafusa alapján 1894. évi december hó 7-ről 1488/res. szám alatt kelt rendeletemmel kihágásnak minősitettem. Mindenki tehát, aki a nevezett párt irányának megfelelő gyülekezetekben vagy ilyen gyülekezetek összehivásában részt vesz, az 1870. évi XL. törvénycikk 16. paragrafusa értelmében és ezen rendeletem alapján 15 napig terjedhető elzárássa és 100 forintig terjedhető pénzbüntetéssel fog sujtatni. Midőn eme rendeletemet az 1879. évi XL. törvénycikk 9. paragrafusa értelmében ezennel kihirdetem, egyszersmind megjegyzem, hogy annak hatályba lépésére nézve a most idézett törvényszakasz irányadó. Budapest, 1895. évi január ha 6 án. Hieronymi, s. k.

Ezen intézkedés azonban nem vetett véget a komité és a nemzetgyülés tevékenységének, mert az egyes hazai román lapok akkori közleményeiből kitünt:

1. hogy a román nemzeti párt komitéje *titokban tovább vezette a románok politikai mozgalmait;*

2. hogy ez a komité 1894-től kezdve titokban, az önkiegészités elve alapján választotta meg tagjait és hogy a feloszlatás után első nyilvános ténykedése, egy Kolozsvárról 1901 szeptember

5-én kelt kiáltványa volt, amelyben az 1901. évi Széll-féle választásokat megelőzőleg, a passzivitás betartására szólitotta fel a hazai románokat;

3. hogy dr. Ratiu Jánosnak, a komité elnökének, 1912 ben történt elhunyta után, a komitének a temetésen jelen volt tagjai *Ratiu nyitott sirjánál választották meg elnökül ilésfalvi Papp Györgyöt, az eddigi alelnököt.*

Ratiu halála után mindnagyobb tért kezdett hóditani a románoknak fiatalabb tagjai között a politikai aktivitás dekretálásának az eszméje, a melynek megvalósitására első lépésül szolgált *dr. Vlád Aurélnak* 1903-ban a dobrai kerületben román nemzetiségi programmal történt megválasztása.

A dobrai választás után a hazai románok között mind nagyobb tért kezdett hóditani az aktivitás eszméje, amelynek érdekében a hazai románok vezérférfiai az 1905. évi általános választásokat megelőzőleg, 1905. évi január hó 10-én Nagyszebenben választói konferenciát hivtak össze, amelyen ilésfalvi Papp György elnöklete alatt 97 kiküldött volt jelen. A konferencia 78 szavazattal 12 ellenében a politikai aktivitást kimondotta. Az aktivitásnak az lett az eredménye, hogy az 1905 január havában lezajlott képviselőválasztások alkalmával *nyolc nemzetiségi román képviselőt* juttattak a parlamentbe. Azelőtt is voltak ugyan nemzetiségi árnyalatu képviselők, de hivatalosan mint párt ezután igyekeztek csak a parlamentben érvényesülni.

Eddig egy kormány sem akarta sem a román nemzeti pártnak, sem pedig a komitének fennállását elismerni. Gróf *Tisza István* az országban *az első miniszterelnök,* aki nemcsak elismeri, de szükségesnek is tartja a román nemzeti komitének fennállását és szervezését.

P. H. 1914. I. 20.

A romániai nemzetiségek.

— A tatárok mozgalma. —

A romániai lapok az utóbbi időben hasábokon át foglalkoznak a magyarországi nemzetiségek viszonyaival és izzó gyülölettel izgatnak a magyar állam egysége ellen. A durva támadások forrása Tisza István, aki Erdélyt ugyszólván felajánlja Romániának s ilyenformán nem csoda, ha a bukaresti ujságok a „magyar"

miniszterelnökkel együtt fujják a parazsat és féktelen vadsággal támadnak az ellenzéknek, mely kötelességéhez hiven, fölvette a harcot a paktumtárgyalásokkal szemben. A románok nem akarják megérteni, hogy miért tiltakozik az egész magyarság — leszámitva a munkapárti társaságot — Erdély elolâhositása ellen, mikor a miniszterelnök valósággal ezüsttálon nyujtja Románia felé az oláhlakta magyar területeket.

Pedig egészen érthető a magyar nép fölháborodása, csak nézzenek körül a román politikus urak a saját hazájukban és meg fognak győződni róla, hogy nincsen az a félvad ázsiai állam, amely olyan lenézéssel és kegyetlenül bánna nemzetiségeivel, mint éppen a román kormány, mely most is irgalmatlanul elnyomja az ujonnan „hóditott" területek nemzetiségi mozgalmait. Pedig a román nemzetiségek sokkal magasabb kulturfokon állanak, mint maga a román nép és más államok testéből tépte ki őket csak nemrégiben a román erőszak és kapzsiság, — szóval nem jövevények, mint az erdélyi oláhok és nem is dobják oda magukat minden jöttment izgatónak, aki saját hazájok ellen akarja őket lázitani.

Klasszikus példája a román nemzetiségi politikának az a mozgalom, mely alig egy hete kezdődött Konstanzában. Kétszázötven mohamedán képviselő gyült itt össze, akiket részben az elmult évben szerzett uj román területek tatár lakosai küldöttek ki, hogy alakitsák meg a tatár nemzetiségi pártot és állapitsák meg követeléseiket a kormánynyal szemben. Ez idő szerint háromszázezer mohamedán (tatár) alattvalója van Romániának, akik közül kétszázötvenezer Dobrudsának megszállásával került tavaly román uralom alá. Ez a mostani ébredés és nemzeti felbuzdulás a tavalyi csapások gyümölcse. A tatár kongresszus elnöke szomoruan konstatálta, hogy a bolgár uralom helyett a román iga alá került a tatárság. Talpra kell állanunk — mondta —, mert a román kormányzás irgalmatlanul elfojt minden nemzetiségi törekvést. *A román oktatási törvények értelmében minden alattvaló román kisdedóvóba köteles adni gyermekét. Már a kis, alig fölcseperedett, gügyögő gyermeket kiszakitja a mohamedán anya öléből az erőszakos román kormányzat, hogy elrománositsa őket.* Midőn vallását, anyanyelvét megtanulná a mohamedán gyermek, románná kell lennie. A kisdedóvó elvégzése után *csak két elemit járhatnak a mohamedán alattvalók gyermekei mohamedán iskolába* (ha ugyan azon a vidéken van ilyen iskola), de ezekben is olyan román

tanitók vannak, akik a mohamedán nyelvet alig birják. Az elemi két felsőbb osztályát megint teljesen román iskolában kell végezniök, középiskolába pedig oda járhatnak, ahová akarnak Ez az engedmény teljesen látszólagos, mert a szegény mohamedán alattvalók képtelenek arra, hogy csak egy mohamedán középiskolát is fentartsanak és állami segélyben nem részesedhetnek.

A kongresszus megállapitott követeléseiből tünik ki leginkább, hogy mennyire elnyomja a román kormány a nemzetiségeket és nemcsak, hogy nem részesiti őket semmiféle segitségben, hanem egyenesen megfosztja őket legősibb emberi jogaiktól. A kongresszuson elhangzott minden egyes kivánság illusztrálja, hogy milyen állapotok között tengődik a tatárság is A következő kivánságokat foglalták memorandumba a tatárok:

„A romániai mohamedánok számára egy *főmuftiság* szervezését kérik, mert ezideig nem volt papságuk, melyet a kormány mint hatóságot elismert volna. Vallási törvényszék felállitását kérik, mert ennek létezése a mohamedán hit egyik elemi feltétele. Mohamedán tanitóképzőt, elemi iskolákat kérnek és mohamedán tanfelügyelőket. A mohamedán vallásalapitványok létesitését és fentartását is követelik, mert Macedoniát is a vallásalapitványok tartják fönn és e nélkül a mohamedánság teljesen fegyvertelenül áll a téritési politikával szemben. Engedtessék meg, hogy mohamedán *tudományos intézményeket* létesithessenek és mohamedán *hitelbankot* alapitsanak."

Ezek a tatárok főbb követelései, amelyeknek mindegyike az eddigi hiányokat akarja pótolni. Nincsen egyetlen olyan követelésük sem a tatároknak, amelyet Magyarország erdélyi oláhjainak már régesrég meg nem adott volna. És ugyanaz a Románia, amelynek rabszolgaságban élő nemzetiségei hiába követelődznek, ugyanaz valóságos lázadást szit nálunk az „elnyomott" oláhok között és autonómiát követel a román Erdélynek, érdemrendekkel árasztja el az oláh agitátorokat és Bukarestből irányitja a paktumtárgyalásokat.

De lássuk csak, milyen kilátásuk van a romániai tatároknak? Ugyanazokban a bukaresti félhivatalos lapokban, amelyek Erdély autonómiája mellett dobolnak, a konstanzai kongresszusról azt olvassuk, *hogy a román kormány a tatárok nemzetiségi mozgalmait nem veheti komolyan, mert a romániai tatárság olyan kis néptöredék, melynek igényeiért nem lehet külön kivételes törvénye-*

ket hozni. Követeléseik különben is annyira tulzóttak, hogy valósággal államot akarnak alkotni az államban. Ezt a törekvést a kormány megfogja akadályozni és legfölebb csak a mohamedán oktatás ügyében hajlandó bizonyos engedményekre.

Tehát igy fest Románia a nemzeitiségeket fölszabaditó liberális állam szerepében. Az ő tatárjai egy kis néptöredék, amelyet jogok nem illetnek meg! Ellenben az erdélyi oláhságot mi játszuk a kezükre a többségben levő művelt magyarsággal együtt! Hiszen Tisza is hajlandó erre a kis szivességre — mondják ők.

Égbekiáltó és együgyü okoskodásaikra nem lehet más válasza a becsületes magyarságnak, mint hogy minden eszközzel és áldozattal megakadályozza Tisza árulását.

A román urak pedig nyissák föl a statisztikát és meg fogják látni belőle, hogy az erdélyi oláhság, mely kulturált magyarok védelme alatt áll, éppen olyan kis „néptöredék" a huszmillió magyar állampolgárral szemben, mint a romániai tatárság Románia kulturátlan lakosainak számához viszonyitva.

P. H. 1914. I. 20. *O. A.*

A paktum és a magyar kultura.

A nemzeti konszolidáció csak ott létesülhet, ahol legalább a kultura szelleme *egységes*. A Pesti Hirlapban közölt román paktum végrehajtása esetén még a magyar kultura egységes szelleme is széttöredezik, mert a paktum a román kultura számára külön érdekszférát állapit meg és ebben a szférában kizárja a magyar nemzeti kultura szellemének érvényesülését.

Magában Biharban egész sorozata működik az oly állami népiskoláknak, melyekben a tankötelesek 60 százalékának anyanyelve a román. Itt tehát a három alsó osztályban a tanitás nyelve román lenne. Mivel pedig ugyanezen községekben mindenütt magyar kisebbség is van, a kisebbségben levő *magyar* anyanyelvü tankötelesek is három éven át *román* nyelvü oktatásban részesülnek. De másrészt, mivel románul tanitani tudó, magyar születésü állami tanitó csak nagyon kevés van, ezen állami iskolákba román anyanyelvü tanitót kell majd alkalmazni. Hogy román többségü községben, részben román tanitási nyelvü állami iskolákban, román születésü tanitó alatt mivé lesz az ily községekben a magyar kisebbség, azt szinte bizonyosan előre is meg

lehet mondani. Különösen akkor, ha — ugyancsak a paktum értelmében — a megye főispánja és a kerület képviselője is román lesz; az állami iskola tanitóit pedig — Jankovich közoktatásügyi miniszternek a képviselőházban mondott programmbeszéde értelmében — ez a főispán fogja kinevezni. Ime, ebben az érdekszférában a magyar kultura szellemének ki kell pusztulnia.

Különféle kulturák szelleme egymással szemben csak *ellenséges* lehet. A nemzeti állam konszolidációjának és a magyar állameszmének őszinte hive, a román kultura szellemében felnevelt honpolgár nem lehet. Az elszászi francia kultura gyermeke nem lesz hive a német állameszmének és barackot a tölgyfa nem terem. A paktumnak az a célzata, hogy a magyar és román kultura valamely egységes szellemben egyesüljön: sohasem fog megvalósulni. A kultura a népfajjal, honnan származik, oly természetes és szétszakithatatlan kötelékekkel van összefüzve, hogy a kultura fejlődése mindig a faji önállóságot is erősiti. Viszont az ellentétes kulturák harca mindig faji harcot is eredményez és az ellentétes kulturák egyikének erősitése a másik kulturát élvező *fajt is háttérbe szoritja*. Mivel a kulturális élet terén is érvényesül a fizikai szabály, hogy két test egy időben ugyanazon helyen nem lehet; a román kultura haladásának mindig a magyar kultura meghátrálása a természetes következménye.

A román paktum kulturális része az Apponyi-féle népoktatási törvényeknek revizijában csucsosodik ki. Tisza itt a koalició kulturpolitikáját és Apponyit kivánta egyuttal lebunkózni. Bizonyára nem is sejti Tisza István, hogy Apponyi a nemzetiségi kérdésben éppen ugy a kölcsönös megértés és béke alapján állott, mint ő. Az erdélyi magyarság még jól emlékszik Apponyinak egyik békeszózatára, melyet a szászokhoz és románokhoz intézett. Erdély egyik legnagyobb városában ekkor alapitott — mintegy tiz évvel ezelőtt — *Molnár Viktor* egy magyar napilapot, melynek hivatása a *nemzetiségi béke* ápolása volt. Ebben az ujságban irta szó szerint Apponyi: „*Békesség* e földön a jóakarat az emberek nek! Ez a programm mindnyájunknak szól; ez irányitja nemzeti politikánkat is és minden oly tevékenységet, mely a nemzeti politika szolgálatában áll: lapjuk is ezt fogadhatja el leghelyesebben hitvallásul.“ Tiz év után azonban Apponyi szavait és Molnár Viktor régi szép eszméjét — aki oly behatóan ismerte Erdély kulturális viszonyait és oly mélyen belátott a nemzeti-

ségek lelkébe — hogy megcsufolta ez a hirhedt paktum! Tisza nem a románság lelkét kivánja közelebb vinni a magyar kulturához, hanem a román kulturát szeretné becsempészni a magyarság szeretetébe.

Megváltoztatja a paktum Apponyi egyik törvényének 19. §-át, amely igy rendelkezik: „A nem magyar tanitási nyelvü elemi iskolákban — akár részesülnek állami segélyben, akár nem — a *magyar nyelv* . . . oly mérvben tanitandó, hogy a nem magyar anyanyelvü gyermek a *negyedik évfolyam* befejeztével gondolatait magyarul . . . érthetően ki tudja fejezni." Természetes következménye ez a megváltoztatás a paktum első követelésének; mert hiszen az a román gyermek, aki *három* éven át az állami iskolában román tanitási nyelvü oktatásban részesült, az a negyedik évben (egy év alatt tehát) nem tanulhat meg magyarul. Megváltozik ugyanezen törvény 17. §-a is, amennyiben a román községi és hitfelekezeti népiskolák falairól Magyarország *cimere* és a *történeti fatáblák* el fognak tünni. Ebből látható, hogy az állam cimere eddig is vörös posztó volt a románság szemében. A cimer az állam presztizsét fejezi ki és maga a magyar állam hátrál meg a faji törekvések előtt, mikor a cimernek eddigi helyéről el kell tünnie. Akárhogyan történjék is meg az eltávolitás, az tüntetés nélkül nem fog megtörténni. Végül változást fog szenvedni ezen paragrafusnak következő rendelkezése is: „Minden . . . tanitó, tekintet nélkül az iskola jellegére és arra, hogy állami segélyt élvez-e vagy sem, a gyermekek lelkében a magyar *hazához* való ragaszkodás szellemét és a magyar *nemzethez* való tartozás tudatát . . . tartozik kifejleszteni és megerősiteni."

Maniu és társai — akik, ime, nemcsak a magyar nyelvtől, de a nemzeti kultura szellemétől, sőt a magyar hazától is féltik a románságot — ugy érvelnek, hogy ez a paragrafus *erőszakosan* magyarosit. Azt hirdetik, hogy egyébként is *hiábavaló* ez a törvénycikk, mert hiszen a parasztember az *iskola* utján ugy sem magyarosodik el sehol sem. Mondják, hogy a világtörténet nem ismer példát arra, hogy valamely népfaj *iskolázás* utján alakult volna át — nyelvében. Hozzá teszik mások azt is, hogy a magyar iskolák csak arra jók, hogy nemzetiségi intelligenciát neveljenek. Oly féligazságok és határozott tévedések ezek, melyeken már rég ltn van a mai kulturpolitikus. Mert bebizonyosodott ugy a történeti multban, mint napjainkban, hogy a *nagy nemzeti érzések*

fentartásában legnagyobb érdemei az iskoláknak vannak — nálunk is, másutt is. Amint Bismarck felismerte a német iskolamesterek hatalmát, éppen ugy ismeri az Apponyi-féle törvénye és Maniuék paktuma is. A horvát nemzeti érzéseket a mai horvát nemzedékbe a horvát iskolák segitették belé nevelni. Nem az a lényeges a nemzeti kultura szempontjából, hogy *beszél-e* magyarul az az iskolaköteles, hogy van-e cimer az iskola falán, hanem az, hogy *érez-e* magyarul az a gyermek és *szereti-e* azt a cimert? Nem az volt e törvénynek intenciója, hogy iskoláink magyarositsanak; a magyarosodás azonban mégis önként előállott azon érzések következtében, melyeket éppen az iskolák terjesztenek. Nem nyelvében alakul át egy népfaj, hanem szellemében. A nyelv, a cimer, a hazaszeretet csak jó eszköz arra, hogy a nem magyar gyermek a magyar szellemhez könnyen hozzájuthasson. Hogy milyen jól tudják Maniuék, hogy mily kitünő eszköz a nyelv a kultura szellemének terjesztésére, azt legjobban bizonyitja paktumuknak az a része, mely előirja, hogy a román nyelvterület állami középiskoláiban a román nyelv, hasonlóan a némethez, kötelezően tanittassék. Mig az állami népiskolákban kiszorul a magyar nyelv, az állami középiskolákban tért nyer a román.

A magyar és román kulturának ezt a paktumát magyar részről az a Tisza István csinálta meg, aki sem gyakorlatilag, sem elméletileg soha kulturpolitikával, tanügyi adminisztrációval és pedagógiával nem foglalkozott. Tudtunkkal sem a tanitói vagy tanári egyesületeknek, sem a közoktatásügyi miniszteriumnak, sem a miniszterium alá tartozó hatóságoknak a véleményére nem volt kiváncsi. Dr. *Goldis László* egyedül képviselte a tanácskozásokon a szakszerüséget. Mikor arról van szó, hogy Erdély — Horvátország példájára — a magyar szellem számára veszendőbe menjen, Tisza egyetlen erdélyi emberrel nem tárgyalt — a román agitátorokon kivül. Hogy mit szól az EMKE ahhoz, hogy az Astra ezután évi 400,000 korona államsegélyt fog élvezni, ezzel bizonyára annyira tisztában volt Tisza István, hogy feleslegesnek tartott minden puhatolódzást. A felelősség fanatikusa nem akarta a felelősséget megosztani egyetlen magyar kulturpolitikussal sem; bizonyára abban a hitben, hogy ő képviseli az egész magyar szellemi életet.

P. H. 1914 II. 1.

A magyarok vagy az oláhok laknak-e régibb idő óta az országban?

Az alábbi cikknek az adja meg a különös érdekességét, hogy egy született román pap és tanitó, néhai *Pituk Béla* irta meg. Ugyanaz a *Pituk Béla*, aki az 1890-es években vehemens harcot inditott *Pável*, nagyváradi oláh püspök ellen, leleplezve annak suba alatti magyarellenes működését. A Pituk által megindított harc *Pável püspök bukásával végződött*, de Pituk is sulyos sebesültje lett a küzdelemnek. Az oláhok megfosztották papi és tanitói állásától s miután nem szünt meg magyar hazafias irányban működni és továbbra is kiméletlenül ostorozta a magyar állameszme ellen izgató oláh apostolokat, üldözőbe vették és oly bestiális hajszát inditottak ellene, hogy a gyönge szervezetü, anyagilag tönkretett, magyar érzelmü oláh lelkész sulyos betegségbe esett s fiatalon, alig 35 éves korában meghalt.

Ime, a cikk egy józanul gondolkodó, tanult, intelligens román ember történelmi adatokra épitett válasza azokra a légből-kapott, mesterségesen ápolt frázisokra, melyekkel az oláh tulzók a becsületes román népet maszlagolták. Ezeket irja *Pituk Béla*:

Ismeretes müvelt közönségünk előtt a rumén irók amaz egyhangu állitása, hogy a rumének (oláhok) Traján császár dáciai gyarmatainak maradékai s igy sokkal régebben lakják Magyarország keleti részeit, nevezetesen Erdélyt, mint a magyarok.

Fölösleges volna itt az ezt hirdető irókat egyenkint felsorolni, mikor *Sinkaitól* kezdve Hasdeuig, Xenopolig és Densusianuig mind egy követ fujnak. Minek is egyes irót emlegetni, mikor az egész nép képviselete hivatalos irásban szintén amellett kardoskodik, amint azt az o áh incolátusnak az erdélyi tartománygyüléshez 1791-ben benyujtott folyamodványa is mutatja. Hogy napjaink ruménjai eme meggyőződésükből szikrányit sem engednek, azt lapjaik, költeményeik untig eszünkbe juttatják.

S valóban nem csoda, ha a *nemzeti dicsőség lidércfényétől elkapatva*, erre a meggyőződésre jutottak, mert hiszen a rumének vagy oláhok eredetét, lakhelyeit, történetét napjainkig *sürü homály boritotta*. Szabad tere volt a hozzátevéseknek, de a *képzelődésnek is*. Évszázadok történetét ugrották át s aki nem vigyázott, lelkiismeretlenül felületes volt, ebben a kérdésben vajmi könnyen megbotlott. Hozzájárult, hogy Béla király névtelen jegyzőjének

tekintélyén indulva, még jeles magyar történetirók is, mint pl. Horváth Mihály, Szalay László, Kerékgyártó Árpád, szintén régibb lakókul mondták az oláhokat Erdélyben, mint a magyarokat.

Végre több — a kérdésben fajilag nem érdekelt — külföldi tudós, mint pl. Kopitar és Roessler, e kérdés megfejtésére használatba vette a történeti kritika és nyelvtudomány eszközeit és *egészen más eredményre jutottak.* Az ő figyelmeztetéseik után mások is kutatni kezdték a dolgot s lassankint egész irodalom keletkezett a kérdés körül és *ma már határozottan kimondhatjuk, hogy a rumének nem régibb lakosai keleti Magyarországnak, mint a magyarok* s az az állitás, hogy ők Traján korától kezdve mindig itt laknának: *ábránd és hazugság!*

A döntő érvek, amelyek a rumének állitását megsemmisitik, ezek:

a) A rumén (oláh) nyelv eredete. A rumén nyelv sajátosságai, mint pl.: a névelő hátulvetése, a tizesnél nagyobb számnevek alkotása, a benne előforduló albán és görög szavak, elvitázhatatlanná teszik azt, hogy ez Macedónia és Albánia északi ré-zeiben keletkezett* és nem keleti Magyarországon.

b) A rumén és a magyar nyelv egymáshoz való viszonya. Kétségtelen, hogy az alakuló társadalmak számos szót kölcsönöznek a már letelepedett vagy rendezettebb társadalmaktól. Nem érintkezik fejletlen nyelven a másikkal, anélkül, hogy *abból uj szavakat ne kölcsönözne* vagy legalább a már megállapodott helyneveket át ne venné. A magyar nyelv még fejletlen, a társadalom még csak alakuló félben volt, midőn ősei nk ide érkeztek s éppen azért kölcsönzött a magyar nyelv számos idegen szót az ó-szlávból, olaszból, németből. Ámde *a rumén nyelvből nem vett át semmit,* vagy legfeljebb annyit, amennyit a XVI. és XVII. században a töröktől. Nem vette át a magyar a ruméntől egyetlen folyó nevét sem, pedig a szlávoktól átvette a Krasznát és Beszterczét; nem vette át Apulum és Sarmisegetusa nevét sem, pedig Traján gyarmatainak ivadéka ezt nem feledhette volna el. Sőt éppen ellenkezőleg: az összes dunaparti *ruménség átvette a magyartól az áldani, áldomás, biró, fogadó, tagadni* stb. szavakat, *átvette nemcsak a városok neveit,* hanem a *Sajó, Lápos magyar folyamneveket is.* Méltán következtethetjük e tényből, hogy a *magyar nemzet e hazába költözésekor nem találta itt a ruméneket* és ezek

* V. ö. Réthy László: Az oláh nyelv és nemzet megalakulása. 71–94. l.

később, *csak akkor költöztek Magyarországba, mikor már a magyar nyelv meg volt állapodva.*

c) A kenézségek. Számos oklevelünk tanuskodik arról, hogy mindenütt, ahol a rumének laknak, a XIII–XVI. századokban kenézségek (keneziátus) voltak. Nevezetesen ilyeneket találunk Szörény-, Hunyad-, Arad-, Alsófehér-, Bihar-, Máramarosmegyékben, tehát éppen ama területeken, ahol állitólag Traján gyarmatosai s azok ivadékai szakadatlanul éltek volna. S éppen eme oklevelekből kiderül az is, még pedig minden kétséget kizáró módon, hogy eme kenézség nem egyéb, mint a *német soltészség,* vagyis egy-egy falu telepitéseért, egy-egy lakatlan hely benépesitéseért adott kisebb birtok és némi jogok biztositása. Ha valamely földesur rengeteg erdejéből hasznot akart látni, be kellett azt népesitenie. Jelentkezett nála egy rumén vagy délszláv vállalkozó, hogy hoz ő lakosokat. A szerződést megkötötték, a kenéznek nevezett vállalkozó a maga és ivadékai számára holmi kiváltságokat kötött ki a nemsokára megalakult az uj ruménfalu, sokszor Lázur (azaz irtvány) névvel, vagy pedig a telepitő kenéz nevéről elnevezve. A kenézség ennélfogva a betelepités biztos jele.

d) Határozott történeti adatok. A rumének lassu bevándorlása fontos esemény volt ugyan hazánkra nézve, de nem járt zajjal, háboruval, mint pl. a kunoké. Nem csoda azért, ha minden egyes telepitvény bejövetele nincsen különben is fogyatékos kulturforrásainkban följegyezve. Mindamellett is *vannak határozott történeti adataink,* melyek *a rumének későbbi bevándorlását tanusitják.*

Igy pl. van egy részletes határleirás 1231-ből a mai Nagybánya vidékéről. Nyomról-nyomra követhetjük az érdekes oklevél adatait és ekkor teljes világossággal megállapithatjuk, hogy azidőben a Miszt-pataktól le Sáros-Berkesdig, a Szamostól a Kékes- és Zazar-patakok eredetéig Fentős és Kékes nevü lakatlan erdők terültek el. Nagybánya, Felsőbánya városoknak hire-hamva sem volt, de az *e városok körül fekvő 20 rumén faluból sem létezett egy sem s igy ezek mind későbbi telepitvények.*

Az orosz évkönyvek bizonyitják, hogy IV. László a Balkántartományokból segitségül hivott ruméneket a hódi csata után (1280. *Máramarosban és a Fehér-Körös mentén* (inter Mores et Ticiam) *telepitette le.*

A moldvai rumén fejedelemség megalapitójáról, Bogdán vájdáról, legalább is azt hitték a rumén irók, hogy Traján leg-

első tribunjának egyenes ivadéka és soha sem szivott más levegőt, mint Dáciáét, pedig nemrég *előkerült egy oklevél, mely világosan bizonyitja,* hogy *Bogdánt I. Károly magyar király 1334—35-ben telepitette át hazánkba.* Ugyanez az oklevél, amely oly világosan beszél „de transitu et translatione Bogdan woyvode de terra sua in Hungariam", mutatja azt is, hogy Bogdán Galambóc tájékáról, tehát a mai Szerbia keleti részéről jött hazánkba.

Erdélyben, Fogaras vidékét nagyobb mértékben csak Nagy Lajos királyunk korában szállották meg a rumének, mert László oláh vajda még 1372-ben is a fogarasi uj telepitvény (nova plantatio) fejedelmének nevezi magát.

Egy 1495-iki országos törvénycikkely, mint általában ismert dolgot emliti, *hogy a rácok, az oroszok és az oláhok a magyar királyok és bánok hivására és biztatására telepedtek meg hazánk keleti részein.**

E nagyobb mértékben való telepitésen kivül még századokon át folyt a kisebb falunkint való telepitgetés. Igy népesitették be a XIV. században rumén lakosokkal a biharmegyei Lok falut a Telegdyek, Esküllőt ugyanott a Czibakok.** És mennyi adatot rejtenek még erre nézve átvizsgálatlan levéltáraink?!

Annyi bizonyos, hogy *a rumének a magyar nemzetet ért két rettentő csapás révén jöttek be hazánkba* és csak azután terjeszkedtek. *A tatárjárás okozta, hogy nagyobb számban telepedtek be; a török dulás okozta, hogy hegyeinkről leszállhattak s a sikságon 10—20 mértfölddel előbbre nyomulhattak s mig nemzetünk fogyott, ők szaporodtak.*

Ha az isteni gondviselés ezt igy rendezte el, nem lehet szavunk ellene. De hogy ezenkivül még *azt a magyar nemzetet, mely a rumén (oláh) népet befogadta, kiváltságokkal felruházta, jobbjaikat a nemesek sorába iktatta, ezt a magyar nemzetet oktalan mesék alapján még történeti jogától is megfosztani akarják, ez a legutabb hálátlanság.* És bizunk benne, hogy ha egy ideig ragaszkodnak is a rumén irók a *Traján gyarmatairól szött mesékhez,* eljő még az idő, amikor *ők sem fogják azokat egyebeknek tartani ügyetlenül kigondolt, politikai okokból ápolt ábrándoknál és hazugságoknál.* *Pituk Béla.*

* Artic, XLV. An. 1495.

** A Wesselényiek görcsöni levéltára. 1359-iki oklevél. — Anjou-kori okmánytár IV. 79. l.

Íme, az itt felsorolt hiteles történelmi adatok minden kétséget kizáró módon bizonyitják a tulzó románok működésének rosszhiszemüségét, azt, hogy tudva mondanak valótlant, csupán azért, hogy a máskülönben békés, jámbor oláh népet államellenes gondolkodásmódra, érzésre és cselekedetek elkövetésére fanatizálják.

P. H. 1914. II. 1. *H. T.*

Erdély őslakói.

Szádeczky Lajos dr., a kitünő történetiró, az Erdélyi Kárpát-Egyesület közgyülésén érdekes beszédet mondott Erdély őslakóiról, akik *nem* voltak oláhok. Az oláh paktumtól hangos napok aktuálissá teszik a történelmi fejtegetéseket:

Mi ugy tudjuk, hogy Erdély (Ardeal, Transsylvania) annyit jelent, mint erdő-eli, azaz erdőntuli része Magyarországnak. A Meszesen a (Magyarkapun), a Királyhágón (a Baródságon), a bihari hegyeken tuli része az anyaországnak. A legrégibb latin oklevelek nyelvén Ultransylvania, Transsilvánia; az Árpádkori nemzeti krónikákban már magyarul is: *Erdőelő* (Erdeelu). Igy hallották és vették át ezt a nevet oláh honfitársaink ősei is, midőn a Balkán és Alduna tájairól mint pásztorok költözködve, majd a török inváziő által szorittatva, ide beszivárogtak, menekültek s itt barátságos befogadásra s uj hazára találtak. Midőn a magyar honfoglalás alkalmával magyar és székely ezt az országrészt megszállotta, csekély számu szláv lakosságon kivül másféle népelemet itt nem talált. Annyira lakatlan erdővidék volt ez, hogy van olyan egykoru följegyzés is, amely az alföldi magyar szállások és a keleti Kárpátokon tuli besenyő telepek között négy napi járásnyi lakatlan területet emleget. A szláv néprétegnek helyneveinkben máig is meg van az emlékezete. A hétszáz évvel ezelőtti dáciai és a félezer évvel azelőtti római népmaradványokról azonban annyira nincs és nem lehet szó, hogy a XII—XIII. századi bevándorló oláhok a régi dáciai (római) városoknak ősi latin nevét már nem hallották, hanem szláv neveken ismervén meg, maguk is igy vették át és nevezték azokat. Traján régi fővárosa, Ulpia Trajána, az ő nyelvükben a szláv nyelvből és néptől átvett Gredistye (vár-hely) lett. A római Apulum, a mi Gyulafehérvárunk, az ő nyelvükbe a szláv Belgrád (fehérvár) alakjában került belé. A Magurák, Toplicák, Kovászna, Cserna stb. szláv forrásból ma-

radtak ránk. Római nép és kultura maradványairól itt tehát szó sem lehet. Ha az oláhok a régi római legionáriusok egyenes ivadékai lettek volna, nem kellett volna az ó-szláv Cyrill-betűket átvenniök, illetőleg a Balkánról hozniok. Mikor idejöttek, a magyar állam már századok óta meg volt alakulva s nekik a magyar állam intézményei közé kellett beilleszkedniök. A magyar kultura emlőin táplálkozva, a magyar intézményekhez alkalmazkodva, nyitva állott utjok az emelkedésre. A magyar szabadelvü intézmények lehetővé tették ezt az emelkedést. Nem volt szükség különleges kedvezményekre, előjogokra: a fejlődés és előhaladás lépcsőin lehetett a jobbágyból nemes ember, a földmivesből katona s emelkedhetett a társadalmi élet ranglétráján kenézzé (boérrá), tisztviselővé, hadvezérré, zászlós úrrá — egészen a trón magaslatáig. Hogy a magyar kultura már javában virágzott itt, midőn az oláhok beköltöztek, azt tudjuk a honfoglaláskori sirleletekről, történelmi följegyzésekből s tudjuk abból (amit nemrég kétségtelen fölfedezésből megállapitottak), hogy itt a Székelyföldön a keleti turáni ősök hagyatékából még Ázsiából hozott ősi irásjegyeket is használtak. Az ősi keleti és az átvett és tovább fejlesztett nyugati kultura forrásai tehát bőven buzogtak és termékenyitették ezt a földet. Volt hát miből meritenie annak az uj jövevény népnek is, mely 1300 körül még csak királyi engedelemmel volt befogadható és telepithető magánbirtokosok által, mert addig csak királyi jobbágyak lehettek. A magyar már akkor több mint félezer éve lakott e hazában. A legujabb történeti vizsgálódások megállapitották és igazolták régi történetirásunk állitását, hogy a magyar nép nem Árpáddal jött be először ebbe az országba, hanem itt volt már előbb is, itt volt már az avarok uralma idejében, sőt Attila hunjai sem voltak egyebek, mint a nagy turáni népcsaládnak első nyugatra száguldó csapatai. Tehát a turáni kultura itt e földön már 1700 esztendős. Történeti jogokról, ősfoglalásról, elsőségről tehát csakis történethamisitók beszélhetnek — az oláhok részére. Mindez nem zárja ki és a magyar történelem tulontul igazolja, hogy itt mindnyájan egyenlő jogu polgárai vagyunk ennek az államnak. De most már, a jogegyenlőség korában, különleges jogokra még az államalkotó magyarság sem aspirál, annál kevébbé van joga ahhoz másoknak.

Az oláh középosztály.

A készülő román megegyezés, mint valami nagy fekete felhő, ráborult a magyar politikai élet egére és mindenki találgatja, hogy mit rejt magában. Vihart, jégverést, villámszórást, vagy éltető esőt, a melyre kisarjad a békesség buzavetése. Egyelőre nincsenek pozitivumok, amelyekre épiteni lehetne, a mérlegeléshez szükséges világosságot elfogja a borulás.

Annyit azonban meg lehet állapitani, hogy a magyarság, a magyar társadalom nagy aggodalommal kiséri a tárgyalásokat s az erdélyiek meg vannak győződve, hogy a paktum megkötése után egy uj krónikás fogja megirni Erdély metamorfózisát. Sötétebb tintával, szomorubb lélekkel, mélységesebb rezignációval, mint Apor Péter, aki a maga idejében elsiratta a régi magyar szokásokat, a puritán erdélyi virtust, az egyszerü, de minden rezdülésében magyar erdélyi életet.

Természetes volna, ha viszont a magyarországi román társadalom arca sugározna az örömtől, a szivek csordulásig megtelnének boldogsággal, egy közeledő uj korszak sokat igérő megelégedésével. Csodálatos, az első pillanatban szinte érthetetlen, hogy az oláhok lelkén is ott ül az aggódás, a feszült várakozás, a vibráló idegesség, holott a magyar álláspont szerint ők csak nyerhetnek, hasznot huzhatnak, eredményt könyvelhetnek el, akármilyen föltétel alatt ütődjék is nyélbe a megegyezés.

Ennek a jelenségnek oka benne gyökerezik az oláh középosztály eddigi működésében, fejlődésének, hatásának irányában, egyáltalán az oláh vezető elemnek politikai és társadalmi elhelyezkedésében. A régi tétel itt is érvényre jut. A politikai és társadalmi vezetőségnek sulya és helyzete a mögéje sorakozó tömegek érzésétől függ. A tömeglélek mélyén van minden hatás eredője, e nélkül tehát nem fejlődhetett volna az oláh középosztály sem.

Az oláh középosztály a legutóbbi 15 - 20 esztendő óta hatalmas lépést tett előre. Megsokasodott, megvagyonosodott, társadalmi sulya valamivel nagyobb lett, közéleti helyzete pedig határozottan jelentőségesebb. Az oláh faj ős közömbösségét, a lélek mélyén szunnyadó egykedvüségét ismerve, csodálkozással kell nézni az oláh intelligencia fejlődését. Önkéntelenül azt kell kérdezni, hogy melyek voltak azok az eszközök, a melyekkel az egykedvü oláh tömeg lelkéből kiszivta a helyzeti fejlődéshez szüksé-

ges erőket, melyeknek komponense az oláh középosztály mai helyzete.

Primitiv lelkekre primitiv eszközökkel lehet csak hatni. Az oláh középosztály minden tagja par excellence demagóg. Demagóg a lelkében, viselkedésében, gondolkozásában és főképen az érintkezésében. Az oláh paraszt két évtizeden keresztül játéka volt ennek a nagy demagógiának, lázitásig menő folytonos izgatásnak s lassankint hozzáidomult a dászkálok, pópák, ügyvédek és a kaputos oláh urak gondolkodásához. És a demagógia meghozta a maga gyümölcsét. Az oláh paraszttenger, amely a legszegényebb, legelmaradottabb népelem egyike, akkora oláh középosztályt tart el, mely nincsen arányban sanyaru közgazdasági helyzetével. Az oláh papokon, tanitókon kivül egy hadseregre menő ügyvédet, orvost, más hasonló foglalkozásu embert kellett eltartania. S hogy továbbra is tartsa, hogy valahogyan el ne forduljon tőle, állandóan testébe mélyesztették a nemzeti izgatás Pravaz-fecskendőjét s csak ugy ömlesztették sejtjeibe a narkotikumot.

A legutolsó esztendőben, a mikor már az uj generáció is felnőtt, a mikor a mesterségesen gyártott oláh lateinerek kezdtek elhelyezkedni az életben, ennek az elhelyezésnek már nagy akadályai vannak. Az oláh parasztság már nem birja eltartani őket azzal a könnyüséggel, mint a mai nemzeti vezéreket. Az uj nemzedék azonban fürgébb, elevenebb lévén, mint a régiek, hozzányult a régi bevált eszközökhöz és — izgatott. Első sorban a magyarok ellen, de — horribile dictu — saját fajtájabeli vezérek ellen is. Mert a narkózisból mindig nagyobb dózis kell. Aztán meg el kellett hóditani az idősebb nemzeti hős klienturáját is.

Az idősebb román vezérek, a kik benne ülnek a komitében, tudják és érzik ezt. Tudják azt is, hogy a harcos ifjuság, mely tengeti életét, alig várja a paktumot. Örül neki. Azért, mert akkor lehazaárulózhatja a régi bálványokat, régi ideálokat, inzultálhatja az utcán, kiszorithatja a parasztok lelkéből és a mi a fontosabb, a parasztot amannak ügyvédi irodájából.

Ennek a harcos, csörtető fiatalságnak nem lehet betömni a száját. Ezek nem fognak rosszul fizetett közigazgatási állásokat elfogadni, mert előttük sétálnak prémes bundában, cilinderben, valami furcsa, egzotikus elegánciával öltözötten, a régi oláh mártirok, matadórok, akiknek tisztességes százezrei gyümölcsöznek az Albinában, meg a többi bankban. Ezeknek a pályafutásuk kell. Ezek

a fiatalok a természet ős törvényénél fogva is hevesebbek, vérmesebbek, mint az öregek. Ők a tulzók, akiknek a fő nemzeti sérelmük, hogy nem nyomhatják el a magyarságot.

Ezeknek akcióbalépése a paktum után nem fog elmaradni. Nem lesz hangos az ő cselekvésük, mint ahogy nem volt hangos elődeiké sem. Azonban ott fognak járni-kelni a nép között, mely öt-hat esztendő mulva meg fogja tudni, hogy azok a régi urak — árulók.

Azonban tegyük föl, hogy a paktum fürésze nem vágja két részre az oláh középosztályt, tegyük föl, hogy az oláh politikai zseni áthidalja ezt a nehézséget. Mi lesz a néppel. Az izgatószerek után tompa kábulásba sülyed s a paktum értelmében meg kell szüntetni a további demagógiát. Honnan szivja fel magába az oláh középosztály a szükséges erőt, a melyet a politikai hadjáratok, harcok, lázitások helyzeti energiává alakitottak át? Az izgatás, lázitás, szédités megszüntetését igérni lehet ugyan, de megtartani nem. Az oláh faj sokkal primitivebb, sokkal egysikubb, sem hogy a nemzeti öntudat külső impulzus nélkül fönn volna tartható. Örül, ha nem bántják s nagy álmok, vágyak nem szállonganak keresztül a lelkén. Milyen más a magyar! Elég egy név, egy történeti név, hogy felcsillogjon a szeme egy daltól, egy elfoszló melódiától, a melyet valami kósza szél hoz lopva valahonnan a Tisza mellől; kigyullad a lelke, a melyben benne él az ős nemzeti büszkeség, a kockára vetni tudás megrázó ereje, a régi lovas nemzet katonás ösztöne. Ezzel szemben gyürüzik az oláh néptenger vize, mely nem tud hullámokat verni, ha csak követ nem hajigálnak tükrére. A paktum megkötözné a kezeket, ezért huzódik barázda az oláh homlokokra. Azonban az oláh gondolkozás meg fogja kötni minden valószinüség szerint az egyezséget. Csak azért, mert tudja, — hogy nem birja ugy sem megtartani. De tisztában van azzal, hogy egy régi állapothoz való visszatérés bajos lenne a paktum után, azért valószinü, hogy létre is jön. A magyarságra nézve nem sok eredménye lesz. Egy mindenesetre. Hogy az oláh urak egymást fogják tépi, marni, árulózni, s az oláh paraszt gyönyörködhetik a szinjátékban.

Bp. H. 1914 II. 4.

A román paktumot meg kell kötni.

— Bécsi parancsra. —

Tekintettel, hogy a román nemzeti komité tizes bizottságának valamennyi tagja csak ma reggel érkezett meg Budapestre, a péntekre tervezett értekezletet elhalasztották szombatra. Ezt annál inkább kénytelenek voltak megtenni, mert *dr. Maniu Gyula*, a hármas bizottság egyik tagja, eddigi állitólagos betegségénél fogva akadályozva volt a pénteki megjelenésre. Igy tehát az első érdemleges értekezletet csak szombaton délelőtt tartották meg *dr. Mihályi Tivadar* elnöklésével. Ez értekezleten beszámolt az elnök a komitének azon határozatáról, mely szükségesnek jelentette ki azt, hogy a hármas bizottság a paktum jóváhagyása céljából kérjen *gróf Tisza Istvántól* különösen a garanciákra vonatkozó felvilágositásokat. Ennek egyhangu tudomásulvétele után megállapitották azokat a végleges követeléseket, a melyeknek biztositása ellenében a komité hajlandó a paktumot jóváhagyni.

A hármas bizottság a fenti határozatnak szombaton tett eleget, amennyiben annak tagjai *Mihályi Tivadar* vezetésével *szombat délután* megjelentek *gróf Tisza István* miniszterelnöknél, akivel ez ügyben hosszabb tárgyalásokat folytattak.

Ez alkalommal a miniszterelnök nemcsak a komité tanácskozásai alkalmával felmerült egyes vitás kérdések tekintetében adta meg a szükséges felvilágositásokat, hanem több, különösen Bécsben kifogásolt pontra vonatkozólag ujabb tárgyalásokat is kezdeményezett.

Kétségtelen, hogy gróf Tisza Istvánnak legutóbbi bécsi kihallgatása döntő befolyásu a román paktumra. A miniszterelnök részletesen beszámolt ő felségének az eddigi megállapodásokról és mint az aradi Romanul szombati száma jelenti, *a tárgyalások anyagában okvetlenül meg kelt állapodni.*

Amint jelentettük, *gróf Tisza István* annak idején már teljesen megegyezett nemcsak a hármas bizottság tagjaival, hanem a komité részéről kiküldött tiz tagu bizottsággal is. Csupán csak néhány lényegtelen részletkérdés és a személyi ügyek elintézése volt még hátra. A paktumot – dacára a komité meddő határozatának — hamarosan nyélbe lehetett volna ütni, ha időközben a viszonyok és körülmények hirtelenül és váratlanul meg nem változtak volna.

Tekintve, hogy a hármas bizottság a *gróf Tisza István* részéről tett jelentős engedményeket nagyon kedvezőnek minősitette, ugy a megegyezés véglegesitése sem a tárgyalás anyagán mulott, hanem csakis a közben beállott kedvezőtlen viszonyokon és körülményeken. Mindenekelőtt befolyásolták az adott helyzetet *gróf Czernin Ottokár* bukaresti osztrák-magyar nagykövetnek, valamint *Filipescu* volt hadügyminiszternek és *Take Jonescu* volt belügyminiszternek ismert nyilatkozatai.

Ezen elhangzott nyilatkozatok igazolták és bizonyitották ugy a magyarországi, mint a romániai románok azon kiirhatatlan és megváltozhatatlan hitét, hogy a paktumtárgyalások Románia kivánságára folynak és igy külpolitikai szempontok kényszeritik a magyar kormányt arra, hogy a magyarországi románsággal kibéküljön.

Tekintve, hogy a komité ülésén a paktumtárgyaló bizottság tagjain kivül a többiek — hiányos információk folytán — nem szerezhettek maguknak a *gróf Tisza Istvánnál* történt megállapodásokról tiszta képet, ugy a komité elnökségének, de különösen a hármas és tizes bizottságnak titkos jellegü és kétszinü magatartása gyanuokot szolgáltatott. Ugyanis a román nemzeti komité tagjainak többsége ezek után annak a gyanunak adott nyiltan jogos kifejezést, hogy a paktumtárgyaló, de különösen a hármas bizottság tagjai azért forszirozták és kardoskodtak a Tisza-féle titkos propozicióknak elfogadása mellett, mert ők maguknak a paktum sikere esetére *személyileg előnyöket kötöttek ki.* Különösen a *Pesti Hirlapban* megjelent azon hir, hogy *dr. Braniste Valérnek* egyetemi tanszéket igértek, keltett a románság körében nagy szenzációt.

Amikor a hármas bizottság tagjai ezt meghallották, akkor nyomban megbizásaikat a komité elnökségének rendelkezésére bocsátották. Az elnökség ezen lemondás után nagy dilemmába került, amelyet egyelőre ideiglenesen ugy oldottak meg, hogy a hármas bizottságnak váratlan lemondását *nem fogadták el.* Ez egyuttal a tulajdonképeni oka annak, hogy a hármas bizottság csak ily késedelmesen kezdte meg ujra *gróf Tisza István* miniszterelnökkel a tárgyalásokat. A hármas bizottság ennek folytán nem is akar már önállóan semmiben sem dönteni, hanem csakis a tiz tagu bizottság közreműködésével.

P. H. 1914 II. 1.

Széll Kálmán a román paktum-tárgyalásokról.

A Dunántuli Közművelődési Egyesület igazgatósági ülést tartott az egyesület disztermében, annak napirendjén az utóbbi időben gyakran szóvá tett román paktum ügye is ki lévén tüzve, az ügy fontosságánál fogva részt vett a tárgyaláson az egyesület megalapitója és diszelnöke, Széll Kálmán, ki nagy beszédében körvonalazta álláspontját, többek között ezeket mondotta:

— Ki kell jelentenem, mint magán meggyőződésemet és álláspontomat, hogy én, ha paktum jönne létre, *nem értek a miniszterelnökkel* egyet; meg kell hallgatni mindenkit, de paktumra lépni nem szabad; remélem, nem jön ilyen létre. Ezt nem tudom helyeselni. Én elhibázottnak tartanám. Egyes közigazgatási kérdésekről lehet csak szó, azokat paktum nélkül kell tisztázni.

Azt tartom, hogy az áll meg Magyarországon, ami törvényes, ami megfelel a jognak és megfelel az igazságnak. A törvénytelen dolgot üldözzük, azt kárhoztatjuk, elhelyezzük és kidobjuk a szféráinkból. Ami nem jogos, azt nem szabad védeni, nem szabad követelni. Ami igazságos, azt nem szabad megtagadni. Ezért mondom mindig: törvény, jog, igazság s ez vezetett mindig és ezt tartottam szem előtt mindig.

Nem akarok mélyebben belemenni ezekbe, de felélednek egyes emlékek és némely éles emlékü barátom, mint t. elnöktársam, tudják, hogy talán volt itt-ott valami, ami nem mindig sikerült oly mértékben, amint óhajtottam, de mégis eredményeket biztositott annak a kormányzatnak. (Élénk éljenzés.)

Nehézségekkel küzd ez az ország. Hiszen nagy baj az, hogy itt nem lakik husz millió magyar ember. Mások is vannak. Nem gyülölöm őket, nem üldözöm őket, soha sem is tettem, nem nézem le őket, sőt becsülöm őket, de bevallom, és nem veszik rossz néven jobb szeretném, ha magyarok volnának. Csakhogy a helyzettel meg kell békülnünk. Ezer év óta hibája ez a magyar létnek, a magyar történelemnek, a mi létezésünknek, a mi elődeink hibája ez. Nemes motivumból ered; nem akartak erőltetni senkit. Meghagytak mindenkit nyelvében és vallásában, szabadon és érintetlenül. Nagy dolog volt az.

Nincsen az a román és szerb, vagy görög gondolkozó fej, aki be ne lássa, hogy Európa helyzetében nincs természetesebb, nincs jobb szövetségese, mint Ausztria-Magyarország, de e szövet-

ségnek lehetőségét aknázza alá teljesen, minden tekintetben legyőzhetetlen akadályokat állit fel, örvény elé viszi és örvénybe szoritja az, ha aspirálnak a mi románainkra és Erdélynek azon részeire, amelyben a románok többségben laknak. Az a román ember, aki azt hiszi, hogy Ausztria-Magyarországtól bárcsak elméletileg is, egyelőre és később practice akármikép imperiumot tud szerezni, az nem számol az európai helyzettel s nem számol a mi erőnkkel. Én igazán merem kijelenteni, hogy ez egy olyan feneketlen, mondhatnám oly ostoba álom, olyan ködkép, amelynek semmi értelme, semmi jelentősége nincs, akárkit vezetnének is az ilyen gondolatok. A mi románainknak nem szabad másra gondolniok, mint Budapestre, nem szabad mástól várniok semmit, nem szabad mástól remélniök semmit, mint Magyarországtól és a magyar regime ténykedéseitől, ők Romániától nem várhatnak semmit, mert nem kaphatnak semmit. Romániának szüksége van ránk és nekünk ő reája. A legtermészetesebb szövetség ez. Az ellenkezőt célzó, felületesen bárhol odadobott szavakra ki kell jelentenem, hogy azok csak tartalmatlan szólamok és akik ilyeneket gondolnak, akik ilyenekre komolyan sulyt helyeznek, azokra azt kell mondani, hogy nincs itélőképességük.

Andrássy Románia szerepéről.

Gróf *Andrássy Gyula a Magyar Hirlap* vasárnapi vezércikkében többek közt ezeket irja:

— Az a törekvés, hogy Romániával való szövetséget nemzetiségi politikánk megváltoztatásával biztositsunk, megalázó és teljesen hiábavaló. Ha Románia külpolitikai magatartását a mi belpolitikánktól teszi függővé, akkor nem látja be a velünk való szövetség fontosságát és akkor ne fussunk Bukarest kegye után — mert az szégyenteljes és meddő törekvés lenne. Csak akkor érdemes a Romániával való szövetség gondolatával foglalkozni, ha azt szükségesnek látják ugy Bukarestben, mint nálunk, ha azt külpolitikai motivumok irják elő ott is, itt is, teljesen függetlenül a belpolitikai motivumoktól.

— Tarthatatlan is lenne az a szövetség, amelynek egyik előfeltétele a magyarországi román nacionalistákkal való paktum lenne. Mert akkor nemcsak a paktum megkötését, hanem annak állandó végrehajtását is *Románia ellenőrzése alá kellene állitanunk*

és a magyar románoknak az a felfogása, hogy egyik vagy másik pontban a megegyezés végrehajtása nem felel meg a jogos várakozásoknak, a szövetséget is veszélyeztetné. Hisz Bukarestben épp annyi joggal követelhetnék ezt, mint amennyivel követelik a paktum megkötését, mert szövetségük ellenértéke nemcsak az igéret megtétele, hanem annak pontos végrehajtása is.

— Lejtőre állitjuk, tarthatatlan alapra helyezzük külpolitikai szövetségünket, amint tőle független motivumoktól és a magyarországi románság hangulatától a magyar változó kormányok és többségek belpolitikájától tesszük függővé S nincs veszélyesebb dolog külpolitikai érdekeink szempontjából, mint a szövetség bizonytalansága. Ha nem felel meg Románia őszinte külpolitikai felfogásának, akkor adjuk fel a Romániával való barátság gondolatát s bármennyire káros is legyen, törekedjünk idejekorán más olyan kombináció létesitésére, amely Románia barátságát pótolhatná. *Semmi sem volna végzetesebb, mint a Romániára való számitás, ha nem válnék be és ha az utolsó percben halomra dőlnének azok a katonai és politikai előfeltételek, amelyekről politikai és katonai akcióink kiindultak.*

1914. II. 1.

A paktum-vita bevezetése.

Az itt közölt ujságcikkek és közlemények megvilágitják a helyzetet és ezekből látható, hogy mig a történelmi fejlődésben, a tények, a jog és az igazság erejében bizó magyarság általában nem nézte örvendetesen a helyzetet, mindazonáltal bármily izgatott volt az ország közvéleménye, nyugodt maradt, mert nem hitte, hogy akadjon államférfiu, aki az egységes magyar állameszme talajáról csak egy hajszálnyit is lelépjen. Ugy is történt. A később itt következő nyilatkozatok, országgyűlési beszédek igazolják, hogy a főbb elvekben mindnyájan egyetértünk. A nemzet többsége azonban nem vette szivesen, hogy a magyar kormányelnök a román nemzetiségi párttal inditott tárgyalást és ez által őket elismerni látszott és nekik tekintélyt kölcsönzött. Nincs módunkban ellenőrizni, hogy általunk nem ismert, talán jövőbeli, nemzetünkre fontos körülmények előrelátása kényszeritette erre a lépésre, vagy az a kötelességérzet, amely némely békülékeny elem gondolkozásából kiindulva, ezt a nagy kérdést ilyen uton meg-

oldani hitte s ezáltal a nemzeti munkát kibékitett, egymást segitő állampolgárok egyesitett erejére vélte helyezni és ezáltal elérni, hogy a suum cuique elve alapján mindenkit kielégitvén, az állam mindenféle viszonyainak felvirágoztatását sikeresebben munkálhassa. A jelen külpolitikai viszonyok is összejátszani látszanak, de azt mindenki tudja, hogy Tisza miniszterelnök eféle kisérletezése immár régibb keletü, de összefüggést találni a kettő között annyival könnyebb, mivel a jelen külpolitikai viszonyok is immár régebbi keletüek, helyesebben régebbi idők vágyai csak most jöttek napvilágra. Az országszerte szárnyaló paktum-hirekre hiába jött a cáfolat, hiába mondotta a miniszterelnök, hogy ő nem paktumot akar kötni, hanem meg akarja ismerni azokat a kivánságokat, amelyek egy 18 milliónyi nemzet egyhatodát, ha azokat teljesiteni lehetne, megnyerhetővé tennék a nemzet munkája számára és kölcsönös felvilágositás utjára lépve, igyekeznék kiküszöbölni a választó falat. Jelezte, hogy a tárgyalások még nincsenek befejezve, de ha készen lesz — bár nem bizik maga sem a sikerben — nyilvánossá teszi minden lépését.

A parlamenti ellenzék nem várta be azt, hanem 1914 január 15-én *Apponyi Albert* gróf a minszterelnöknek a román nemzetiségi párt vezérférfiaival folytatott tárgyalása ügyében interpellál: A miniszterelnöknek a delegációban és a tegnapi ülésen elmondott nyilatkozataira hivatkozva, azt fejtegeti, hogy e tárgyalások eredménye a magyar nemzeti államra nézve nem lehet jó. (Taps a baloldalon) Mert akármilyen lesz is az eredmény, vagy az eredménytelenség, maga az a törekvés, hogy a nemzetiségi béke ilyen tárgyalás utján biztositassék, politikailag sulyos hiba, következményeiben pedig kiszámithatatlan károkkal járhat. A miniszterelnök hangoztatja, hogy nem paktumról van szó. Ha formailag nem is, de a lényegben megegyezésre törekszik. A miniszterelnök nem oly naiv, hogy a románokat hittéritői uton, a kapacitáció utján akarná rábirni álláspontjuk megváltoztatására; a megegyezés föltételéül kormányzati vagy törvényhozási intézkedéseket helyez kilátásba s ezeknek eredménye az lenne, hogy a románok nacionalista törekvéseiket levennék a napirendről A *do ut des* alapján való megegyezésről van szó és ebben van a veszedelem. A nemzetiségi kérdésben két álláspont áll egymással szemben; az egyik az, a melyen eddig a magyar politikai tényezők összessége állott, hogy a nemzetiséghez való tartozás nem lehet alapja

egy közjogi egyéniségnek s az ebből levezethető területi vagy egyéni jogositványoknak, kivéve az egyházi dolgokat, — hanem, hogy minden igény, a mit egy nemzetiségi polgár támaszthat, egyedül az egyéni szabadság nevében formulázható, az egységes, oszthatatlan magyar állampolgárság keretén belül s ennek a követelményeinek van alárendelve, mert ez az ország összes lakóit magában foglalja nyelvi és faji különbség nélkül. (Taps balról.) Ezzel szemben áll a másik fölfogás, mely a nemzetiségieket, az egy fajhoz tartozókat, külön közjogi egyéniséggé deklarálja, akár területi elkülönitéssel, akár anélkül s a nemzetiségnek, mint ilyennek, jogait elismeri. Ezen az alapon állnak azok a nacionalista képviselők, a kikkel a miniszterelnök tárgyal.

Az egyik álláspont az egységes nemzeti állam, a másik a nemzetiségi föderáció kifejezése. E két álláspont között a megértés, a kiegyenlités teljesen ki van zárva. A nacionalistáknak nem egyes gyakorlati sérelmek megszüntetése a célja, hanem az egységes nemzeti állam gyengitése, szétbontása; rájuk nézve minden intézkedés csak abból a szempontból bir értékkel, hogy az ő ideáljuk megvalósitására, az egységes magyar nemzeti államtól való eltávolódásra alkalmas-e vagy sem? Azok az urak legfölebb csak leveszik a napirendről a programmjukat, ha ennek a révén oly helyzetet teremtenek, mely az ő föderativ törekvéseikre nézve előnyösebb; és ha megerősödnek, a programmjuk ismét napirendre fog kerülni. (Taps a baloldalon.) Mi a nemzetiségi kérdés? Összeütközése a föntebb jelzett két irányzatnak: a lelkekben a faji érzésnek a magyar állampolgárság érzése fölé való emelkedése. Ennek a kérdésnek a megoldása csak egyféle lehet: az erkölcsi erőviszonyok olyan módositása, hogy a lelkekben ne a faji érzés, hanem az állampolgári érzés legyen erősebb. Ez csak oly intézkedésekkel érhető el, melyek az állampolgári érzést dominálóvá teszik a lélekben. Ez viszont ugy érhető el, ha az állam működésének minden ágában kifogástalan erkölcsi tisztaságu (Taps a baloldalon), igazságos és az összes polgári és kulturális igényeket ápolja. Legyen érintetlen és megtámadhatatlan a magyar nemzeti presztizs. Elő kell idézni azt az állapotot, amelyben ennek az országnak minden polgára első sorban magyar állampolgárnak érzi magát. Teljesen eredményes politika, bizonyos közjogi követelések megvalósitása nélkül, különösen a hadsereg körében, el sem érhető. Azok a megbeszélések, melyeket a miniszterelnök

folytatott, céljainktól csak távolabb visznek bennünket. A román pártvezérek nem mondanak le nacionalista programmjukról, csak leveszik azt a napirendről. Az, hogy a román pártvezérek teljesen lemondjanak saját álláspontjukról és a lojális magyar álláspontra helyezkedjenek, logikai képtelenség. Csak fegyverszünetet fognak kötni, megmarad a román nemzetiségi falanx és gyarapodni fog. A nép látni fogja, hogy a nemzetiségi vezérek elég hatalmasok egyet-mást, amit a nép régen kiván, kivivni s ezzel csak növekedni fog ezeknek a férfiaknak a sulya és tekintélye a román nép előtt. Hitelüket, hatalmi poziciójukat nagyra növesztjük. Az ország közvéleményének nagyrésze pártkülönbség nélkül a legnagyobb aggodalommal nézi ezt a tárgyalást. Hiába volt már maga a tárgyalás; ezt a hibát csak azzal lehet jóvátenni, ha a miniszterelnök a magyar nemzeti államesz me bevallott ellenségeivel folytatott tárgyalásainak eredményét mielőbb az ország elé hozza. Kérdi: hajlandó-e a miniszterelnök a román nemzetiségi pártvezérekkel folytatott tárgyalások tartalmáról a Házat tájékoztatni?

Tisza István gróf miniszterelnök: A hozzám intézett kérdésre azonnal kívánok válaszolni; maga a válasz nagyon rövid és egyszerü, de az alkalmat én is föl akarom használni arra, hogy én is kiterjeszkedjem fejtegetéseimben a nemzetiségi politikának azon nagyfontosságu kérdéseire, a melyeket az interpelláló ur előadott. A román nemzetiségi vezérférfiakkal folytatott tárgyalásaim tartalmáról igenis kívánom a Házat tájékoztatni s abban a reményben vagyok, hogy ezt igen rövid idő alatt megtehetem. De ma nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt már most megtehessem s ezért ismételve csak arra kérek mindenkit e Házon belül és kivül egyaránt, hogy ne méltóztassanak fölülni a tendenciózus, valótlan hiresztéléseknek, a melyek e kérdés körül napvilágot látnak. Annak idején elő fogom adni a tárgyalások tartalmát s az én álláspontomat, minden részletre kiterjeszkedően és talán megnyugtathatólag fog ez majd hatni mindazokra, akikben ma igen tiszteletreméltó nyugtalanság észlelhető. Hogy vajjon eltekintve e tárgyalások tartalmától, maga a tárgyalás ténye helyes dolog volt-e, erre nézve kénytelen vagyok már most jelezni elvi álláspontomat.

Elvi álláspontom nem más és nem is lehet más, mint aminek Apponyi Albert gróf is kifejezést adott; nem lehet magyar ember más álláspontón, mint az egységes magyar nemzeti állam

álláspontján (Zajos taps a jobboldalon és a középen), az egységes politikai magyar nemzet által alkotott, nemzeti jellegü magyar állam álláspontján. Ez az elvi alap felel meg a történelmi fejlődésnek, ez felel meg a magyar nemzet szerzett történelmi jogainak s a tényleges erőviszonyoknak is. Maga a magyar nemzet, ha az ily vonatkozásu kérdésekben egészen más elbirálás alá eső társországoktól eltekintünk, Magyarország lakosságának ötven százalékát jelentékenyen meghaladó abszolut többséget alkot. Ha ehhez hozzávesszük azt az örvendetes körülményt, hogy van egy népfaj, amely egész jelentéktelen kis kivételektől eltekintve, teljes harmóniában van a magyar nemzeti politika kereteivel, s az ország egyes részein, például Dél-Magyarországon, egyik legerősebb oszlopa a politikának, ugy bátran összefoglalhatjuk ebből a szempontból a fajmagyarsággal, mint a magyar nemzeti ügy föltétlen biztos támaszát, — ezek már a népességnek közel kétharmadát, a vagyonnak és müveltségnek pedig igen sokkal nagyobb hányadát képviselik. Tekintettel arra, hogy a többi más ajku polgárok nagy része is beilleszkedett a magyar nemzeti állam keretébe, mindenesetre a reális erőviszonyok olyanok, amelyeknek folytán teljesen jogosult a magyar nemzetnek az a követelménye, melyből nem engedhet, hogy az ország nemzeti jellegéhez tántorithatatlanul ragaszkodjék. (Taps a jobboldalon és a közepén.)

Ez természetszerüleg összefér a haza nem magyar ajku lakosságának adott igen messzemenő jogokkal és szabadságokkal, azzal is, hogy saját kulturájuk fejlesztésére igen messzemenő jogokkal rendelkezhetnek. Ezek a jogok őket nem mint külön közjogi egységet illetik meg, hanem mint egy oly állam polgárait, amely állam polgárai számára az anyanyelv fejlesztése és a kultura ápolása terén a legnagyobb liberalizmussal a legmesszebbre megy el. (Mozgás a baloldalon.) Olyan viszonyok ezek, amelyekbe ennek az országnak minden polgára beleilleszkedhetik. A magyar nemzeti politika legfontosabb gyakorlati céljainak egyike: elérni vagy megközeliteni azt az ideált, hogy ennek az országnak minden polgára anyanyelv és fajkülönbség nélkül egyenlő hazaszeretettel, egyenlő hűséggel viseltessék a magyar közös haza iránt. Hozzá teszem, hogy ez nemcsak a magyar állam s a magyar nemzet érdeke, hanem a monarchia másik államának s mindazoknak a tényezőknek is érdeke, akiknek sorsa a monarchia hatalmi állásával, erejével, tekintélyével és akcióképességével függ

össze. Minél kedvezőtlenebbül alakulnak e szempontból a monarchia másik államában a viszonyok és szaporodnak ott a surlódások, és minél inkább lekötik ott egymást azok az erők, melyeknek vállvetve kellene közös célokat szolgálni, minél nagyobb nagyobb Ausztriában a centrifugális erő, annál parancsolóbb érdek mindent megtenni arra nézve, hogy csorbittatlanul föntartassék az egységes magyar nemzeti állam, hogy legalább a monarchiának ez az oszlop a csorbitatlanul álljon mindazoknak a céloknak szolgálatára, amelyek azonosak a magyar nemzet érdekével elválaszthatatlanul egybeforrott dinasztikus és nagyhatalmi érdekekkel.

Hosszu idő óta fájdalommal, aggodalommal látom azt a körülményt, hogy különösen egy fiatal, életerős, önérzetes, fejlődésre képes népfaj, mely itt nagy számmal lakik, nem tud nagy részben beleilleszkedni ebbe a helyzetbe, hanem olyan törekvéseket táplál, a melyek ellentétben vannak az egységes magyar nemzeti állam érdekeivel. Ez a román népfaj. Különösen fájdalmas ez a körülmény, mert a román népnek, nézetem szerint, a létérdeke azt hozná magával, hogy nemcsak a monarchia jelenlegi szerkezetét, hanem e dualisztikus szervezetben a magyar nemzetnek irányadó befolyását teljes erejével támogassa. Itt a dolgok mélyén megvan az érdekközösség A magyar fajnak az az érdeke, hogy egy nemzeti függetlenségét megóvó alapon, mint a minő az 1867-iki, beleilleszkedjék a magyar európai konstellációba, a román fajnak pedig érdeke, hogy támogassa ezt a beilleszkedést. Félreértésekkel állunk szemben, a melyeknek megvan a történelmi magyarázata: illuzió volna azt mondani, hogy egyik napról a másikra eltünhetnek e félreértések, de el kell ezeknek tünniök, ha a két nemzet meg akarja érteni hivatását s ha megértjük hivatásunkat, meg fogjuk találni az együttműködés állandó, biztos alapjait. (Zajos éljenzés a jobboldalon.)

Fölkiáltások balról. Melyik az a két nemzet?

Tisza István gróf miniszterelnök: E vonatkozásban nagyon természetesen arról a román nemzetről beszélek, a mely határainkon tul külön államot alkot, mert az e hazában lakó románokat nem tekintem külön nemzetnek. (Folytonos zaj a baloldalon.) Sajnos, vannak bizonyos ellentétek a Magyarországon lakó románok nagy része és a magyar nemzeti politika közt, másrészt pedig megvan az érdekek egysége, a mely kell, hogy idő multával az keresztül törjön az

ellentéteken és meghozza azt a megértést, azt a beilleszkedést a magyar politika kereteibe, a mely erőgyarapodást jelent Magyarországra nézve, de valósággal létérdeke a Magyarországon lakó román népnek is. Hogy ez nem utópia, erre nézve bátor vagyok a magyarországi németekre utalni, nemcsak azokra, a kiknél nem is volt ellentét a nemzeti politika és érzelmi világuk között, de az erőteljes, önérzetes szász fajra is, mely a nemzeti politika követelményeibe nagyon nehezen tudott beleilleszkedni, de a mely ma már teljesen megértette, hogy saját németségének is akkor tesz szolgálatot, ha Magyarországon a magyar politika erősítésére törekszik. (Helyeslés a jobb oldalon és a középen.) Élhet ez ország nem magyarajku polgáraiban igen erős faji öntudat, szellemi kapcsolat egy nagy nemzeti állammal, amelylyel fajrokon, a nélkül, hogy bármi tekintetben csorba esnék azon a hüségen, annak a szolgálatnak az értékén, amelyet ők a magyar nemzeti ügy rendelkezésére bocsáj tanak. A cél tehát nehezen elérhető, de nem elérhetetlen cél, és én elérni megkíséreltem. Ez az a munka, amelylyel megkíséreltem kölcsönös megértést létrehozni azokkal, akik ma még politikai sarkgondolatainkkal össze nem egyeztethető politikai programmal birnak, hogy programmjuk e részét elhagyva, a státuszkvó álláspontjára helyezkedjenek. Nem az a dolog lényege, hogy a judikatura, a közigazgatás vagy a közoktatás terén kisebb vagy nagyobb kivánságaikat előadják, nem ezen van a sulypont, hanem azon, hogy a béke helyreálljon. (Derültség a baloldalon.)

Fölkiáltások balról. De micsoda áron?

Tisza István gróf miniszterelnök: A dolog lényege ő rájuk nézve az, hogy a kölcsönös bizalom helyreálljon, hogy oly magatartást kövessenek, a mely nem ad okot a bizalmatlanságra, hogy a magyar állam és társadalom szivesen lássa az ő anyagi és kulturális gyarapodásukat. Ezt másként nem lehet elérni, mintha föntartás, utógondolat nélkül félre teszik programmjukat, a mely rájuk nézve csak meddő harc és amely csak föntartaná azt a bizalmatlanságot és ellenérzést, mely az ő gyarapodásuknak legerősebb akadálya.

Ez volt a célja beszélgetéseimnek, a melyeket körülbelül egy év óta előbb hivatalos jelleg nélkül, utóbb jelen felelős állásomban folytattam a román nemzeti párt vezető férfiaival. Ezeknek csak bizonyos sarkpontjaira utalok most. Első sorban arra, hogy a magyar állam egységét, nemzeti jellegét érinteni

nem szabad. (Taps a jobboldalon és a középen.) Olyan óhajtásokat, a melyek e sarkalatos tételbe ütköznének, nem teljesithetünk. A másik az, hogy annak a teljes jogegyenlőségnek álláspontján állunk, a mely évezredes hagyománya a magyar nemzetnek s e jogegyenlőség alapján szives készséggel jönnénk támogatására anyagi és kulturális téren minden törekvésüknek. Ennek azonban előföltétele, hogy ők eliminálják maguktartásából mindazokat a momentumokat, a melyek jogos okot adnak az ellenérzésre és bizalmatlanságra. (Mozgás a baloldalon.)

Huszár Károly. És az oláhországi magyarokkal mi lesz? (Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: Ismételt megbeszéléseink során igyekeztünk egymást megérteni, igyekeztem a kormány fölfogásáról, szándékairól őket tájékoztatni, nekik ahol lehet, a kellő megnyugtatást megadni, másfelől megtudni óhajtásaikat, panaszaikat objektiv és jóindulatu megfontolás tárgyává tenni és keresni minden oly módot, amely megnyugvást kelthet, anélkül, hogy csorbát ejtene nemzeti sarkalatos elvünkön. Igyekeztem velük megértetni, hogy az egész kérdés lényege a bizalmatlanság eloszlatásában áll. Hogy lesz-e ennek sikere, az attól függ, hogy tárgyalásainknál és annál a magatartásnál, amelyet esetleg később tanusitani fognak, merülnek-e föl ujabb jelenségek a bizalmatlanságra, hogy a magyar állam nemzeti jellegébe ütköző törekvések szolgálatába állanak e, vagy sikerült-e megtalálni törekvéseiknek azt a keretet, a melyben kielégitést nyerhetnek a magyar nemzeti állam sérelme nélkül. Nem akarok abban a tekintetben jövendőmondásba bocsátkozni, hogy az eredmény jó lesz-e, de Apponyi Albert gróf pesszimizmusát nem osztom. Mert igenis van reménységem a kapacitációra, hogy eltéritheteni őket attól a fölfogástól, mely a nemzeti egység szétrobbantására vezető ut vesztőbe vinné őket és remélem, hogy meggyőzhetem őket arról, hogy saját fajuknak akkor tesznek szolgálatot, ha oly álláspontra lépnek, amelyben áldásos, produktiv közreműködésük a magyar nemzettel lehetséges.

Az emberi lélek nem oly egyszerű valami, amely egy-két sarkalatos szempont között választhat, hanem az értelmi és érzelmi momentumok egész tömege hat reá.

Egyes jogtalanságok orvoslásának nagy szerepe van, ugyszintén a bizalom és szeretet lassu, de folytonos ápolásának is. Az ily törekvés kell, hogy megteremje áldásos gyümölcsét. (Taps

a jobboldalon és a középen.) Ha szünet áll be a nemzetiségi izgatásban, ha román polgártársaink nagy része megkisérli a kölcsönös bizalom álláspontján való megállást, azt fogják látni, hogy ez jobb minden tekintetben reájuk nézve, fajukra és nyelvükre nézve és mindama nagy érdekek szempontjából is, a melyekhez ragaszkodnak. Bizom benne, hogy ha egyszer fölszabaditjuk őket a nemzetiségi agitáció lidércnyomása alól, ez igen áldásos gyümölcsöket fog teremni. Ideális állapotokat nem lehet létrehozni soha sem, de ez igenis haladás lesz és annak a nagy processzusnak első lépése, melynek folyamán a hazai románok is teljes erővel csatlakozhatnak közös céljainkhoz. Ismerem a román népet, látom, hogy a román nép fia bizalommal jön a magyar emberhez, kiben jó tanácsadóját és barátját látja s a gyorsan növekedő román intelligencia sem zárkózik el a magyarság elől, ott, ahol ezt az elzárkózást történelmi előzmények elő nem idézik. Ismétlem, nem fogunk ideális állapotokat teremteni, de hatalmas lépést tehetünk a magyar állam erősitésének terén.

A legnagyobb nyomatékkal, egy oly ember komolyságával és melegségével, a ki évtizedeken keresztül minden évnek tapasztalata után jobban meg van győződve e kérdés óriási jelentőségéről, kérem meg őket, hogy ne hagyják elmulni ezt az alkalmat és fontolják meg, hogy a legnyomatékosabban igy szolgálhatják saját fajuk érdekeit. Hogy a kérdés hogy dől el, nem tudom, de bárhogy dől el, nyugodt öntudattal tekintek vissza arra, hogy a magyar nemzet érdekében fekvő okos és hasznos dolgot kiséreltem meg. Kérem válaszom tudomásul vételét. (Zajos éljenzés és taps a jobboldalon és középen.)

Apponyi Albert gróf: Az uralkodó ház legnagyobb történelmi szerencséje volt, hogy a beolvasztási kisérlete Magyarországon nem sikerült. Mert ha az eredményes lett volna, akkor Magyarország ma épp oly széthuzó ország lenne, mint Ausztria. Tisza a románokkal való tárgyalást világpolitikai keretbe foglalta, de nem tudta emancipálni magát attól a külső politikai vonatkozástól, amelyben a monarchia most Romániával szemben áll. Ám ez a nemzetközi vonatkozás is a szóló mellett bizonyit, mert a hazai románok a külső politikai vonatkozás miatt csak erőt és energiát meritettek arra, hogy kivánságaikat fokozzák, vagy legalább is a külső politikához szabják követeléseiket. Bármikép fogja is föl Tisza a tárgyalást, képtelennek tartja, hogy

itt alku folyik. Ez az alku pedig csak a magyar nemzeti egység rovására történhetik. Az a körülmény pedig, hogy Tisza a román nemzetiségi komité tagjaival tárgyal, még inkább kihivja a kritikát. Ez a komité ugy tünteti föl magát, mintha közjogi intézmény lenne. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.) Magyarországon pedig külön közjogi intézmény fönn nem állhat, de még kevésbbé ismerhető el. (Tetszés balról.) Jellemzi a politikai helyzetet, hogy épp a mostani parlamenti viszonyok között akar Tisza békét kötni a románokkal. A mai kormányzat Magyarország egy részének rendszerré vált eltiprásával tartja fönn hatalmát. Békitő akciót most lehet pártszempontból folytatni, de nemzeti érdekből lehetetlen. De a miniszterelnök erre ügyet sem vet.

Fölkiáltások jobbról: Éljen Tisza! (Hosszas, zajos éljenzés jobbról.)

Apponyi Albert gróf: Érti, hogy a tuloldalon megszokottá vált a hatalmi és párturalmi szempont, de nagy föladatok megoldásához az egész nemzet egységes szolidaritása és bizalma szükséges. De kiváltkép aggasztó az akció most, amikor kérdéses, hogy a többség a nemzet akaratából ül-e itt. De később maga a munkapárt is megdöbbenéssel tekint majd vissza erre az epochára. És mert ez a kormány, a magyar érdekek gyarapitására eddig semmit sem alkotott, már azért sem veszi tudomásul a választ. (Éljenzés balról.)

Tisza István gróf: Apponyinak abbeli állitására, hogy összefüggés van a román tárgyalás és a Romániával való szövetség között, azt feleli, hogy a hazai románok épp akkor segitik elő Románia nemzeti céljait, ha egész erővel gyarapitják a magyarság hatalmát és pozicióját. (Éljenzés jobbról.) Apponyi azt mondotta, hogy lélektani kérdés az, hogy az állampolgári érzés erősebb-e a faji érzésnél. Ha én ezt igy látnám, ugymond, akkor a desperáció álláspontjára jutnék, mert *legalább én bennem a faji érzés olyan erős, hogy nem képzelhetek magamnak* állampolgári érzést, a mely az én lelkemben a faji érzés letörésével, a faji érzés rovására érvényesülhetne. (Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.) Igenis azt tartom, hogy a probléma megoldatik, ha a faji érzés összhangba tud jutni az állampolgári érzéssel. (Élénk helyeslés és éljenzés jobbról, mozgás balról.)

És ha a t. képviselő ur kételyeket fejez ki az iránt, hogy azok a nemzetiségi politikusok, a kikkel szóba állottam, megvál-

toztassák fölfogásukat, tudom nagyon jól, hogy Saulusból Paulusok ritkán lesznek egy csapásra a világon, előfordul, de nem gyakran, de tudom azt is, *hogy komoly, okos, fajtájukat igazán szerető emberekben az élet tapasztalatai elvégzik a maguk munkáját.* (Helyeslés jobbról.)

Tudom azt is, hogy valaki, aki esetleg, mint merész ábrándozó és skrupulusok nélküli agitátor kezdte fiatalságát, érettebb belátással megbizható, hűséges, hasznos polgárává lehet e hazának. (Helyeslés jobbról.) Nem érzem magam hivatva arra, hogy azoknak a t. uraknak a lelkében és veséjében olvassak, akik velem a tárgyalásokat folytatták. Azt látom és tudom, hogy felfogásaink sok tekintetben ma is lényegesen különböznek egymástól, de látom bennük azt is, hogy *ők komoly felelősségérzettel érzik, hogy az az út,* amelyiken vannak, *saját fajrokonaik szempontjából veszedelmekkel, hátrányokkal jár* és én látom a becsületes törekvést olyan állapotok létrehozására, a melyek *elfogadhatók magyar nemzeti szempontból és megszerzik az ő fajrokonaik számára a kölcsönös* megértésnek, a kölcsönös összhangnak jótékony lehetőségét. (Élénk helyeslés jobbról.) Nem mondhatok le tehát a reményről, hogy *minden fönmaradó nézeteltérés ellenére, a becsületes utógondolatok nélküli közreműködésnek vethetjük meg az alapját.* — Ismétli, mert részletes ismertetést a tárgyalásról nem adhat és csupán a sarktételek közlésével akart tiltakozni a valótlan híresztelések ellen. Arra a vádra, hogy alkut folytat, rámutat azokra a szükségszerü előfeltételekre, amelyeket a hazai románoknak teljesiteniök kell, ha a magyar állam és a magyar társadalom részéről meg akarják kapni azt a rokonszenves érdekgondozást, amelyre nekik szükségük van. Ez nem alku és nem adásvételi üzlet, hanem egészen más: egy szükségszerü előzmény természetes következménye. (Élénk helyeslés jobbról.) Apponyi meglepődik, hogy a szóló a román nemzetiségi párt választmányáról beszélt. Hiszen itt *nem valamely román nemzeti közjogi egyéniségről van szó,* hanem a román polgárok egy részétől alkotott politikai párt végrehajtó bizottságáról. (Helyeslés jobbról) Ha valaki azt mondja, hogy a pártszervezet közjogi szervezet, az olyan *rettenetes fogalomzavarban szenved,* hogy itt hiábavaló lenne minden kapacitálás.

Polónyi Géza: Nem magánjogi szervezet. (Fölkiáltások jobbról: Politikai! Zaj.)

Tisza István gróf miniszterelnök: Sem magánjogi, sem köz-

jogi szervezet: mint klub magánjogi szervezet, de mint politikai párt egy politikai egyesület. Én igen helytelen és szerencsétlen dolognak tartom azt, ha *e hazában élő polgártársaink faj és nemzetiség szerint politikai pártokba tömörülnek*, amint helytelen dolognak tartom azt is, ha egyes vallásfelekezetek pártokba tömörülnek, vagy ha felekezeti szempontok vagy felekezeti gyülölet pártalakitásokra vezet (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen), valamint *nagyon helytelen, ha osztályok társadalmi osztályok szerint alakulnak pártokká.* És ha osztálygyülölség alapján alakulnak pártok, ezek egyformán helytelenül gondolkodnak, akár nemzetiségi, akár osztály, akár felekezeti szempontok legyenek alapjai politikai pártalakulásuknak. (Élénk helyeslés jobbról.) De engedelmet kérek, ahogy lehet és szabad felekezeti pártokat, ahogy lehet és szabad társadalmi osztályok alapján politikai pártokat alkotni, nézetem szerint ugy nem lehet elvenni azt a jogát ez ország polgárainak, hogy ha nekik ugy tetszik, nemzetiség és faj szerint is politikai pártokat alakithassanak. (Nagy mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Fölkiáltások balfelől: Ahá!) Ismétli, hogy szerencsétlenségnek tartja az ilyen pártalakulást, de *ha megvan, mint a mikép meg volt a koalició előtt, a koalició alatt és után*, akkor számolni kell vele. Apponyi ujra megismételte szokásos vádját, hogy szóló és pártja az ország érdekének mindig fölébe helyezi a pártérdeket. Erre két ténybeli észrevételt tesz. Amikor először volt miniszterelnök, megcsinálta a parlamenti békét. Teljes csönd és nyugalom volt, de mert helyesen, vagy tévesen az ország parancsoló érdekének tartotta a parlamenti rend intézményes biztositását, fölvette a harcot, mely első kormányának és pártjának végét jelentette. Megmutatta tehát, hogy ha a nemzeti érdek szolgálata ktvánja, akkor nem riasztja vissza az a veszedelem, mely a párturalmat érheti. (Élénk tetszés jobbról.) Ugyanezt meri állitani a román tárgyalásról is. Ismét és ismét hallom, ugymond, hogy pártérdek vezeti a kormányt e tárgyalások során is.

Fölkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Reméljük, hogy nem!

Apponyi Albert gróf: Azt nem mondtam!

Tisza István gróf miniszterelnök: Általánosságban méltóztatott mondani, hogy minket mindenben pártérdek vezet. Mindenesetre napról napra olvashatjuk ezt a nyilvánosság előtt, engedje meg, ha nem is válaszul t. képviselőtársamnak, hogy ezzel a váddal is foglalkozzam. Azt hiszem, igen rosszul számitanék, ha párt

érdekből tettem volna meg e kisérletet. Tisztában vagyok azzal, hogy pártszempontból ezzel a kisérlettel nagyon sokat kockáztatok. Tisztában vagyok azzal, hogy a munkapártnak a hazai románság tetemes része a jelenlegi politikai helyzetben is támogatására siet, ugy, amint tette a multban. De tisztában vagyok azzal is, hogy a nacionalista hajlamu románság politikai támogatása meglehetősen problematikus értékü. Nem is azért csinálom a dolgot, mintha momentán nagy sikereket akarnék elérni, de egy nemzet érdekében való távoli jobb jövő megalapozása végett. (Élénk helyeslés jobbról.) Azt hiszem, régen nem fogok élni, amikor, ha sikerül, igazán meg fogja teremni üdvös eredményeit. (Helyeslés jobbfelől.) Én tisztában vagyok azzal, hogy e dologgal nagyon sokat kockáztatok, mert nagyon jól tudom, mily érzékeny a magyar közvélemény minden oly kérdésben, amely a nemzeti politikai intaktságot érinti és örülök rajta, hogy igy van. Tudom, hogy mily fegyvert nyujtok e kérdés felkarolásával oly politikai ellenfeleim kezébe, akik talán nem mindig nagyon skrupulózusok abban, hogy ily fegyvereket teljesen a méltányosság és lovagiasság határai közt használjanak. Tudom, hogy sokat kockáztatok, de vállalom nyugodt öntudattal ezt a kockázatot, egyrészről azért, mert bizom a magyar nemzet józan itélőképességében és vállalom azért, mert ebben a *magyar nemzeti politika életbevágó érdekét és célját látom,* olyant, amelyért mindig készséggel fogom megkockáztatni a pártérdeket. Kérem válaszom tudomásul vételét. (Élénk helyeslés és taps jobbról.)

A Ház a miniszterelnök válaszát tudomásul vette.

Az itt közölt két kiváló nyilatkozat után most már intenzivusabban megindult az u. n. paktum-tárgyalás, és ennek, valamint a kiszivárgott hireknek hatása alatt állott az egész ország. A sajtó minden nap hozott közleményeket és mi mellőzve a többit, összeállitjuk az eddig is forrásul használt két hirlapnak közleményeit, amelyek a magyar többség (P. H.) és a magyar kisebbség (B. H.) véleményét elég teljesen képviselik. A lényegben azonban köztük eltérés nincs.

Előre látható volt, hogy az ugynevezett „paktum" nem fog létre jönni. Először is Tisza sem akart paktumot, hanem csak a

kívánságokat akarta tudni, a román urak sem tudtak arra az utra lépni, amely megegyezésre vezetett volna. El kell ismerni, hogy mind a két fél teljes jóhiszeműséggel és teljes korrektséggel folytatta ezt a tárgyalást. És én azt hiszem, hogy a magyar és román faj megegyezésére sokkal helyesebb, hogy most nem egyeztek meg. A megegyezés egy ujabb és lármásabb, meggondolatlanabb társaságot szült volna, aminek következménye mégis a széthuzás lett volna. Igy a jövő még meghozhatja a megnyugvást és akkor minden népfaj ebben az országban megtalálhatja boldogulását. A tárgyalások alatt az ujságok mindenike időnként a legkiválóbb értekezéseket nyujtotta a kérdésről. Gyönyörü könyv lenne abból, ha ezeket valaki összeállitaná. Igazán dicsőségére válik bármely nemzetnek, ahol a hirlapirodalom a nemzet ily nagy kérdését ily szépen világitja meg. Leszámitva pártpolitikai függelékeket, a dolog velejét mindenik egyféleképen fogta fel, a modern revük tettek csak kivételt, amelyekben az egyetemes emberi szempontok emelkedtek a nemzeti szempontok fölé.

Ezeket a tárgyalásokat szomoru akkorddal kisérte a máramarosi ruthén skizmaper s megdöbbentően tette reá a pontot a debreczeni bomba, amelynek okozója a két kérdést összekötő szándék s azt hiszem, hogy az a bomba mind a magyar, mind a román elemnek egyaránt ártani akart és körmönfont ravaszsággal párosult végrehajtása által ártott is. Nem kell ugyanis elfeledni, hogy nálunk a nemzetiség és vallás sok tekintetben összeforrt fogalom. Akiről azt mondják, hogy *kálvinista* vagy *unitárius*, arról ezzel meg van mondva, hogy *magyar*. Akiről azt mondják, hogy katholikus, vagy izraelita, arról a legtöbb vonatkozással ez azt jelenti, hogy jó magyar, vagy jó magyar érzelmü honpolgárról van szó. A kivételt hol és mennyiben kell keresni, mindenki tudja. Ha Erdélyben azt mondják valakire, hogy lutheránus, az nagyobbrészt szászt jelent; ha a felföldön mondják, ott felerészben jó magyar érzelmü, felerészben pánszláv honpolgárt kell érteni. Az ország közepén és a Dunántúl, leginkább jó magyar érzelmü honpolgár a lutheránus. Ha görög katholikusról van szó, ezt a felvidéken muszkának, Erdélyben oláhnak hivják, pedig itt is, ott is van igen sok derék görög katholikus magyar. Éppen igy van ez a görög keletieknél. Eddigelé hivatalosan volt *görög keleti oláh*, vagy *görög keleti szerb*, de nem volt *görög keleti magyar* vallás. Ennélfogva *a görög keletieknek* hivatalból muszáj volt magyar-

ellenes nemzetiséginek lenni. Mind a görög katholikusoknál, mind a görög keletieknél pedig igen sok derék magyar ember volt s ezeknek a vallás révén el kellett a magyarságra veszni. Ennek elkerülése végett hosszu idő óta sürgetjük, hogy mind a görög katholikus, mind a görög keleti magyarok részére magyar püspökségek állittassanak fel, hogy a magyar hivek magyarokul megmaradhassanak. A görög katholikus magyarok részére állitottak is fel egy püspökséget és ki is szakitották részére a hozzá tartozó egyházakat. A püspök székhelye itt a Királyhágón innen lenne, a Királyhágón túl élők számára Székelyudvarhely vagy Marosvásárhely székhelylyel vikáriátus szerveztetnék. A püspöki székbe Miklóssy István személyében a legderekabb lelkészt nevezték ki, Jó magyar ember, de conciliáns és higgadt pap. Minden feltétel meg van benne, hogy a hivek lelki nyugalmát, az esetleges különböző ajkuak egyetértését biztositani tudja. Székhelyének kérdése azonban nincs még eldöntve. Ideiglenesen Debreczenben vett magának lakást, de meg sem kezdhette működését, galád agyból származott terv szerint elakarták tenni láb alól. Muszka ésszel, román kezek közvetitésével Czernovitzban bombát adtak fel, elpusztitván több kiváló férfiut, de Isten különös kegyelméből megmenekült Miklóssy püspök. Most a magyarság „in memoriam" emléket állit a vértanuk emlékének megörökitésére, vajjon az az emlék arra való lesz-e, hogy elfeledje a magyar, hogy önvédelmi küzdelmébe román kéz dobta bele a bombát?... Ha orosz agy fundalta ki ezt a tervet, jól számitott. Egyelőre a magyar-román megegyezés messzebb jutott a céltól, mint valaha volt. A magyar lelkek azonban annál inkább sürgetik, hogy a püspöki székhely kérdése mielőbb döntessék el és ehhez az erdélyi vikárius is neveztessék ki. De alapittassék *görög keleti magyar* püspökség is és pedig minél előbb, ettől a magyar nemzet békéje és jövője miatt nem szabad a sajtónak elállani, hanem addig követelni, mig meg nem valósul ez a jogos és szükséges követelmény.

Előkészitéseül a következőkben közlendő beszédeknek ide iktatunk néhány véleményt, amelyet kiváló hazai és külföldi államférfiak és orgánumok nyilvánitottak a románokkal folytatott tárgyalásra nézve. Ezek különböző szempontokból világitják meg a kérdést és megvilágitják azt a tényt, hogy a nemzetközi politika szempontjából is fontos kérdés volt.

Országos Kaszinó.

Vasárnap, január 24-én tartotta harmincegyedik rendes évi közgyülését az Országos Kaszinó.

A közgyülés alkalmából este fél kilenc órakor lakoma volt az Országos Kaszinóban. A banketten *Wekerle Sándor* dr., a kaszinó igazgatója mondotta az első felköszöntőt.

Mióta — ugymond — a társadalom mellett állami szervezetünk és nemzeti érdekeink megvédését és fejlesztését munkálja, a társadalmi érdeklődés kevésbbé irányul a nagy nemzeti célok felé, mintegy kizárólag az állami tevékenység körébe látszik utalni azokat, érdeklődését bár fontos és üdvös, de kisebb jelentőségü célok felé forditja; emberbaráti, vallási, szorosan vett szakbeli és egyéb bár fontos, de viszonylag mégis kisebb jelentőségü kérdések veszik igénybe egész erejét, tevékenységét, teret nyitva sokszor a helyi vagy külön érdekeknek, nem ritkán a személyes szereplési viszketegnek. (Ugy van! Ugy van! Élénk taps.)

Pedig a nemzetek erősödésével mindinkább előtérbe tóduló nagy versenyben csak a népek soha nem lankadó ereje, nagy célokra törő készsége és tevékenysége képes valóban nagy eredményeket elérni s a mi viszonyaink között a társadalom ébersége leghivebb őre védettségünknek.

Nemcsak közéletünkben, hanem az ország szivében érezzük előszelét annak a viharnak, melyet nem lehet viharágyuk üres puffogatásával szétoszlatni, ahol a vitorlákat kell rendbehozni.

Azok az elemek, melyek csak kis mértékben működnek közre nemzetünk fejlődésének vegyfolyamára, mindinkább erősödnek neutralizáló hatásukban. Állami hatalom nélkül, a közintézmények igénybevétele nélkül, tisztán társadalmi uton tömöritik erejüket, emelik gazdasági erejüket, nem ritkán a miénk rovására. Emelkedő kulturánkkal, gazdasági erőnkkel arányban nem álló vágyódások, igényeink keletkeznek, 'ekötik erőnket, csökkentik ellentálló képességünket; korábban nagyhatásu asszimiláló erőnk idegen elemek művelődő középosztályával szemben majdnem a fagypontra sülyedt az alsóbb rétegben. Mig viszont az ő igényeik változatlan egyszerüsége mellett társadalmi szervezkedésünk sokszorosan növeli ellentálló képességüket, megteremti asszimiláló erejüket. Az erőviszonyok arányának eltolódását lehetetlen észre nem vennünk. (Igaz! Ugy van!)

Nem az ő kulturájuknak művelését, anyagi helyzetüknek javulását, jólétüknek emelését kivánom én fölpanaszolni, hisz ezeknek elősegitése, gyámolitása állami érdekünket képezi s a civilizációnak, az egyenlőség érzetének, a haladó kor irányának szem elől nem téveszthető követelménye. De hacsak állami létünket, nemzeti érdekeinket veszedelmeztetni nem hagyjuk, az erőviszonyok eltolódásának utját kell szegnünk. (Éljenzés.) Ne higyje senki, hogy ezt a célt egyoldalu törvényhozási rendelkezésekkel el lehet érni: A népek emelkedésének vagy hanyatlásának sulypontja társadalmunk életképességére és tevékenységére esik. Állami intézkedések, törvényhozási rendelkezések nem képesek a társadalom munkáját pótolni. A törvényhozás fölállithatja a kereteket az állami igazgatás elősegitheti, amint elő is kell segitenie, a nemzeti érdekeket, de a kereteket csak maga a társadalom töltheti be, ennek tevékenysége szolgáltathatja csak a szükséges erőt.

Messze vezetne, ha a társadalmi erők érvényesülésének módozatait kivánnám itt fejtegetni. Hiszen mindnyájan érezzük és tudjuk, hogy a nemzeti érzés megtartásában, a tiszta erkölcsi fölfogásban, a magasabb kultura művelésében, igényeink korlátozása mellett földünk megtartásában, a gazdaság minden ágának fokozottabb művelésében, nagyobbszabásu föllenditésében van az a társadalmi erő, mely a nemzeti érdekeket megvédi és magasra emeli. Nem nagy elvek egyszerü hirdetésével, csak kitartó, következetes munkával lehet célt elérni. A nagy eszméket a gyakorlati élet aprópénzére kell felváltanunk, mert minden nagy elv egyszerü hangoztatásánál nagyobb dolgot végez az, aki azt bármily kis mértékben meg is valósitva, a becsületes munkájával segiti elő saját és ez által hazájának gyarapodását. (Éljenzés.)

Ezt a tudatot, ezt a törekvést kell a nagy társadalomban fölkeltenünk, folyton ébren tartanunk s ennek a föladatnak a megoldásában a mi nagy testületünknek is meg van a maga kötelessége.

Munkánknak első részét, a magyar társadalom különböző osztályokhoz tartozó nagyobb műveltségü elemeinek tömöritését végrehajtottuk. Teljesitsük most a második nagy föladatot A magyar társadalomnak, a tudománynak, irodalomnak, művészetnek, a védőerőnek, köz- és magánhivatali foglalkozásoknak s a gazdasági tevékenységnek annyi képviselőjét, hivatott tényezőjét, kitünőségét egyesitjük körünkben, hogy az ezek által képviselt

nagy szellemi, erkölcsi és anyagi erőt nem hagyhatjuk meddőn parlagon heverni. (Élénk éljenzés.)

Érezzük át s ebből a körből vigyük át a közérzésbe annak a kötelességnek tudását és munkálását, hogy nagyobb iránya, erős erkölcsi fölfogása, hazafias érzése és meg nem szünő következetes munkája által a társadalom van hivatva megóvni és érvényre juttatni nagy nemzeti érdekeinket.

A román megegyezés és Németország.

A magyarországi románokkal való megegyezés változatai élénk figyelmet keltenek *Németországban.* Még pedig kettős okból. A magyarországi nemzetiségek sorsa régi időktől fogva kedves témája a német közéletnek, az egyes táborok tulzó agitátorai, a politika menekültjei értik a módját, mint lehet panaszaikkal a külföldön feltünést kelteni. A második ok egyenesen *Bukarestbe* vezet. A román liga a mult esztendőben panaszos körleveleivel elárasztotta Németországot és *félrevezette* hamis adataival, ha nem is a komoly politikai köröket, de legalább az *alteutschokat, Keim* tábornokot és társait, akik egyes lapokban már ugy hirdették hogy a német külső politika nézőpontjából is szükséges a magyarországi románokkal való megegyezés. Az ily hiradások azután fölbátoritották *Koródi-Lutz Lajost,* aki szivesen tolja magát az előtérbe, valahányszor volt hazája kerül szóba és menten nagyot ütött tollával az egész magyarság fejére. Ő, hála a jó égnek, még nem tesz különbséget a hazaszeretet kérdésében *Apponyi Albert Tisza István* és *Justh Gyula* között.

Eme méltó bevezetés után természetesen a román megegyezés dolga *Berlinben* sem kerülhet le a napirendről, a mig *Budapesten* el nem intézik. A hivatásos politikusok vélekedése azonban *nem kedvez* sem a román liga aknamunkájának, sem a magyar ellenzéki pártok . . . előitéletének, mert *Berlinben* ugy tudják, hogy *a magyarországi nemzetiségi ügyek, különösen a román megegyezés kérdése, a kettős monarchia, illetve a hármas-szövetség külső politikájára befolyást nem gyakorolhatnak.* Nincs beszédesebb bizonyitéka eme fölfogásnak, mint éppen a mostani külső politikai helyzet. Romániának érdeke a *bukaresti* béke föntartása és e béke alapján sulyának és befolyásának emelése, e cél elérésére pedig *az egyetlen mód, a hármas-szövetség jóakaratának és barátságának*

biztositása. A román politika e pillanatban tisztán ebben a keretben mozog, a román trónörökös fia pár nap óta *Potsdamban* az első *porosz* gránátosezredben tanulja a hadvezetés tudományát, a ki a hármas-szövetségre támaszkodva, *Albániába* készül, ujabb összekötőkapocs lesz *Bécs, Budapest, Berlin* és *Bukarest* között és ha talán való is, hogy a román urak szivesebben hajolnak a *német* diplomáciához, mint a magyarhoz és osztrákhoz, ez a muló szépséghiba sem változtat a mai *barátságos viszonyon.* Már csak azért sem, mert *Bukarestben* el kell ismerniök *Tisza* István szavainak helyességét, kogy a *kettős monarchia szükség esetén más uton is érvényesiteni fogja a Balkánon befolyását.*

Miután a német diplomácia sem titkolta soha, hogy a kettős monarchia hatalmi sulyának föntartását Kelet felé *változatlan* törekvései közé sorolja, Románia oly külső politikai programmal, amelynek kiinduló pontja, avagy csak egyik föltétele Magyarországnak románjaival való megegyezése volna, *maga ellen forditaná* az egész német közvéleményt és vele az udvart és *kockáztatná mai mindenképen szerencsés szereplését.* Ily föltevésre azonban semmi ok sincs, bár nem titok, hogy a romániai hivatalos világ *Tisza István* akciójának esetleges sikerét szivesen értékesitené a saját céljaira és örömest tenné vele is *népszerübbé a* hármas-szövetséghez való ragaszkodását. De mindez a nemzetközi politika nézőpontjából *másodrendü* kérdés, a *bukaresti* kormány a *nemzetet* képviseli *és nem a román ligát* és jóvá nem tehető módon vétene hazája ellen, ha az utca lármájától félrevezetve, magatartását egy másik állam belső ügyeinek kezelésétől tenné függővé. Nem is kételkednek *Berlinben,* hogy Románia megmarad mai utjain, akár megegyeznek a román urak *Tisza Istvánnal, akár nem.*

Ily körülmények között a magyar miniszterelnöknek ismételt megnyilatkozása a román megegyezés dolgáról *Berlinben csak megértésre talált. Értik a magyar ellenzéket is,* a mely politikai tőkét kovácsol a tárgyalás ma még ismeretlen anyagából. *De az aggodalmait nem osztják. Tisza* Istvánt ugy ismerik *Berlinben,* mint a magyar nemzeti állam egyik előharcosát és mint a magyarság hatalmi terjeszkedésének és törekvéseinek egyik oszlopát. A választói jog reformjának kérdésében már ez okból is német részről nem egy támadás érte. Nem is hiszik, hogy *Tisza* István a románokkal való tárgyalás során a magyarság érdekeit károsító

engedményeket ajánlott volna föl, sőt vannak sokan, a kik ugy vélik, hogy a megegyezés, ha létrejön, nemcsak a románokat fogja a magyar állammal megbékiteni, hanem *utat és alkalmat fog adni a magyarságnak a most elzárt román táborban való szellemi hóditásra is.* Mindenesetre a németek *szigoru* birálatban fogják részesiteni *Tisza* István gróf eme sokat vitatott politikai munkásságát, főleg azért, mert itt-ott fölhangzott az aggodalom, hogy a román megegyezés esetleg megakaszthatná az *erdélyi szászok* már ugyis lassu fejlődését.

Bp. H. 1914. II. 6.

A román bizottság tanácskozása.

A magát román nemzeti bizottságnak nevező nemzetiségi testület ma döntő tanácskozásra gyült össze Budapesten, hogy meghozza végső határozatát a Tisza István gróffal való tárgyalás dolgában. A bizottság, a *komité,* ezuttal meghivta a megyei, kerületi és jelentősebb községi szervezetek elnökeit is, a kik ugyan nem tartoznak a bizottság szükebb keretébe s igy szavazati joguk sincs, de a komité emberei ugy vélték, hogy e tágabb értekezlet véleményének ismerete előtt nem tanácsos határoznia. A miniszterelnök javaslatait ugyanis csakugy nem ismeri a román, mint a magyar közvélemény; a román komité a döntés előtt most ezzel a tágabb értekezlettel, mely mintegy a román közvéleményt helyettesiti, közölte a miniszterelnök és a bizottság álláspontját.

Az értekezletet, melyen mintegy száz meghivott jelent meg, délelőtt tiz órakor nyitotta meg ilésfalvi *Pap* György. Rámutatott a hozandó határozatok nagy jelentőségére, megokolta a bizalmiférfiak meghivását és felszólitotta *Braniste* Valér dr.-t, hogy közölje a megjelentekkel a Tisza gróf miniszterelnökkel való tárgyalás anyagát.

Braniste Valér dr. csaknem háromórás beszédben ismertette a tárgyalások történetét. Vázolta a csaknem egy év óta folyó tárgyalás tartalmát, elmondotta a komité két legutóbbi ülésének lefolyását és a háromtagu bizottságnak Tisza gróffal való ujabb tanácskozását s ennek eredményét. Braniste dr. tartózkodott minden kritikától s azon igyekezett, hogy a nagy anyagot világosan és tárgyilagosan ismertesse.

Erre — félkettő táján — szünet következett. Délután *Maniu* Gyula dr. országgyülési képviselő, a hármas bizottság tagja, politikai tekintetben elemezte a tárgyalások eredményét s a miniszterelnök javaslatait birálta. Az ő kritikája egyuttal a megokolása a tizes bizottság határozatának.

A határozati javaslatot *Goldis* László dr. volt képviselő, a *Romanul* főszerkesztője, terjesztette elő. A határozati javaslat magában foglalja a bizottság felfogásának politikai és célszerüségi megokolását is.

A határozati javaslat felolvasása után *Lupas* János dr. espéres szólalt föl és azt a meggyőződését fejezte ki, hogy az előterjesztett jelentések és a bennök foglalt és tüzetesen előadott anyag a kérdés minden oldalát oly mértékben világitották meg, hogy a maga részéről *minden további vitát vagy fölvilágositást fölöslegesnek vél.*

Amennyiben az ülésen jelenlévők hasonló nézeten volnának és maguk is teljesen tisztázottnak látják a kérdést: inditványozza, hogy *minden további vita mellőzésével fogadják el az előterjesztett határozati javaslatot,* mely teljes mértékben megfelel a helyzetnek, a román közfelfogásnak és a *politikai kérlelhetetlen szükségességnek,* melyet a miniszterelnökkel folytatott eszmecserék anyaga és eredménye teremtett meg.

Az ülés Lupas inditványára egyhanguan és minden vita nélkül *elfogadta a tizes bizottság határozati javaslatát.*

A határozati javaslatot holnap fogják publikálni, minekutána tartalmát a miniszterelnökkel közölték. Az értekezlet azután kimondotta, hogy tanácskozását holnap délelőtt tiz órakor folytatja.

A bizottság határozata — amint ez már nem titok — noha békés formában, *elutasitani kivánja a miniszterelnök javaslatait.* A komité elhatározásának az inditó okait a határozathoz fűzött megokolás fogja ismertetni.

*

Tisza István gróf miniszterelnök, amint kezében lesz a határozat, meginterpelláltatja magát a Házban és azt fogja javasolni, hogy válaszát tűzzék napirendre, hogy a Ház a tárgyalás egész anyagával szemben állást foglaljon.

A román paktum zátonyon.

A miniszterelnök hosszas tárgyalásai a román nemzetiségi vezérekkel megfeneklettek. A román nemzeti komité hármas bizottságának tagjai, *Mihályi Tivadar, Maniu Gyula* és *Braniste Valér* ma délben adták át a nemzeti komité határozatát, amelyet alább szószerinti szövegében közlünk. A rezolució épp oly udvarias és tárgyilagos, amily előkelő volt az a társadalmi forma, amelyben a román urak és a magyar miniszterelnök tárgyaltak egymással. De a határozatból két fontos adat hiányzik: a tárgyalás szubsztrátuma, az anyag, amely a hónapokig tartó eszmecseréken vita alá került; és azok a döntő okok, amelyek sikerét meghiusitották. Hivatkozás történik ugyan arra, hogy Tisza nem volt hajlandó a magyar kormánypolitika és a „román nép létérdekei" közt fönnálló ellentét kiküszöbölésére; de nem látjuk tisztán, miben van ez az ellentét. Azt is megemliti a határozat, hogy a románság helyzete az uj választói törvény, a választókerületek beosztása, a sajtótörvény és a nyilvános gyülésekre vonatkozó miniszteri rendelet folytán „majdnem elviselhetetlen mértékben rosszabbodott". De ennek a kissé hazabeszélő nyilatkozatnak a kézzelfogható tények ellenmondanak. Az uj választói törvény, ha nem is a tulzók kivánta mértékben, de mindenesetre szaporitja a választók számát, tehát a románokét is; itt tehát legföljebb kevésbbé rohamos javulásról lehet szó, semmiképen sem rosszabbodásról. A választókerületek beosztására vonatkozó javaslat dolgában gyökeres magyar vármegyéknek és városoknak homlokegyenest ellenkező a nézetük a román komité tagjainak fölfogásával.

Különben is a rezolución ugy kell tekintenünk, mint az eddig folyt tárgyalások *egyoldalu* megvilágitását. Tisza Istvánnak módjában lesz holnap a maga részéről is nyilatkoznia az alku tárgyairól, anyagáról, szempontjairól, talán kudarcának okairól is.

A határozat.

A magyarországi és erdélyi román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága Budapesten 1914. évi február 17-én tartott ülésében megvitatván és tudomásul vevén megbizottjainak a Tisza István gróf magyar miniszterelnök ur ő nagyméltósága kezdeményezésére a román nép és az állami élet tényezői között való

normális viszonyok létesitése céljából bevezetett eszmecserék folyamára és eredményére vonatkozó jelentését, teljes egyetértésben és egyhanguan a következő határozatot hozta:

A román nemzeti párt alkotmányos szellemben, törvényes eszközökkel a román nép nemzeti létének a magyar állam keretei között leendő biztositásáért politikai, kulturális és gazdasági szabad érvényesüléséért és fejlődéséért küzdve, a magyar és román nemzet között fennálló érdekközösség teljes tudatában s tekintettel a román népnek az osztrák és magyar birodalom helyzetére való sajátos fontosságára, már megalakulása óta át van hatva ama meggyőződéstől, hogy mihelyt programatikus céljainak igazsága és hazafias volta nyilvánvalóvá fog válni, az állami élet vezető tényezőjének közreműködésével meg fog szünni a Szent István koronája alá tartozó országokban lakó román nép nemzeti létének életföltétele és a magyar államban az 1867. évben inaugurált alkotmányos korszak óta gyakorolt kormányzati politika között való ellentét.

Ennek következtében a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága érthető megelégedéssel fogadta a miniszterelnök ur ő nagyméltóságának arra vonatkozó kezdeményezését, hogy közös egyetértéssel létesittessék egy oly megoldás, amely alkalmas volna arra, hogy a magyar állam kormányzati politikáját a román népnek nemzeti, politikai, kulturális és anyagi érdekeivel teljes összhangba hozza, a minek következtében megszünnék a románoknak közállapotainkkal és különösen az országos kormányzatnak velük szemben követett politikájával való mély elégedetlensége.

A román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága megbizottainak jelentése és az előterjesztett összes iratok alapján teljes mértékben méltányolva ő nagyméltóságának, Tisza István grof magyar miniszterelnök urnak a hosszadalmas és fárasztó eszmecserék folyamán tanusitott hazafias készségét, megállapitja, hogy megbizottai a román nép nemzeti, politikai, kulturális és gazdasági érdekei és a magyar állam kormányzati politikája között való tartós, a haza belső konszolidációjának tekintetei által is parancsolóan megkivánt összhang létesitése céljából a köztük és a miniszterelnök ur között lefolyt megbeszélések folyamán, áthatva a helyzet történelmi fontosságától, a román nép jogos kivánságainak keretei között tett javaslataikkal a jó egyetértésre és

békés közreműködésre és ezek hathatós létesitésére módot nyujtottak.

Ugyanakkor azonban az országos román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága mély sajnálattal kénytelen konstatálni, hogy a miniszterelnök ur ő nagyméltósága által javasolt végleges megoldás nemcsak tárgyi tartalmánál fogva, de ama következményekre való tekintettel is, a melyek mint a végrehajtás föltételei lettek fölállitva, alkalmatlan arra, hogy a magyar állam kormányzati politikája és a románok közötti ellentét, akárcsak rövid időre is elhárittassék.

Habár a miniszterelnök ur ő nagyméltósága rámutatott az érdekazonosságra, a mely a magyar és a román nemzet közt valóban fönforog s habár elismerte a román népnek természetes jogát arra, hogy külön politikai pártot alkothasson s nemkülönben indittatva érezte magát hangoztatni, hogy a magyarországi román népnek helyzetével való megbékitése a magyar nemzetnek is jól fölfogott érdekében áll, késznek nyilatkozván egyuttal e megbékülés létesitésére ama panaszok orvoslásával, a melyeket jogosultaknak találnak közreműködni, mindazáltal a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága hazafias kötelességében állónak tartván minden alkalommal kivánságainak, aggályainak, avagy tiltakozásainak kifejezést adni, kényszeritve érzi magát ez alkalommal megállapitani, hogy a miniszterelnök ur ő nagyméltósága nemcsak, hogy nem járult hozzá Magyarország kormányzati politikája és az ez országban lakó román nép létérdekei között fönálló ellentét kiküszöbölésére szükséges nélkülözhetetlen előföltételek létesitéséhez s nemcsak, hogy e tekintetben nem talált egy a román nép történelmi fejlődésének, számbeli és kulturális jelentőségének megfelelő megoldást, de sőt szükségesnek vélte kijelenteni, hogy nem hajlandó megadni a román nép számára még azokat a minimális jogokat sem, a melyeket az 1868. évi XLIV., Magyarország nemzetiségeinek egyenlőjoguságáról szóló, hatályban levő, ő felsége által szentesitett és alkotmányunk integráns részét tevő alaptörvényben foglaltatnak, megállapitható lévén egyuttal az is, hogy az uj választói törvény a román nép politikai befolyásának az ország törvényhozásában való érvényesitése céljából a román többségi választókerületek számának redukálása következtében az eddigieknél szükebb kereteket fog nyujtani.

Ilyen körülmények között, ama fájdalmas tények megállapi-

tása mellett, hogy az 1867 óta inaugurált alkotmányos korszakban a román nép által szenvedett sérelmek az utóbbi időben sem szüntek meg, de, sőt politikai helyzete az uj választói törvény, a választókerületek beosztása, a sajtótörvény és a nyilvános gyülésekre vonatkozó miniszteri rendelet által majdnem elviselhetetlen mértékben rosszabbodot, a román nemzeti párt középponti végrehajtó bizottsága, mélyen átérzett hazaszeretettel és a trón iránt való tántorithatatlan hüséggel, késznek nyilatkozván a nemzeti békének a jövőben is bármikor a jog és igazság, a kölcsönös bizalom és kölcsönös jogtisztelet alapján való létesitésére készséggel közreműködni, amaz óhajtásának kifejezése mellett, hogy őfelségének kormánya népünkkel szemben jóakaróan gyakorlandó, törvényszerü kormányzati tevékenységgel teremtse meg az ilyen béke létesitéséhez szükséges lelki hangulatot, kénytelen kijelenteni, hogy az állam területi integritásának és politikai szuverénitásának tiszteletbentartása mellett az adott helyzetben kényszeritve érzi magát továbbra is, alkotmányos szellemekben, törvényes eszközökkel, a román nép által szenvedett sérelmek megszüntetésére és ama jogok megszerzésére és biztositása céljából küzdeni, a melyek nemzeti létének, politikai érvényesülésének, kulturális és anyagi érdekeinek szempontjából nélkülözhetetlenül szükségesek.

A román nemzeti párt végrehajtó bizottsága meg van győződve arról, hogy e hazafias törekvésben az egész román nép szolidáris lesz.

A határozat átadása.

Ma délelőtt fél tizenkettőkor fogadta *Tisza István* gróf miniszterelnök a Házban lévő hivatalos helyiségében a hármas bizottság tagjait, akik a határozatot átadták neki. A román urak kijelentették, hogy a mostani tárgyalást nem tartják meddőnek az elutasitó határozat ellenére sem, mert a tanácskozás folyamán találtak elég olyan becses anyagot, amely későbbi, szerencsésebb egyezkedésnek alapjául szolgálhat. *Tisza István* gróf kijelentette, hogy a maga részéről is sulyt vet azokra pontokra, amelyekben teljes volt a megegyezés, mert ezeket föl lehet használni a majd elkövetkezendő tárgyalások rendjén. Félórai beszélgetés után a román küldöttek eltávoztak és a nemzeti komité értekezletére

mentek, ahol beszámoltak eljárásukról. A komité azután a késő délutáni órákig belső pártügyekkel foglalkozott. A román képviselők részt fognak venni a vitában, amely a miniszterelnöknek az interpellációra adandó válaszát fogja követni.

Ez a beszéd február 20-án folyt le.

A képviselőház ülésének egyéb célja nem volt, mint hogy Tisza István gróf miniszterelnöknek alkalmat adjon arra, hogy a román nemzetiségi párt vezéreivel folytatott tanácskozásairól részletesen nyilatkozhassék.

Az ülésen az ellenzék nem jelent meg; már előbb elhatározták az ellenzéki pártvezérek, hogy a miniszterelnök beszédét meg nem hallgatják, de a válasz megvitatásában annak idején majd részt fognak venni. A munkapárt azonban csaknem teljes számban felvonult az ülésre.

Bujanovics Gyula arra hivatkozva, hogy a nemzetiségi béke legnagyobb érdeke a magyar államnak, a miniszterelnökhöz, a ki a lapok közlése szerint a román nemzetiségi párt vezetőivel tanácskozásokat folytatott, azt a kérdést intézi, hogy nem tartja-e az időt elérkezettnek arra, hogy tárgyalásairól a Házat tájékoztassa?

Tisza István gróf miniszterelnök beszéde: „Tisztelt képviselőház! A mint a lapokból méltóztatnak látni, megjelent a román nemzetiségi párt bizottságának nyilatkozata, amely befejezésre juttatja a nemzetiségi párt megbizottai és közöttem lefolyt eszmecseréket s abba a helyzetbe juttat, hogy megadhatom a minden tekintetben kimerítő felvilágosítást.

Mondhatom, nehezen vártam, hogy ez a pillanat elérkezzék és végre csupaszon, szárazon előterjesztett tények objektiv világossága mellett itélhessen a közvélemény eljárásom fölött és itélhessen azok fölött a nagyhangu vádak és támadások fölött, amelyek ezt az egész akciót kísérték és diszkreditálni törekedtek. Előre kegyes elnézését kérem a tisztelt Háznak, ha talán száraz és unalmas leszek, de föladatomat ma elsősorban abban látom, hogy minden részletében megismertessem a tisztelt Házzal a kormánynak ez eszmecserék körébe fölvett összes kérdésekre nézve elfoglalt álláspontját, tett kijelentéseit.

A nemzetiségi kérdés alapelvei.

Az alól, hogy a kérdés alapelve körüli álláspontomat kifejtsem, fölmentve érzem magamat. Fölmentve nemcsak azért, mert hiszen talán egy három évtizedes közéleti mult után szükségtelen volna bizonyitanom, hogy más alapelvekből nem indulok ki én sem, mint a minőből a nemzetiségi kérdésnél minden magyar embernek ki kell indulnia. (Helyeslés.) De másfelől azért is, mert a közelmultban ismételten volt alkalmam e kérdésben nyilatkozni. Éppen a nemzetiségi kérdés alapszempontjaira vonatkozólag igen beható eszmecsere fejlődött itt ki Apponyi Albert gróf t. képviselőtársam és csekélységem között és ez alkalommal is teljesen kifejthettük és tisztázhattuk az alapvető elvi szempontokat. (Helyeslés.)

En tehát csak a kép teljessége végett ismétlem és reasszumálom egészen röviden, hogy ebben a kérdésben természetszerüleg abból a nagy igazságból indultam ki, mely szerint a magyar nemzeti állam az országban lakó nem magyarajku polgárokkal való testvéries jó egyetértésben keresi a maga hivatásának megvalósitását. (Helyeslés.) A magyar nemzeti politika abban keresi a maga sikereit, a maga érvényesülését, hogy a magyar állam nemzeti jellegének föntartása mellett a magyar állam, a magyar nemzet céljaival összhangba hozza az ország idegenajku polgárainak jogos érdekeit, jogos törekvéseit. (Úgy van! a jobboldalon.) Történik ez az egyenjogúságnak és történnie kell a testvéries érzésnek alapján, mert csak a jogok terén való bőkezüség és testvéries érzés együtt teremtheti meg az e hazában élő nem magyar ajku polgárok anyagi, kulturális emelkedésének, társadalmi érvényesülésének, egyszóval jólétének összes feltételeit (Úgy van! a jobboldalon.), teremtheti meg azt a légkört, amelyben ők csakugyan jól érezhessék magukat s megelégedett polgárai lehessenek e hazának. (Úgy van!)

Hogy ez a légkör kifejlődhessék, az természetesen nemcsak a magyar nemzeten, hanem az ország idegenajku polgárain is mulik. (Úgy van!) Nekik kell olyan magatartást tanusitaniok, nekik kell a maguk jogos törekvéseit a magyar nemzeti állam létföltételeivel úgy összhangba hozniok, hogy ez által eloszlassák a félreértést, eloszlassák a bizamatlanságot és megteremtsék a bizalomnak, az együttérzésnek alapjait. (Élénk

helyeslés.) Éppen ebből a szempontból tekintve a helyzetet, nem most, nem is tegnap, de már évtizedekkel ezelőtt végtelenül sajnálatos jelenségnek találtam azt a tényt, hogy ez az összhang, amely, hál' Istennek, megvan ez ország idegenajku polgárai igen nagy többségénél, talán legkevesebb van meg pedig annál a népfajnál, a melyiknél pedig ennek összes előföltételei a legteljesebben megvannak, hogy éppen annak a népfajnak: a román népfajnak többsége ma még olyan álláspontou áll, amely ellentétet, bizalmatlanságot jelent és von szükségképpen maga után, a melyik népfajra nézve nemcsak az áll, ami áll az ország minden polgárára, hogy ha jól meggondolja helyzetét, meg lehet elégedve azzal a sorssal, amelyet az évezredes alkotmánnyal biró és évezredes egész multjában a szabadságot kereső magyar nemzet biztosít számára, de a melynél még a legsovinisztább nacionalista nemzeti álmok is azt követelik, hogy azok a románok, akik ebben a monarchiában laknak, e monarchia dualisztikus jellegének a magyarság preponderáns uralmának jöjjenek segítségére. (Úgy van!)

Tisza és a románok.

Ez indított már évtizedek előtt arra, hogy minden alkalommal szóban és cselekedetben igyekeztem kifejezésre juttatni azt a meggyőződésemet, igyekeztem keresni a megértést, keresni az összhangot ez ország románajku polgáraival. Kerestem a mindennapi élet terén, a hol éppen a nyelvhatáron lakván, a jó szomszéd szives jó viszonya köt románajku polgártársaink százaihoz, talán ezreihez s a hol a mindennapi élet aprócseprő bajai és örömei közt látom azt, milyen hálás talajra talál az ő fogékony lelkükben a jóakaratnak, a rokonérzésnek minden megnyilatkozása. De kerestem ezt a helyhatósági életben is és kerestem, ahol alkalmam nyilt rá, az országos politika mezején, hol a kilencvenes években volt egyszer s másszor alkalmam ilyen irányban tenni lépést. Hiszen talán méltóztatnak reá emlékezni, egy izben, a midőn sajnálatos utcai botrányok törtek ki a Nagyváradon lakó románokkal szemben, az én csekélységem volt az, aki Biharvármegye közgyűlésében olyan hangnak adott kifejezést, olyan hangon itélte el ezeket a botrányokat, amely ismét helyreállította a románok

és magyarok közötti ottani hagyományos jó viszonyt, amelyet ez a csekély incidens képes lett volna alapjában felborítani. Hasonló érzelmeknek adtam kifejezést a román egyháznak azon a lélekemelő ünnepélyén, amely boldog emlékü Goldis püspök installációja alkalmával folyt le Aradon.

Nekem még most is élénk emlékezetemben áll az a hollófekete szakállu, tüzes arcu román pap, hires nemzetiségi agitátor, akinek akkor leolvastam az arcáról és a szeméből azt a hatást, amelyet fölszólalásom rá gyakorolt és aki ma ősz hajjal és szakállal, de fiatal, erőteljes lélekkel itt szolgálja a mi sorainkban a magyarok és románok közti megértés és egyetértés ügyét. (Élénk helyeslés.)

És igyekeztem ezt az ügyet szolgálni abban a nagyon rövid időben is, a midőn tiz évvel ezelőtt ugyanebből az állásból, felelősség mellett vezettem a közügyeket. Akkor csak bizonyos előkészítő munkát végezhettem. Mielőtt bárminő lépést tettem volna és tehettem volna a nyilvánosság előtt, elsöpörtek innen az események és természetszerüleg csak 1910-ben jutottam újra abba a helyzetbe, hogy visszatérve az aktiv politika mezejére, foglalkozhassam a kérdéssel. Aki figyelmére méltatta és fölidézte emlékezetébe az 1910. választási kampányban megtartott beszédeimet és azt a fölszólalást is, a melyet a válaszfölirati vita alkalmával a Házban tartottam, talán igazat fog nekem adni abban, hogy az én rossz szokásomhoz képest ebben a kérdésben is évtizedek óta következetesen ugyanazt az ügyet, ugyanazon az elvi alapon tartom kötelességemnek szolgálni! (Éljenzés.)

Csak természetes tehát, hogy most, midőn ujra reám hárul a felelősség és reám hárul a feladat, hogy igyekezzem irányitani és tovább kiépiteni a magyar nemzeti politika eljárását, teljes odaadással vettem kezembe az ügyet, a kölcsönös megértés, a kölcsönös felvilágositás munkáját és egész igyekezettel azon voltam, hogy kiküszöbölhessük az ellentétnek, a bizalmatlanságnak mindazon momentumait, amelyek ma még, fájdalom, válaszfalat alkotnak a magyar nemzet és a románság tetemes része között, amely válaszfal mindenesetre korlát és gyöngeség forrása, gyöngitő momentum a magyar nemzeti politika szempontjából is, de amely, meggyőződésem szerint, egészen fölöslegesen és végzetes erővel zsibbasztja meg a

hazában lakó románság fejlődését. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

A tárgyalás története.

Tulajdonképpen már kormányraléptem előtt, ez állás elfoglalása előtt, az akkori miniszterelnök urnak nem megbízásából talán, de tudtával és helyeslésével vettem föl a személyes eszmecserék fonalát a román nemzetiségi párt egyes vezető férfiaival. Én kerestem rá alkalmat, hogy Mihályi Tivadar tisztelt képviselőtársamat megkérdezzem, nem volna-e mód közelebb jutnunk egymáshoz, megismerkednünk a románság óhajtásaival, panaszaival, kielégitést kérő érdekeivel és ez az eszmecsere nem hozhatna e közelebb az ellentétek kiküszöbölése felé.

Ez a felszólitás visszhangra talált és már a mult év — gondolom — március vagy április hónapjában kezdődtek meg azok a bizalmas eszmecserék közöttem, mint akkori házelnök, tehát tulajdonképpen ebből a szempontból mint magánember és a román nemzeti komité három tagja közt, akik ez eszmecserék folytatására kiküldettek. Ezek az eszmecserék azután folytatódtak kormányraléptem után; különböző okokból nem a legelső időben, de fölvettük a fonalat október hónapban, azután ismét december és január hónapban. Ismételten találkoztunk, ismételten beszéltünk. E megbeszélések tulajdonképpen mindig ugyanazon elvi alap föntartása mellett, egyes részletes kérdések körül forogtak. Mert hiszen szükségszerüleg az elvi keretek adva voltak, azokhoz ragaszkodom régóta, első ifjuságom óta s csakis ezen alapok sértetlen föntartása mellett tartom egyáltalán lehetségesnek és üdvösnek a megegyezést. Nem is lehetett tehát szó arról, hogy ez alapokat elhagyjam.

A románok politikai követelései.

Az igazság érdekében el kell ismernem, hogy ama tisztelt urak részéről olyan követelések, a melyek a magyar nemzeti állam létföltételeivel ellentétben állottak volna, csakis igen szük körben érvényesittettek. Politikai természetü, az állam berendezésével kapcsolatos kérdésben tulajdonképpen két konkrét kivánság mutatkozott. Az egyik az, hogy bizonyos garan-

ciák nyujtassanak arra, hogy az országnak tulnyomóan románlakta vidékein román tisztviselők fognak alkalmaztatni, a másik pedig, hogy bizonyos garanciákat kapjanak arra, hogy nagyobbszámu választókerületben a választók tulnyomó többsége román lesz.

Ami az elsőt illeti, azt kénytelen voltam mindjárt kezdetben a limine visszautasitani, (Általános élénk helyeslés.) kifejezést adva annak, hogy magam részéről nagyon óhajtom azt, hogy a román intelligencia részt vegyen az állami szolgálatban, másrészről föltétlenül szükségesnek tartom, hogy a néppel érintkező hatósági közegek a nép nyelvén tudjanak beszélni, a néppel annak anyanyelvén érintkezzenek (Élénk helyeslés.), abban a tekintetben a magyar közszolgálat egységén rést ütni lehetetlenség volna, hogy az itt bizonyos kerületekre: román és más ajku, tót vagy szerb ajku területekre osztassék föl. (Általános helyeslés.)

A másik kérdésre nézve már előbb jeleztem azon tisztelt urak előtt, hogy igen nagy csalódás vár reájuk. Hiszen akkor már el volt fogadva az anyagi választójog, a melyből kétségtelenül látszott, hogy hátramaradottabb kulturális állapotaiknál fogva, egyelőre jóval kevesebb román választó lesz, mint a mennyi a népesség szerinti arányának megfelel. Ebből természetszerüen következett, hogy minden valószinüség szerint sokkal kevesebb választókerületben lesz románajku választói többség, mint a mennyire ők gondoltak. Tavasszal még általánosságban, konkrét számok állitása nélkül fejezhettem ki meggyőződésemet, már ősszel azonban, az októberi megbeszélések alkalmával, jeleztem azt, hogy a román többséggel biró kerületek száma semmi körülmények között nem fogja a harmincat elérni, a mint hogy méltóztatnak látni, az elvégzett és már befejezéshez közel álló detail-munkából, hogy körülbelül huszonhétben állapithatjuk meg a román többséggel biró választókerületek számát.

Itt azután hangsulyoznom kell, hogy nem is kértek tőlem az illető tisztelt urak mást, mint hogy bizonyos számu kerületben román többség legyen. Arról, hogy e kerületekben hogyan diszponáljunk, hogyan gondolkozzunk, hogy kik és milyen politikai irány hivei választassanak meg e kerületekben, egyáltalán szó sem volt. Ők sem kivánták, én sem mehettem volna

bele, mert természetesen mi nem rendelkezhetünk vele, akár román, akár nem román a többség a kerületben; az illető kerület választóinak szabad elhatározása, hogy kire adják szavazataikat és minden pártárnyalat igyekezzék megnyerni a többség bizalmát a kerületben, hogy érvényesithesse ott a maga politikai befolyását. (Általános helyeslés.)

Arról tehát nem volt szó, hogy a kerületeknek bárminő mennyisége az ő számukra biztositttatott volna. És még abban az esetben is, ha eleget tett volna a nemzetiségi párt annak a kívánságomnak, hogy programmját megváltoztatja, még abban az esetben is ebben az irányban semmiféle megkötöttség nem származott volna, teljesen tisztában voltunk egymás között azzal, hogy itt a munkapártnak szabadságában áll minden kerületben megpróbálni győzelmét saját jelöltjével, esetleg, ha különböző irányzatok románajku jelöltjei mérkőznek egymással, támogatni azt a románajku jelöltet, a mely a mi politikai irányunkhoz közelebb áll. (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen.)

Nem volt tehát semmiféle ilyen elpaktálás és — bocsánatot kérek — ezt elfelejtettem a maga helyén emliteni, de ki kell emelnem, hogy ilyen természetü igéretekre, egyes főbb állások betöltésével, személyi kérdésekkel kapcsolatban is, egyáltalán soha fölszólitva nem lettem. (Helyeslés a jobboldalon.) Tartozom az igazságnak annak hangsulyozásával, hogy a román nemzetiségi párt vezető férfiai részéről soha semmiféle ilyen aspirációk vagy személyi kívánságok a kérdésbe belevonva nem lettek. (Élénk helyeslés a jobboldalon és középen.)

Tisztelt Ház! Mivel ezek, hogy ugy mondjam, hatalmi érvényesitéssel kapcsolatos kérdések ilyenformán eliminálttattak, a megbeszélések sorából tulajdonképpen ezek a megbeszélések a részletkérdéseknek egész hosszu sorozatára terjedtek ki, a mely részletkérdéseknél állitólagos sérelmeik vagy panaszaik, óhajtásaik, kívánságaik voltak a velem tárgyaló tisztelt román férfiaknak. Erre nézve méltóztassanak most megengedni, hogy részletesen ismertessem az anyagot, részletesen ismertessem a kormány által elfoglalt álláspontot. (Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Ez az ismertetés bizonyos jegyzetek, bizonyos följegyzé-

sek fölolvasásából áll. Én tudniillik a tárgyalás egész folyama alatt azt a gyakorlatot, azt az eljárást követtem, hogy valahányszor összeültünk megbeszélni a kérdéseket — hisz körülbelül három-négy ilyen ciklust különböztethetek meg — mindannyiszor papirra tettem, nem a megállapodásokat, mert azok nem is voltak, de papirra tettem azt, a mit mielőtt kormányra jutottam volna, mint nézetemet, azután pedig, mint a kormány álláspontját az illető urakkal szemben kifejezésre juttattam s ezeket a följegyzéseimet nekik is rendelkezésükre bocsátottam. Tettem ezt azért, hogy á limine lehetetlenné tegyek bárminő félreértést (Élénk helyeslés jobbfelől.) és tettem azért, hogy az, amit én mondok, preciz, irott szövegben álljon rendelkezésre, hogy itt ne az emlékezetre legyünk utalva, ne a visszaemlékezésnél minduntalan előfordulható bona fide tévedéseknek legyünk kitéve, hanem kétségtelenül fix legyen minden szó, amit én a kormány nevében ebben a kérdésben kiejtettem. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Ennek folytán irásban fixirozott álláspontja a kormánynak az, amit ismertetni lesz szerencsém. (Halljuk! Halljuk!)

Most említem talán meg, hogy ezen álláspont elfoglalásánál abból indultam ki, hogy abban az esetben, ha ezzel sikerül megnyugtatnom a román nemzetiségi pártot, ez a párt egy olyan párthatározatot fog elfogadni, a mellyel leveszi napirendjéről programmjának mindazokat a pontjait, a melyek a magyar nemzeti politika sarkalatos tételével ellentétben állanak s a maga programmját ugy átalakitja, hogy abból az ellentétnek, a bizalmatlanságnak minden momentuma eliminältatik. Tehát mindaz, a mit most itt kifejezésre juttatok, abból az alapgondolatból indult ki, hogy a kormány megteszi ezt abban az esetben, ha ezáltal a teljes összhang elérése biztositható. (Helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Egyenlő elbánás.

A kérdések első csoportja a társadalmi és politikai szabad mozgásra, sajtóra, egyesületi jogra stb. vonatkozik. Kijelentésem a következő volt (olvassa):

Magától értetődik, hogy az ország román ajku polgárai annak többi lakóival politikai jogaik tekintetében is teljes jogegyenlőséget élveznek, az ország politikai közéletében a törvény korlátai között szabadon részt vehetnek, külön román pártot alkothatnak, úgy az országos képviselő-, mint a községi és törvényhatósági választásoknál, valamint általában a hatóságok s hatóság rendelkezésére álló közerő részéről az ország magyar ajku polgáraival egyenlő elbánásban részesülnek. Ugyanez az egyenlő elbánás illeti meg őket a sajtóügyek s a gyülekezési és egyesülési jog kezelése terén. Román jellegü társadalmi, közművelődési, művészeti, ipari, gazdasági és közjótékonysági egyesületeket szabadon létesithetnek, a román kulturát iskoláikban és a társadalmi életben szabadon ápolhatják és fejleszthetik. A kormány szivesen fogja venni, ha a köztisztviselők gazdasági és kulturális jellegü társadalmi mozgalmaiban részt vesznek. (Élénk helyeslés.)

Ennek egyrésze önként értetődő dolog s megvan minden körülmények között még a legerősebb ellentétek idején is, t. i. az egyenjoguság, s ez az, hogy mindazok a szabadságok, a melyek megilletik az országnak más polgárait, megilletik a román ajknakat is. A mi azután a társadalmi és egyesülési téren való ezt a szabad mozgást illeti, ez mindenesetre szoros kapcsolatban áll azoknak a politikai tendenciáknak többé kevésbbé agressziv jellegével, a melyeket a románság a magyar nemzeti politika szempontjából szembe helyez.

Egy kérdés volt, — s erre nézve már a mult alkalommal nyilatkoztam, — a melyben az én nézetem eltér eddigi hivatalbeli elődeim legnagyobb részének nézetétől s ez a román nemzetiségi párt elismerése. Már a multkor kifejtettem s most csak ismételten megérintem a kérdést és jelzem azt, hogy én végzetes hibának tartom, hogy egy ilyen párt létezik; én azt tartom, hogy ezzel nagy kárt okoznak a tisztelt urak éppen azoknak a céloknak, a melyeket szolgálni akarnak. De utóvégre ez az ő dolguk. Itt csak a felvilágositás fegyveréhez folyamodhatom, de ha nem sikerült őket erről meggyőznöm, akkor szabad államnak szabad polgárait attól a jogtól, hogy nemzetiségi alapon is alkothassanak politikai pártot, megfosztani nem lehet (Élénk helyeslés.). Ha meg van engedve felekezeti pártokat alkotni, ha meg van engedve

pártokat alkotni az osztálygyülölet alapján (Igaz! Ugy van!), akkor meg kell engedni a pártalakitást, bármennyire sajnálatos és hibás dolognak tekintjük is, nemzetiségi alapon is. (Helyeslés.) És az a tény, hogy ez állitólag nem fogadtatott el, bocsánatot kérek, egy bizonyos magyar királyi struccpolitika volt (Igaz! Ugy van!), mert hiszen pro forma kimondották ugyan, hogy a nemzeti komité nincs elismerve, de azért a tisztelt urakat, nagyon helyesen, akkor sem akadályozták a politikai agitációban, akkor is épp oly jól föntartották belső életüket, s a mig ők maguk nem léptek önként a passzivitás terére, nagyon is szivesen mozogtak a politikai agitáció mezején.

A román nyelv jogai.

Az ügyeknek másik csoportja vonatkozik a birósági és adminisztrativ élettel kapcsolatos kérdésekre, különösen a román nyelvnek, vagy mondjuk a nem magyar anyanyelvü polgárok anyanyelvének ilyen téren való érvényesülésére. Ezekre vonatkozóan a következőkben leszek bátor megadni a kormány álláspontját. (Halljuk! Halljuk!) Magától értetődik, hogy ezt csak itt szurom közbe, hogy mindez vonatkoznék a hazának minden nem magyarajku polgárára, mert hisz az teljesen helytelen, de fizikailag is lehetetlen volna, hogy más ellátásban részesüljenek a hazának román-ajku, mint más nem magyar-ajku polgárai. A kormány álláspontja tehát ez (olvassa):

„Törvények és románok által tömegesen lakott vidékeken a nagyközönséget érdeklő hirdetmények román nyelven is meg fognak jelenni." Megjegyzem, hogy eddig is megjelentek. (Helyeslés. Olvassa:) „A községek és törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvére vonatkozó törvényes rendelkezések változatlanul föntartatnak. Románok által tömegesebben lakott vidékeken az állami tevékenység minden ágában ama tisztviselőknek és közegeknek, a kik a néppel való közvetlen érintkezésre hivatvák, a román nyelvet annyira ismerniök kell, hogy a néppel anyanyelvén érintkezhessenek. (Élénk helyeslés.) E cél elérésének biztositása végett megfelelő intézkedések fognak történni, hogy a közigazgatási pályára lépő egyének

a román nyelvet elegendő számban megtanulják. (Élénk helyeslés.) Azon átmeneti idő alatt, mig ezek a rendelkezések a kivánt cél elérését teljesen biztositanák, a kormány a lehetőség szerint olyanokat fog románok által tömegesebben lakott vidékeken alkalmazni, akik a román nyelvet birják.'

Itt tájékozásul mindjárt megemlitem, hogy ezek alatt az intézkedések alatt körülbelül mit értünk. Értjük először azt, hogy a gimnáziumok felsőbb osztályaiban, az illető gimnázium geográfiai fekvése szerint, az egyes különböző vidékeken az ott tömegesebben beszélt nem magyar nyelv, mint fakultativ tantárgy, esetleg mint görögpótló tantárgy tanittassék. (Élénk helyeslés.) A másik intézkedés pedig az (Halljuk! Halljuk!), hogy a közigazgatási szaktanfolyamokon szintén tanittassanak az országban beszélt idegen nyelvek. (Élénk helyeslés.) Erre nézve bátor vagyok egy suttyomban elkövetett hazaárulásunkat már most bejelenteni. (Derültség. Halljuk! Halljuk!) Tudniillik a jegyzői tanfolyamokon az idén már nyelvi tanfolyamokat rendeztünk be nagyon jó eredménnyel. A fiatalság minden kényszer nélkül, nagy örömmel fogadta ezt és nagy eredménnyel tanulja azokat a nyelveket, a melyeket tudnia kell annak, a ki jegyzői hivatását megfelelően akarja teljesiteni. (Élénk helyeslés.)

És végül, természetesen, a mint egyszer kifejezésre jut az, hogy olyan vidékekre, a hol tömegesebben laknak nem magyar-ajku polgárai az országnak, csak olyan tisztviselő nevezhető ki, a ki az ott beszélt nem magyar nyelvet érti; ha tehát előmeneteli kérdéseknél előny lesz az, ha a tisztviselő valamelyik ilyen nyelvet tudja: ennek a dolog természeténél fogva meglesz az a hatása, hogy a közigazgatási pályára készülő fiatalság igyekezni fog a magyar nyelv mellett egy nemzetiségi nyelvet is megtanulni. (Élénk helyeslés.) És eltekintve attól, hogy ez jótétemény lesz az illető vidék nem magyar-ajku közönségére nézve, ez nagy erőssége lesz nézetem szerint a magyar nemzeti államnak is (Élénk helyeslés.), mert az a tisztviselő, aki a nép nyelvén tud beszélni, egészen más erkölcsi erővel, és egész más hatékonysággal tudja a maga hivatását betölteni (Élénk helyeslés és taps.) és a maga jogos erkölcsi befolyását a nemzeti politika céljainak szolgálatába állitani. (Élénk helyeslés.)

A törvénykezésre vonatkozóan az ujabb törvények eldöntik a helyzetet. Csak természetes, hogy nem lehetett egyébről szó, mint a mai törvényes állapot fentartásáról. Erre nézve tehát nem is mondhatunk egyebet, mint azt, hogy polgári bíróságoknál az irásbeli beadványok nyelvének magyarnak kell lennie, de mindenütt, ahol a törvény ezt megengedi, a magyarul nem tudó felek a szóbeli kereset előterjesztésénél, illetőleg a tárgyalás folyamán anyanyelvüket használhatják. (Élénk helyeslés.) Ez precize meg van mondva a létező törvényekben, a melyek reviziójáról szó sem lehet. (Olvassa:) „A kormány minden lehetőt el fog követni arra, hogy a bíróságok a beadványok román nyelvü mellékleteinek lefordítását csak ott követeljék meg, a hol ez az ügy érdekében valóban szükséges. A büntető eljárásban a följelentést élő szóval az anyanyelven lehet megtenni, kihallgatás alkalmával, illetőleg a tárgyalás folyamán pedig a terhelt, illetőleg a magánvádló és a tanu anyanyelvüket használhatják.“ (Helyeslés.)

A közigazgatásnál a tényleges állapot az ország egyes vármegyéiben nagyon különböző. Vannak vármegyék, a melyekben elfogadnak nem magyar nyelvü beadványokat ugy a járási, mint a vármegyei hivataloknál korlátlanul; vannak olyanok tudtommal, a hol bizonyos értesitések is a feleknek nem magyar nyelven mennek; ismét más vármegyékben bizonyos korlátozások vannak a beadványok elfogadása terén, s a hatóság részéről kimenő kiadványok pedig valamennyien magyar nyelven történnek. Most már természetesen, az államositás is elkövetkezvén, ebben a tekintetben egyöntetü eljárásnak kell majd beállania s erre nézve a következően formuláztam a kormány álláspontját (olvassa): „Az országnak minden polgára saját elsőfoku hatóságánál, — tehát a községi vagy járási hatóságnál — ugy irásbeli beadványait s ennek mellékleteit, mint szóbeli panaszait, kéréseit, jogorvoslatát saját anyanyelvén terjesztheti elő, ha: 1. beadványát személyesen szerkeszti vagy szóbeli előterjesztését személyesen adja elő; (Élénk helyeslés.) 2. anyanyelve az illető községben, vagy vidéken tömegesen használt nyelvek közé tartozik. Az elsőfoku hatóság köteles az ilyen nem magyar anyanyelvü előterjesztést közvetlenül vagy hivatalból alkalmazott tolmács segitségével akadálytalanul elfogadni, arról szabályszerü jegy-

zőkönyvet felvenni, — természetesen magyarul — és a fél személyes közreműködését igénylő további tárgyalást ugyancsak közvetlenül vagy tolmács segítségével a fél által értett nyelven vezetni." (Helyeslés.)

Nagyon természetes azonban, hogy nemcsak a hivatali belszolgálatban minden magyarul történik, de minden jegyzőkönyv magyarul vétetik föl, s minden a feleknek kimenő értesítés magyar nyelven történik. (Élénk helyeslés.) Az megfontolás tárgyát képezheti — nem is említettem akkor, de most említem, — hogy idézéseknél például ne tegyünk-e zárójelben más szöveget is a magyar szöveg mellett. (Helyeslés.) Ellenben érdemleges kiadmányokat föltétlenül magyar nyelven kell kiadni azzal a kötelezettséggel, hogy az a félnek megfelelően megmagyaráztassék. Mert hiszen itt nem arról van szó, hogy a fél megmagyarázás nélkül megértse vagy meg ne értse a magyar nyelvü kiadmányt, mert hiszen, ha kissé nagyobb műveltségü nem magyar anyanyelvü félről van szó, az megérti, mert annak tudnia kell magyarul, aki magasabb iskolákba járt, ha pedig egészen szerény műveltségü fokon álló félről van szó, hát bocsántaot kérek, azt a mi hivatalos magyarságunkat a legtőrőlmetszettebb magyar ember sem érti meg (Igaz! Ugy van!), hanem akad olyan a hivatalos jargonban jártas ember, a ki neki megmagyarázza, hogy tulajdonképpen miről van szó. Az pedig, hogy ügyvédek számára is megengedtessék, hogy beadványaikat nem magyar nyelven adják be, a mi az ország nemzetiségi megyéinek nagy részében megvan, az nézetem szerint nem szükséges és nem helyes dolog (Igaz! Ugy van!), mert hiszen itt a cél nem az, hogy valaki az ő nem magyar anyanyelvével tüntessen, hanem az, hogy saját érdekét kellően képviselhesse. (Élénk helyeslés.) Ha nem tud magyarul, ám képviselje az anyanyelvén, de ha magyarul tökéletesen tud, a mint hogy egy ügyvédnek tökéletesen tudnia kell magyarul, akkor nemcsak a közszolgálat érdeke, de a fél érdeke is az, hogy magyar nyelvü legyen az a beadvány, a mely tehát nemcsak első fokon, de az összes további fokozatokon is kell, hogy a maga eredeti szövegében megérttessék mindazok által, a kik döntenek ebben az ügyben. (Helyeslés.) Tudjuk azt nagyon jól, hogy mennyire hátrányára van az ügymenetnek s a helyes elintézésnek, ha azután

a felsőbb hatóságok hevenyében készitett forditásokból ismerik meg a felek előadásait.

Gazdasági kérdések.

Harmadik csoportja a kérdéseknek az, a hol tulajdonképen legkevésbbé lehet véleményeltérésről szó, a gazdasági kérdések komplexuma. A román nemzetiségi pártnak t. megbizottjai igen nagy sulyt helyeztek oly kérdések tárgyalására is, a melyek maguktól értetődnek, és csak azért jöttek bele ezek a dolgok a jegyzőkönyvbe. (Olvassa.) „Románajku polgártársaink gazdasági boldogulását s előmenetelét a kormány minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezni fog előmozditani. Gazdasági kirendeltségek és más a gazdasági fejlődés céljait szolgáló állami intézmények felkarolják a románok gazdasági érdekeit is. Románajku honpolgároknak gazdasági és ipari jellegü vállalatai is részesülnek az állam támogatásában és segitségében és különösen kiterjed a románokra is az az állami akció, a mely a kisgazdák anyagi helyzetének javitására irányul. (Helyeslés.) Igy például népies gazdasági előadások román nyelven is tartatnak, mint a gazdaságok felállitásánál, legelőügyek rendezésénél, az állattenyésztés előmozditásánál és az erdőigazgatással kapcsolatos kérdések megoldásánál a román kisgazdák a magyarokkal egyenlő elbánásban részesülnek.“ (Helyeslés.)

Magától értetődik, megtörténik ez ma is; hiszen a hegyvidéki akcióval kapcsolatos intenziv munkája az államnak is elsősorban nem magyar vidéken, hanem nemzetiségi vidéken történik. (Ugy van!)

Szóba hozatott aztán egy kényesnek látszó kérdés, a telepitési akció kérdése is, a melyre nézve kijelentettem, hogy az államnak és a kormány támogatásában részesülő vállalatoknak telepitési akciója nem bir a románok ellen irányuló agressziv jelleggel s csak arra irányul, hogy a birtokviszonyoknak a magyarság rovására való eltolódását gátolja. (Ugy van!) Nem is akartunk soha mást, nem is akar senki mást, mint azt, hogy az eladásra kerülő birtok, a mely magyar kézen volt, a lehetőségig a jövőre is magyar kézen maradjon, a birtokviszonyok a mi hátrányunkra el ne tolódjanak.

Természetes dolog, a gyakorlati eredményben ezt a célt sem tudják elérni, csak megközeliteni; ez védelmi cél, a melynek agressziv tendenciája senkivel szemben sincs és a melynek nem szabad megzavarnia a jó viszonyt, a melynek magyarok és románok közt lennie kell. (Ugy van!) A keretekben pedig a jövőre is teljesen fenntartotta a kormány szabad kezét a telepitési akció folytatására. (Helyeslés.)

Tanügyi kérdések.

A kérdések legnagyobb része a tanügyi és kultuszüggyel kapcsolatos dolgokra vonatkozik. Elsősorban is igen nyomatékosan kivánták az illető urak az 1907-iki népnevelési törvény revizióját. Igen sok tekintetben sérelmesnek tartották ugy a törvény rendelkezéseit, mint különösen azt a praxist, amely a törvény alapján kifejlődött. A kormány részéről igen alapos megfontolás tárgya volt, vajjon foglalkozzunk-e e törvény reviziójával, igen vagy nem? Annak ellenére, hogy vannak a törvénynek egyes rendelkezései, a melyeket szerencséseknek nem tartottunk, annak ellenére, hogy ha de lege ferenda kellene ma beszélni és szabad tér volna előttünk, a törvény egyik-másik rendelkezését talán másként csinálnók, a helyzet érett megfontolása után kijelentettük, hogy a törvény reviziójára hajlandók nem vagyunk. (Helyeslés.) Tettük ezt különösen abból az okból, mert e törvénynek az intenzivebb állami felügyeletet a fegyelmi jog terén is érvényesitő rendelkezéseihez ugyis ragaszkodunk, ezeket helyeseknek tartjuk, ezektől eltérni ugy sem akarnánk. Igy, a mit a legélesebben kifogásoltak a román nemzetiségi párt részéről, azokat a rendelkezéseket ugy sem változtatnók meg. Természetes azonban, hogy e rendelkezésekre abban a percben sincs a gyakorlati életben szükség, a mint megszünnek azok az ellentétes politikai törekvések, melyek e rendszabályok alkalmazását szükségessé teszik. (Élénk helyeslés jobbfelől.) A felekezeti népiskolákkal kapcsolatos kérdésekben tehát megnyugtatni igyekeztünk az illetékes urakat abban a tekintetben, hogy a törvény keretén belül is e törvénynek korrekt végrehajtása mellett a maguk jogos érdekei megóvást nyerhetnek és hogy az általuk fölhozott aggodalmak és sérelmek

egy része a törvény szempontjából nem helytálló. Ebből a szempontból méltóztassék a most fölolvasandó részletkérdéseket megitélni, melyekre nézve mindjárt megjegyzem, hogy az, hogy ugy mondjam, alapvető összefoglalást január legelején adtam át a t. uraknak, kikkel a megbeszélést folytattam és azután még egyszer végigbeszéltük azt a kérdést, ugy hogy még egy későbbi följegyzésben azok a részletezések, részletesebb fölvilágositások foglaltatnak, a miket egyes kérdésekre nézve azután adtam. Most ugy, a hogy az egyes kérdések egymásután jönnek, fogom e két jegyzékből, e két pro memoria-ból fölolvasni ugyanazon kérdésekre vonatkozóan megjegyzéseimet.

A mi a felekezeti népiskolákat illeti, mint jeleztem, visszautasitottuk a törvény reviziójának kérdését, de a következő kijelentéseket tettük: (Olvassa.) „A felekezeti népiskoláknál tartózkodni fog a kormány minden olyan eljárástól, mely kellő ok és szükség nélkül veszedelmezteti a felekezeti iskolák fönmaradását és a törvényekben, igy az 1907. évi XVII. törvénycikkben biztositott felügyeleti jogot az iskolákkal szemben teljes objektivitással és jóakarattal fogja kezelni. A mi a törvény módositására irányuló kivánságot illeti, ez részben fölösleges, mert a törvénycikk 2. szakaszának harmadik bekezdését az 1913. évi XVI. törvénycikk hatályon kivül helyezi, ennek folytán a tanitói oklevéllel nem biró egyéneknek ideiglenes alkalmazása törvényes akadályokba nem ütközik; a 28. és 29. szakaszok hatálya pedig már a törvény rendelkezése értelmében az 1912. év végével megszünik. Az állami felügyeletet, az államsegitség kapcsán nyert ingerenciát és felügyeleti jogot, mint minden más felekezeti iskolával, ugy a román iskolákkal szemben is fönn kell a kormánynak tartani, hiszen békés viszonyok beálltával ugyis kétségtelen, hogy ezeket minden kormány a legmeszszebbmenő jóakarattal fogja gyakorolni. Igyekezni fog a kormány oly helyeken, a hol román tannyelvü felekezeti népiskolákat más felekezethez tartozó magyar anyanyelvü gyermekek nagy számmal látogatnak, ezek kulturális igényeiről állami iskolák fölállitása által gondoskodni, minélfogva a 18. szakaszban nehézményezett rendelkezés tárgytalanná válik."

A 18. szakasz szerint ugyanis, ha az iskolát látogató

gyermekek 20 százaléka magyar, akkor kétféle tannyelven kell folyni a tanitásnak, a mi igazában azt jelenti, hogy egyik tannyelven sem lehet eredménnyel tanitani, ha pedig 50 százaléknál több a magyar, magyarrá válik a tannyelv. Azt tartom, hogy olyan helyen, hol ennyi magyar gyermek van, a magyar kulturpolitika szempontjából is helyesebb állami iskolát állitani, viszont fölösleges ezen a kerülő uton a román anyanyelvüeket, az ő felekezeti iskolájukat tannyelve tekintetében anyanyelvüktől megfosztani.

(Olvassa): „Ugyanezen szakasz második bekezdésének pedig egyáltalán nincs az a jelentősége, hogy a hol bármely okból a nem magyar anyanyelvü iskola megszünt, ne volna később ugyanazon nyelvü felekezeti iskola ujból felállitható. A román egyházi hatóságoknak erre vonatkozó jogát a törvény nem érinti, azt a kormány készséggel elismeri." Tudniillik azt mondja e szakasz, hogy a hol egy iskola tannyelve magyarrá vált, nem lehet ujból nem magyar tannyelvü az iskola. Ez nem azt jelenti, hogy a hol megszünt a felekezeti iskola és később, változott viszonyok között ujból fölállitható lesz, ez ne lehetne más tannyelvü, ha ott az anyanyelv más.

(Olvassa): „A 19. szakasz egyáltalában nem jelenti azt, hogy az ott felsorolt tantárgyak magyar nyelven adassanak elő, — ez tudniillik félreértés volt — csak azt rendeli el, hogy ugy ezek, mint a magyar nyelv a hivatalos tanterv szerint tanittassanak, a mennyiben a hivatalos tanterv ellen helytálló, objektiv kifogások volnának fölhozhatók, a kormány kész azokat teljes jóakarattal megfontolás tárgyává tenni. A tanitói fizetéskiegészités szempontjából a román tannyelvü iskolák a többiekkel teljesen egyenlő elbánás alá esnek, ugy az összeg megállapitását, mint a fizetéskiegészités módját illetőleg. Ebben a tekintetben nem térhet el a kormány a román iskolákkal szemben sem, az eddig is általánosan követett eljárástól."

Méltóztatnak tudni, fölösleges is magyarázatokkal tölteni az időt, az a kivánság ismét és ismét fölhangzik némely felekezeti körökben, hogy mindezek a kiegészitések az egyházi főhatóságnak adassanak át és az egyházi főhatóságok által osztassanak ki. Egész rendszerünk nem erre az elvre, de arra van felépitve, hogy ugy a lelkészi, mint a tanitói fizetéski-

egészitések, korpótlékok stb. ad perszonam az illetőnek adatnak ki; ettől most sem vagyunk hajlandók eltérni. (Helyeslés a jobboldalon.)

Aztán ezeket mondjuk (olvassa): „A felekezeti népiskolák feletti felügyeletet az állami és felekezeti felügyelő hatóságoknak, mindegyiknek saját hatáskörében kell teljesiteni, nagyon óhajtandó azonban, hogy ezek, a hol csak lehet, jó egyetértésben, egymást támogatva teljesitsék föladatukat s a kormány teljes erejével rajta lesz, hogy olyan tanfelügyelők alkalmaztassanak, a kik a román tanitásügy iránt is érzékkel birnak." (Helyeslés a jobboldalon.)

Január folyamán s talán februári első megbeszéléseinken egyes kérdések még részletesebben megvilágittattak. Ezekről szóló feljegyzéseim igy szólanak (olvassa): „Hogy a hitfelelekezeti iskoláknál mutatkozó tanitóhiány következtében a tanitás ne szüneteljen, a vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvény alapján tárgyilagosan megokolt esetekben meg fogja engedni, hogy rendes tanitói állásban segédtanitó egy évnél hosszabb ideig is működhessék". Magától értetődik.

Azután fölemlittetett az az eset, hogy számos esetben az iskolaépület elégtelensége cimén bezáratnak szegény községekben az iskolák, mert megfelelőbb épületet az illető község lakossága csak a maga aránytalan mgterhelésével épithetne. Meg kell jegyeznem, hogy a gyakorlati adminisztrativ életből meggyőződtünk róla, hogy községi iskolák fölállitása cimén egyes szegénysorsu községek olyan költséges épitkezések végzésére köteleztettek, a melyek valóban romlásba juttathatnák az illető községeket.

Gueth Gyula: 700 százalékos pótadó is van!

Tisza István gróf miniszterelnök: 200, vagy 700 százalékos?

Gueth Gyula 700!

Tisza István gróf miniszterelnök: Épp azért, mert 200-nál nagyobb százalékos pótadóról én is hallottam. Minden egyébtől eltekintve, tehát elementáris kötelessége a kormányhatóságoknak és ebben a tekintetben t. barátom, a kultuszminiszter ur teljes erélyel el is jár, tekintet nélkül arra, hogy milyen nyelvü vidékről van szó, — elejét venni annak, hogy a szegény községek anyagi viszonyaikhoz képest luxuriózus

épitkezésekkel megterheltessenek. Erre vonatkozólag tehát egészen nyugodtan mondhattam azt, hogy (olvassa): A meglevő iskolaépületekre nézve az 1866. évi XXX. t.-c. 27. szakasza méltányosan fog alkalmaztatni és a tanitás szünetelésének elkerülése végett ideiglenesen a kevésbbé alkalmas helyiségek használata is meg fog engedtetni. Önként értetődik, hogy a düledező, a gyermekek életére és egészségére veszedelmes épületek iskola céljaira nem lesznek használhatók, uj épületek emelésénél a föltétlenül szükségeset meghaladó, az épitkezést megdrágitó követelmények emeltetni nem fognak, a falusi iskoláknál fölállitandó követelmények e szempontok figyelemben tartásával meg fognak állapittatni. Az 1897. évi XXVII. t.-c. 9. szakaszának az a rendelkezése, a mely szerint a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanitani, hogy nem magyar anyanyelvü gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul, élő szóval és irásban érthetően ki tudja fejezni, nem fog a törvény szövegén tulmenőleg akképp értelmeztetni, hogy az azon koru gyermektől gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak magyar nyelven való kifejezése, valamint a kifejezésnek az azon koru gyermek átlagos értelmi fejlettségét meghaladó szabatossága követeltessék meg. A magyar szórványokon a magyar anyanyelvü gyermekek oktatásáról állami iskolák állitása vagy más alkalmas módon történik majd gondoskodás és igy tárgytalanná válnék a románok amaz aggodalma, hogy a 18. szakasz alapján a román tannyelvü hitfelekezeti iskola a magyar növendékekre való tekintettel részben vagy egészen magyar tannyelvü iskolává fog átalakittatni." Ez ismétlése annak, a mit mondtam... „Azon hitfelekezeti iskoláknál, a melyeknél kellőképpen beigazolást nyert, hogy a románról magyar tannyelvü felekezeti iskolává történt átalakitásuk annak idején az egyházközség tévedésbe ejtése mellett történt, az igy keletkezett sérelem orvosoltatni fog."

Tudniillik az hozatott föl két vagy három konkrét esetben, hogy irni és olvasni sem tudó egyházvezetők félrevezetésével elfogadtatak velük egy nyilatkozatot, a miről nem tudták, mi van benne és e nyilatkozatban az volt, hogy ők magyar tannyelvüvé alakittatják át az iskolát. Erre azt mondtuk, „a hol be tudják igazolni, hogy ilyen meg nem engedett

módon az illetékes tényezők félrevezetése történt, mi sem lesz egyszerűbb, mint ennek reparálása. Az annak idején tudatosan hozott határozat azonban, az 1907. évi XXXVII. t.-c. világos rendelkezése értelmében utólag meg nem változtatható és a magyar tannyelv tekintetében a jelenlegi állapot továbbra is érvényben marad."

Fölhoztak még egy részletes sérelmet, hogy olyankor, mikor egy tanitói állás üresedésben áll — méltóztatnak megengedni, hogy minden részletet elmondjak, azt hiszem, ez a helyesebb (Helyeslés.) — valamelyik felekezeti népiskolánál, a kihirdetett pályázatba felvétetik mint fizetéskiegészítés, azaz állami segitség, a mit az illető tanitó elődje kapott, azután időközben valamely más cimen tárgyi, dologi cimen belenyulnak az iskola viszonyaiba és megvonják az állami segitséget, például a fölszerelés, az épület elégtelen volta miatt, az iskolafentartó a kihirdetett pályázat alapján kötelezettségbe jut a tanitóval szemben, kinek az állami segitség megvonása folytán saját erejéből valósággal anyagi romlást eredményező teherrel kénytelen azt kiadni.

Erre nézve egy igen egyszerü gyakorlati megoldást gondoltunk ki, mely igy szól: „Ha valamely tanitói állomás korábban állami segitséget élvezett és a tanitó távozása folytán üresedik meg, az iskolafentartó az 1907-ik évi XXVII. törvénycikk 15. szakaszának utolsó bekezdése értelmében az állami segitség tárgyi előföltételeinek megállapitása végett előzetesen forduljon a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, és ha a miniszter a tárgyi előföltételek fennállását megállapitja, akkor a tanitó bejelentésekor kizárólag annak személye képezendi vizsgálat tárgyát. Az ily előrelátó eljárás mellett elkerülhető lesz, hogy az állami segitség elmaradásával az egyházközségekre elviselhetetlen teher háramoljék. Vagyis a községek előzetesen tisztázzák azt a kérdést, van-e tárgyi akadály az állami segitség megadásánál. Ha az nincs, akkor válasszák meg a tanitót, akkor már csak a tanitó személyében rejlő hiba miatt vonható meg az állami segitség, a mikor termszetesen a tanitó kell hogy viselje annak következményeit."

Az a körülmény egymagában, hogy valamely helységben állami iskola áll fönn, nem akadálya annak, hogy ugyanott a román hitfelekezeti iskola is állami segitségben részesüljön,

ha ennek tárgyi előfeltételei fennállanak." Ez az egész komplexuma azoknak a különböző rendelkezéseknek, a melyeket a felekezeti iskolákra vonatkozóan kilátásba helyeztünk. (Helyeslés.)

Következik az állami népiskolák kérdése. Az állami népiskoláknál a tannyelv magyar. *Ezen az alapelven nézetem szerint nem is lehet rést ütni.* De nem lehet elzárkózni az elől a tény elől, hogy az a körülmény, hogy ma az állami népiskolák helyiségeiben egyetlen egy szót más nyelven, mint magyarul kiejteni nem szabad, hogy az állami iskolai tanitók igen gyakori esetben növendékeik anyanyelvét egyáltalában nem beszélik, ugy hogy azzal a szegény gyermekkel, a mig egy kicsit magyarul meg nem tanul, egyáltalában érintkezni nem tudnak, végül, hogy az állami népiskolákban, vagy a magyar tannyelvü községi iskolákba járó növendékek anyanyelvük oktatásában egyáltalában nem részesülnek, ez a körülmény nemcsak a románoknál, hanem az országnak más nem magyar ajku polgárainál is igen messzemenő elégedetlenséget szült. (Ugy van!)

En kötelességszerüen foglalkoztam ezzel a kérdéssel azóta a rövid idő óta, a mióta most ujra ebben az állásban vagyok. Foglalkoztam nem hivatalos apparátus utján, de fölkértem azokat a t. barátaimat, a kik künn élnek faluhelyen a nép között, az ország nem magyar ajku népe között, a kikről tudom, hogy a nép bizalmát birják, a kikről tudom, hogy a nép valódi gondolkodását felismerhetik, hogy puhatolózzanak ebben az irányban és mondhatom, az ország minden részéből egyhanguan azt a választ nyertem, hogy különösen az annyira hazafias gondolkodásu németség körében lappang egy elégületlenség, amely eddig nem nyilvánult szenvedelmesebb módon, de a mely belső meghasonlásba hozza az ő érzelmi világuk egy részét annak a magyar hazához és a magyar nemzethez vonzódó másik részével, a mely valóságos lelki ellentétbe hozza az eddig annyira megelégedett és annyira egységes lelkivilágukat. (Ugy van!) Ugy, hogy én azt hiszem, hogy nekünk nagyon komolyan kell ama problémával foglalkoznunk, hogy az állami és a magyar tannyelvü nem állami népiskolákban nemzetiségi vidékeken *valamennyire tért nyissunk az anyanyelv érvényesülésének.* (Helyeslés.)

Itt csak egy dolgot említek. Az én szemem rajta van csaknem az eddig még nagyon szükkörü, lappangó kis agitációkon, a melyek a németség lelkének megmételyezésére irányulnak. En nagyon jól tudom azt, hogy Magyarországon egy pár elégedetlen, félbemaradt egzisztencia és egy pár fészkelődő, olcsó népszerüségre vágyó és az olcsó népszerüség demagóg eszközeivel érvényesülni törekvő stréber az, a ki ezekkel foglalkozik. Ez az ugynevezett pángerman dolog még ma nem jelentékeny. De tudom azt is, hogy sikerült felébreszteni ugy a nagy német birodalomban, mint az osztrák németség közt is az érdeklődést ez iránt a dolog iránt. Tudom azt is, hogy ez az agitáció külföldi pénzt koldul és külföldi pénzt vesz igénybe, és tudom azt is, hogy teljesen eredménytelen, hogy el fog sülyedni abban a jelentéktelenségben, a melyet megérdemel, abban a pereben, ha ezt az egyedüli okot az elégedetlenkedésre kivesszük a németség kezéből. (Élénk helyeslés.)

De ugy érzem, hogy könnyelmüséget követnénk el, ha ennek a kérdésnek a megoldását kézbe nem vennők, ugy érzem, hogy akkor csakugyan fogékonyá tennők annak az annyira hazafias magyar németségnek lelkét is ezekre a csábitásokra, a melyek, méltóztassanak megfigyelni, eddig is hogyan történtek?

Ezek az agitátorok nagyon jól tudják azt, hogy a magyar németséghez magyarellenes politikai izgatásokkal nem tudna hozzáférni. Csinálnak gazdasági lapokat; a gazdasági jóbarát mezébe öltöznek és azután kezdenek el-elhinteni egy óvatos megjegyzést az anyanyelvvel kapcsolatban. En figyelemmel kisérem ezt és mondhatom, hogy eddig még az egyedüli támadási objektum az iskola volt, hogy tudniillik a német nyelv egyáltalában nem érvényesülhet a magyar tannyelvü iskolában. Látszik, hogy ez az Achilleszsarok, a hol megsebezhető a magyarországi németség hazafias gondolkodása.

Itt kell tehát az orvoslás könnyü, egyszerü módját kézbe venni, ha azt akarjuk, hogy meg ne inogjon a magyar nemzeti politikának egyik legerősebb és nélkülözhetetlenül szükséges oszlopa. (Helyeslés.) Ebből a szempontból, de abból a szempontból is, mert teljes szivemből respektálom az országnak nem német ajku többi nemzetiségü polgárainak idevo-

natkozó vágyait és törekvéseit is, kerestük az utját és módját annak, hogy módot nyissunk ezen óhajtások kielégitésére a magyar állami oktatás tannyelvének sérelme nélkül. És erre nézve azt az álláspontot foglaltuk el, hogy a kormány gondoskodni fog róla, hogy olyan állami iskolákban, a melyekben valamelyik e hazában lakó nemzetiséghez tartozó gyermekek nagyobb számban járnak, ezek saját anyanyelvükből is oktatásban részesüljenek. (Helyeslés.) Megfelelő intézkedés fog tehát történni, hogy az országban tömegesebben beszélt nemzetiségi nyelvet tudó népiskolai tanitók elegendő számmal kerüljenek ki a tanitóképzőből, a mi által lehetővé fog válni a gyermekeknek az anyanyelvből való oktatása, valamint az is, hogy a tanitók és az iskolákba beadott gyermekek közötti érintkezés az első időben, mig a magyar nyelvet kellően meg nem tanulják, ezek anyanyelvén is történhessék. (Helyeslés.)

Siegescu József: Pedagógiai ideál!

Tisza István gróf miniszterelnök: Ugyanerről a későbbi feljegyzésekben ez van: „Az állami iskoláknál, valamint a községi és ezek között a határőrvidéki magyar tannyelvü iskoláknál a román anyanyelvü gyermekek számára kisegitő nyelvként és tantárgyként be fog vezettetni oly célból, hogy a román anyanyelvü gyermekek előmenetele megkönnyittessék, és hogy irni és olvasni anyanyelvükön is megtanulhassanak.“ Tehát tantárgy annyiban, hogy az irást és olvasást megtanulhassák. (Olvassa): „Ennek lehetővé tétele végett kellő számu magyar tanitóképzőben a román nyelv bevezettetik és addig is, mig ez a rendelkezés hatását érezteti, az állam szolgálatában álló és románul tudó tanitók szolgálati beosztása lehetőleg akképpen fog eszközöltetni, hogy a román lakta vidékekre kerüljenek.“ (Helyeslés.)

A román gimnáziumok.

Most mehetünk tovább. Egyházaknak, egyesületeknek és alapitványoknak a törvény jogot ád nem magyar tannyelvü középiskolák felállitására. Természetes, hogy ezt a jogot a kormány készséggel elismeri, ilyen intézetek állami segitésének ügyét azonban esetről-esetre kell a kormánynak a fönnforgó körülményekhez képest és annak figyelembe vételével is

elbirálni, hogy az illető vidéken van-e ujabb középiskolára valóban szükség. (Helyeslés.)

A kormány eddig is készséggel segitette a nem magyar tannyelvü középiskolákat abban a formában, a melyben a segités eddig kéretett, tudniillik a tanári fizetés kiegészitésének alapjában és figyelmet érdemel, hogy mig az ilyen cimen egy-egy középiskolának adott segitség római katolikus tanintézetcknél átlag 10.000 korona, protestánsoknál, ha nem csalódom, 12.000 korona, addig a román tannyelvü iskoláknál az átlag 19.500 koronára rug. Igy nyomjuk el a román kulturát ma is Magyarországon. (Derültség.)

A mi különösen a *brádi gimnázium* kifejlesztésének tényét illeti, — egy-egy négyosztályu gimnázium, a melynek teljes gimnáziummá való kifejlesztéséről van szó, — ezt hajlandó a kormány jóakarattal tárgyalni. A *belényesi* főgimnázium jelenlegi állapotának bolygatását azonban annál kevésbbé tartanám megokoltnak, mert ez a főgimnázium eredetien latin tannyelvvel és azzal a kikötéssel alapittatott, hogy benne az általános magyarországi tanterv legyen irányadó s a román nyelv tanitása hetenkint egyóránkint történjék. Az alapitók ezen rendelkezésével szemben tehát igen nagy koncesszió a román tanügy részére a mai állapot. A belényesi főgimnáziumnál pedig harminc éves állapot most már az, hogy az alsó négy osztályban román a tannyelv, mig a felső négy osztályban magyar. Ennek a megváltoztatásának kérdése fölvettetett, de ebbe nem mentünk bele, a minthogy sehol az intézetek tannyelvének visszafejlesztésébe e tekintetben bele nem mentünk. Erre vonatkozóan a későbbi följegyzések szerint a kormány készséggel támogatja a nem magyar tannyelvü középiskolákat, amennyiben az illető iskolák áll. fizetéskiegészitést vesznek igénybe, de ennek mértéke nem lehet lényegesen nagyobb, mint más hazai intézetek fizetéskiegészitése. Egyes esetekben a fizetéskiegészitésnek más középiskoláknál érvényre jutott egy maximális mértéket meghaladó összeget államsegitség alakjában fogják megkapni, a mint az 1883. évi XXX. törvénycikk alapján a szükséges ingerenciát biztositja az állam részére. Tudniillik a dolog ugy áll, hogy az 1883. évi középiskolai törvény alapján igénybe vett államsegitségek bizonyos ingerenciát adnak a kormánynak, a mely

együtt nő az államsegitség mértékével, s tulajdonképpen teljes rendelkezési joggá válik, ha az államsegitség mértéke az ötven százalékot meghaladja. Az 1907-ik évi középiskolai törvény szerint nyujtott fizetéskiegészités ellenben az egyes tanári állások fizetéskiegészitése cimén adatik és az államnak semmi néven nevezendő ujabb jogot és ingerenciát nem biztosit. Már most a román tannyelvü középiskolák az 1883-iki törvény értelmében való államsegitséget nem vették igénybe, viszont ezt a fizetéskiegészitést, a mely semmiféle állami ingerenciát nem biztosit, igénybe vették és pedig, mint méltóztatnak látni, miután náluk az eredeti tanári fizetések végtelenül csekélyek voltak, ez sokkal nagyobb összegre rug egy-egy gimnáziumnál, mint a többi felekezeti iskoláknál: katolikusoknál 10.000, románoknál 19.500 korona. Ugy, hogy mig a római katolikus intézeteknél például az az államsegitség, a mely gimnáziumonkint a 10.000 koronát meghaladja, már ingerenciát biztosit az államnak e tekintetben, a román tannyelvü iskolák 19.500 koronáig terjedő államsegitséget vesznek igénybe, a nélkül, hogy ebből bárminő közvetetlen rendelkezési jog származna a kormányra nézve.

E tekintetben azt az álláspontot foglaljuk el, hogy mi pro futuro is nagyon szivesen segitjük a román tannyelvü intézeteket, azonban fizetéskiegészités cimén, tehát ugy, hogy ezért nem kapunk beavatkozási jogot, nem segitjük nagyobb összeggel, mint a többi felekezeti intézeteket; a mennyiben nagyobb arányu segitséget kivánnak igénybe venni, kövessék azt az utat, mint a többiek, kérjék ezt a segitséget az 1883. évi XXX. törvénycikk alapján, a mi azután megfelelő ellenszolgálatot nyujt az államnak is. Azt hiszem, ez a jogyegyenlőség álláspontjának teljesen megfelel. (Élénk helyeslés.)

(Olvassa): „A brádi gimnázium fejlesztéséhez a kormány készséggel hozzájárul. Célszerübbnek tartja ugyan, ha ennek felsőbb négy osztálya magyar nyelvü lesz, ha azonban erre különös suly helyeztetik, nincs kifogása az ellen, hogy a magyar nyelv és irodalom szabályszerü tanitása mellett a felsőbb osztályokban is román nyelven folyik a tanitás. A mennyiben a kormány által is alkalmasnak talált helyen még egy román tannyelvü főgimnázium állittatnék fel, a kormány hajlandó ezt is fizetéskiegészitésben és államsegitségben részesiteni."

Én őszintén megvallom, sem t. barátom, a kultuszminiszter ur, sem én nem örülnénk annak, ha az országban a nem magyar tannyelvü középiskolák szaporodnának. Mi ezt elévesztett kulturpolitikai akciónak tartjuk az illetők szempontjából; mi azt gondoljuk, célszerübb eljárást követnek, ha a középiskolai szervezetben beilleszkednek a magyar tanügy egész szerkezetébe. De azt az álláspontot foglaltuk el — azok az urak, a kikkel tárgyaltunk, itt meglehetős messzemenő óhajtásokkal állottak elő — és azt mondtuk, hogy mi abban az esetben, ha a teljes összhang létrejön, ha sikerül a nemzetiségi párt programmját ugy átalakitani, hogy abból a bizalmatlanság elemei teljesen kiküszöböltetnének, nem zárkózunk el attól, hogy a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét és még egy gimnázium felállitásának ügyét tárgyaljuk.

Azt hiszem, ha meggondoljuk, hogy a végén olyan szerény ellenérték ez azért a nagy haszonért, a melyet én minden szempontból látnék a román nemzeti párt politikailag ellenséges akciójának abbanhagyásban, hogy bátran vállalhatjuk a felelősséget azért, hogy ezt az ellenszolgáltatást megadni hajlandók voltunk (Élénk helyeselés.)

A határőrvidéki vagyonközségek.

Fölmerült a határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségi alapok kérdése is. Erre nézve kijelentettük, hogy (olvas): „A határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségi alapok nem felekezeti vagy nemzetiségi, hanem territoriális jelleggel birnak, a volt határőrvidéki területeken lakó összes polgárokat illeti és minden rájuk vonatkozó kérdés ez alapelv figyelemben tartásával döntendő el, de jóakaratu figyelembevételével annak a körülménynek is, hogy a kérdéses területek lakosságának tulnyomó nagy része a román nemzetiséghez tartozik. Felekezeteknek, egyesületeknek és alapoknak internátusok fölállitására vonatkozó joga természetesen szintén csorbitatlanul fönnáll."

A hitoktatás nyelve.

A mi a vallásoktatást illeti, a kormány álláspontja az, hogy „a tanulók vallásos oktatása azok anyanyelvén és rend-

szerint az illető egyházhoz tartozó lelkész által eszközlendő. Ehhez képest a jelenleg hatályban levő rendelet helyett uj, erre az elvre fektetett rendelet fog kibocsáttatni."

En négy évvel ezelőtt ismételten kifejezést adtam annak a meggyőződésemnek, hogy a rendelet, amely arra akarja kényszeriteni a lelkészeket, hogy idegen ajku gyermekeknek a hittant és a vallást magyar nyelven tanitsák, hogy *ez a rendelet minden tekintetben káros*, hogy ez a magyar nemzeti politikára nézve nem erőt, hanem *gyengeséget és veszteséget jelent*. (Élénk helyeslés.) Mert ez nem azt jelenti, hogy bármily tekintetben erősebbé tenné a magyar kultura érvényesülését, nem azt jelenti, hogy bármi tekintetben gyengitené a magyar nemzeti politika elleni agitációt, ellenkezően, ez a rendelkezés a leghazafiasabban gondolkozó románokban is az elégedetlenség érzetét kelti föl. (Ugy van!) Ugy van!) A megbántalmazás, az ő jogos szabadságuk terén való megsértetés érzetét kelti föl és egyenesen az agitáció malmára hajtja a vizet, azoknak a szélsőbb irányzatoknak sikeres...

Philipp János: Nemcsak a románoknál! Másoknál is!

Tisza István gróf miniszterelnök: Természetes! Magától értetődik! Hiszen azt már előbb jeleztem, hogy ebben a tekintetben én itt románokkal beszéltem, a románokról van itt szó, de értem ezt minden nem magyar ajku polgárra. (Élénk helyeslés.) Tehát ismétlem, ez megint fényes példa arra, hogy micsoda veszedelmeket rejt magában, ha az emberek bizonyos frázisokat elveknek néznek, s elvi magaslatra akarván emelkedni, bizonyos apriorisztikus jelszavak után indulnak. Az az elv, hogy a magyar állami intézmények tannyelve magyar legyen, nagyon helyes elv annyiban és ott, a hol ez a magyar kulturát tényleg érvényre juttatja, a hol ez a magyar kulturának fejlődését, terjedését, érvényesülését előmozditja, de egyenesen visszafelé sül el, egyenesen a reálpolitika szempontjából a magyar nemzet érdekeit károsithatja az, ha ezen elvek következetes keresztülvitelét alkalmazzuk és átvisszük olyan térre is, a hol, ismétlem, egy jottával sem lesz a magyar kultura előnyösebbé, erősebbé, egy jottával sem érvényesül jobban, ellenkezőleg, ha akadnak netalán román vagy egyszóval nem magyar lelkészek olyanok, a kik nincsenek megelégedve a jelenlegi helyzettel, ezt az elégedetlenséget hatvá-

nyozni fogja bennük ez a rendelkezés, és ha bemennek az iskolába és elkeseredve tanitani fogják a hittanból bemagolandó formulákat azoknak a szegény gyermekeknek, gondoskodni fognak majd róla, hogy felhasználják ezt a magyar elnyomás elleni ellentállás érzetének fölébresztésére. (Ugy van! Ugy van!) Egyenesen a magyar nemzeti ügynek teszünk szolgálatot, ha a vallásoktatásra nézve arra az elvre helyezkedünk, hogy az mindenütt a gyermekek anyanyelvén történjék. (Általános helyeslés.)

Már most jön egy kijelentése a kormánynak, a mely természetesen szorosan összefügg megint azzal, hogy minő lesz a hazai románság politikai magatartása, hogy olyan lesz-e az, a mely bizalmat keltsen és a mely ösztönzésül szolgáljon a magyar nemzetnek és a magyar államnak arra, hogy a román kultura intenzivebb fejlesztésének ügyében az állami eszközöket is rendelkezésre bocsássa. Ez lenne, hogy „a románok által tömegesebben lakott vidékeken levő középiskolákban a román anyanyelvü tanulók részére a román nyelv mint kötelező tantárgy megfelelő terjedelemben tanittatik". Ez is állana más anyanyelvüekre, más középiskolákban. (Olvassa): „Ugyanezen középiskolákban megfelelő intézkedés fog történni, hogy a középiskola magyar ajku növendékei a román nyelvet megtanulhassák." Ez az, a miről már korábban beszéltem, tudniillik a felső négy osztályban fakultative. Ugy az egész iskolai életben és tanitásban, valamint különösen a történelem tanitásánál különös gondot kivánunk arra forditani, hogy a román nép multja, tradicioi és önérzete kellő tiszteletben tartassék. Ez is — azt hiszem — a magyar nemzeti politikának egyik sarkalatos követelménye. A magyar nemzeti ügynek rosszabb szolgálatot senki sem tesz, a magyar nemzeti ügynek nem képzelem méltatlanabb szolgálatát, mint a ki a nagy magyarkodást és hazafiaskodást abban keresi, hogy megsértse az ország nem magyar ajku polgárainak természetes ragaszkodását saját fajtájukhoz (Élénk helyeslés és taps.), saját etnográfiai egységükhöz, azt a tiszteletreméltó érzést, a melyet veszitenének saját értékükből, ha le tudnák vetni. (Élénk helyeslés.) Egyenesen akaratlanul, de hatalmas segitőtársai a nemzetiségi agitátoroknak azok az ártatlan magyar emberek, a kiknek hazafiaskodása ilyen káros utakon

és ilyen — bocsánatot kérek — a magyar lovagias jellemhez egészen méltatlan módon nyilvánul meg. (Ugy van! Ugy van!)

Egyik igen előkelő és igen élesen és erősen nacionalista román vezérférfiutól kérdezte egy gyermekkori jóbarátja — én legalább hallottam, gondolom, hogy igaz a história — Kozmának hivják, hogy hogy esik meg az, hogy ő olyan ellenérzéssel viseltetik a magyarság iránt és azt a választ kapta, hogy Kozma egész gyermekkorát magyar iskolákban töltötte. Népiskolai, középiskolai és akadémiai oktatásban magyar iskolákban részesült, és ő állitólag azt a kifejezést használta: *Mindig büdös oláh kölyöknek tekintettek, oláh kölyök is maradtam.* (Ugy van! jobbfelől.)

Igy neveljük az ellenérzést azokban, a kik más helyesebb magatartás mellett jó, megbizható, hazafias polgárai lennének ennek az országnak. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon és a középen. Felkiáltások: Tökéletesen igy van!)

Fölmerült a román felekezeti iskolák és vallási intézmények intenzivebb segitésének kérdése is. (Zaj.) Erre nézve talán magukat azokat a t. urakat is, a kikkel tárgyaltam, megleptük azzal a statisztikai összeállitással, a melyből az következik, hogy a kormány jelenleg is hét millió koronát meghaladó évi összeggel járul román egyházi és tanügyi intézmények költségeihez és nem zárkózik el a kimutatandó szükséglet mértékéhez képest és az állam pénzügyi helyzetére való tekintet korlátai között e segitség további megfelelő emelésétől sem. (Helyeslés jobbfelől.)

Az egyházi autonómia.

Szóba jött az egyházak autonomiája is. Hát kérem, erről igazán azt hiszem, alig szükséges beszélni. Hiszen, ha körülnéznek tisztelt román ajku képviselőtársaink, vagy valamely román egyházhoz tartozó polgártársaink, vagy a magyarországi románok közvéleménye általában: mindenütt az egész világon azt fogják találni, hogy teljesen unikum az az autonomia, a mivel a görög-keleti román és szerb egyház bir Magyarországon. En most, mivel nem a román, hanem a szerb egyház fontos szervezeti kérdéseivel kell foglalkoznom, köte-

lességemnek tartottam kissé alaposabban megismerkedni a más államok területén létező ortodox egyházak szervezetével, és arra kérek mindenkit, a kit ez a kérdés érdekel, nézze meg az ortodox egyházak szervezetét Szerbiában, nézze meg Romániában, nem is beszélek azután Oroszországról és a többi területekről, de nézze meg a mi ortodoxainkkal fajrokon két független állam területén — és akkor tegyen összehasonlitást azok között a jogok között, a melyekkel a román nép egyházai Magyarországon birnak és azok között, a melyet a laikus elem a független Albániában élvez. (Ugy van! jobbfelől.)

A kormány nagyon természetesen tiszteletben tartja a görög-keleti román egyház jogait és az egész világon páratlanul álló autonomiáját.

„A gyulafehérvári és fogarasi görög-katolikus egyháztartományok autonomiájának kérdése a római katholikusok autonomiájával együtt lesz megoldandó, de a kormánynak nincs ellene kifogása, hogy a megoldásnál a nevezett egyháztartomány különleges viszonyai megfelelő tekintetbe vétessenek. Arról tehát, hogy külön szerveztessék az ő autonomiájuk, igénytelen nézetem szerint nem lehet szó. Elő kell ezt a kérdést venni akkor, a mikor a magyar katolikus autonomia kérdése általában megoldatik. Az azután elsősorban az illetékes egyházi faktoroktól függ, de a kormány részéről nem részesül elutasitásban, hogy az egyházmegyék speciális viszonyai megfelelően tekintetbe vétessenek."

Itt sub rosa említem meg, — a miről szintén annyi szó volt a lapokban — hogy ujabb püspökségek fölállitásáról egyáltalán nem volt szó. Szóba került, szóba hozatott a görög-keleti magyar püspökség fölállitásának kérdése, a mire kijelentettük, hogy a kormány jelenleg ezzel a kérdéssel nem foglalkozik, jelenleg azt fölállitani nem szándékozik, a jövőt illetőleg azonban semmi irányban nem köti meg kezét ebben a kérdésben. (Helyeslés a jobboldalon és a középen.)

A hajdudorogi egyházmegye.

„Végül a hajdudorogi katolikus egyházmegye beosztása a pártatlanság kellő garanciáját nyujtó eljárás mellett revizió alá fog vétetni és az előforduló tévedések orvosoltani fognak."

Tisztelt Ház! Ezzel a kérdéssel most már behatóbban foglalkoztunk és a dolog meglehetősen tisztán áll szemünk előtt. Az egészen kétségtelen, hogy azok az állitások, a melyek talán negyvenezret meghaladó románnak bekebelezéséről szóltak, messze tulhaladják a valóságot. Viszont kétségtelen, hogy ez egyházmegyének keleti határszélén egynéhány és pedig elég jelentékeny számu olyan egyházközség is csatoltatott az egyházmegyéhez, a melynek lakossága tulnyomóan román, ugy, hogy a mi adataink szerint, a statisztikai hivatal adatai szerint is, összeszedhető ott egy 10.000—12.000 lélekből álló kompakt görög-katolikus csoport, a melynek körülbelül kilenctized része román és csak egytized része magyar. Én tehát azt gondolom, semmi ok nem volt arra, hogy ezeket belekényszeritsük a magyar egyházmegyébe és ne adjuk őket vissza természetes egyházmegyéjükbe, a nagyváradi, illetőleg a balázsfalvi, vagy a szamosujvári egyházmegyébe.

Az eredeti fölállitásnál történtek még más tévedések is. Figyelmen kivül hagyattak ott olyan magyar egyházközségek, a melyek lakosságának tulnyomó nagy része magyar és ugyanesak figyelmen kivül hagyattak igen fontos városi középponti helyek (Igaz! Ugy van!), a hol ma már ezrekre menő a magyar görög-katolikus hivek száma, a hol tehát minden előföltétele megvan virágzó magyar görög-katolikus egyházmegyék fölállitásának. Azt hiszem, ezt a kérdést mindkét oldalát kapcsolatba hozva kell megoldani. (Élénk helyeslés.) Azt hiszem, vissza kell utalni a román egyházmegyébe azokat a községeket, a melyeknek lakossága tulnyomó többségben román, viszont csatolni kell a hajdudorogi egyházmegyéhez tulnyomóan magyar lakossággal biró egyházközségeket. (Helyeslés.) Azt hiszem, ha kölcsönös jóakarattal kezeljük a kérdést, ezen az alapon közmegnyugvásra oldható az meg, ugy, hogy ezzel a hajdudorogi egyházmegye körülbelül megtartja mai terjedelmét, azzal a különbséggel, hogy talán 8—10—12 ezerrel kevesebb román és körülbelül ugyanannyival több magyar hive lesz az egyházmegyének (Igaz! Ugy van!), a mit pedig, azt hiszem, ha valóban helyes és nem agressziv szempontból fogjuk föl a dolgot, román szempontból is helyes, magyar szempontból is helyes. (Igaz! Ugy van!)

A tárgyalások sikertelensége.

Ezzel végigmentem följegyzéseim egész során. (Halljuk! Halljuk!) Most már méltóztassanak megengedni, hogy röviden reasszumáljam az elmondottakat. (Halljuk! Halljuk!)

Abban a reményben voltam, hogy mindaz, a mit előadtam, s a mit hosszas személyes bizalmas beszélgetések során együtt alaposan megvitattunk és megbeszéltünk volt, elegendő okul fog szolgálni arra, hogy a román nemzetiségi párt megtegye programmjának azt a megváltoztatását, a mely szerintem egyedül biztositaná a teljes sikert. Hittem ezt, noha minden elfogulatlan szemlélőnek azt kell mondania, hogy tulajdonképpen ebben a — fájdalom — nagyon hosszura nyult előadásban semmi olyan nincs, a mi változtatna a magyar államnak mai jogi szerkezetén, a mi változtatna annak nemzeti jellegén, a mi megfosztaná a magyar nemzeti politikát egyetlen erősségétől, egyetlen hatalmi poziciójától is, ennek ellenére mégis azt hittem, hogy mindezek a kérdések együttvéve oly fontos emeltyüivé lehetnének az e hazában élő románság anyagi kulturális, társadalmi érvényesülésének, jobb fejlődésének, annak, hogy jobban érezhesse magát ebben az országban, annak, hogy jobban eleget tehessen saját fajtája és hazája iránt való kötelességeinek (Igaz! Ugy van!), hogy mégis nehezen mondtam le arról a reményről, hogy sikerülni fog meggyőznöm a román nemzetiségi párt vezetőit arról, hogy ők akkor járnak el helyesen, ha ezekből a kilátásba helyezett intézkedésekből levonják az általam óhajtott konzekvenciákat. Belátom, hogy a dolognak vannak az ő szempontjukból nagy nehézségei. Az egyik volt az a veszteség, a mit politikai érvényesülés szempontjából az uj választójogi berendezkedés alapján szenvednek. Az ő helyzetükbe képzelve magamat, belátom, hogy nagyon kellemetlen meglepetés volt az, hogy a jelenleg negyvenkét román többséggel biró kerület száma valószinüen huszonhétre száll alá. És ámbár a jövő fejlődés utja ebben a tekintetben előttük nyitva áll, nem csodálkozhatok azon, hogy ez reájuk elkedvetlenitő, deprimáló hatást gyakorol. Nyugodt lélekkel várom érte a felelősséget a nemzetiségi béke szempontjából is, a melynek szempontját

mindig és minden körülmények között honorálom, mert ezt a megoldást, a mint tegnap volt szerencsém részletesen kifejteni, objektive helyesnek, mert a létező erőviszonyoknak megfelelőnek tartom. (Élénk helyeslés.) és mert ez a megoldás automatikusan magában hordja az ő szempontjukból való javításnak előfeltételeit (Élénk helyeslés), a mint az erőviszonyokat sikerül az emelkedő kultura segitségével az ő javukra módositani. És azt hiszem, hogy ha a békejobbot elfogadják, azt hiszem, ha módot nyujtottak volna a kormánynak, hogy a román kultura fejlesztése terén is mindazt megtegye, a mit megtehetne, ha abba marad a nemzetiségi agitáció, de a mit meg nem tehet, addig, mig ezzel az agitációval áll szemben. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés.) Azt hiszem, hogy ezzel siettették volna azt a kulturális fejlődést, a mely tágabbra nyitja meg előttük a politikai érvényesülés utját. (Ugy van! Ugy van! Élénk helyeslés.)

Másrészről azonban belátom azt is, hogy még egy más kérdés is tette rájuk nézve a dolgot lélektanilag nagyon nehézzé, és ez a nemzetiségi törvény végrehajtására vonatkozik. Hiszen, t. Ház, az az impresszióm, — természetesen lehet, hogy csalódom, de impresszióm az — hogy ha csak fél szavakkal is beérve, azt mondtam volna, hogy mi a létező törvényeket végrehajtjuk, és aztán rábiztam volna az életre, hogy a fél szavakból majd fél valóságok legyenek, azt hiszem, ezzel nagyon megkönnyitettem volna a megegyezést (Ugy van!); azt hiszem, hogy akkor nagyon közel állottak volna egy más elhatározáshoz a t. képviselő urak. (Ugy van!)

De megvallom, frivol játéknak tartottam volna ebben az annyira fontos és annyira kényes kérdésben, ha ilyen módon igyekeztem volna a kérdés nehézségei fölött átcsuszni (Élénk helyeslés.) és azt hittem, hogy ha talán kockára teszem is a momentán sikert, de annak a végleges eredménynek, a melyet én jönni látok — talán egy távoli jövőben, talán akkor, a mikor mi már rég nem fogunk élni —, de a melyet jönni látok, mert jönnie kell, mert a dolgok mélyében rejlő szükségesség parancsolja (Ugy van!! Ugy van! Élénk helyeslés.) és a melynek érdekében, akár sikerül ez a lépés, akár nem, becsületes pionirmunkát akarok végezni (Élénk helyeslés.), annak a végleges sikernek a szempontjából azt tartom helyes eljá-

rásnak, ha most szemébe nézünk minden nehézségnek és föl-átrunk minden esetleg kellemetlen igazságot. (Élénk helyeslés.)

Már pedig ebből a szempontból nézve a dolgot, nem lehet az elől elzárkóznom, hogy az 1868-iki törvényeknek egyes rendelkezéseit, és pedig nagyon fontos rendelkezéseit, lehetetlen végrehajtani, azért, mert az 1868-iki törvény az alkotmányos szabadságnak szabad gyakorlatát visszanyert magyar nemzet emelkedett hangulatának idealisztikus megnyilatkozása volt. (Igaz! Ugy van!) Az 1868-iki törvényeket meghozta a magyar nemzet abban a hitben, hogy a testvériségnek ez a majdnem önfeledt megnyilatkozása hasonló visszhangra fog találni; (Igaz! Ugy van!) hogy ez ország nem magyar ajku polgárai hálás örömmel fogják e törvényes alapot megragadni; hogy el lesz temetve minden félreértés; el lesz temetve minden gyülölség; el lesz temetve a magyar állam territoriális egysége és a magyar nemzet politikai egysége ellen irányuló minden támadás. Az eredmény keserü csalódás volt. (Ugy van!) Ezt a törvényt becsmérelték, zsarnoki törvénynek szidták; azzal szemben a legmesszebbmenő izgatás és agitáció terére léptek az ország nem magyar ajku polgárai közül nagyon számosan. Megindult az agitáció bent az országban, megindult a nemzet beteketitése mindenütt; megindult olyan osztrák körökben, a honnan bizonyos támogatásokat vártam s a széles nagy európai közvéleményben (Igaz! Ugy van!) megindult a harc, a küzdelem. Hát lehetett volna-e azokat a rendelkezéseket életbeléptetnie öngyilkosság nélkül a magyar nemzetnek, a melyeket szerető testvérekre akart alkalmazni és nem áldáz ellenségekre? (Igaz! Ugy van!) Más irányban kellett tehát mennünk, erősebben kellett az intézmények terén is kidomboritani a magyar államnak nemzeti jellegét, meg kellett alkotni a biráskodás és közigazgatás terén azt a magyar jellegü szervezetet, a mely szükségszerü alkotása ennek a félszázados fejlődésnek, a melynek be kellett következnie, mert az ellenkező iránynak összes premissziái hamisaknak bizonyultak és mert őrület és öngyilkosság lett volna — ismétlem — a magyar állam, a magyar nemzet részéről végrehajtani törvényeket, a melyek e hamis premissákon épültek. (Helyeslés.)

Most már tehát ez alapon kell tovább mennünk s azt a

törvényes berendezkedést, a mely létezik, s a melyre vonatkozóan éppen a nyelvi szempontokat voltam szerencsés mostani előadásomban talán tulságos részletességgel is kifejteni, azt fönn kell tartanunk s hozzáteszem, esetről-esetre, a mint a szükség fölmerül, ujabb törvényekbe kell foglalnunk, hogy megszünjék az az anomália, hogy szemben a gyakorlatra hivatkozó tényleges állapottal, régi és abszoluttá vált és még mindig létező tételes törvényeket lehessen fölhozni. Azt hiszem, hogy ugy kulturális téren az iskolák, mint a közigazgatás nyelvére vonatkozóan olyan tételes törvényes rendelkezéseket kell hoznunk, melyek a mai állapotnak megfeleljenek. (Helyeslés.) Ezek a rendelkezések biztositani fogják a közigazgatás terén is a magyar nyelv érvényesülését, biztositani fogják a magyar állami tanintézeteknél a magyar tannyelvet, de egyuttal -- ugy, a hogy előadni szerencsém volt — biztositani fogják azokat a jogos igényeket is, a melyeket méltán táplálhat az ország minden nem magyar nyelvü polgára, hogy a maga anyanyelvén, a maga hatóságainál megértethesse magát, hogy a maga igazát kereshesse, hogy a maga panaszát előadhassa, hogy a hatóság a maga álláspontját neki megmagyarázhassa; viszont tanügyi téren is biztositja a román, egyszóval a nem magyar tannyelvü kulturának megfelelő fönmaradását és fejlődését is.

De tagadhatatlanul nagyon nehéz helyzetük volt a t. uraknak akkor, a midőn azt kivántam tőlük, hogy éppen azzal a kormánnyal szemben helyezkedjenek uj vagy módositott program álláspontjára, a mely kormány nem csinált mást, mint a mit az elődei csináltak, de talán nyiltabban konstatálta álláspontját (Igaz! Ugy van! Fölkiáltások: Becsületesen!) nyiltabban jelentette ki, hogy a nemzetiségi törvénynek bizonyos obszoletté vált és a törvényt követő agitáció által erkölcsi tartalmától és erkölcsi előföltételeitől megfosztott rendelkezéseit nem hajlandó végrehajtani.

Mindezek a körülmények azt eredményezték, hogy a román nemzetiségi párt komitéja a lapokban megjelent és mindnyájunk előtt ismert határozatot hozta. Hogy ez a határozat igy ütött ki, azt, ismétlem, mélyen sajnálom, de azért és ebben a helyzetben is kell, hogy rámutassak arra, hogy hiba volna semmibe vennünk, sőt hiba volna keveselnünk is azt az

eredményt, mely egy éven át tartott eszmecsere residuuma gyanánt fönmarad a jövő számára. Én nem tagadom, azok a megbeszélések, melyeket számos órán át folytattunk egymással, én bennem nagyon szimpatikus emlékeket hagytak.

Nem tagadom, az a benyomás erősödött meg bennem, hogy oly férfiakkal állok szemben, a kikkel sok tekintetben nem értek egyet, a kiktől — fájdalom — ma is még sok fontos kérdésben mélyreható ellentét választ el, a kikkel, nem tartom lehetetlennek, bár sajnálnám, hogy esetleg igen erős ellentétbe kerülhetnénk még a jövő politikai küzdelemben, de a kik valóban tiszteletreméltó objektivitással, minden egyéni kicsinyes, silány momentum teljes kizárásával azt a közügyet szolgálták, a mely az ő — szerintem nem helyes — fölfogásuk szerint a hazai románság közérdeke.

És én azt hiszem, hogy maga az a tény, hogy alkalmunk volt ezeket a kérdéseket egészen szük körben bizalmasan megbeszélni, talán közelebb hozott bennünket ahhoz a kölcsönös megértéshez, a mely szükséges lesz arra, hogy a jövőben se hagyjuk a magyarországi románság viszonyait oly irányban fejlődni, a mely növelhetné, talán végzetes tulzásokba sodorná az ellentéteket. És ha valaki összehasonlitja a román nemzetiségi komitének most kiadott határozatát, annak tartalmát, hangját, modorát is a nemzetiségi párt korábbi enunciációival, lehetetlen nem konstatálnia bizonyos mérséklését a hangnak, (Ugy van!) lehetetlen nem konstatálnia bizonyos törekvést a megértésre és békére, a melyet, ha ezuttal nem is érte el a célt, ha ezuttal, szerintem, nagyon hibásan, megállott a döntő lépés előtt, én sem kicsinyelni, sem meg nem értő, elitélő nyilatkozatokkal, a maga fontosságától megfosztani nem akarom.

Azok a t. polgártársaim, a kiknek nagy befolyásuk van a hazai románság tetemes részének lelki világára, a békevágynak és mérsékletnek oly hurjait penditették meg, a melyek azt hiszem, mindig visszhangra fognak találni a magyarság lelkében és olyan irányba látszanak a maguk politikai törekvéseiket terelni, a mely irányban, meggyőződésem szerint, sokkal sikeresebben fogják szolgálni a hazai románság ügyét is, mintha visszatérnének ismét a szenvedelmek fölizgatásának, a vádaskodásnak, az izgató jelszavaknak politikájára.

Hiszen sohasem csináltam titkot belőle, most is azt vallom, igen nagy nemzeti érdeket, magyar nemzeti érdeket látok benne, hogy az a nagyon értékes elem, a melyet közel három millió magyarországi románság képvisel, megtalálja a maga helyét a magyar nemzeti politikának kereteiben, megtalálja oly politikai akcióban, a hol nem ellenfelek, de jó barátok és szövetségeseink lennének, (Ugy van!) de ha ez fontos érdeke a magyar nemzetnek, létérdeke a hazai románságnak.

Mert azok a félrendszabályok, a melyeket most sikerül elérni, nagyon becsesek lehetnek átmenetileg. Ezek nagyon értékes haladást jelentenek a multtal szemben, ha a tisztelt urak azután megteszik egyiket a másik után, a még hátralevő lépéseket. De e félrendszabályokkal nem teszik lehetővé, legjobb akarat mellett sem a kormányra, országgyülésre, a magyar társadalomra nézve azt, hogy oly álláspontra helyezkedjenek, a melyen csakugyan megtalálható a megoldás.

A reformok végrehajtása.

Mert hiszen mi fog történni a dolog mostani stádiumában? Egyes oly intézkedések, a melyeket magukban véve helyeseknek, szükségesnek tartunk, megtörténhetnek, bizonyára meg is fognak történni, de az általam vázolt intézkedésekben nagyon sok van olyan, a melynek, — hisz hangsulyoztam előadásomban ismételten — előföltétele volna az, hogy ne ellenséggel álljunk szemben, de megbizható jóbarátokkal (Helyeslés jobbfelől.), kikről tudjuk, hogy nincsenek olyan politikai hátsógondolatai, melyek a magyar állam nemzeti egysége ellen irányulnak. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) *Szó sem lehet tehát számos oly rendszabály megvalósításáról,* mely megvalósithatóvá válik abban a pillanatban, melyben eliminálja a román nemzetiségi párt programjának ilyen szempontból bizalmatlanságot és ellenszenvet keltő részeit. És mindaddig, mig ez meg nem történik, nem állhat be a magyar közvéleményben, a magyar társadalomban az a fölfogás, az a hangulat, az a lélektani állapot, a mely szükséges ahhoz, hogy biztosithassuk e haza románajku polgárainak is az egyetértésnek, a testvéri egyesülésnek összes föltételeit. Azokat nem lehet szakaszokba szedni, nem lehet legjobb akarattal sem de-

kretálni, azoknak át kell menni a néplélekbe, a magyar és a román társadalom testébe és lelkébe, érzelmi és szellemi világába. Ezt pedig csak akkor érhetjük el, ha teljesen eliminálják az ellentétnek, a bizalmatlanságnak, ellenérzésnek összes vonatkozásait. (Élénk helyeslés jobbfelől.)

Fájdalom, ez nem következett el. Hogy mit rejt méhében a jövő, azt senki sem tudhatja. A kormány a maga részéről menni fog tovább azon az uton, melyet a nemzeti politika annyiszor vázolt, annyiszor vallott sarkigazságai szabnak elébe. Nekünk teljesitenünk kell azt a kötelességet, melyet minden kormánynak teljesitenie kell az ország minden polgárával szemben. Nekünk igyekeznünk kell megismerkedni minden panasszal, minden bajjal, minden kielégitésre, istápolásra váró érdekkel, igyekeznünk kell a gondjainkra és felelősségünkre bizott társadalom minden rétegének, minden tagjának fölkarolni minden jogosult érdekét. E mellett, specialiter a nemzetiségi vonatkozásu kérdésekben meg kell tennünk azokat a rendelkezéseket, a melyeket önmagukban véve helyeseknek és szükségeseknek találunk. Hogy többet ne említsek, itt van a vallástanitás szabályozásának kérdése, itt van az állami iskolákban az anyanyelvnek érvényesülése ama határok között, melyeket jelezni bátor voltam. Ezekre már akkor megjegyeztem, hogy ezek olyan kérdések, melyekben én károsnak tartom a jelenlegi állapotot a magyar nemzeti politika szempontjából is azért, mert oly elégületlenség forrásai az ország hazafiasan gondolkodó, nem magyar ajku polgárai közt is, a mely megérleli ezeknek a lelkében is a nemzetiségi agitáció számára a hangulatot. Meg kell tehát tenni ezeket, de meg kell tennünk egész kormányzati akciónkban mindent abban az irányban is, hogy a teljes összhang számára megérleljük a hangulatot. Meg kell tennünk mindent, hogy arra a helyesebb belátásra vigyük az ország románajku polgárait, hogy ők saját hivatásukat akkor ismerik föl helyesen, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lépnek. (Helyeslés jobbfelől.) És ezen az uton megindulhatnak ma is t. Ház. Hiszen, hála Istennek, a hazai románság keretében vannak igen számosan tiszteletreméltó és igen jelentékeny vezéregyéniségek, kik ma is már ezen az állásponton vannak. (Igaz! Ugy van! jobbfelől.) Én azt hiszem, hogy a

kormány helyes politikát követ, ha a kormány megteszi mindazt, a mit az itt felsorolt kérdések körül a dolog mai stádiumában megtehet, ha a kormány kiveszi azokat a méregfogait a helyzetnek, melyekre ismételten rámutattam, például a vallásoktatási rendeletet és az anyanyelv teljes kiküszöbölését a magyar tannyelvü iskolákból, ezzel remélem, el fogja érni azt, hogy minden ujabb ilyen lépésével mérsékeltebb hangulatot fog támasztani azokban, a kiket ma még erős politikai ellentétek választanak el tőlünk és szaporitani fogja számát és erősiteni fogja pozicióját azoknak a románoknak, kik ma már a teljes összhang álláspontján állanak. (Élénk helyeslés.)

Ebben látom föladatunkat, ebben látjuk mindnyájan föladatunkat, ezt fogunk igyekezni, nem egyes nagy kijelentések, nem is egyes nagy intézkedések révén, de az állami élet minden vonatkozásában, a mindennapi élet terén, a jó közigazgatás, az érdekek helyes gondozása utján szolgálni. (Élénk helyeslés.) és abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ezzel hiven szolgáljuk a magyar nemzet ügyét, s fölhasználva talán az eddig elért eredményeket is, előkészitjük azt a végleges teljes egyetértést, azt a végleges teljes egybeolvadását a törekvéseknek, vágyaknak, gondolatoknak és érzelmeknek is, a melyre szüksége van az ország minden polgárának, és a mely nagy eszmét s nagy ügyet utolsó lehelletemig hiven kivánom szolgálni. (Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)

Bujanovics Gyula megelégedéssel hallotta a miniszterelnök feleletét; a románokkal folytatott tárgyalást a maga részéről sem tartja meddőnek. Bár a válasszal meg van elégedve, a maga részéről is kéri az eszmék tisztázása céljából a miniszterelnök válaszának napirendre tüzését.

Az *elnöki* inditványra ezután a Ház a miniszterelnök válaszának tárgyalását a legközelebbi ülés napirendjére kitüzte, és elhatározta, hogy a következő ülés március 2-án legyen.

Ezzel az ülés véget ért.

ügyében csak március 3-án kezdődhetett meg.

Bevezette *Jakabffy* Elemér: Minden politika, mely azt célozza, hogy gazdaságilag és kulturálisan elmaradott nemzetiségek gazdaságilag és kulturálisan fejlődjenek, arra hivatott, hogy a nemzetiségi ellentétek csökkenjenek, a faji gyülölet megszünjék. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.)

A miniszterelnök azt a beszédét, a melyet február hónap 20-án itt a képviselőházban elmondott, az egész ország közvéleménye fokozott figyelemmel várta.

Elhangzott ez a beszéd, és mi meggyőződtünk annak minden mondatából, minden szaváből, hogy itt nem történt egyéb a beszéd elmondását megelőző eszmecserék alatt, minthogy egy nagy koncepcióju agy igazságszeretően és liberálisan harmóniát keresett idegen ajku honfitásainkkal. Igazságszeretet és liberálizmus pedig az egységes, magyar nemzeti állam ártalmára nem lehet soha. Harmóniát keresett azzal, hogy kilátásba helyezte a kormányhatalom részéről, hogy a kormány mindent el fog követni abból a célból, hogy a nem magyar ajku polgártársaink gazdasági és kulturális fejlődése minden tekintetben lehetővé tétessék.

Sajnos, az a harmónia, a melyet a miniszterelnök olyan hőn óhajtott, ez idő szerint létre nem jött, de ne higyjük azt, hogy az a beszéd, a mely innét elhangzott, nyomtalan maradt. Nekem alkalmam volt meggyőződni rövid néhány nap alatt arról, hogy az az őszinte, igazságos és liberális hang, a mely a miniszterelnök ur beszédéből terjedt az ország perifériái felé, mély hatásokat keltett idegen ajku polgártársaink vezetői és a nagy néptömegek között egyaránt, sőt azoknál is, a kik most utóbb sajtóközlemények utján ennek ellenkezőjét igyekeznek elhitetni. Az a fáradtság, a melyet a miniszterelnök idegenajku polgártársainkkal való harmónia keresésére forditott, nemcsak hazafias volt, nemcsak nem ártott a nemzeti egységes magyar állam eszméjének, hanem ez a fáradtság előbb-utóbb eredményes is lesz. (Igaz! Ugy van! Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen. Mozgás balfelől.) Ezektől a

gondolatoktól áthatva, vagyok bátor a következő határozati javaslatot előterjeszteni:

„A képviselőház a magyar nemzet évezredes tradiciójához hiven, az állam egységéhez és nemzeti jellegéhez ragaszkodik. E mellett a hazának nem magyar ajku polgárait nemcsak a jogegyenlőség jótéteményeiben részesiteni, de minden olyan óhajuk elérésében készségesen támogatni hajlandó, a melyek az egységes nemzeti állam alapelvével összeférnek. A kormánynak ez irányban kifejtett tevékenységét teljes elismeréssel helyesli és a miniszterelnök urnak Bujanovics Gyula képviselő ur interpellációjára adott válaszát tudomásul veszi." (Zajos helyeslés és éljenzés a jobboldalon.)

Az *elnök* a vita folytatását holnapra halasztja s a jegyzőkönyv hitelesitése után este hat órakor berekeszti az ülést.

Március 6-án folytatták a miniszterelnök válaszának megvitatását a román tárgyalás ügyében.

Mihályi Tivadar: Közös ügyeink iránt való kötelezettségét teljesiti, a mikor a román nemzeti párt nevében felszólal. A román nép nemzeti létérdekei annyira világosak, hogy azokat intrikákkal és fondorlatokal elhomályositani nem lehet, bármennyire meg van is a törekvés erre bizonyos pártokban és lapokban. A román nemzeti párt az ország és a monarchia szerkezetébe beleilleszkedve, békés uton küzd a román nép nemzeti létérdekeinek biztositásáért.

Fernbach Károly: Láttuk Debrecenben! (Zaj.)

Mihályi Tivadar: Ez a békés szellem hatotta át a román nemzeti pártot mindig, valahányszor békés tárgyalásokat kezdtek vele. A legelső ilyen természetü tárgyalás 1893 májusában volt, a mikor a kolozsvári memorandum-pör után a román nemzeti egyházak főpapjaival tárgyalt az akkori kormány és a mikor e tárgyalás eredménytelen volt, a román nemzeti komité huszonöt tagját elitélték. A király egy év mulva megkegyelmezett az elitélteknek. Az akkori miniszterelnök kérdést intézett a párthoz, hogy mi lesz a párt további álláspontja? A párt három megbizottja kijelentette, hogy a párt továbbra is küzd programmjáért. A válasz erre az volt, hogy a párt manifesztuma miatt ujra elitélték a párt néhány

vezérét. Hieronymi Károly mint belügyminiszter, nem létezőnek tekintette a román nemzetiségi pártot a nyilatkozataiban, de azért Erdélybe jött és szükségesnek tartotta, hogy velünk a békés megoldás ügyében tárgyalásokat folytasson. A tárgyalások eredményre nem vezettek akkor se, mert meg voltunk győződve, hogy személyes kérdések tárgyalásával nem lehet a békét helyreállitani, hanem csak a nép érdekeinek érvényesitésével. 1906-ban ismét tárgyalás volt a koalició kormányrajutása alkalmával. A román főpapok és a román nemzeti párt vezérei megjelentek a miniszterelnöki palotában Wekerle meghivására. Az eredmény az volt, hogy fölhivást kaptunk, hogy sérelmeinket közöljük irásban. Azonban az Andrássy-féle belügyminiszteri nyelvrendeletnek, a melyben értékes dolgok is voltak, semmiféle foganata nem volt, mert nem volt, a ki a rendeletet végrehajtsa. Ugy voltunk ezzel is, mint a nemzetiségi törvénnyel: a papiroson nagyon szépen fest, lehet vele parádézni, de az életbeléptetésére nem gondol senki. A mikor Héderváry gróf jutott kormányra, ő szintén tárgyalt velünk s igen nagyszabásu nemzetiségi politikát igért, de a vérmes reményekből nem valósult meg semmi, sőt a választáson a Héderváry-kormány összetört bennünket. Mindezek az adatok azt bizonyitják, hogy a román nemzeti párt mindig kész volt békés tárgyalásra és hogy az előző kormányok, valahányszor szükségesnek tartották, mindig tárgyaltak a román nemzeti párttal. A párt létezését és szervezetét régebben az összes politikai pártok elismerték, fölötte csodálatos, hogy most némelyek más álláspontra helyezkednek. Fölolvassa néhány levélnek a boritékát annak bizonyságául, hogy Kossuth Ferencz, mint a függetlenségi párt vezére, a nemzetiségi pártot igenis elismerte és a szólóval ezt hivatalosan is tudatta. 1906-ban az akkori többség még a fölirati bizottságban is fölkinált egy helyet a nemzetiségi pártnak. A vezérférfiak, sajnos, ma egészen más álláspontra helyezkednek, a mi mind sérelmes és bántó a román népre nézve, mert akárhogy áll is a dolog, ugymond, mégis egészen bizonyos, hogy mi itt három millió románt képviselünk.

Fernbach Károly: Önök itt csak a magyar nemzetet képviselhetik és nem a román nemzetet!

Mihályi Tivadar: Elég az hozzá, hogy az uraknak e kér-

désben kétségtelenül más volt az álláspontjuk. Most pedig az a nép, mely egy évezreden át védte ott a határon a hazát, azt érdemelte a függetlenségi párttól, hogy megtámadják a miniszterelnököt, a ki elég vakmerő volt, hogy e nép képviselőivel szóba állott? Ha ez bün a kormány részéről, akkor e miatt mi csak mély sajnálkozásunkat fejezhetjük ki. Ha az ily tárgyalást a nemzet elárulásának nyilvánitják, akkor érthetetlen, hogy a többi kormányok is hogyan bocsátkozhattak tárgyalásokba a román nép vezéreivel? A kicsinyes, személyes paktálásokra vonatkozó vádakra felelni pedig méltóságunkon alulinak tartjuk. A mostani tárgyalás sokkal pozitivebb alapon indult meg és sokkal behatóbb volt, mint a többi tárgyalás. Azzal kezdtük a tárgyalást, hogy a személyi kérdéseket már előbb félretettük és tisztán elvi álláspontra helyezkedtünk. (Helyeslés jobbról.) Néhány személyes értekezés után irásba foglaltuk propozicióinkat. Az egész tárgyalás menetét a miniszterelnök oly szabatosan és nyiltan adta elő, — ugymond a szónok, — hogy én nem mondhatok mást, mint hogy az általa előadottak mindenben teljesen egyeznek a tényállással.

A szónok fölolvassa ezután azokat a követeléseket, a melyeket a románok, mindjárt a tárgyalás megkezdésekor, a miniszterelnök elé terjesztettek.

A román követelések.

1. A tanszabadság elvének megfelelően, ismertessék el a jog és adassék meg intézményileg a lehetőség arra, hogy a román nép a közoktatás minden fokán a saját nyelvén művelődhessék ugy az állami, alapitványi és községi, mint a felekezeti tanintézetekben.

2. A vallásszabadság és a felekezeti egyenlőjoguság megvalósitása céljából biztositassék és tartassék tiszteletben ugy egyházi és iskolai, mint alapitványi és belső ügykezelési téren a görög-keleti román egyház autonomiája és létesittessék a görög-keleti román egyház autonomiája. Hajtassék végre az 1848. évi XX. törvénycikk. Bocsásson az állam mindkét román egyház rendelkezésére a többi egyházaknak nyujtott összegekkel arányban álló segitséget ugy egyházi, mint iskolai célokra.

A hajdudorogi egyházmegyéhez csatolt román községek csatoltassanak vissza a gyulafehérvár—fogarasi görög-kath. román egyháztartományhoz.

Mindezen kérdések közelebbi meghatározása az illetékes egyházfőkkel létesitendő megállapodás alapján fog történni.

3. Biztositassék a sajtószabadság és szüntettessenek meg a román sajtótermékeknek politikai okokból való üldözése.

4. A román nép faji sajátosságainak és etnikai jellegzetességeinek föntartása és fejlesztése, valamint társadalmi fejlődésének lehetősitése céljából ismertessék el a szabad egyesülési és gyülekezési jog.

5. Ismertessék el a román nemzeti párt szervezkedési és ténykedési szabadsága és szüntettessenek meg ama közigazgatási intézkedések, melyek ezen párt szervezkedési és ténykedési szabadságát gátolni törekednek.

6. A románok által tömegesen lakott vidékeken a román nép román nyelven közigazgattassék és vezettessék be azon vidékeken intézményesen a román nyelv a közigazgatási életbe

7. Ott, a hol a románok tömegesen laknak, a járásbiróságnál és törvényszékeknél vitessék be intézményileg a román nyelv használata, fogadtassanak el a román beadványok és okmányok, a tárgyalási jegyzőkönyvek román felekkel románul vétessenek fel és a birói határozatok ezen nyelven adassanak ki. A felső biróságok kiadványai hiteles román fordításban adassanak ki.

8. Az állam részesitse az egyes román vidékeket abban a gazdasági támogatásban, a melyben a többi vidékeket részesiti és nyujtson az összes román intézményeknek aránylagosan oly anyagi segitséget, mint a milyent a nem román intézményeknek is nyujt. Létesitsen a románok által tömegesen lakott vidékeken román tannyelvü gazdasági, ipari és kereskedelmi tanintézeteket és támogassa jóakaratuan a hasonterészetü román intézményeket, valamint a különféle gazdasági törekvéseket.

9. Az állam szüntesse meg a románok ellen irányuló telepitési akciót és a tanitási célokra vagy mintagazdaságok létesitésére nem szükséges állami birtokokat adja el successive az

azon vidéken lakó földmives népnek. Az állami erdők kezelése nemcsak gazdasági, hanem szociális szempontok által is vezettessék. Állami beruházások és intézmények megfelelően létesittessenek a románok által lakott vidékeken is és egyáltalában vétessenek hathatós figyelembe ennek gazdasági érdekei.

10. A románoknak az állam közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységében való részvétele céljából, valamint ezen elvek lehető érvényre juttatása céljából, hogy a román nép saját fiai által közigazgattassék, intézményileg biztositassék az, hogy ugy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén, valamint a többi állami funkcióban a románok által tömegesen lakott vidékeken románok fognak alkalmaztatni és ezek hiányában csak olyanok, a kik hitelesen, esetleg egy e célból kiküldött bizottság előtt bizonyithatni fogják, hogy a román nyelvet szóval és irásban birják. (Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.)

11. Biztositassék állandó módon a román nemzetnek politikai érvényesülése és befolyása. Ezen célt szem előtt tartva, létesittessék a választójogi reform is.

A román nemzeti párt az általános, egyenlő, titkosan és községenkint gyakorlandó választói jog alapján áll. A menynyiben azonban a jelenlegi politikai helyzetben ez most keresztül nem vihető, létesittessék egy oly választójogi reform, mely a választói jogosultság, választói eljárás, kerületek beosztása és a választások fölötti biráskodás tekintetében oly intézkedéseket tartalmaz, melyek kellőképpen és állandóan biztositsák azt, hogy Magyarország képviselőházába küldendő képviselők egyhatodrésze románok lesznek. (Mozgás a baloldalon.)

Mihályi Tivadar: A tizenegy pont fölolvasása után folytatja beszédét. Ha már az Isten ugy rendelte, ugymond, hogy itt vagyunk, akkor itt élnünk és halnunk kell. Mi nem a magyar állam érdekei ellen akarunk dolgozni, hanem a magyar állam megerősitésén. Nem ért egyet Jakabffy Elemér tegnapi beszédével, mert, ha jönne is esetleg egy kormány, a mely a nemzetiségek kulturális és gazdasági érdekeit kielégiti, ezzel nem érhetnék be a románok, mert mit ér mindez, ha nem jutnak politikai jogaik gyakorlásához? Az ország boldogulása és fejlődése ki van zárva mindaddig, mig ez a szerencsétlen

nemzetiségi kérdés nincs megoldva. A koalíciós kormány csak azért nem csinálta meg az általános választói jogot, mert félt a nemzetiségi kérdéstől, nem volt megoldva a nemzetiségi kérdés és féltette tőlük a magyar szupremáciát. Jakabffy határozati javaslatához nem járul hozzá, mert Jakabffy nem magyarázta meg, hogy mit ért az egységes magyar állameszme alatt. Ha azt érti alatta, hogy az összes nemzetiségeket, akár szépen, akár erőszakosan olvasszák bele a magyarságba, azaz, ha a magyar állam egysége alatt a nyelv egységét értik, akkor ehhez mi románok természetesen nem járulunk hozzá. A maga részéről és pártja nevében a következő határozati javaslatot nyújtja be:

„Miután az utolsó négy évtizedben folytatott kormányrendszernek az a végzetes fölfogása, hogy Magyarország csak úgy állhat fönn, ha annak összes népfajai a magyar fajba olvasztva, egy nyelvben és fajérzetben, egységes, tömör, nemzetet képeznek, merő ellentétben áll azon Magyarország ezredéves történetével, melyet már alapitója és első királya (Szent István) poliglott országnak ismert és mint ilyen, ezen évezred minden kül- és belviharainak állott ellent, ezzel oly kétségtelen bizonyitékát adván, hogy valóban nem szorul semminemü mesterséges létgaranciákra és még kevésbbé éppen oly cél-ellenes garanciára, mint a mesterséges faj-összeforrasztás kísérlete, melynek csak egy eredménye van, tudniillik azon mély meghasonlás, mely Szent István koronájának népeit máris két ellenséges táborba osztja; utasittatik a kormány, hogy éppen az ország benső konszolidációja érdekében, nyiltan és minden utógondolat nélkül, oly állampolitikát inauguráljon, mely az ország politikai egységének követelményeit és népeinek nemzeti létének föltételeit egymással teljes összhangba tudja hozni."

A miniszterelnök válasza.

Tisza István gróf miniszterelnök: Nincs szándékomban a vita jelenlegi stádiumában napirenden levő kérdés meritumával foglalkozni, fentartom magamnak a jogot, hogy e tekintetben a vita későbbi folyamán szólaljak fel, de azt hiszem, kötelességemet teljesitem, ha bizonyos felvilágositások-

kal egészitem ki az előttem felszólalt t. képviselő ur előadását. Indit engem kizárólag az a törekvés, hogy ez az ügy minden részletében teljesen és világosan álljon a t. Ház és a közvélemény előtt. (Élénk helyeslés a jobboldalon.) Ha nem csalódom, multkori válaszomban már emlitettem, hogy minden egyes találkozásunk és megbeszélésünk alkalmával — nem minden egyes napon, de minden találkozásunk alkalmával, midőn végigbeszéltük a kérdéseket — én a beszélgetések végeztével a magam álláspontját reasszumálva irásban adtam át az illető uraknak, hogy mindenféle félreértésnek elejét vegyem. Szolgálatot vélek tenni az ügy tisztázásának és helyes megitélésének, ha bátor leszek most felolvasni azt a választ, a melyet a mult év április havában adtam arra az irott pro memoriára, a melyet a képviselő urak nekem átnyujtottak, s a melyet a t. képviselő ur az előbb felolvasni szives volt. Az akkori beszélgetések reasszumálása gyanánt én a magam álláspontját — méltóztatnak talán emlékezni, hogy akkor nem voltam még felelős állásban, hanem csak a magam egyéni álláspontját képviselhettem — a következőkben foglaltam irásba. (Olvassa.)

1. A törvény teljes szabadságot biztosit a románoknak a román tannyelvü nép- és középiskolák állitására s az állam őket ezen joguk gyakorlásában tetemes anyagi áldozattal (tanitói és tanári fizetéskiegészités) támogatja. Az egyetemi oktatásnak azonban államinak és egységesnek kell lennie és annak, mint általában az állami oktatásnak, tannyelve csak magyar lehet. Azt azonban a teljes jó viszony helyreálltával készséggel koncedálnám, hogy ugy az egyetemeken, mint a magyar tannyelvü középiskolákban a hazában beszélt nem magyar nyelvek az eddiginél intenzivebben tanittassanak és a magyar tannyelvü iskolákat látogató nem magyar anyanyelvü gyermekek saját lelkészeiktől vagy hitoktatóiktól anyanyelvükön részesüljenek vallásos oktatásban.

2. A görög keleti román egyháznak törvényadta autonomiáját mindenki tiszteletben kivánja tartani és ha egyes konkrét sérelmek merültek volna fel, azoknak törvény, igazság és jóakarat alapján való orvoslása nem ütközik nehézségbe. Ezek esetről esetre megvizsgálandó konkrét adminisztrativ ügyek. Állami szempontból annak sem volna akadálya, hogy a

római katolikus autonomiával egyidejüleg a görög-katolikus román egyház külön autonóm szervezettel ruháztassék fel. Az 1848. évi XX. törvénycikk nem valamely egységes kulcs, hanem az igazolandó szükségletek mértéke szerint rendeli el az egyházak segitését. Ezen az alapon történik a törvény fokozatos végrehajtása minden vallásfelekezetre vonatkozólag és emeltetik lépésről-lépésre a görög-keleti román egyház államsegitsége is. A tovább haladást ezen a téren melegen óhajtom, igy például legközelebbről a kisebb képesitésü lelkészek korpótlékának ügyében is, annak mértéke azonban kétségtelenül függ a kölcsönös jó hangulat és bizalom mértékétől is. A hajdudorogi egyházmegye felállitása tisztán defenziv célból történt. Román egyházközségek megmagyarositását senki sem vette célba és ha netán román egyházközségek is csatoltattak volna e püspökséghez, azok visszacsatolása ellen nem tehető kifogás. (Mozgás balfelől.) Ez a kérdés azonban minden egyes esetben gondos vizsgálat alapján döntendő el s az összes idevágó körülmények objektiv mérlegelése alapján kell a vegyes jellegü egyházközségek hovatartozandóságát megállapitani. Ennek mellőzhetetlen előföltétele a most folyó izgatás abbahagyása, mert az ezáltal befolyásolt lakosság nyilatkozatai nem vehetők tekintetbe. (Helyeslés a jobboldalon.) Természetes, hogy mindezeket a kérdéseket az illetékes egyházfőkkel folytatandó tárgyalás rendjén kell elintézni.

3. Magyarországon a sajtó terén majdnem korlátlan szabadság uralkodik. A mint a jó viszony helyreáll s a román sajtó felhagy az állam egysége és a nemzetiségi béke elleni izgatásokkal, természetszerüen szünik meg minden sajtópör.

4. és 5. Az egyesületi és gyülekezési jog szabadelvü, törvényes rendezését mindnyájan kivánjuk. Nézetem szerint, sem e törvényben, sem annak meghozataláig adminisztrativ uton nem helyes az országnak valamely nem magyar népfajhoz tartozó polgárait abban korlátozni, hogy nem törvényvagy államellenes célokra nemzetiségi alapon tömörüljenek.

Áll ez politikai pártok alakitására is. Erős meggyőződésem szerint külön román párt föntartása a fönnálló politikai ellentétek megszünte után nemcsak fölösleges, de mint ilyen, bizalmatlanságot keltő és éppen ezért a kölcsönös jó viszony ápolása és a románok érdekeinek hatékony megóvása szem-

pontjából káros, sőt veszedelmes. Ez azonban célszerüségi kérdés, a melyet maguknak a románoknak kell eldönteniök; azt a jogukat, hogy külön pártba szervezkedjenek, ha akarnak, nézetem szerint, el kell ismerni. (Igaz! a középen.)

6. és 7. A közigazgatás és jogszolgáltatás terén nem lehet azon a kereten tulmenni, a melyet a törvény ma is biztosit. E szerint az összes királyi biróságok nyelve a magyar és a közigazgatás nyelvét illetően is csak a jegyzőkönyvi és felszólalási nyelvre vonatkozó rendelkezések biztositanak tért a nem magyar nyelveknek is.

A közigazgatás nyelvének magyarságát nemcsak az állam egységes jellege, de a modern közigazgatás szakszerü szempontjai is megkivánják.

Viszont ugy a jó közigazgatás szempontjából, mint a nem magyarajku nép érdekében helyes és kivánatos, hogy a néppel érintkezésben álló hatósági közegek az illető vidéken beszélt nyelveknek legalább egyikét birják, s hogy magyarul nem tudó feleknek kézbesitett hivatalos irat azoknak anyanyelvükön megmagyaráztassék, mint ezt például a bűnvádi pörrendtartás erre az ügykörre nézve el is rendeli.

Ezenkivül aggodalom nélkül életbeléptethető volna minden olyan rendelkezés, a mely egyes részletkérdéseket, például beadványokhoz mellékelt okiratok elfogadását illetőleg, a közönséget felesleges zaklatástól kiméln meg.

8. Az állam minden vidékét egyenlő gazdasági támogatásban kivánja részesiteni s amennyiben a románok magatartása bizalmatlanságra nem ad okot, bizonyára készséggel fogja támogatni a románok gazdasági, ipari, kereskedelmi taniutézeteit és gazdasági törekvéseit is.

9. Az eddig magyar kézen állott földbirtok rohamosan megy át román kézre. Ha tehát a magyar telepitési akció odatörekszik, hogy a magyarok által eladóvá lett birtoknak legalább egy része magyar vevő kezére jusson, ezzel nem magyarosit, nem szoritja vissza a románokat, ellenkezőleg, a különböző népfajok között való egyensuly nagy érdekét szolgálja. Ebben senki nem láthat sérelmet vagy támadást.

Agressziv telepités az volna, a mely a románoktól venné meg a földet, hogy azt magyar kézre juttassa; ez nem történik s bizonyára nem fog ezentul sem történni.

Az erdők kezelése, minden nemzetiségi tekintet nélkül, az egész országban egyenlő elvek szerint történik. Óhajtandó, hogy az erdészeti szempontok az ott lakó kisbirtokosok érdekeivel mindenütt helyes összhangba hozassanak.

Az állami beruházások létesitésére s a románok-lakta vidékek gazdasági érdekeinek hatékony gondozására irányuló kivánság a politikai bizalmatlanság okainak megszüntével bizonyára teljes mértékben érvényesülni fog.

10. Hivatalok betöltésénél nem tehetünk különbséget magyarok és nem magyarok között. Óhajtandó azonban, hogy a) a román értelmiség számának és sulyának megfelelő arányban vegyen részt a közhivatalok viselésében és b) a néppel érintkező tisztviselők annak nyelvét tudják s igy a nép közvetetlenül, tolmács nélkül érintkezhessék a maga tisztviselőjével. (Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)

Ezen, a román nép érdekében is nagy horderejü két cél elérésére mindenekelőtt az szükséges, hogy szünjék meg a román intelligencia nagy részének mai ellenséges vagy legalább is idegenkedő, bizalmatlankodó magatartása, s a kormány és a magyarság ne ellenséget vagy legalább is ellenfelet lásson bennük. Ennek megszüntével elkövetkezik a románságnak a közhivatalokban való intenzivebb érvényesülése; a közigazgatásnak küszöbön álló államositása, valamint a nem magyar nyelveknek a magyar középiskolákban való tanitása pedig elháritaná az utból az utolsó akadályokat is.

11. A választási reform, nemzetiségi különbség nélkül, egyenlő elbánásban részesiti az ország minden polgárát és biztositja, hogy a románok a reális erőviszonyoknak megfelelő arányban kapnak szavazati jogot. A gazdasági és főleg a kulturális erőviszonyokban rejlő különbségnél fogva, ez az arány a népszám szerinti aránytól ma még meglehetősen távol áll, de automatikusan javulni fog a szerint, a mint a románság zöme is megközelitendi a közmüvelődés átlagos fokát. Már most is — kivált Erdélyben — ugrásszerü lépést tesz a románság a politikai érvényesülés felé és tetemes számu kerületben a választók tulnyomó többségét fogja alkotni.

Itt mindenekelőtt megjegyzem, hogy ez utolsó pontban bizonyos tévedésben voltam még akkor. Akkor ugyanis — ez áprilisban volt — nem lehetett még kellően áttekinteni a

választójogi törvénynek ebben a tekintetben való kihatását és eredményeit, a melyek — a mint most már mindnyájan tudjuk és a mint ősszel már módomban volt figyelmeztetni rá az illető urakat — valóban a románság momentán érvényesülését még sokkal erősebben korlátozzák, mint a hogy tavaly gondoltam, ugy, hogy ugrásszerü előtérbe lépésről a románságnak és éppen különösen Erdélyben nem lehet szó.

Egyebekben, ha méltóztattak összehasonlitani ezt az áprilisban, a tanácskozások küszöbén készitett följegyzésemet azzal az utolsó följegyzéssel, a melyet az interpellációra adott válaszomban a multkor felolvasni bátorkodtam, azt hiszem, méltóztattak két dolgot konstatálni. (Halljuk! Halljuk!) Az egyik az, hogy már akkor a főbb elvi szempontokat precizen megállapitottam és körvonaloztam, a melyek körül forgott az eszmecsere és hogy az első és az utolsó felvonás között lényegbevágó eltérés nincs, nem tekintve egyes részletezéseket, egyes konkretizálásokat. A második az, hogy azok az urak, a kik a román nemzetiségi párt megbizásából velem az eszmecseréket folytatták, már 1913 tavaszán tisztában voltak azzal, hogy minő keretekben mozog az én fölfogásom, hogy mi az, a mit tőlem várhatnak. És hogy ennek ellenére azzal a beható alapossággal folytatták velem a megegyezés kérdését, ez mindenesetre az ő álláspontjuknak is mérséklésére mutat, mit lehetetlen bizonyos örömmel és megelégedéssel nem konstatálni. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.)

Én mélyen sajnálom, hogy nem mentek tovább az urak; én mélyen sajnálom, hogy nem sikerült teljesen eliminálni közöttünk azokat a mélyreható különbségeket, a melyek részben ma is fönnállanak, de hogy ezek a különbségek kevesbedtek, hogy közeledés állott be, hogy a román nemzetiségi irányzat mérsékelte a maga álláspontját, hogy ma már nem olyan reménytelen az a kérdés, hogy miként fogjuk összeegyeztethetni a magyar nemzeti politika exigenciáival az ő óhajtásaikat és törekvéseiket; ezt, azt hiszem, megelégedéssel vehetjük. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ha már felszólaltam, méltóztassanak nekem megengedni, hogy erre nézve is még néhány szót mondhassak. (Halljuk! Halljuk!) Azt mondta a t. képviselő ur, hogy ha elismerjük az érdekközösséget, vonjuk is le ennek a konzekvenciáit. Azt

gondolom, hogy azon igyekszünk becsületesen, hogy a konzekvenciákat levonjuk. Kérdés az, hogy ki mit von le, mint konzekvenciát és miben rejlenek ezek a konzekvenciák? A t. képviselő ur tiltakozik az ellen, hogy akár szép, akár kevésbbé szép eszközökkel beolvasztani akarjuk őket egy nyelvi egységbe, egy nyelvi és faji érzelembe. Azt gondolom, hogy ezt senki sem akarja. (Élénk fölkiáltások a Ház minden oldalán: Senki sem akarja!) Nagyon örülök, hogy konstatálhatom, hogy pártkülönbség nélkül, ezt senki sem akarja. De már, bocsánatot kérek, e közt a felfogás közt és a poliglott magyar állam közt van még egy középut: a politikailag egységes magyar nemzet. Ez az álláspont az, a melyen találkoznunk kell, mert ezen az álláspónton megtalálhatják a képviselő urak a gazdasági, kulturális, nyelvi és etnográfikus fejlődésnek azokat a szükségleteit, a melyeket joggal kivánnak a maguk részére. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Azt mondta a képviselő ur, hogy a gazdasági és kulturális érdekgondozás maga nem elég, hanem politikai érvényesülés kell és a politikai érvényesülésnek garanciáit kell megkeresni. Hát miben keressük a politikai érvényesülést? Azt hiszem, ezt nem kereshetjük másban, mint abban a teljes egyenjoguságban, a mely e haza minden polgárát nyelvi, faji, származási különbség nélkül, egyenlő jogokkal ruházza föl. (Igaz! Ugy van! a jobboldalon.) És miben keressük annak garanciáit? Semmi másban — és hiábavaló volna is másban keresni — mint abban, hogy harmóniába hozzák a maguk jogos óhajait a politikailag egységes magyar nemzet és a politikai egységes magyar nemzet által alkotott magyar állam életfeltételeivel. (Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.) Ezen a téren kell, hogy találkozzunk. Ezen a téren fogunk találkozni. Ezen a téren várjuk a képviselő uraktól, hogy ne habozzanak, még pedig saját népük érdekében ne habozzanak a minket még elválasztó árok átlépésével, annak az egy lépésnek a megtételével. (Hosszan tartó élénk éljenzés s taps a jobboldalon.)

A vita folytatása.

Farkas Pál tiltakozik az ellen, hogy a debreczeni merényletből román vérvádat kovácsoljanak. A román nép időnként

való megmozdulása nem politikai kitörés, hanem gazdasági és társadalmi mozgalom. A Hora- és Kloska-féle lázadáshoz hasonlót rendeztek már több izben a független Románia parasztjai is. Szélesebb perspektivába állitva igyekszik megállapitani, kik szitják a nemzetiségi mozgalmat. Ismerteti Scotus Viator szereplését, majd azokat a külső politikai mozzanatokat, melyek Angliát arra birják, hogy a magyarországi nemzetiségeknek fogja pártját. Mindebből pedig annyi tartozik ide, hogy Scotus Viatornak itt is vannak barátai, a kik a legnagyobb szeretettel irnak a tevékenységéről. És ezek nem a mi sorainkban ülnek, hanem egysorban az ellenzék vezéreivel.

Fölkiáltások jobbról: Kik azok?

Farkas Pál: A Huszadik Század cimü folyóiratból fölolvassa azt a rendkivül elismerő birálatot, melyet Jászi Oszkár irt a Scotus Viator legujabb müvéről. Scotus Viatornak most ismét munkája jelent meg a trializmusról, a mellyel egyenesen föl akarja lázitani a monarchia szlávjait. És ezt az embert agyondicséri az a férfi, a ki Apponyival állott már egy pódiumon. (Ellentmondások balról.) Ugyanaz a folyóirat 1909-ben roppant hevesen védte Justh Gyulát azért, hogy békülést keres a nemzetiségekkel. Meg van róla győződve, hogy Justh Gyula, ha ebben betegsége nem gátolná, most itt volna és helyeselné a miniszterelnök törekvését, mert ez ugyanaz, a melyet Justh 1909-ben követett. (Helyeslés és taps jobbról, derültség a baloldalon.) Hogy lehet az, hogy Károlyi Mihály gróf, a ki mindig a konzervativok élén haladt, ma a szélső radikálisokkal van egy táborban? Nincsenek mindenben együtt, de egy pódiumon vannak, a publikum pedig nem ismeri a finom disztinkciókat, annak lelkében gyökeret ver a szolidaritás látszata (Élénk helyeslés a jobboldalon.), de miért is disztingváljon, mikor az egész társadalom fogalomzavarban szenved. Szigoruan Marx programmján álló bankdirektorok, a szólónak néppárti programmal föllépő hitsorsosai (Zajos derültség.) a magyar történelembe annyi önkéntelen humort visznek bele, hogy tisztán tudományos alapon elvárhatják, hogy a jövő panoptikumában csodabogarakként helyet kapjanak. (Derültség.) Ez a helyzet azonban szomoru, mert a nyugaton ezek az eszmék szerves fejlődés eredményei, nálunk azonban rendszertelen divathóbort a kultuszuk. Ez a fogalomzavar nagy

bajoknak az oka. Károlyi Mihály gróf jóhiszemüségét nem vonja kétségbe, de képzelhető-e a világon nagybirtokos, a ki a szélső radikálisokhoz csatlakozzék? A miniszterelnök az ország erőinek szervezésében halad lépésről-lépésre, hogy biztositsa az ország jövőjét. Bizalomal van személye és politikája iránt. A határozati javaslatot elfogadja.

Apponyi fölszólalása.

Apponyi Albert gróf a Ház elnézését kéri, hogy hosszabb idő óta tartó gyöngélkedése miatt, meg azért is, mert még ma kénytelen Budapestről elutazni, csak gyönge hangon beszélhet és nem hallgathatja meg a beszédére adandó reflexiókat. Ezek a körülmények is arra birják, hogy a lehető legnagyobb tárgyilagosságra törekedjék. Ezért nem foglalkozik behatóan Farkas Pál elmésségeivel, melyeknek a tárggyal való összefüggését nem igen birta észrevenni. Farkas Pál mellékvágányra igyekezett terelni a kérdést; ezért inkább magán hagyja száradni azt a vádat, hogy ő Scotus Viatorral és Jászi Oszkárral egy gyékényen árul, de vitába nem bocsátkozik. Különben is, mikor a jog uralmát megtámadják és felfordult viszonyok vannak, megtörténik, hogy a legellentéteesbb álláspontón állók egy táborba verődnek össze. Ez egyáltalában nem titok s ezt tagadnia semmi oka sem volna. Farkas Pál azon csodálkozik, hogy Károlyi Mihály radikális nemzeti álláspontón áll. De mi csodálni való van azon, ha egy arisztokrata demokrata álláspontón van?! (Taps balról.)

Farkas Pál nyilatkozatot kért Mihályi Tivadar beszédének ama részére vonatkozóan, melyben Mihályi a koalíciós kormánnyal való tárgyalásairól beszélt. Az a tárgyalás nem azonos természetü volt a mai miniszterelnök tárgyalásaival. Minden kormánynak kötelessége információkat szerezni a nemzet bármely rétegében táplált óhajtásokról. Az ily tárgyalások ellen semmi kifogása nem lehet; de egész más, ha valaki a *do ut des* álláspontjára helyezkedve folytat egyezkedő tárgyalásokat. A mi azt illeti, hogy a koalició idején a függetlenségi párt egy bizottsági tagsági helyet ajánlott föl a nemzetiségieknek, ez udvariassági aktus volt és nem hasonlitható össze azzal az eljárással, a mikor a követendő politika

megállapitása céljából folytatnak tárgyalásokat és ily alkalommal ismerik el a nemzetiségi pártot. Mihályi sérelmesnek tartja a románságra nézve, hogy az ellenzék részéről valaki egy közbeszólásban bünnek nyilvánitotta a miniszterelnöknek a románokkal való tárgyalását. Az a közbeszólás nem érintette a román képviselők személyét, csak müködését, még kevésbbé sérthette magát a román népet. A román nép iránt, mint az ország minden polgára iránt, testvéri szeretetet érez; őket nem sértheti meg, ha egy csoporttal szemben, a mely a magyar állam létföltételeivel ellenkező politikát hirdet s a mely a román nép képviseletének nem tekinthető, hibának nyilvánitja a velük folytatott politikai tanácskozást.

Mihályi fölolvasta azt a tizenegy pontot, a melyben a román nemzetiségi párt kivánságait összefoglalta. Ez a jegyzék nem teljes; például egy szó sincs benne az 1907. évi XXVII. törvénycikk revizióját, a mit a miniszterelnök szerint, szintén követeltek. A mai ülés nyomán még nem kaphatunk teljes képet a románok követeléseiről. Ez azonban másodrendü kérdés, mert a miniszterelnök nyilatkozata van napirenden, az pedig kiterjeszkedik az 1907. évi XXVII. törvénycikkre is. A szólóra nézve nem hangzott meglepően a miniszterelnök február 20-iki nyilatkozata; soha nem várta, hogy azok az engedmények, melyeket megtenni Tisza István gróf hajlandó, szembeszökően ellenkeznek a nemzeti állam egységével. De magában a tárgyalás megindításában látja a legfőbb bajt, abban, hogy paktumszerüen, megegyezéssel akarta a nemzetiségi kérdést rendezni, oly férfiakkal, akik oly programmot vallanak, a melynek alapján megegyezni nem lehet. De a tárgyalás formájától eltekintve is, maguk a miniszterelnök által kilátásba helyezett adminisztrativ intézkedések között is vannak oly elvi jelentőségü dolgok, a melyeket kárhoztatni kell. Igy kifogásolni kell álláspontját a görög-katolikus püspökség s a népoktatás ügyében. A miniszterelnök szerint a telepitési politikának nem lehet agressziv tendenciája. Mily távol állunk mi az agressziv politikától! A legutolsó birtokpolitikai kimutatás szerint a birtokszerzésben háromszorosan tulhaladnak bennünket a románok. A legmélyebb sajnálattal látta, hogy a kormány elejtette a Darányiféle telepitési akciót. Teljesen jogosnak és agressziv jellegtől

mentnek, sőt szükségszerü telepitési akciónak tartja azt, hogy a nagy nemzetiségi tömbök között magyar szigetek keletkezzenek az összeolvadás, az asszimiláció érdekében. Ez szükséges és kötelességszerü telepitési akció volna. Nem a nyelvi vagy faji beolvasztásra gondol, hanem arra, hogy az érintkezés, az összebarátkozás, a megértés megkönnyittessék, és hogy nagy nemzetiségi tömbök kialakulása megakadályoztassék. A kormány telepitési politikájába tehát nem tud belenyugodni.

Ami a hajdudorogi püspökséget illeti, a kormány belenyugodnék egyes községek kikapcsolásába. A szóló ugy van értesülve, hogy sokkal nagyobb ama községek száma, a melyek magyar ajkuak, de kihagyattak a magyar egyházmegyéből. Azokkal a magyar ajkuakkal szemben, a kik román egyházmegyéhez tartoztak, teljes rendszerességgel folytatták az elrománositást. Volt rá eset, hogy 90 százalék volt egy községben a magyar, és görög-katolikus iskola nyelvéül még is a románt állapitották meg. Ezért vétettt a törvénybe, hogy a tanitási nyelv más nem lehet, mint az állam nyelve vagy a tanulók többségének anyanyelve. Nem csekély jelentőségü a magyar ajku görögkeletiek ügye sem. A szóló miniszterségе alatt megkisérelte annak kimutatását, hogy hol vannak a görög-keleti magyarok? A hódmezővásárhelyi egyházközséget bizta meg e tekintetben a kutatással. Lemondása miatt azonban nem foglalkozott tovább az üggyel. Nagyon sajnálná, ha a kormány a görög-keleti magyar püspökség ügyét elejtette volna.

Tisza István gróf: E tekintetben a jövőre nézve a szabad kezet fóntartottuk magunknak.

Apponyi Albert gróf: Ez az álláspont helyes, tovább e kérdéssel nem kell tehát most foglalkozni. A miniszterelnök beszédében kifogásolta az 1907. évi XXVII. törvénycikket, melyet, ugymond, ő nem helyesel, hanem sok tekintetben másként rendezte volna e kérdést. Egyik alapvető politikai nézete, hogy a nemzetiségi kérdést nem lehet megoldani ad hoc rendszabályokkal, hanem a nemzeti életnek az egész vonalon való erőssé tételével. Se közigazgatási, se népoktatási politikával egyedül nem lehet e kérdést megoldani, hanem a politikai élet minden terén való harmonikus, egy célra törekvő

munkái. Nem mondja, hogy a népoktatás terén miniszterségе alatt járatlan utakat tört; elismeri, hogy e téren elődei nagyon hasznos munkát végeztek, és nagy hasznát vette a Berzeviczy-féle népoktatási törvénytervezetnek is. A maga törvényjavaslatával nem az volt a célja, hogy ne legyen az országban iskola, a mely hazafiatlan, hanem az, hogy ne legyen iskola, a mely nem pozitive hazafias. (Élénk helyeslés balról.) Az ismétlő gazdasági iskolákról szóló törvényjavaslatot benyujtotta a Ház elé, de ez a javaslat már nem válhatott törvénnyé, pedig nemzeti szempontból ez is nagy jelentőségü lett volna, mert mindenki tudhatja, hogy az ismétlő iskolák legnagyobb részét az államnak kellett volna fentartania. Elkészitette az óvó-iskolai törvényjavaslatot is; 60 uj segédtanfelügyelői állást is szervezett, s a tanitóképzés reformjához is hozzálátott. Mindig az lebegett a szeme előtt, hogy az iskola munkáját a hadseregnek kell betetőznie, — oly benyomásokat kell a hadseregnek keltenie, a mely benyomások az iskola munkáját csak megerősithetik; azt óhajtotta, hogy a kaszárnya ne rontsa le az iskola munkáját és ne rontsa a nemzeti állam tekintélyét. Javaslatának egyik főcélja az volt, hogy a magyar nyelv oktatásának kötelezővé tételéről szóló 1879-iki törvényt holt betüből élő valósággá változtassa. Már a Berzeviczy-féle tanterv céllá tette, a VI. iskolai év végére, a magyar nyelv tiszta és szabatos ismeretét; a szóló a nyelv tisztaságáról és szabatosságáról lemondva, már a IV. év végére tette ugyane tanitási célnak, a magyar nyelv megértésének elérését. Gondoskodott azonban arról is, hogy mindezért ne csak a tanitó viseljen felelősséget, hanem hogy annak egy részét az iskolafentartó viselje. A tanitó nagyon sokszor csak bünbakja felettes hatóságának. Egész politikai reputációját köti hozzá, hogy törvényeink szabatos, szigoru s korrekt végrehajtása mellett el lehetne érni azt a célt, a mihez mulhatatlanul ragaszkodni kell, hogy ne legyen e hazában iskola, a mely ne szolgálná a magyar állampolgári öntudat és hazafiasság szellemét. (Helyeslés a baloldalon.) Arra hivatkozik, hogy Svájcban, Belgiumban, Svédországban igen sok a kétnyelvü népiskola. Romániában minden nyilvános iskola tanitási nyelve román. (Ugy van! a baloldalon.)

Nem engedhetjük meg, hogy itt nagy nemzetiségi tömbök

létesüljenek s azok a magyarság elől elzárkózzanak. A ki saját fajának fiait el akarja zárni attól, hogy az állam nyelvét megtanulva, a haza más polgáraival egyenlő joggal versenyezhessenek az állami élet terén, annak gondolatai és aspirációi nem a haza határain belül mozognak. (Taps balról.) A mit a miniszterelnök a népoktatás egyéb vonatkozásairól mondott, annak egy része nem is politikai, hanem pedagógiai elvekből folyik. Igy például pedagógiai elv, hogy a tanitó ismerje azoknak a nyelvét, a kiket tanitani akar. Erre vonatkozik az a rendelete, melyet miniszterségé utolsó évében adott ki, a mikor egyes tanitóképzőkben a nemzetiségi nyelvek oktatását kötelezővé tette. Az állami iskolák rideg magyar nyelvüsége ellen már az ő idejében is voltak panaszok, különösen a német nemzetiség részéről. Szerinte nagy hiba volt az államositás az állami szempontból nem kifogásolható német nemzetiségi községekben, de még nagyobb hiba volt ezekbe az iskolákba olyan tanitókat kinevezni, a kik egy szót se tudtak magyarul. Ezeket a tanitókat nagy részben kicserélte; a német nemzetiségi vidékeken a német nyelvnek heti négy órában s a román vidékeken a román nyelvnek heti két órában való tanitását — a hittani órákon kivül — megengedte. Ezért sokan támadták is, sőt még a minisztériumban is egy kis palotaforradalmat keltettek az intézkedései. Az anyanyelven való hitoktatás a középiskolában teljesen fölösleges koncesszió, — a népoktatás terén pedig nem uj dolog. A miniszterelnök ugy tüntette fel a dolgot, mintha a szóló forszirozta volna a magyar nyelvü hitoktatást.

Juriga Nándor: Ugy van!

Apponyi Albert gróf: Nem ugy van. Wlassics miniszter egy rendeletet adott ki, a melyben ugy intézkedett, hogy az állami iskolában a hitoktatás magyarul végzendő. Berzeviczy törvényjavaslata ugy intézkedett, hogy a hitoktatás nyelve magyar legyen, de e mellett a szertartási nyelv is használható. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.)

Berzeviczy Albert: Nem ugy van! A javaslat ugy szól, hogy „a gyermek anyanyelve is használható."

Apponyi Albert gróf a maga részéről ugy intézkedett, hogy az állami iskolákban a vallásoktatás a gyermek anyanyelvén is végezhető, de a felső három osztályban, a hol a

gyermek már tud valamennyire magyarul, a legfőbb hittételek és imák magyarul is tanitandók. Erre azért volt szükség, nehogy a magyar nyelvet olyan profán nyelvnek tüntessék föl, a mely nem méltó arra, hogy a hit dolgaiban alkalmazzák. Tisza István gróf beszédében az 1907. évi XXVII. törvénycikk revizióját visszautasitotta, de bizonyos könnyitéseket helyezett kilátásba. Megengedné például, hogy egy évnél tovább alkalmaztassék nem okleveles segédtanitó. Az ily esetben se a képesités, se a hivatali eskü nem nyujtana garanciát, mert mind a kettő hiányzanék; a magyar állami szempontok érvényesitését tehát ezen az uton gyengitenők. A mikor nem tudnak kenyérhez juttatni kitünő okleveles tanitónőket, akkor ez nagyon helytelen intézkedés. Nagyon helyes, hogy az iskolai épitkezésben a miniszterelnök nem támaszt nagy igényeket; de a hol a község még a minimális követelményeknek sem tud épület dolgában megfelelni, ott nem a követelményt kell még tovább leszállitani, hanem az államnak kell iskolát állitani. (Helyeslés balról.) Nagyon meglepte a miniszterelnöknek az a nyilatkozata is, hogy a hol az állam iskolát nyit, ott azért a felekezeti iskola is kaphat állami segitséget. Azon a méltányosságon, mellyel elvégre az államnak is tartozunk, kissé tul megy a miniszterelnök, a mikor ezt minden föltétel és korlátozás nélkül kimondja. A miniszterelnök arra hivatkozik, hogy méltányosan fogja a törvényt alkalmazni; ez annyira magától értődik, hogy ha valaki ezt hangsulyozza, akkor az ily kijelentés engedékenységnek látszik. Lehetetlen, hogy a nemzetiségek a törvény korrekt és méltányos végrehajtása alatt mást ne értsenek, mint a miniszterelnök. A kormánynak nem lehet más a föladata, mint hogy igazságosan, de kérlelhetetlenül hajtsa végre a törvénynek mindama rendelkezéseit, melyek a hazafias szellem ápolását és a magyar nyelv sikeres tanitását lehetővé teszik. A törvény által megállapitott jogok feltétlenül tiszteletben tartandók s a törvényben megállapitott kötelességek feltétlenül teljesitendők, de ezen tul a kormány a maga jóakaratát annak a jóakaratához mérje, a kivel szemben áll, s ott ne alkalmazza, a hol a törvénnyel szemben akár nyilt, akár lappangó renitenciát talál. (Taps a baloldalon.) A jóakarat nagyon helyes, de érezze mindenki, hogy a népoktatás célját, ha törik, ha szakad, el kell érnünk. Az 1907. évi törvé-

nyek nyomán szép eredmények mutatkoztak; egyes román tanitótestületekben dijat akartak kitüzni a magyar nyelv sikeres tanitására, és fölmerült az az érdekes idea is, hogy az iskolák négy alsó évfolyama legyen mindenütt felekezeti, a két felső pedig mindenütt állami; sajnos, a szólónak lemondása után beállott a meghibbanás a törvény végrehajtásában. Azokat az állami segitségeket, a melyeket a szóló megtagadni volt kénytelen, nem egy esetben megadták utólag. A helyzet javulása megszünt, s olyan fordulat állott be, hogy az egyházi hatóság kifogásolta a magyar nyelv tanitásában elért tulságos eredményt s a magyar iskolakönyveket a használatból kitiltotta. Az uj kurzust észrevették s az engedékenység láttára egyszerre fölébredtek a nemzetiségi törekvések.

A nemzetiségi párt vezetőinek gondolkodására élénk világot vet a ma felolvasott tizenegy pont közül az, a melyben ők, kik eddig mindig az egyenlő és titkos választói jog buzgó apostolai voltak, kijelentik, hogy a mennyiben ez a jelen politikai helyzetben ki nem vihető, azt kivánják, hogy a képviselők egyhatod része román legyen. Ezt azok mondják, a kik a tárgyalás elején kijelentették, hogy követeléseikből minden személyi és pártkérdést kikapcsoltak. Hajlandók tehát megalkudni bizonyos számu mandátumban.

A kornak demokratikus iránya végigvonul az egész világon, és hogy a korszellemnek ellenáljon, arra Magyarország, e kis sziget, nem elég erős. Igaz, hogy vannak e demokratikus iránynak veszedelmei is, de voltak 1848-ban is, és ha akkor a magyar törvényhozók visszariadtak volna tőle, Magyarország elveszett volna. A miniszterelnök a törvények korrekt és méltányos végrehajtását helyezte kilátásba. Az ily megállapodás azt jelenti, hogy a másik félnek bizonyos erkölcsi jogosultsága van megbirálni, hogy vajjon tényleg korrekt és méltányos-e a törvény végrehajtása. A miniszterelnök kilátásba helyezte a görög-katolikusok külön autonomiáját a románoknak; ez a legsulyosabb politikai hiba, mert a kongruakiegészités nagyobb felét a románok kapják a katolikus-alapból; az előnyöket kommaszálva élvezik és elkülönitett állást is akarnak szerezni; ez ellen ugy katolikus, mint nemzeti szempontból a leghatározottabban tiltakozni kell. Mindez nem jelent mást, mint az egész közélet törvényeinkben kifejezett állami

garanciáinak gyengitését. És kivel igyekezett a miniszterelnök megállapodásra jutni? Azokkal, a kik a mi alapelvünket, a nemzeti állam egységét kifogásolják, álláspontunk gyengitése nélkül nem lehet tárgyalni. Azoknak az uraknak egész élete küzdelem az egységes magyar nemzeti állam ellen, velük tehát nem lehet másként megegyezni, mint az egységes nemzeti állam garanciáinak gyengitésével. A szóló a románoknak megad minden jogot, a mi az egyénnek jogaiból folyik, hogy az egyén a maga fajának sajátosságait is érvényesithesse. Ezen a téren elmegy egész a végletekig.

Szász Károly: Ezt akarja Tisza is. (Zaj.)

Apponyi Albert gróf: A nemzetiségek kinek lesznek hálásak, ha a miniszterelnök végrehajtja tervezett intézkedéseit? Tudni fogják, hogy ezt a velük, mint hatalmi tényezőkkel való paktálásnak köszönhetik. A nemzetiségi párt vezérei talán ideig-óráig lemondanak agitációjukról, de azután majd jönnek helyettük mások, a kik ujból megkezdik az agitációt, arra hivatkozva, hogy a kormány intézkedései nem felelnek meg annak a méltányosságnak, melyet a románok követelnek. A kormány egész politikája a hatalmi eszközök alkalmazására és a plutokráciával való jó egyetértésre van alapitva. Tagadhatatlan, hogy az ily antidemokratikus politika is szerez a kormánynak hiveket, azok köréből, a kik nem látják, hogy világtörténelmi erőkkel van dolgunk, a melyekkel szemben a leghatalmasabb kormány is csak olyan, mint egy pehely. (Taps a baloldalon.) Ezekkel a világtörténelmi erőkkel nem szabad a nemzet érdekeit szembeállitani, hanem az 1848-iki nagy hagyományokat követve, velük össze kell kapcsolni a nemzet érdekeit. Ha a kormány elitélendő jelenségekkel szemben bizonyos toleranciát tanusit, és gyengiti a nemzetet bizonyos pillanatnyi könnyebbségekért, akkor ez a nemzet nagy megpróbáltatások idején nem állja meg majd a helyét. Az ily fejleményektől óvja Isten hazánkat. A szóló azt a politikát, mely ezt az irányt követi, nem támogathatja. (Éljenzés és taps a baloldalon.)

Az *elnök* egy órára felfüggeszti s a szünet után ujra megnyitja az ülést.